

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

XV. évfolyam (2022)
4. szám

NEMZET ÉS BIZTONSÁG

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLE

ISSN 2559-8651 (elektronikus)

Impresszum

Nemzet és Biztonság

Biztonságpolitikai Szemle

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem
lektorált biztonságpolitikai folyóirata

Megjelenik évente 4 alkalommal

Főszerkesztő:

Dr. Tálas Péter

Szerkesztőségi titkár:

Dr. Háda Béla

Szerkesztők:

Dr. Csiki Varga Tamás

Szerkesztőbizottság:

Dr. Balogh István, Dr. Csiki Varga Tamás,

Dr. Forgács Balázs, Prof. Dr. Gazdag

Ferenc, Dr. Háda Béla, Dr. Kaiser Ferenc,

Dr. Marsai Viktor, Dr. Németh Gergely

(elnök), Dr. Rácz András,

Prof. Dr. N. Rózsa Erzsébet,

Dr. Siklósi Péter, Szöllösi Antal,

Prof. Dr. Szenes Zoltán

Kiadó: Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Ludovika Egyetemi Kiadó

A kiadásért felel:

Deli Gergely rektor

Tördelőszerkesztő:

Fehér Angéla

Olvasószerkesztők:

Bujdosó Hajnalka, Resofszi Ágnes

A szerkesztőség címe:

1101 Budapest, Hungária körút 9–11.

Telefonszám: +36 (1) 432 9092

Fax: +36 (1) 432 9058

E-mail: nemzetesbiztonsag@uni-nke.hu

<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb>

ISSN 2559-8651 (elektronikus)

A megrendelés nélkül közlésre
küldött kéziratokat lehetőségeink
szerint gondozzuk.

Tartalom

Kommentár

Deák András György

**Bevezető gondolatok a Nemzet és Biztonság
posztszovjet térséggel foglalkozó
különszámához 2**

Biztonságpolitika

Dunay Pál

**A posztszovjet térség:
Európa békétlen keleti vége 4**
Orosz Sándor

**A kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus kezelésének
tendenciái 2014 és 2022 között: a Zelenszkij-
és a Porosenko-éra konszenzuskeresése. 38**
Szálkai Kinga

**Generációváltás Közép-Ázsiában: biztonság
és stabilitás Mirzijojev és Tokajev hatalomra
kerülése után. 60**

Védelempolitika

Jó járt Krisztián

**Út a háborúba – A 2022-es orosz–ukrán háború
diplomáciai és katonai előzményei 92**

Reflektorfényben

Deák András György – Klauda Zalán

**Nesszosz vére – az orosz–nyugati szankciós
játzsma és következményei 122**

Deák András György

Bevezető gondolatok a *Nemzet és Biztonság* posztszovjet térséggel foglalkozó különszámához

2022 elején kezdtük meg a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézetben egy, a volt szovjet térség kérdéseivel foglalkozó tematikus szám előkészítését. Eredeti célunk egy körkép lett volna, amelyben arra keressük a választ, hogy milyen tartalommal tölthető meg a „posztszovjet” fogalom bő harminc év elteltével. Az orosz–ukrán háború február végén értelemszerűen jelentősen módosította a kötet koncepcióját, a témákat és az éppen elérhető kutatók körét. 2022 tavaszán végül úgy döntöttünk, hogy ugyan megtartva néhány, már megszületett témát, teret engedünk az aktuális kényszereknek, és nagyobb számban engedünk be a háború első évét elemző írásokat. Ennyiben az olvasó egy hibrid kötetet tart a kezében, amelyben egyformán jelen vannak nagyobb kitekintésű történeti tanulmányok, illetve rövidebb időszakot felölelő, amolyan első akadémiai reflexiók 2022 legfontosabb kelet-európai eseményére. Tekintettel az igényekre, a szerzőket csak mérsékelten korlátoztuk terjedelmileg, ezért hosszabb lélegzetvételű, átfogóbb tanulmányokat kínálunk az olvasóknak.

Dunay Pál tanulmánya szinte az egyetlen, amely az eredeti koncepcióban is szerepelt és jelentősége csak nőtt a konfliktus kiújulása következtében. Pali a posztszovjet konfliktusok és békefenntartás elmúlt harminc évét tekinti át, azt a témát, amelyet talán még három éve is „befagyott konfliktusoknak” neveztünk volna. Bár a tanulmány végkövetkeztetése nem szívderítő, katarzis nélküli, strukturált módon veti fel azokat a kérdéseket, amelyek megválaszolásával a térség adós maradt. Orosz Sándor személyében új szerző mutatkozik be lapunknál. Tőle vártuk a választ arra a kérdésre, hogy vajon az ukrán politika oldaláról mutatkozott-e készség 2014 után a háború elkerülésére, vajon le lehetett volna-e zárni ezt a konfliktust. Nem mintha csak Kijevben dőltek volna el ezek a kérdések. Ugyanakkor 2014 és 2022 közötti periódus fontos átmeneti kor az ukrán nemzetfejlődés szempontjából. Így a kelet-ukrajnai konfliktushoz való viszony mint cseppben a tenger mutatja be az ukrán politika és közvélemény átalakulását és állapotát ezen években. Szálkai Kinga tanulmánya áll legközelebb az eredeti koncepcióhoz. Posztszovjet Közép-Ázsia két vezető hatalmának a helyzetét elemzi vezetőváltásaik után, igyekszik valamilyen mértékben meghatározni a folytonosság és változás közti arányokat. A kötetet két, doktori tanulmányait folytató kollégával írt tanulmány zárja. Jójárt Krisztián az orosz–ukrán háborúhoz vezető út katonai, Klauda Zalán és Deák András írása annak gazdasági és szankciós grádicsein lépdel végig. Mindkét írás kifejezetten a háború hatása alatt készült, és annak valamilyen szintű megértését, a folyamatok értelmezését igyeksenek elősegíteni.

Ezek a tanulmányok olyan időpontban születtek meg, amikor még élénken élt emlékezetünkben a korábbi korszak. Kazahsztánban még nem kezdték újrainni a Nazarbajev időszak történetét, Kelet-Európában még tartalommal lehetett megtölteni a (viszonylagos) béke fogalmát. Könnyen meglehet, hogy akár maguk a szerzők, akár már most sem tudnák felidézni pontosan, milyen is volt két éve a posztszovjet világ. Olyan időszakban

születhettek ezek az írások, amikor az „idő összesűrűsödött”, múlt és jövő összeértek. Ennyiben a kötet kétségtelenül egy bizonytalan kor terméke, amikor mindannyian keressük az új értelmezési kereteket. Ugyanakkor éppen ezért egyedi és ritka, csak a rövid történeti cezúrák idején készülhetnek ilyen írások.

A kötet a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési és Innovációs Hivatal „Alkalmazott katonai műszaki-, had-, és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” (TKP2021-NVA-16) pályázata keretében jött létre, amely támogatásért a szerkesztők ezúton mondanak köszönetet. Reméljük, a tanulmánykötet egyformán hasznos lesz kutatók, diákok, érdeklődő olvasók számára.

Dunay Pál¹

A posztszovjet térség: Európa békétlen keleti vége²

Ellentétben a hidegháború végének optimizmusával, Európa nem lett sem egységes, sem békés. Míg a kilencvenes években a fegyveres konfliktusok még éppúgy jelen voltak az egykori Szovjetunió térségében, mint az egykori Jugoszláviában, a 21. században Európa háborúi és kisebb intenzitású fegyveres összetűzései kizárólag a volt szovjet köztársaságok között vagy azokon belül zajlanak. A különböző irányokból kihívásokkal szembenező Oroszország hegemon rendszert szeretne létrehozni, amelyben vezető szerepét senki nem kérdőjelezheti meg. Ez azonban hol más államok lakosságának, hol vezetőinek, hol mindkettőnek az érdekeivel ellentétes. Ezért az erőszakba torkolló bizonytalanság nem szűnik meg tekintet nélkül arra, hogy a térségben riválisként megjelenő hatalmak hozzájárulnak-e ahhoz, hogy Oroszország ellenségesként érzékeli környezetét, vagy bizonytalansága abból fakad, hogy a társadalmak távolodnak egymástól egy emberöltővel a Szovjetunió elmúltja után. Ez a tanulmány előbb általános megfigyeléseket tesz a széttartó erőkről, a posztszovjet azonosságtudat lehanyaglásáról, majd néhány térségbeli elhúzódo konfliktus megoldatlanságán és szaporodó számán mutatja meg az egyáltalán nem megnyugtató tendenciákat, végül leszűri a következtetést: Európa Közép-Ázsiát is magában foglaló keleti vége változékony mértékben, továbbra is békétlen marad. Olyan térség, ahol a szervezett erőszak alkalmazása része a politikának.

Kulcsszavak: elhúzódo konfliktusok, hegemonia, offenzív realizmus, Oroszország, Ukrajna

The Former Soviet Space: The Peaceless Eastern End of Europe

Contrary to the optimism in the end of the Cold War, Europe is neither united nor peaceful. While in the 1990s armed conflicts were still present in the area of the former Soviet Union as well as in the former Yugoslavia, in the 21st century Europe's wars and less intense armed conflicts take place exclusively between or within the former Soviet republics. Faced with challenges from various directions, Russia wants to create a hegemonic system there in which no one can question its leading role. However, this sometimes goes against the interests of the population of other states, sometimes their leaders, sometimes both. Therefore, the insecurity that leads to violence will not go away, regardless of whether the powers that appear as rivals in the region contribute to that Russia perceives its environment as hostile, or that its insecurity stems from the fact that societies are moving away from each other inch by inch since the end of the Soviet Union. This study first makes general observations about the forces of disunity, the decline of the Soviet sense of identity, then shows the not at all reassuring trends in the unresolved and increasing number

¹ Dunay Pál a George C. Marshall Európai Biztonsági Tanulmányi Központ NATO- és európai biztonsági kérdések professzora, az ELTE TÁTK Politikai és Nemzetközi Tanulmányok Intézetének egyetemi docense. E-mail: p.dunay@osce-academy.net

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK pályázat „Alkalmazott katonai műszaki, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” pályázat keretében készült.

of protracted conflicts in the region, and finally filters the conclusion: the eastern end of Europe, which also includes Central Asia, to varying extent, remains unsettled. An area where the use of organised violence continues to be the part of politics.

Keywords: hegemony, protracted conflicts, offensive realism, Russia, Ukraine

Bevezetés

Egy emberöltő múlt el a Szovjetunió darabokra hullása óta. Ennek ellenére a posztszovjet térséggel foglalkozó írások túlnyomó többsége még ma is a Szovjetunió utolsó maródi esztendeivel kezdődik. Ez a tanulmány sem tesz mást, mert szerzője úgy gondolja, hogy ez a kiindulópont világossá teszi, milyen erők működtek a Szovjetunió maradványainak megmentésén, és melyek támogatták azt, hogy megszűnése után új szakasz kezdődjék azoknak a régi/új államoknak az életében, amelyek a korábbi államalakulat alkotórészeit képezték. Azok az államok, amelyek a Szovjetunió megszűnésével nyerték vissza, illetve számos esetben nyerték el szuverén államiságukat, ezer szállal kötődtek egymáshoz, hiszen sok esetben évszázadokat, néhány esetben évtizedeket töltöttek együtt a cári orosz birodalomban, majd az ugyancsak Oroszország-központú Szovjetunióban.

Nem igényel különösebb magyarázatot, milyen nehéz megemésztetni azt, amikor egy állam elveszíti területének egy részét. Az ösztönszerű reakció az, hogy az adott állam nem fogadja el a veszteséget, hanem kísérletet tesz az elvesztett terület visszaszerzésére. Előfordulhat, hogy reálisan felméri, erre egyedül nem lenne képes, és csatlakozik valamilyen szövetséghez, amely segítségére lehet ebben. Így sodródott Magyarország a náci Németország karjaiba a második világháború előtt támogatást nyerve revíziós törekvéseihez. Oroszország mint a Szovjetunió „magva”, s elég itt talán a Szovjetunió himnuszának egykori szövegére utalni, amely „a nagy Oroszország kovácsolta frigy”-ről szól, pedig abban a meggyőződésben élt, s élt oly sok lakója, hogy a Szovjetunió örökké fennmarad.³ Oroszország a Szovjetunió legnagyobb és leghatalmasabb köztársasága volt, amely magában foglalta a Szovjetunió területének 76,32 és lakosságának 51,4%-át.⁴ Felbomlásakor abban a meggyőződésben élhetett, hogy a szövetségi állam szétesése után is megmaradnak a szoros kapcsolatok, aminek alapját egyaránt jelentette az évszázados (sokszor több évszázados) viszony, az etnikai „keveredés”, az orosz kultúra (beleértve az orosz nyelv lingua franca jellegét) és a gazdasági összefonódás, a termelési együttműködésekkel együtt. Ez alapján okkal gondolhatta azt, hogy az újonnan függetlenné vált többi köztársaság szoros kapcsolatban marad Oroszországgal, ami a posztszovjet térség központja marad, s ez még csak nem is igényel különösebb erőfeszítést. Ráadásul a demokratizálódó és nyugat felé tekintő Moszkva a kilencvenes évek első felében azt is gondolta, hogy a többi, nálánál elmaradottabb köztársaság csak visszahúzza modernizációs, demokratizál(ód)

³ Elég itt Svetlana Alekszijejics: *Elhordott múltjaink* c. könyvére utalnom, amely jól tükrözi egy, a Szovjetunióban felnőtt és szocializálódott generáció küzdelmét a Szovjetunió felbomlásával. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2020.

⁴ A Szovjetunió utolsó 1989-ben tartott népszámlálási adatai alapján. Bár a Szovjetunió lakossága 1991 végéig, az állam megszűnéséig még mintegy 2,4 millió fővel nőtt, de ez csak kis mértékben befolyásolta az arányokat, annak ellenére, hogy a három szláv köztársaság lakosságának növekedése elmaradt a Dél-Kaukázus és Közép-Ázsia köztársaságaiétól.

ási és nyugatosodási törekvéseit.⁵ Ennek a két tényezőnek az együttes hatása volt az, ami miatt Oroszország nem fordított különösebb figyelmet a többi volt szovjet köztársaságra.

Ha rövid pillantást vetünk az elmúlt jó harminc esztendőre, akkor a következő periodizáció adódik Oroszország nézőpontjából: 1. Az 1990-es évek első felét Oroszország nyugatosodása, demokratikus átalakulása és modernizációs törekvése, a többi posztszovjet köztársasággal nem éppen intenzív kapcsolat jellemezte. Mindez arra az – utóbb illúzióknak bizonyult – feltevése épült, hogy a kapcsolatok (és a függés) fennmaradása nem igényel külön befektetést. Szokták ezt az időszakot Jegor Gajdar miniszterelnök és Andrej Kozirjev külügyminiszter hivatali időszakával azonosítani, holott előbbi mindössze néhány hónapig volt Oroszország kormányfője. 2. Tény viszont, hogy az utóbbi 1996. januári távozása és Jevgenyij Primakov külügyminiszteri kinevezése fordulatot hozott abban, ahogyan Oroszország a többi volt szovjet köztársasághoz viszonyult. Az 1996 és 2000 közötti időszakban Oroszország mind nyilvánvalóbb nagyhatalmi politikai igénnyel jelent meg. Ez azonban – bár erős támogatást jelentett az amerikai hegemonia helyett preferált multilaterális együttműködésnek – még nem járt együtt a nemzetközi rend struktúrája megváltoztatásának követelésével. Primakov előző beosztásából, a külföldi hírszerzés (SVR) vezetői posztjáról érkezvén a külügyminisztérium élére vélhetőleg pontosan látta, milyen széttartó tendenciák voltak megfigyelhetők a volt Szovjetunió térségében.⁶ Ez arra a következtetésre vezette, hogy Oroszországnak nagyobb figyelmet kell fordítania a volt szovjet köztársaságokra, hogy ott konszolidálja befolyását. Azonban maródi gazdasága még nem tette képessé arra, hogy a befolyásra törekvést támogatással, beruházással nyomatékosítsa. 3. Borisz Jelcin lemondása és Vlagyimir Putyin elnöki hivatalba lépése ismét csak új szakaszt jelzett, de a változás nem volt azonnal tetten érhető. Putyin együttműködő partner volt abban, hogy a NATO másodszor is kibővíthessen keleti irányban, beleértve három olyan államot is, amelyeket Oroszország a volt Szovjetunió részének tekintett. Szolidaritást vállalt az Egyesült Államokkal 2001. szeptember 11-ét követően, és arra számított, a Nyugat együttműködő partnere lesz és viszonzni fogja mindezért. 4. Nem könnyű válaszolni arra a kérdésre, mikor következett be újabb fordulat Oroszország külpolitikájában. Nagyon elterjedt az a nézet, hogy ez Vlagyimir Putyin 2007. február 10-i, a müncheni biztonsági konferencián elhangzott beszédére tehető.⁷ Érvekkel ugyancsak

⁵ Arról, hogy Oroszország csak a legkritikábban nézett föl a többi köztársaságra, engedték meg egy anekdotikus emlék. 1981 tavaszán Moszkvában a Szovjet Tudományos Akadémia Állam- és Jogi Tudományi Intézetében találkozhattam az intézet Összehasonlító Jogi Osztályának vezetőjével, Vlagyimir Tumanovval. Méltatlanul hosszú ideig raboltam idejét, de a Brezsnyev-korszak utolsó pangásként jellemezhető éveiben az idő nem volt drága. Aziránt érdeklődtem, miként viszonyulnak a Szovjetunió által elfogadott ún. törvényhozási alapok (pl. a polgári törvényhozás, a büntető eljárás stb. területén) a 15 szovjet köztársaság később elfogadandó kódexeihez. Számít-e arra, hogy azok bármiben is túllépnék az „alapokon”. Tumanov úr azt mondta, hogy ha van akárcsak egyetlen szovjet köztársaság is, amelyiknek a közigazgatása képes lehet erre, az csak az Ukrán Szovjet Szövetségi Köztársaság lehet. A többiek szó szerint beiktatják saját nemzeti törvényeik közé az „Alapok” rendelkezéseit. Nem tudhattam, hogy Vlagyimir Tumanov 14 évvel később Oroszország politikai harcok közé került Alkotmánybíróságának elnöke lesz, egy olyan időszakban, amikor a jog uralmára még a hatalmat gyakorlóknak is igényük volt.

⁶ Mái is emlékszem egy orosz kollégám megjegyzésére 2005-ben, aki moszkvai irodájában arra panaszkodott, hogy Nurszultán Nazarbajev kazah köztársasági elnök „állandóan a telefonon lóg Pekinggel”. Oroszország ideges volt, amikor azt érezte, hogy a posztszovjet térség államai vele szemben alternatív partnereket keresnek.

⁷ President of Russia (2007): *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*. [online], 2007. február 10. Forrás: en.kremlin.ru [2023. január 2.].

megtámogatható az a vélemény, miszerint a fordulat korábban, 2005-ben következett be, amikor Putyin elnök – emlékezetes módon – először mondta, közelebbről jelentette ki a Duma két háza előtt, hogy „a Szovjetunió összeomlása volt a XX. század leghatalmasabb geopolitikai katasztrófája”.⁸ De ha nemcsak a szavaknak, hanem a tetteknek is jelentőséget tulajdonítunk, akkor a Grúzia ellen 2008 augusztusában vívott háborút tekinthetjük fordulópontnak. Ez ugyanis a revizionista politika gyakorlatba való átültetését jelentette. Sőt, Szergej Karaganov néhány hónappal később arra hívta föl a figyelmet, hogy Oroszország a revizionista külpolitikától revansista külpolitika felé folytathatja útját.⁹ Annyi azonban bizonyos, hogy valamikor a 2000-es évek második felében következett be az a változás, amely a máig is tartó és mélyülő megosztottságot eredményezte. 5. Az újabb fordulatot sokan a 2010-es évekre, közelebbről 2013–14-re teszik. Arra az időszakra, amikor Oroszország nem volt hajlandó tudomásul venni a kijevi rendszerváltozást, és azt – miként a korábbi ügynevezett színes forradalmakat is – külső erőknek tulajdonította, puccsnak, jogellenes fordulatnak tekintette. Erre válaszul Oroszország kihívást intézett Ukrajna szuverenitása ellen, aminek része volt a Krím félsziget annexiója és a Donyeck és Luhanszk területén tevékenykedő szeparatista erők támogatása. Vélhetőleg visszatekintve lesz csak eldönthető, hogy a 2014 és 2022 között eltelt időszakhoz képest újabb szakaszathoz érkeztünk-e 2022. február 24-én, amikor Oroszország háborút indított azért, hogy kikényszerítse, Ukrajnában a jelenlegi orosz vezetés politikájához lojális erők jussanak hatalomra. Vélhetőleg igen az előzetes válasz, hiszen azóta szintet lépett az Oroszország és Ukrajna, valamint az utóbbit támogató Nyugat közötti konfrontáció. Mindez pedig bizonyára tartós hatást fog gyakorolni Európa egészének biztonságára, de meglehet, hogy bizonyos mértékű globális hatalmi átrendeződéshez is vezet.

A történésznek megvan az az előnye, miként ezt Hatos Pál bölcs szavaiból is tudhatjuk, hogy „»fordított próféta«: a végeredmény ismeretében írja meg a történelmet úgy, mintha az lejátszatlan, variációkkal teli játszma lenne”.¹⁰ Ezt a luxust az, aki a közelmúlt vagy éppen a majdnem jelenkor történetével foglalkozik, nem engedheti magának, a végkifejlet és a végeredmény ismerete nélkül kell bolyongania és találgatnia a valószínűbb és a kevésbé valószínű lehetőségek között. A következtetések valószínűségé válnak és az előítéleteken túl az ismeretszerzés érdekében tett fáradozáson múlnak. Minél régebben történt valami, annál egyszerűbb megérteni. Ezért látnak a történészek hosszú időszakokat nagyon könnyen érthetőnek. Ez a jelentős leegyszerűsítés legutóbb a hidegháború időszakát érte el. Ez természetesen részben a „fordított próféta” köthető. Ha valamelyik időszakhoz közelebb „lépünk”, a kép rögvest összetettebbé válik, a részletek megismerése rávilágít a bonyodalmakra.

Megkísérelve az események változékonyságán túllépni, a tanulmány legfontosabb kérdése az, lehet-e találni olyan keretet az elmúlt három évtized eszmecseréit domináló (és illetéknéppen általában nyugati) koncepciói közül, amely magyarázatot ad arra, ami a posztszovjet térségben történt, és ami túlmutat azokon, amelyek relevanciáját megrágtá,

⁸ *Russian President Putin Delivers State of the Nation Address.* [online], 2005. 04. 25. Forrás: irp.fas.org [2023. február 12.].

⁹ Karaganov, Szergej (2009): *The Magic Numbers of 2009.* *Russia in Global Affairs*, 7(2).

¹⁰ Hatos Pál (2018): *Az elátkozott köztársaság: Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története.* Budapest: Jaffa.

sőt meg is ette az idő vasfoga. Ez a tanulmány arra vállalkozik, hogy megvizsgálja, miként változtak a posztszovjet térség viszonyai, különös tekintettel az elmúlt néhány évre, és milyen perspektívái vannak a további átalakulásnak. Kísérletet teszek arra, hogy ne pillanatképet rajzoljak, hanem tendenciákról szóljak.

A Szovjetunió felbomlása három szláv köztársasága elnökének¹¹ 1991. december 8-án a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság területén található Беловежская пуща-ban aláírt megállapodására épült, amelyet december 21-én 11 volt szovjet köztársaság elnökének Alma Ata-i megállapodása erősített meg.¹² Az előbbi megállapodás kimondta, hogy a Szovjetunió az uti possidetis római jogi elv mentén bomlik fel, és a korábbi szövetségi köztársaságok adminisztratív határai fogják az újonnan függetlenné váló államok határait képezni.¹³ Ezt az elvet már korábban is alkalmazták más kontinenseken, előbb Latin-Amerikában, majd Afrikában. Célszerűsége abból adódik, hogy hozzájárul a stabilitáshoz, mert megakadályozza, vagy legalábbis elkerülhetővé teszi a határvitákat. Több mint harminc év elteltével ki lehet mondani, elfogadása a volt Szovjetunió térségében is megakadályozta azt, hogy tömegesek legyenek a területi viták. Természetesen itt is érvényes a „félíg teli, félíg üres pohár” tétele, hiszen bár magának a Szovjetunió felbomlása békésen ment végbe, de részben a felbomlási folyamat során, részben később voltak területi viták, amelyek erőszak alkalmazásával jártak. Ha pesszimista elvárásaink lettek volna a Szovjetunió felbomlásával kapcsolatban, akkor örömtelinek tekinthetjük azt, hogy – Jugoszláviától eltérően – nem torkollott véres polgárháborúba a soknemzetiségű szövetségi állam megszűnése, míg ha optimisták vagyunk, akkor azt kérdezhetjük, miért is folyt akárcsak egy csepp vér is Grúziában, Moldovában, Örményországban és Tádzsikisztánban vagy később Oroszországban (Csecsenföldön) és Ukrajnában.

1991 és 1993 között mindhárom többnemzetiségű szocialista berendezkedésű szövetségi állam (Jugoszlávia, a Szovjetunió és Csehszlovákia)¹⁴ megszűnt. Közülük a Szovjetunió felbomlása volt közepesen erőszakos, amennyiben az erőszak sporadikus és lokalizált maradt. Csehszlovákia szétválása teljesen békésen zajlott, míg Jugoszláviában intenzitásában és földrajzi kiterjedésében jóval erőszakosabb volt a folyamat. Mindez a Szovjetunió esetében annyiban tűnhetett meglepőnek, hogy az abban egybetömörült államoknak (az okkal figyelmen kívül hagyott Balti-államok kivételével) nem voltak demokratikus hagyományai, ha Oroszország történetének 1917 februárja és októbere közötti rövid és a körülmények gyors változása miatt egyértelműen nem megítélhető szakaszát nem hagyjuk figyelmen kívül. Következésképpen a Szovjetunió felbomlásakor

¹¹ Borisz Jelcin orosz, Leonid Kravcsuk ukrán és Sztanyiszlav Suskevics belorusz elnök eltérő alkotmányos helyzetben volt, amennyiben az utóbbi a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának elnöke volt és ebben a minőségében volt ideiglenes államfő.

¹² Az Alma Ata-i csúcstalálkozón nem vett részt Észtország, Lettország és Litvánia, amelyek megalapozottan érveltek amellett, hogy nem utóállamai a Szovjetunióknak, mivel a nemzetközi jogot sértő módon váltak a Szovjetunió részeivé. Ugyancsak „hiányzott” Grúzia elnöke, Zviad Gamszahurdia, akinek idejét ekkor az Abháziával vívott polgárháború foglalta le.

¹³ Itt nem térek ki arra a bonyolult, ám témánk szempontjából nem fontos kérdésre, miként dönthetett három szovjet köztársaság arról, mi történjék a Szovjetunióval, már csak azért sem, mert azt követően 11 köztársaság (közte az a három, amelyik 1991. december 8-án meghozta az eredeti döntést) mindezt 13 nappal később helyben hagyta és túlnyomó többségük már 1991. december 8-a előtt kinyilvánította függetlenségét.

¹⁴ Magyarország a Föld egyetlen olyan állama, amelyik mindhárom államnak szomszédja volt.

egy sor demokratikus hagyományokkal és tapasztalatokkal nem rendelkező állam nyerte el függetlenségét, beleértve ebbe Oroszországot is. A kilencvenes évek elején népszerűvé vált demokratikus béke elméletét, amely szerint demokráciák nem vívnak háborút, amit később annyiban kellett pontosítani, miszerint demokráciák nem vívnak háborút más demokráciák ellen, sokan és sokszor felemlítették. Ez azonban nem alapozza meg az el-lentétére való következtetést, miszerint a nem demokratikus államok tendenciaszerűen háborúznak. Tehát, míg az előbbi állításra van bizonyíték, az ellenkezőre nincs. *Quod erat demonstrandum*: nem egyértelműen állapítható meg összefüggés aközött, hogy egy állam nem demokratikus és aközött, hogy nemzetközi kapcsolataiban szervezett erőszakot alkalmaz.

A posztszovjet térség államai kapcsolatainak alapja ugyan a szuverén egyenlőség, de a jogi egyenlőség nem képes arra, hogy felülírja az egyes volt köztársaságok adottságai közötti különbségeket. A nagyobb erőforrások (anyagi és nem anyagi jellegűek) hatalommá transzformálhatók.

1. táblázat: Adatok a posztszovjet térség köztársaságairól

	Azerbajdzsán	Belarusz	Grúzia	Kazahsztán	Kirgizisztán	Moldova
Terület (km ²)	86 600	207 600	69 700	2 724 900	199 951	33 851
Lakosság (2023 – becslés)	10 420 515	9 383 853	4 936 390	19 543 464	6 122 781	3 250 532
GDP (PPP) milliárd USD (2021)	146,31	184,48	57,43	496,13	32,22	36,64
A GDP részesedése a 12 állam GDP-jében (%)	2,44	3,07	0,96	8,26	0,54	0,61
Egy főre jutó nominális GDP (2021)	14 400	19 800	15 500	26 100	4 800	14 000
GDP-növekedés (%) (2021)	5,6	2,3	10,5	4,3	3,6	13,9

	Oroszország	Örményország	Tádzsikisztán	Türkmenisztán	Ukrajna	Üzbegisztán
Terület (km ²)	17 098 242	29 743	144 100	488 100	603 550	447 400
Lakosság (2023 – becslés)	141 698 923	2 989 091	9 245 937	5 690 818	43 306 477	31 104 937
GDP (PPP) milliárd USD (2021)	4 078	39,61	38,06	92,33	535,58	270,06
A GDP részesedése a 12 állam GDP-jében (%)	67,88	0,66	0,63	1,54	8,91	4,5
Egy főre jutó nominális GDP (2021)	28 000	14 200	3 900	15 000	12 900	7 700
GDP-növekedés (%) (2021)	4,8	5,7	9,2	6,3	3,4	7,4

Forrás: a szerző számítása a CIA adatai alapján

Tekintettel arra, hogy Oroszország minden tekintetben kimagaslik az utódállamok közül,¹⁵ ebből a majd negyven esztendővel ezelőtt a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsáról (KGST) leszűrt következtetés adódik. Nevezetesen az, hogy a posztszovjet térség államai sugaras integrációt alkothattak volna és alkothatnának mindmáig.¹⁶ Ennek lehetősége azonban visszavezet ahhoz a kérdéshez, vajon önkéntesség tartotta-e

¹⁵ Az egyik legújabb német kommentátor, Stefan Meister kategóriákba osztotta az államokat, ami ugyan hasznos megkülönböztetés, de leegyszerűsíti a különbségeket, eltünteti az átmeneteket. Lásd Meister, Stefan (2018): *Hedging and Wedging: Strategies to Contest Russia's Leadership in Post-Soviet Eurasia*. In Ebert, Hannes – Flems, Daniel (szerk.): *Regional Powers and Contested Leadership*. Berlin: Springer, 301–326.

¹⁶ Csaba László (1984): *Kelet-Európa a világgazdaságban: Alkalmazkodás és gazdasági mechanizmus*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

össze a Szovjetunió 15 köztársaságát (és Kelet-Közép-Európa Moszkvához „lojális” szövetségeseit). Erre vonatkozóan egyaránt lehet általános érvényű és differenciált választ adni. Az általános – és leegyszerűsítő – válasz a neves amerikai történésztől, John Lewis Gaddistól származik. Ő ugyanis szembeállította a Nyugat és a Kelet összetartozását, s míg az előbbit „meghívásra”, az utóbbit „kényszerítésre” épülő birodalomnak nevezte.¹⁷ S valóban, a nyugat-európaiak többnyire egy olyan modell követésére kaptak amerikai biztatást, amely liberális piaci viszonyokra épülő, jól megalapozott demokrácia volt, míg Keleten egy szélsőséges és totális, gazdaságilag mindössze átmenetileg versenyképesnek tűnő diktatúrát terjesztettek vérrel és vassal. Ilyen értelemben Gaddis véleménye helytálló, bár differenciáltabb megítélést igényelne, hiszen ez a különbségtétel pontosabb, ha a kelet-közép-európai államokra és a balti államokra alkalmazzuk, mint ha a volt Szovjetunió olyan részére, mindenekelőtt Közép-Ázsiára, amely több tekintetben is fejletlenebb volt, mint maga Oroszország. Ezért van szükség differenciálásra. A szovjet múlthoz pedig éppen ezért eltérő a 12 egykor volt szovjet köztársaság viszonya. Volt, akit az utóbbi visszahúzott, míg mások fejlődését előmozdította. Felszámolta államok nemzeti függetlenségét, még ha az sok esetben jóval korábban kezdődött is, mint a szovjet államiság. De a birodalmi jelleg megmaradt, lett légyen szó a cári Oroszországról vagy a szovjet államról.

Ezzel a Szovjetunió több rétegből álló (részben örökölt) felelősséget vett magára. Össze kellett tartania egy soknemzetiségű, közös szuverenitás alatt álló birodalmat, majd – 1945-öt nem sokkal követően – egy ellenőrzése, ám szuverenitása alá nem tartozó befolyási övezetet. Mindkettő terhet jelentett. A Szovjetunió szuverenitása alatt nem álló államokban napirenden voltak a lázongások, amelyek általában egyszerre voltak szovjet- és kommunistaeleneselek. A Szovjetunióról pedig visszatekintve kitént, hogy csak egy, az eszközöket illetően nem válogató központ elnyomása tette fenntarthatóvá a birodalmi hatalmat. Amikor a központi hatalom elvesztette szándékát arra, hogy erőszakkal tartsa össze a rendszert, eróziója történelmi értelemben pillanatok alatt összeomlásba fordult. Egyes esetekben már ez a relatív meggyengülés felszínre hozott olyan – többnyire nemzetiségi – ellentéteket, amelyeket a szovjet hatalom „a szőnyeg alá söpört”,¹⁸ amihez aztán később egy sor további csatlakozott.

Amennyiben a biztonsági közösségek elgondolását¹⁹ kívánjuk erre a térségre alkalmazni, akkor a következőt állapíthatjuk meg. Annak feltétele az, hogy az alkotóelemek közötti kapcsolat alulról épüljön föl, közöttük intenzív legyen a kölcsönhatás, végül pedig kizárt legyen az egyes elemek között a szervezett fegyveres erőszak. Ezek így vagy úgy jellemezték a Szovjetuniót, hiszen annak nagy része már az orosz cári birodalomban is összetartozott, fokozatosan a társadalmak között is kiépült a kapcsolat (egyebek mellett az orosz népesség betelepítése és a különféle kvalifikált szakemberek központi „vezénylése” miatt), és a belső hatalmi viszonyok kizárták azt, hogy háborút vívjanak egymással.

¹⁷ Gaddis, John Lewis (1997): *We Now Know: Rethinking Cold War History*. Oxford: Clarendon Press, 26–53.

¹⁸ Elég itt megemlíteni Ingmar Bergman *Jelenetek egy házasságból* című filmjét és az alapjául szolgáló könyvet. Utóbbi második fejezete „A szőnyeg alá söprés művészetét” címet viseli. Bergman, Ingmar (1977): *Jelenetek egy házasságból*. Budapest: Európa, 41–72.

¹⁹ Deutsch, Karl W. szerk. (1957): *Political Community and the North Atlantic Area*. Princeton: Princeton University Press, 1–25.

Legalábbis ez jellemezte a Szovjetunió létrejöttét (1922. december 30.) követő időszakot. Az, hogy mindezt szélsőségesen brutális eszközökre épülő sikeres elnyomás és így az azzal szembeni felkelés értelmetlensége és reménytelensége okozta vagy a rendszer elfogadottsága, nem jut jelentőséghez. A posztszovjet térség azonban bizonyára nem felel meg a biztonsági közösségekkel szemben támasztott elvárásnak, hiszen ott az erőszak alkalmazása gyakori és kiterjedt módja a viták elintézésének. Ha azonban megpróbáljuk a biztonsági közösségek koncepcióját ráerőltetni a volt Szovjetunióra, akkor a következőt állapíthatjuk meg: míg a Szovjetunió összevont biztonsági közösség volt, amennyiben az azt alkotó köztársaságok nem rendelkeztek nemzetközi szuverenitással, addig a Szovjetunió felbomlásával ez alakult át az egyes elemek közötti kapcsolatok plurális biztonsági közösségévé. Márpedig világos, hogy a plurális biztonsági közösség kohéziója kisebb, mint az összevont biztonsági közösségé, hiszen annak alkotóelemei szuverenitással rendelkeznek a nemzetközi kapcsolatokban. Ebből az következik, hogy abban a térségben, ahol egykor a Szovjetunió létezett, ha dinamikusan vizsgáljuk, egy széttartó biztonsági közösség létezik, ahol az államok visszanyerték (egyres esetekben pedig először nyerték el) szuverenitásukat. Nem erősítették, hanem éppen gyengítették összetartozásukat.

Ebben a széttartó és így történelmi értelemben csökkenő kohéziójú rendszerben az orosz stratégia arra épül, hogy fenntartsa az összetartozást, s ezzel saját központi szerepét. Ennek az az alapja, hogy Oroszország súlya – a legkülönfélébb dimenziókban – sokkal nagyobb, mint bármelyik más térségbeli államé. Ám a gondot az okozza, és ezért kell visszatekintenünk a Dieter Senghaas nyomán a korábbiakban említett gondolatra, miszerint minden hatalom az erős lábán áll, arra hagyatkozik, mert Oroszország önmagáról alkotott képe, percepciója szerint a katonai erő tekintetében és a világ energiahordozópiacain a legmeggyőzőbb a fölénye. És itt elérkezünk ahhoz a ponthoz, ahol Oroszország posztszovjet térségbeli szerepét differenciálnunk kell. Moszkva ugyanis egyelőre, továbbra is meghatározó szereplő a posztszovjet térségben, míg globálisan távolról sem az. Világméretben ugyanis közel sem annyira meghatározó. Ereje és gyengeségei távol vannak egymástól, és nem tesz kellő erőfeszítést, hogy az előbbiből elősegítse az utóbbiak fejlődését. Elég példaként arra utalni, hogy míg a nukleáris fegyverek korlátozása területén Oroszország mint a világ legnagyobb arzenáljával rendelkező állam meghatározó, addig a nemzetközi devizapiacokon a rubelnek nincs jelentősége, nem tartalékvaluta.

A közelmúlt pedig mindezt tovább súlyosbította azzal, hogy kitűnt, erejét több területen is túlbecsülte a világ, legyen bár szó a katonai erőről vagy az energiahordozó-piacokon játszott meghatározó szerepéről. Nevezhetjük ezt második ébredésnek is. Az első a Szovjetunió felbomlásának időszakára esett, amikor kitűnt, hogy a Szovjetunió erősségeiként számoltartott hatalmi eszközei helyébe más elemek lépnek, mint amilyen a műszaki-technikai megújulás képessége és a modell szerep a nemzetközi rendszerben. A második felébredés pedig három elemet foglal magában: 1. A nukleáris fegyvereket, amelyek ugyan elrettenthetik az ellenséges államokat attól, hogy megtámadjanak egy azzal rendelkező államot, és státuszt biztosíthatnak a nemzetközi rendszerben, de úgy tűnik, nem akadályozzák meg azt, hogy hagyományos fegyverekkel fellépjenek vele szemben. Következésképpen meglehet, azoknak csak korlátozott elrettentő erejük van, és kérdésesnek tűnik az is, hogy egyáltalán hadviselési eszközről van-e szó. 2. A katonai

erő szerepének hanyatlását általános értelemben már a hidegháború végén megéltük, legújabban azonban konkrétan Oroszországgal összefüggésben csodálkozhattunk rá ismét. Akkor, amikor az elmúlt néhány évben előbb az orosz taktika, felszerelés és kiképzési módszerek elmaradottságát láthattuk a 2020-as azerbajdzsáni–örmény úgynevezett hathetes, pontosabban 44 napos háborúban. Majd ismét felfedezhettük a 2022. február 24-én elkezdődött Ukrajna elleni agresszióban. Kitűnt, hogy Oroszország sok tekintetben elmarad a nyugati kiképzésben részesült, harcvezetési támogatást kapott ukrán erőkkel és az előbbiektől támogatásként kapott fegyverzettel szemben. Ehhez további tényezők járultak hozzá, de kiderült, Oroszország nem csupán az Egyesült Államoktól és az Észak-Atlanti Szövetség interoperabilitást elért vezető tagjaitól maradt el, hanem Törökországhoz képest is. A haditechnikát és felhasználását illetően legalább egy generáció választja el Oroszországot és az ott kiképzett erőket az ambiciózus és a védelmi fejlesztést komolyan vevő államoktól. Oroszország általános korrupciós helyzetéről, amely alól a hadsereg egy cseppet sem mentes már nem is beszélve. Szemünk előtt erodálódott az orosz katonai erőről alkotott benyomás. 3. Oroszország harmadik fontos ereje a szénhidrogénpiacokon játszott jelentős szerepe. Ebben számos nagyon jelentős változás következett be, beleértve azt, hogy az Egyesült Államok már nem szorul kőolaj- és földgázbehozatalra, hanem éppen ezek exportőre. Ehhez járul hozzá – egyelőre az olaj tekintetében – az, hogy a világ elindult a dekarbonizáció útján, és hosszabb távon csökkenteni kívánja kitérttségét a kőolajnak. Ennek hosszabb távon az olajfogyasztás csökkenésében kell tükröződnie. Ehhez a két tényezőhöz járult hozzá a politikai követelmény az orosz szénhidrogéntől való függés csökkentésére, ami Oroszország Ukrajna elleni agresszióját követően fokozódott. Következésképpen Oroszország egyes korábban meggyőző fölényt mutató eszközei vagy nem használhatók, vagy a korábbi feltevésektől eltérően nem eredményeznek fölényt, végül pedig nem függést hoznak létre, hanem kölcsönös függést, ahol az egyik fél zsarolásra használt ereje saját magának éppoly súlyos károkat okoz, mint annak, akinek érdekét sérteni kívánta. Oroszország meggyengülésének tehát objektívek az okai, tekintet nélkül arra, hogy miként rendeződnek a posztszovjet térség folyamatban lévő konfliktusai. Azok kimenetele legfeljebb a gyengülés mértékét és tartósságát befolyásolhatja.

Ha nem a biztonsági közösségek gondolatára alapoznánk a Szovjetunió volt köztársaságai közötti kapcsolatot, akkor a legutóbbi húsz esztendőben nagy népszerűsége szert tett regionális biztonsági komplexumok gondolata jön szóba. Ennek a koncepciónak a követelményeit könnyebb teljesíteni, mert abban nem szerepel olyan elvárás, mint például, hogy az azonos regionális biztonsági komplexumhoz tartozó államok kapcsolata békés legyen, vitáik rendezését ne szolgálhassa szervezett erőszak, a társadalmakat erős alulról épülő kapcsolatok fűzzék össze. Elég az – miként a szerzők megfogalmazták –, hogy olyan egységek halmazáról legyen szó, „amelyeknél a biztonságiasítás, a biztonságtalanítás vagy mindkettő olyannyira összefügg egymással, hogy biztonsági problémáikat nem lehet ésszerűen egymástól elkülönítve elemezni vagy megoldani.”²⁰

²⁰ Buzan, Barry – Wæver, Ole (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 44.

Tekintettel a történelmi, etnikai, kulturális, biztonsági és gazdasági kapcsolatokra, ennek az elvárásnak megfelel a posztszovjet térség. Annak ellenére, hogy nem minden volt tagállam szomszédos egymással, és hat volt szovjet köztársaság Oroszországnak sem (szárazföldi) szomszédja, könnyen bizonyítható az, hogy a posztszovjet térség regionális biztonsági komplexum, mert egyelőre nem képzelhető el az, hogy biztonságuk egymásra hatásuk nélkül értelmezhető lenne. Azt pedig korai lenne találgatni, hogy előáll-e majd olyan helyzet, amikor ez megváltozik, és amennyiben igen, mikor. A széttartó tendenciák ugyanis együtt léteznek olyan erőfeszítésekkel, amelyek tartósítani kívánják azt a közös létet, amely oly sokáig jellemezte a térséget. Ezeknek egy része intézményi-szervezeti jellegű, más elemek pedig egy klasszikus hatalmi politika eszközei. Az előbbibe tartoznak azok a szervezetek, amelyek a térségben létrejöttek, mindenekelőtt a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSZSZ) és a Független Államok Közössége (FÁK), az utóbbiba pedig Oroszország és jóval kisebb mértékben néhány más állam erőfeszítései a volt szovjet köztársaságok összetartására.

Meg kell említeni még egy koncepcionális kérdést, amely ugyancsak elárul valamit a posztszovjet térség biztonsági helyzetéről. Nevezetesen a Johan Galtung által feltárt különbséget a béke két típusa között.²¹ Negatív békéről Galtung szerint akkor beszélhetünk, amikor bár a felek között nem zajlik fegyveres összeütközés, a fegyveres konfliktus okai nem szűntek meg. Pozitív békéről pedig akkor, amikor a fegyveres konfliktus okait is megszüntették. Míg a negatív békét számos – egyebek mellett posztszovjet térségbeli – konfliktus elérte, a pozitív békéhez ennél több, egyes esetekben történelmi megbékélés szükséges. Márpedig annak jelentős időszükséglete, nagy igényű feltételei vannak. Természetes, hogy csak visszatekintve állapítható meg, elmozdult-e egy konfliktus a negatív békétől a pozitív béke irányába.

A posztszovjet térség konfliktusainak (és sok más konfliktusnak az) esetében a negatív békéhez eljutott konfliktusokat tévesen befagyott konfliktusoknak²² nevezik, ám ez éppúgy tévedés, mint az előbbi számos kontextusban fölváltott megnevezés, amely elhúzódó konfliktusokat említ. Akár az előbbi, akár az utóbbi terminus technicust használjuk, kitűnik a terminológia inkonzisztens jellege. Amennyiben befagyott konfliktusként azonosítjuk a posztszovjet térség konfliktusövezeteit, fölmerül a kérdés, miként törhettek ki azok időről időre fagyhalálukból. Márpedig többségben azok vannak, amelyek intenzitása elmozdult egy állapottól egy másikig. Ha elhúzódóként azonosítunk valamilyen konfliktust, akkor ugyan igazoltnak láthatjuk a terminológiát, de nem kapunk választ arra a kérdésre, milyen alapon is tekintünk ekként egy konfliktusra. Elég pusztán az időmúlás? És ha igen, hány év után mondhatjuk azt, hogy a konfliktus elhúzódó? Vagy vegyük figyelembe

²¹ Egy rövid összefoglalásra lásd Galtung, Johan (1985): *Twenty-five Years of Peace Research: Ten Challenges and Some Responses*. *Journal of Peace Research*, 22(2), 145.

²² Yalowitz, Kenneth S. – Corboy, Denis – Courtney, William (2014): *Hitting the Pause Button: The „Frozen Conflict” Dilemma in Ukraine*. [online], The National Interest, 2014. 11. 06. Forrás: nationalinterest.org [2023. 01. 12.] és Fischer, Sabine szerk. (2016): *Not Frozen! The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine*. [online], Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, 2016. Forrás: swp-berlin.org [2022. november 15.].

azt, hogy percepciónk szerint a konfliktust nem valószínű, hogy meg lehetne oldani? Föl kell vetni azt a kérdést is, mennyire hosszú időnek kell eltelnie érdemi változás, ennek részeként vagy rendezési perspektíva felmerülése vagy az intenzív összeütközéshez való visszatérés nélkül ahhoz, hogy elhúzódó konfliktusról ejthessünk szót.

A posztszovjet térség függőben lévő konfliktusai: avagy miért nem lesz béke Ithakában²³

A Szovjetunió felbomlása konfliktusok sorának felmerülésével vagy újbóli megjelenésével járt. Ezek több csoportba oszthatók. 1. Okaik szerint lehetnek területi viták, lehet alapjuk etnikai, szeparatista vagy revansista jellegű. 2. Ugyancsak elemezhetjük a konfliktusokat résztvevőik szerint, elválasztva egymástól azokat, amelyek államközi, amelyek szeparatista törekvések eredményei, s így egy állam és egy nem állami (állam „alatti”) szereplő között zajlanak. 3. Lehetnek olyanok, amelyek a Szovjetunió felbomlásának időszakára nyúlnak vissza, és amelyek bár későbbre datálódnak, ugyancsak ahhoz kapcsolódnak, illetve olyanok, amelyeknek nincs történeti gyökerük. 4. Érdemes megkülönböztetni azokat, amelyeknek Oroszország közvetlen részese, jól azonosítható külön érdekekkel, és olyanokat, amelyekben ez az érdek nem elsődleges vagy akár egykönnyen nem is azonosítható. 5. Különbséget tehetünk közöttük a konfliktus intenzitása szerint. Vannak közöttük olyanok, amelyekben hosszabb ideje nem alkalmaztak szervezett erőszakot, míg másokat – éppen ellenkezőleg – az erőszak folyamatos alkalmazása vagy az ahhoz való gyakori visszatérés jellemzi. 6. Végül ma már olyan konfliktust is láthatunk, amelynek rendezésében nemcsak egyes államok, hanem a posztszovjet térség egy biztonsági szervezete is részt vett. Ezek alapján az egyes konfliktusokat kategóriákba oszthatjuk.

Ha a konfliktusok dinamikájáról kívánunk következtetéseket leszűrni, akkor két megfigyelést kell tenni: 1. A konfliktusok száma az elmúlt jó harminc évben vagy időlegesen változatlan maradt vagy nőtt, de soha nem csökkent. 2. Az Oroszországi Föderáción belül zajlott csecsen háborúk kivételével egyetlen konfliktus sem zárult le úgy, hogy az minden közvetlenül érintett hatalommal rendelkező fél megegyezésére szolgált volna. Következésképpen az esetek többségében sikerült fegyvernyugvást elérni, de nem sikerült azokat úgy megoldani, hogy ne fenyegetne a konfliktus kiújulásának a veszélye. Ha végigpillantunk a fegyveres összetűzés szintjét elért konfliktusokon, azt láthatjuk, hogy több esetben a konfliktus katonai eszközökkel jelenleg is folytatódik (Azerbajdzsán és Örményország, valamint Oroszország és Ukrajna között), más esetekben pedig az elengedhetetlen viszony a befagyott konfliktusok kategóriájába került.

²³ Márai Sándor (1991): *Béke Ithakában*. Budapest: Akadémiai–Helikon. A történet relevanciája erre az írásra vonatkozóan az, hogy különböző elbeszélők különbözőképpen mondják el ugyanazt a történetet, s nincs ez másként akkor sem, ha azt elemzik, miért nincs béke a posztszovjet térségben.

2. táblázat: a posztszovjet térség köztársaságainak „teljesítménye” néhány index tekintetében

	Azerbajdzsán	Belarusz	Grúzia	Kazahsztán	Kirgizisztán	Moldova
Emberi Fejlettségi Index (HDI) (2022)	91	60	63	56	118	80
Korrupciós Érzékelési Index (CPI) (2022)	157–161	91–93	41–44	101–109	140–141	91–93
Emberi Szabadság Rangora (HF) (2023)	127	109	40–41	106	81	61
Demokrácia Index (EIU) (2022)	134 (Autoriter)	153 (Autoriter)	90 (Hibrid rendszer)	127–128 (Autoriter)	116 (Autoriter)	69 (Fogyatékos demokrácia)
Henley Útleve Index (2022)	70	78	116	76	64	121

	Oroszország	Örményország	Tádzsikisztán	Türkmenisztán	Ukrajna	Üzbegisztán
Emberi Fejlettségi Index (HDI) (2022)	52	85	122	91	77	101
Korrupciós Érzékelési Index (CPI) (2022)	137–139	63–64	150–156	167–170	116–122	126–129
Emberi Szabadság Rangora (HF) (2023)	126	40–41	153	n.a.	98	n.a.
Demokrácia Index (EIU) (2022)	146 (Autoriter)	82 (Hibrid rendszer)	156–157 (Autoriter)	161 (Autoriter)	87 (Hibrid rendszer)	149 (Autoriter)
Henley Útleve Index (2022)	119	66	60	53	144	59

Forrás: Human Development Index, Corruption Perception Index, Human Freedom Index, Democracy Index, Henley Passport Index

Moldova – Transznyisztria

Ha végigpillantunk az elhúzódo konfliktusokon, eltérő nehézségűnek tűnhet megoldásuk. Meglepő módon ez az intellektuálisan megalapozott feltevés a rendezés távolságáról és nehézségeiről mindeddig nem jelentett különbséget a megoldás tekintetében, legfeljebb abban, hogy mekkora volt a készség a rendezés megkísérlésére. Szinte teljes az egység azt illetően, hogy a legkönnyebben megoldható elhúzódo konfliktus abból származott, hogy Moldova nem gyakorolhatja szuverenitását teljes területén, mert a transznyisztriai szeparatista erők ezt Oroszország támogatásával megakadályozzák. A konfliktus eredete többretegű, amennyiben történelmi, etnikai, reálpolitikai és gazdasági okok egyaránt magyarázzák. A történelmi ok abból ered, hogy a Moldáv Szovjet Szocialista Köztársaság egyik része, Besszarábia 1918-tól egy mindössze kétéves szünetet (1939–41) leszámítva Romániához, míg a köztársaság keleti része megalakulásától kezdve a Szovjetunóhoz (közelebbről a második világháború kitöréséig az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz) tartozott. Ez a különbség tükröződött abban, hogy a Szovjetunió felbomlásakor a független Moldova kissé pontatlanul Dnyeszteren túli területének nevezett része sokkal vegyesebb etnikai összetételű volt, ahol moldáv, orosz és ukrán lakosok éltek majdnem egyenlő arányban,²⁴ és a lakosság azonosságtudata is eltért Moldovának a Dnyesztertől Románia felé eső részének lakóitól. A Szovjetunió felbomlását követően a 14. orosz hadsereg, amely többségében transznyisztriai harcosokból állt, beavatkozott a belső konfliktusba

²⁴ Transznyisztria lakói közül 1992-ben 39,9% volt román, 28,3% ukrán, 25,5% volt orosz. 2015-ben orosz 33,8%, román 33,2%, ukrán 26,7%. A statisztikát jelenleg tovább bonyolítja, hogy immáron nem román etnikumú, hanem moldáv etnikumú lakosokról van szó.

és néhány hónap múlva a Dnyeszteren túli terület elszakadása javára döntötte azt el. Orosz haderő maradt Transznisztriaiban, amely nemcsak „békefenntartási” feladatot látott el, nemcsak az ott tárolt hatalmas mennyiségű lőszert őrizte, hanem azt is biztosította, hogy ne következzen be változás a terület státuszában. Transznisztria ráadásul fejlettebb volt, mint Moldova egyéb részei, mert előbbi volt az ipar otthona. Moldova mint független állam meglehetősen csekély prosperitást ígért, míg Transznisztria – részben a kiterjedt illegális gazdasági tevékenység, részben az orosz költségvetés támogatásával – valamivel nagyobbat. Moldova cikcakkban haladt, és a lakosság részben a lábával szavazott arra a meglehetősen kétes „eredményre”, hogy az ország lett egy időre Európa legkisebb egy főre jutó GDP-t nyújtó állama.²⁵ Bár a 2009. áprilisi alig egy hétig tartó forradalom jelezte a lakosság elégedetlenségét, a kormányzati változások is csak jobbára beteljesületlen ígéreteket hoztak.

Moldova lakossága az ország kívánatos politikai orientációját illetően megosztott maradt, ami azért is meglepő, mivel az EU-val megkötött társulási szerződés, beleértve a mély és átfogó szabadkereskedelmi megállapodást, azt eredményezte, hogy az ország gazdasági fejlődése erősen az EU-hoz kötődik, míg a politikai változások ezt lassan és bizonytalanul követték. A Nyugat-orientált politikai erők is csak az ország határain túl leadott szavazatokkal nyerték el az elnöki hivatalt, és a kedvezőtlen változások (koronavírus-járvány, Oroszország Ukrajna elleni agressziója) nem segítették a kormányzati stabilitást, mert a lakosság nagy része nézett szembe súlyos gazdasági nehézségekkel az energia- és élelmiszerárak emelkedése és az általános infláció következtében. Oroszország ugyan – miként minden súlyosabb gazdasági nehézség idején – csökkentette Transznisztria gazdasági támogatását, Moldova viszont partnere volt abban, hogy ne nehezítse szükségtelenül Transznisztria sorsát. Ennek képezte részét az, hogy Moldován keresztül Transznisztria kereskedni tudjon az EU-val, és számos más technikai együttműködési keret, például a Transznisztriaiban szerzett diplomák honosítása,²⁶ a közvetlen telefonkapcsolat helyreállítása vagy a Dnyeszteren átívelő híd újbóli megnyitása.²⁷

Az elhúzódó konfliktus hosszú évekig nem fenyegetett azzal, hogy újólag erőszakba torkoljon. Ebben azonban változás következett be azt követően, amikor Oroszország háborút indított Ukrajna ellen. Az a veszély fenyegetett, hogy Ukrajna gyors legyőzése esetén Moszkva megpróbálja anektálni Transznisztriait, ha nem kísérli éppen meg egész Moldova politikai irányát megváltoztatni egy oroszbarát bábormány hivatalba léptetésével. Két ízben is volt jele ennek a törekvésnek. Oroszország előbb – abban a feltevésben, hogy el tudja foglalni Ukrajnát – Moldova területi integritását fenyegette azzal, hogy elcsatolja és anektálja Transznisztriait, ha nem éppen foglalja el Moldova egészét,²⁸

²⁵ Moldova vásárlóerő-paritáson egy főre jutó GDP tekintetében 2021-ben Európa harmadik leggazdagabb állama volt, mögötte csak Ukrajna és Koszovó állt.

²⁶ Amikor legutóbb – sajnos már jó egy évtizede – Transznisztriaiban jártam, az ottani egyetemisták arra panaszkodtak, hogy diplomáikat nem ismerik el Moldovában, és ezzel arra ösztökélik őket, hogy Oroszországba emigráljanak, ahol diplomáik elismertek és honosíthatók.

²⁷ Девятков, Андрей В. (2018): *Молдова – Приднестровье: призрак федерализации*. [online], Russian Council on International Affairs, 2018. 09. 18. Forrás: russiancouncil.ru [2023. 01. 02.].

²⁸ Solovyov, Vladimir (2022): *Ukraine War Risks Repercussions for Transnistria*. [online], Carnegie Politika, 2022. 09. 23. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 12.].

majd amikor az előbbi realitása a semmibe hullott, Moldova politikai függetlenségének aláadására tett kísérletet.²⁹ Mivel az egy éve Ukrajnában folyó háború fejleményei miatt tudjuk, hogy Oroszország aligha kerül Moldova fizikai közelségébe, nem az a veszély, hogy anektálja Transznisztríát, hanem az, hogy újabb kísérletet tesz arra, Moldovában kormányválságot idézzon elő és egy Moszkvához húzó, vagy ahhoz hű kormányt segítsen hatalomba. Következésképpen Moldovának nemcsak a területi integritása nézne továbbra is szembe kihívással a szeparatista Transznisztria léte miatt, hanem politikai függetlensége is azért, hogy Oroszország beavatkozik abba, milyen kormánya legyen Moldovának.

Az, hogy Oroszország várható meggyengülése és ugyanakkor Moldova nyugati orientációjának látható sikere együtt mégis átrendeződéshez és az ország nyugati oldalon való „megtelepüléséhez” vezet-e, olyan sok tényező együttes hatásának eredménye lesz, ami azt még megjósolhatatlanná teszi. Ez a konfliktus azonban példát ad arra, hogy az elhúzó konfliktusok hosszú ideig fennmaradhatnak alacsony kockázatú negatív békeként, és azokat nem mindig a belső folyamatok csekély változásai mozdítják ki állapotukból.

Grúzia – Abházia/Dél-Oszétia

A következő olyan konfliktus, amelynek Oroszország közvetlen részese, Grúzia és két szakadár területének, Abháziának és Dél-Oszétianak a konfliktusa. Olyan konfliktusról van szó, ahol a Nyugat, mindenekelőtt az Egyesült Államok, Oroszország érdekein keresztül szemléli a fejleményeket. A másik fontos elem az, hogy Grúziához kapcsolódik az első olyan eset, amikor Oroszország revizionista politikája tetten érhető volt. Az első grúz–abház konfliktus, amely a Szovjetunió felbomlásának idejére volt tehető, és amelyet Oroszország arra használt fel, hogy elérje, Tbiliszi csatlakozzék a Független Államok Közösségéhez (FÁK). Ezzel vált a FÁK átmenetileg teljessé a 12 szovjet utódállam között.³⁰ Míg ez a konfliktus még elég csekély nemzetközi figyelmet keltett, a 2008-as grúz–orosz háború annál nagyobbat. Részben azért, mert addigra már a Nyugat jól látta, hogy Oroszország hegemoniára, kizárólagosságra tör a volt Szovjetunió térségében. Így pillanatképként jelent meg a végletekig vitt leegyszerűsítés: Oroszország agressziót követett el, a két szeparatista terület pedig agresszió áldozata. Az, hogy Abházia és Dél-Oszétia nem grúz lakói korábban – még a legmasszívabb sztálini elnyomás idején – sem akartak Grúziához tartozni, hogy Miheil Szaakasvili elnök döntött úgy, katonai eszközt is bevet annak érdekében, hogy visszaszerezze Grúzia szuverenitását a két terület fölött, és az,

²⁹ Cenusa, Denis (2023): *Testing Times for Moldova*. [online], 2023. 02. 23. Forrás: cepa.org [2023. 03. 01.].

³⁰ A FÁK története azonban változékony maradt, mert abból azok az államok, amelyeknek fenntartásai voltak Oroszország „vezetésével” szemben vagy kiléptek, vagy nem vehettek részt a szervezet megújításában. Emlékezetes módon Miheil Szaakasvili grúz elnököt Oroszország nem hívta meg arra a nagy honvédő háború évfordulóját ünneplő rendezvényre, ahol a FÁK „megújításáról” döntöttek, és 2008-ban az Oroszországgal folytatott háborút követően elhagyta a szervezetet. Ukrajna és Türkmenisztán soha nem vált teljeskörűen a szervezet tagjaivá, végül pedig napjainkban Moldova távolodik a FÁK-tól, amit távollétével jelzett a szervezet több rendezvényétől, pl. a 2022. decemberi szentpétervári nem hivatalos csúcstalálkozótól is. Ugyanakkor azonban a FÁK-nak vannak olyan elnövei, amelyekről az Oroszországtól távolodó államok, pl. Moldova sem kívánnak lemondani, mint amilyen pl. a vízummentes utazás és a diplomák egyenértékűsége. Az előbbire vonatkozó megállapodás még 1992-ben jött létre a szervezet keretében, az utóbbi esetében a helyzet ugyan összetettebb, de már jó ideje vannak két- és többoldalú megállapodások ennek érdekében.

hogy ezzel megsértette a viták békés elintézésének kötelezettségét, kit sem zavart. A háborúról készült legalaposabb úgynevezett Tagliavini-jelentés, amelyet az Európai Unió „rendelt” meg, nem hagy kétséget afelől, hogy a konkrét fegyveres konfliktust Grúzia kezdte, amikor tüzérségi tűz alá vette Chinvali városát, Dél-Oszétia fővárosát 2008. augusztus 7-én éjjel.³¹ Oroszország a háborúhoz vezető úton folyamatosan provokálta Grúziát, vélhetőleg megsemmisített három pilóta nélküli repülőeszközt (amiből Grúzia akkor összesen öttel rendelkezett). Négyezer katonát telepített Abháziába a háborúra készülve, és lehetne még sorolni. Ettől még Oroszország valóban beavatkozott egy amúgy belső konfliktusba, és katonai sikerét arra használta föl, hogy a két terület korábbi de facto különállását de jure különállássá tegye Abházia és Dél-Oszétia független államiságának elismerésével és a terület biztonságának garantálásával. Abháziát és Dél-Oszétiát mindössze öt állam – Oroszország, Nicaragua, Venezuela, Nauru és Szíria – ismeri el 15 évvel azután, hogy jogilag is elszakadtak Grúziától.

Azóta a két de facto állam közös sorsban osztozik, ám ugyanakkor el is különül egymástól. Nevezetesen mindketten úgy lettek „független államok”, hogy másfél évtized alatt sem nyertek nemzetközi elismerést, hiszen még fél tucat állam sem tartja államnak őket. Van azonban egy fontos különbség is. Míg Dél-Oszétia saját jövőjét az Oroszországi Föderáció részeként képzei el, többször referendumot tartott erről, és ez a vágya egyszer valóra is fog válni, addig Abházia meg kívánja őrizni függetlenségét. Lakosai ugyan az orosz szociális rendszerből részesülnek, szinte kivétel nélkül orosz útlevéllel járnak a világot (már aki járja), területén két orosz katonai támaszpont van, turistaforgalma pedig jóformán teljesen az orosz állampolgárokra korlátozódik, mégis külön kíván maradni. Nem, vagy nem csupán Oroszország szerepe miatt állnak külön az abházok és képzelik el jövőjüket a dél-oszétok észak-oszét testvéreikkel az Oroszországi Föderációban, hanem történeti okokból és az etnikai hovatartozás okán is. Az, hogy elidegenítésükhöz mennyire járult hozzá a grúz állam, amely nem mindig volt a legnagyobbalúbb a kisebbségekkel, ugyancsak olyan kérdés, amelyről hallgat a nyugati közbeszéd. Mindenesetre – ha a történeti megjósolhatatlanságra építő, hosszú távon a két terület státusza visszájára fordulásának reményét nem vesszük figyelembe – tudomásul kell venni, hogy rendkívül szerény annak az esélye, hogy visszatérjenek ahhoz az államhoz, Grúziához, ahová az abházok és a dél-oszétok nem akartak tartozni. Az viszont elképzelhető, hogy a hanyatlóban lévő és sarokba szorított Oroszország egyszer csak magához csatolja a területeket, amelyek biztonságát már a jelenlegi megállapodások alapján is évtizedekre garantálja. Az Abháziát és Dél-Oszétiát körülvevő konfliktus a korábban említett Moldovával és Transznisztríával együtt jár legközelebb ahhoz, amit befagyott – és nem csupán elhúzódó – konfliktusnak nevezünk.

³¹ *Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia: Report.* [online], 2009. 09. 10. Forrás: echr.coe.int [2021. 11. 16.]. A szöveg ugyan diplomatikus, hiszen előbb csak azt jegyzi meg: „2008. augusztus 7-ről 8-ra virradó éjszaka egy tartós grúz tüzérségi támadás érte Chinvali városát”, ám következő mondata már nem hagy kétséget azt illetően, hogy Grúzia fegyveres erői támadták meg Dél-Oszétia fővárosát: „a grúz fegyveres erők Chinvalit és a környező területeket célzó támadásai folyamatban voltak”. Az a grúz érv, miszerint egyetlen állam sem követhet el agressziót saját területe ellen ugyan meggyőzőnek hangzik, de szemben áll egy de facto elkülönült terület visszaszerzésére vonatkozóan a viták békés elintézésének kötelezettségével.

Azerbajdzsán – Örményország/Hegyi-Karabah

Még egy olyan konfliktus zajlik, amelynek gyökerei a Szovjetunió lebomlásához, nem pedig felbomlásához kötődnek. Ez a konfliktus Örményország és Azerbajdzsán között zajlik jó három évtizede Hegyi-Karabah birtoklásáért. A két állam a történeti érvek végtelen tárházát képes elővezetni saját álláspontjának igazolására. Baku és Jereván is tud mutatni olyan pillanatokra, amikor az egyik vagy a másik ellenőrizte a vitatott területet. Ezeket az érveket részben saját lakosságuk meggyőzésére terjesztik elő, részben a nemzetközi közösséget fásasztják, untatják vele. Ami azonban valóban fontos az az, hogy a konfliktus alapját a területi integritás és az önrendelkezési jog tisztelete egyaránt fontos nemzetközi jogi alapelvei közötti ellentmondás jelenti. A terület Azerbajdzsánhoz tartozott, de lakosainak többsége karabahi örmény. A két állam folyamatosan változó intenzitású háborúban állt egymással, amióta csak már nem köztársaságai a Szovjetunióknak, sőt kisebb mértékben azelőtt is.

A Szovjetunió felbomlását követően Örményország sikeres háborút vívott Azerbajdzsán ellen, elfoglalta Hegyi-Karabahot és hét azt körülvevő azerbajdzsáni megyét. A katonai sikert követően a felek részben többoldalú keretben tárgyaltak és írtak alá külső nyomásra számos dokumentumot.³² Oroszország és az Egyesült Államok ezekben kiemelkedő szerepet játszott, a multilaterális keretet pedig az EBESZ minszki csoportja biztosította, amelynek élén a három társelnök részt vevő állam, Franciaország, Oroszország és az USA állt. Azt demonstrálandó, hogy a konfliktus nem jutott nyugvópontra, a felek újabb és újabb kis és közepes intenzitású összecsapásokba bonyolódtak. Ezek azonban nem eredményeztek változást a területi status quóban. Hegyi-Karabah mindkét állam belpolitikájában meghatározó volt. A felek rendre ismételték jól ismert álláspontjukat, amely a következő volt. Örményország hangsúlyozta, hogy a lakosság összetétele miatt a terület őt illeti, míg Azerbajdzsán kifejtette, hogy Karabah egyetlen négyzetkilométerről sem mond le. Annak következtében, mekkora szerepet játszott a kérdés a két állam életében, esély sem volt arra, hogy kitörjenek abból „dobozból”, amelybe bezárták magukat. Egyik állam amúgy nem demokratikus rendszerében sem volt esélye annak, hogy valaki a megbékélés gondolatával megjelenhessen a politikai életben. Ezt az örményországi forradalmat követően felismerték a felek. İlham Alijev azerbajdzsáni köztársasági elnök és Nikol Pasinyan örmény miniszterelnök davosi találkozójukon kimondták, hogy tegyenek „konkrét intézkedéseket lakosaik felkészítésére a békére”.³³ Ezt az intellektuális értelemben helyes meglátást azonban egy következő alkalommal, a müncheni biztonsági konferencián már az oly rég jól ismert konfrontáció követte.³⁴ Mindez pedig rávilágított a nemzetközi kapcsolatok tanulmányozásából jól ismert tényre: diktátorok/autoriter vezetők nem jók a kompromisszumkötésben, mert az gyengeségnek tűnik és így kerülendő.

³² *The Bishkek Protocol*. [online], 1994. 05. 05. Forrás: peacemaker.un.org [2023. 03. 02.]. 2001-ben az Egyesült Államok tett kísérletet a felek megbékítésére. A két szemben álló fél még később is vitatta, hogy ott megállapodtak-e valamilyen formában.

³³ *Watch: Azerbaijan and Armenia Leaders Speak Exclusively to Euronews*. [online], Euronews, 2020. 10. 09. Forrás: euronews.com [2023. 01. 12.].

³⁴ *Nikol Pashinyan and İlham Aliyev Hold Public Debate in Munich*. [online], Youtube, 2020. 02. 16. Forrás: youtube.com [2023. 01. 02.].

Örményországot pedig jószándékának verbális kifejezésekor úgy tűnik mindvégig az időnyerés szándéka vezette. Nem csoda, hiszen ellenőrzése alatt tartotta az elfoglalt területet, s így nem volt sürgős, hogy a helyzet bármilyen mértékben megváltozzon. Holott mindenki, aki túltekintett a területgyarapodás előnyén, láthatta, Örményország folyamatosan veszít, négy szomszédja közül kettőt határát zárva tartja, mint tengerparttal nem rendelkező államnak ez súlyosan akadályozza kereskedelmét, az infrastrukturális kapcsolatok pedig, beleértve olaj- és gázvezetékeket is, elkerülnek. Ezek a károk pedig halmozódnak. Azerbajdzsán a maga részéről azt hangoztatta, hogy tiszteletben tartja a kisebbségi jogokat, és ezért ha visszanyeri a területet, az örmény lakosságnak nem lesz oka aggodalomra. (Mindez természetesen aligha lehet igaz, még akkor sem, ha hitelt szeretnénk adni az erre vonatkozó azerbajdzsáni nyilatkozatoknak. Elég csak az azerbajdzsáni lakosokat illető örmények által lakott hegyi-karabahi ingatlanokra gondolnunk, amelyeket jogos tulajdonosaik vissza kívánnak kapni.)

A nagyhatalmak közül egyedül Oroszország rendelkezett állandó közvetlen érdekekkel a Dél-Kaukázusban. A felekkel való kapcsolata 1992 óta ingadozó volt. Borisz Jelcin – egyebek mellett Gejdar Alijev azerbajdzsáni elnökkel személyesen terhelt viszonya miatt is – erősen örménypárti politikát folytatott. Ez Vlagyimir Putyin hatalmának hosszú időszakában kiegyensúlyozottabb álláspontnak adott helyt. KBSZSZ-tagként ugyan Örményország volt szövetségese, de felismerve Azerbajdzsán stratégiai és gazdasági jelentőségét, Baku lett fontos partnere. Ebben a viszonylag kiegyensúlyozott viszonyban eredményezett változást az örményországi fordulat, amely 2018-tól a demokrácia felé vitte. Az új örmény vezetés ismerte azokat a korlátokat, amelyekkel nemzetközi választásaiban szembenézett, mindenekelőtt a minden tekintetben erős függést Oroszországtól, hangsúlyozta, hogy a változásnak nem lesz hatása az ország nemzetközi kapcsolataira. Ettől még Oroszország cseppet sem örült a változásnak. Láta, hogy a korábbtól eltérő modell jelent meg, és nem nézte jó szemmel, hogy az demokratikusabb, mint sok más volt szovjet utódállam. Az zavarta-e inkább, hogy Örményország elfordult az egyre antidemokratikusabb orosz példától, vagy az, hogy nagyon óvatosan elkezdte kiegyensúlyozni nemzetközi kapcsolatait, nem világos. Sok kis szimbolikus jele volt ennek. Az orosz elnök születésnapjához jókívánságai a volt köztársasági elnöknek, Robert Kocsarjának, akit éppen azelőtt vettek őrizetbe, s abban az, hogy „jó egészséget, lelki erőt és kitartást” kívánt,³⁵ az orosz várakozás, hogy Pasinyan miniszterelnök elveszíti a következő választást 2018 decemberében, egyaránt jelei voltak ennek. Amikor Nikol Pasinyan támogatói a szavazatok 70%-ával arattak győzelmet a választáson, azt az orosz közszolgálati televízió három napig elhallgatta, majd a képernyő alján futó hírekben említette a hatalmas különbséggel született eredményt. Ez talán mutatja Oroszország fenntartásait.

2020-ban azonban döntő változás következett, mintegy valóra váltva Jevgenyij Primakov volt orosz miniszterelnök még 1994-ben, az orosz külső hírszerzés vezetőjeként tett jóslatát, aki a következőt mondta, Levon Ter-Petroszjának, az örmény köztársaság elnökének: „Azerbajdzsán dolgozhat és várhat. Megvannak a forrásai. Tíz, húsz,

³⁵ President of Russia (2019): *Greetings to Second President of Armenia, Robert Kocharyan on his 65th Birthday*. [online], 2019. 08. 31. Forrás: en.kremlin.ru [2022. 11. 12.].

harminc év múlva összeszedik az erejüket, nyernek és elvesznek töletek mindent.”³⁶ Az, hogy Örményország később, a szervezet megalakulásakor, 2002-ben a KBSZSZ tagja lett, nem jutott jelentőséghez, mert annak hatálya nem terjed ki az elfoglalt területekre. De Oroszország a konfliktus több kisebb kiterjedésű fellángolása idején politikai nyomást gyakorolt a felekre annak érdekében, hogy adják fel a katonai szembenállást. Ez legvilágosabban 2016-ban volt tetten érhető, amikor gyakorlatilag az egész moszkvai vezetés „bevetette” magát a fegyvernagyvadás érdekében.³⁷ Az, hogy 2018-tól Azerbajdzsán érezhette, Putyin nem áll szilárdan ellenfele mögött, vélhetőleg hozzájárult ahhoz, úgy döntött, megkísérli azt, amire diplomáciai eszközökkel nem volt képes. A háborút 2020 júliusában egy kisebb azerbajdzsáni „teszt” előzte meg, amikor Baku megállapította, egymaga nem képes katonai sikert elérni. A folytatás Baku és Ankara katonai kapcsolataira és az előbbi fegyverzetbeszerzésének diverzifikálására épült. Amikor a török vezérkar hathatós tervezési, hírszerzési, drón célravezetési segítséget nyújtott, Baku pedig saját arzenáljában sem csak orosz fegyverekre támaszkodhatott, hanem izraeli és török eszközökre is, akkor lehetségessé vált az, ami korábban nem.

Azerbajdzsán 2020. szeptember 26-án megtámadta az Örményország által elfoglalt területeket és hat hét alatt visszafoglalta a Hegyi-Karabahot körülvevő térséget és magát a de facto entitás mintegy 30%-át is. Két és fél év távlatából nem szükséges belemenni a részletek elemzésébe, inkább azokkal a főbb tendenciákkal érdemes foglalkozni, amelyek tanulságokat szolgáltatnak. Ezek – némiképpen önkényesen kiragadva – a következők: a) Azerbajdzsán helyesen szűrte le a következtetést, hogy egymaga nem tudja visszaszerezni az Örményország által elfoglalt területet és ismerte fel, hogy Oroszország nem fog segítséget nyújtani Jerevánnak abban, továbbra is ellenőrzése alatt tudja tartani Hegyi-Karabahot. 2018 óta Moszkva – a hivatalos szövetségi viszony ellenére – közelebb érzi magához Bakut, mint Jerevánt. Ennek természetesen van objektív alapja, tekintettel Azerbajdzsán tízmilliót meghaladó lakosságára, szénhidrogénkészleteire, Kaszpi-tengeri partszakaszára, Ankarára gyakorolt befolyására.³⁸ b) Nem sok olyan állam létezik, amelynek hadereje képes nagy intenzitású háborúra, beleértve annak tervezését, a hadműveletek információigényét, az ellenfél megsemmisítését, területek elfoglalását és ellenőrzés alatt tartását. c) A hadművészet fejlődésében néhány állam ért el kiemelkedő eredményt, míg mások, amelyek nem ezekkel az államokkal álltak biztonsági kapcsolatban, működtek együtt velük stratégiájuk kialakításában, kiképzésben, fegyverzetbeszerzésben, viszonylagos értelemben hátrányos helyzetbe kerültek. A háború erről adott tanúbizonyságot. Az orosz katonai akadémiákon tanult örmény hadvezetés a páncélos erőket, a tüzéséget preferálta, a légi mobilitást, különösen a pilóta nélküli légi eszközök szerepét nem értékelte megfelelően. Megfelelő partnerek híján egyébként sem lett volna könnyű ezeket

³⁶ “Они наберут силы и...”: Исполнилось пророчество Примакова 30-летней давности о Нагорном Карабахе (They will gain strength and ...: Primakov's 30-year-old prophecy about Nagorno-Karabakh has been fulfilled). [online], 2020. 11. 13. Forrás: tsargrad.tv [2022. 12. 12.].

³⁷ Schmidt, Hans-Joachim (2017): The Four-Day War Has Diminished the Chances of Peace in Nagorno-Karabakh. In IFSH (szerk.): *OSCE Yearbook 2016*. Baden-Baden: Nomos, 111–123.

³⁸ Ennek rengeteg jele van, amit az orosz tömegtájékoztató pontosan tükröz. A hivatalossághoz nagyon közel álló *Vremja nyegyeli* vasárnap esti hírprogramban a műsorvezető, Dmitrij Kiszeljov többször kiemelte, mennyire megbízható partnere Ilham Alijev Oroszországnak, míg ebben a tárgyban Örményországot illetően hallgatásba burkolózott.

beszereznie. d) Oroszország alig építette be ezeket a tapasztalatokat hadseregének fejlesztésébe, pontosabban belekezdett drónok fejlesztésébe, majd gyártásába. Ezt azonban nem végezte elég gyorsan. Az első orosz fejlesztésű drónt majd egy évvel később mutatták be Szergej Sojgu védelmi miniszternek Novoszibirszk közelében.³⁹ e) A 2020-as háború nem zárta le a konfliktust, hanem átrendezte az erőviszonyokat. Következésképpen a konfliktus továbbra is elhúzódó jellegű, és – ellentétben 2022-ig a moldovai–transznisztriai konfliktussal és az Abháziát és Dél-Oszétiát érintővel – nem érte el a negatív béke állapotát, és Azerbajdzsán – megfelelő támogatás esetén – szinte bármikor kísérletet tehet arra, hogy bevégezze Hegyi-Karabah visszaszerzését. Ugyanakkor Azerbajdzsán diplomáciai offenzívában van annak érdekében, hogy demonstrálja konstruktív hozzáállását. Mivel azonban azok a bejelentések, amelyekben készségét fejezi ki arra, hogy feltételek nélkül folytasson béketárgyalásokat Örményországgal, együtt élnek azzal a szándékával, hogy visszaszerezze a teljes ellenőrzést Hegyi-Karabah felett, világos, hogy a végső cél – érthető módon – az utóbbi marad.

Míg Oroszország passzív volt a hathetes háború idején, és mindössze ahhoz ragaszkodott, hogy a háború ne terjedjen át Örményország nem foglaláson alapuló, valóban szuverén területére, addig fontosnak tartotta, hogy a tűzszünetet ő teremtsen meg és felügyelje. A 2020. november 10-én hatályba lépett megállapodás alapján öt évre orosz megfigyelők települtek a két fél közé, és ottlétüket további ötéves időszakokra automatikusan meghosszabbítják mindaddig, amíg a felek bármelyike ezt nem kívánja megszüntetni. Az itt állomásozó orosz csapatokat a 2022 februárjában megkezdődött ukrajnai agresszió hatására sem csökkentették (ellentétben például kivonásukkal Dél-Oszétiából). Egy fontos változás azonban történt: Oroszország látnivaló meggyengülése, az Ukrajna területén vívott háború elhúzódása miatt a két fél alternatívát keresett és talált. A konfliktus kezelésében megjelent az Európai Unió.⁴⁰ Erre Oroszország azonban aktivitása fokozásával reagált, jelezve, nem kíván belenyugodni abba, hogy marginalizálódjon. Egyértelmű, Moszkva nem tartja elfogadhatónak azt, hogy csökkenjen a szerepe abban a térségben, ahol primus inter paresnek tartja magát.⁴¹

Ukrajna – Oroszország

A posztszovjet térség tragédiája az, hogy az elhúzódó konfliktusok száma vagy változatlan, vagy emelkedik. Közérthetőbben: újabb és újabb elhúzódó konfliktusok anélkül jelennek meg, hogy a korábban létrejöttek megoldódnának. Ennek pedig elsődleges bizonyítékát azok a konfliktusok jelentik, amelyek Ukrajna területét érintik. Aligha szükséges taglalni ezek jelentőségét. A második legnépesebb és harmadik legnagyobb területű volt

³⁹ *Russian Minister of Defence Reviews Progress of Okhotnik Heavy Drone Construction*. [online], MCIS, 2021. 05. 08. Forrás: eng.mil.ru [2023. 03. 04.].

⁴⁰ *Averting a New War between Armenia and Azerbaijan*. [online], International Crisis Group, Report no. 266, 2023. 01. 30. Forrás: crisisgroup.org [2023. 01. 12.].

⁴¹ Reuters (2023): *Putin Talks to Azeri President, Discusses Disputed Southern Caucasus Region*. [online], 2023. 02. 14. Forrás: reuters.com [2023. 01. 12.] és President of Russia (2023): *Telephone Conversation with Prime Minister of Armenia Nikol Pashinyan*. [online], 2023. 02. 23. Forrás: en.kremlin.ru [2023. 01. 12.].

szovjet köztársaság, amelynek Oroszországra gyakorolt fontosságáról egykoron Zbigniew Brzezinski azt írta: „Ukrajna 45 millió lakosságával jelentős európai állam, erős iparral és potenciálisan nagyon termelékeny mezőgazdasággal. Egy, Oroszországgal való unió egyrészt gazdagítaná Oroszországot, másrészt hatalmas lépést jelentene Moszkva számára a birodalmi érdekszféra helyreállítása felé, amire több orosz vezető is nosztalgiával gondol.”⁴² Jelentősége és kettős perifériajellege, de nevezhetjük ezt akár kettős kötődésnek is, választási helyzetet eredményez az országnak. Négy EU-/NATO-szomszéd és három volt szovjet köztársaság szegélyezi. Ez a választás uralta Ukrajna politikáját függetlensége óta, de legalább két évtizede, amikor az ország először választotta tudatosan a nyugati orientációt, még ha – mint utóbb kiderült – az azzal járó terheket (a kormányzás színvonalának emelése, az igazságszolgáltatás függetlensége, az oligarchák politikai befolyásának megnyirbálása és a korrupció felszámolása) nem is vállalta elég elszántan.

Oroszország nagy árat is hajlandó volt „fizetni” azért, hogy Ukrajna vele összetartó állam maradjon. Amikor 2013-ban Kijev nyugati irányban tett egy bizonytalan lépést és arra készült, hogy társulási szerződést kössön az Európai Unióval, Oroszország ezt elfogadhatatlannak találta. Kitűnt, hogy ellentétben 2008-cal, amikor Grúziával szemben az volt az elsődleges kinyilvánított kifogása, hogy az a NATO-hoz kíván csatlakozni, 2013-ra Oroszországnak már az volt az elvárása a volt szovjet köztársaságokkal szemben, hogy semmilyen módon ne közeledjenek a Nyugathoz. Azt ugyanis nem kifogásolhatta, hogy Ukrajna a NATO-ba törekszik, hiszen akkor Kijev még „tömbön kívüli” politikát folytatott.⁴³ Az ezt követő belpolitikai folyamatokba beavatkozott és – ellenállás nélkül – elfoglalta a Krím félszigetet, majd megtámogatta a donyecki és luhanszki szeparatistákat elszakadási törekvésükben. Utóbbi katonai konfliktushoz vezetett, amelyben mintegy 13 ezren veszítették életüket, közöttük sok polgári lakos és ukrán katona. Végül a konfliktust a 2015. február 12-én aláírt Minszk-2 megállapodás⁴⁴ zárta le, pontosabban alakította alacsony intenzitású konfliktussá. Bizonytalan tartalma és rossz szövegezése hozzájárult ahhoz, hogy végrehajtása elmaradt. Ma már csak sárdobálás zajlik: Oroszország és Ukrajna egymást vádolja a megállapodás megszegésével. Végül az előbbi néhány öngazolásul szolgáló diplomáciai kísérletet (javaslat szerződésre az USA-val, megállapodásra a NATO-val, konzultációk ezekről) követően 2022. február 24-én háborút indított Ukrajna ellen azzal a céllal, hogy felszámolja az ország politikai függetlenségét, és egy bábkormányt segítsen hatalomba. A politikai függetlenség efféle felszámolása éppúgy az ENSZ Alapokmány 2. cikkének 4. pontjába⁴⁵ ütközik, mint a területi integritás

⁴² Brzezinski, Zbigniew (2013): *Stratégiai vízió: Amerika és a globális hatalom válsága*. Budapest: Antall József Tudásközpont, 139.

⁴³ RFE/RL (2019): *Ukraine President Signs Constitutional Amendment On NATO, EU Membership*. [online], 2019. 02. 19. Forrás: rferl.org [2022. 12. 11.].

⁴⁴ *Full Text of the Minsk Agreement*. [online], Financial Times, 2015. 02. 12. Forrás: ft.com [2023. 01. 10.].

⁴⁵ Az ENSZ Alapokmánya 2. cikkének 4. pontja kimondja, hogy: „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.” 1956. évi I. törvény Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról. [online], Forrás: net.jogtar.hu [2023. 01. 25.].

megszüntetése. Immáron kellően dokumentált az, hogy a háború kirobbantásával ez volt Oroszország szándéka.⁴⁶

A nagy intenzitású háború megindítása téves feltevések sorára épült:

- Ukrajna nem fog ellenállni, a konfliktus legfeljebb egy kicsit lesz „súlyosabb”, mint volt 2014-ben, amikor az ukrán hadsereg nem állt ellen a Krímben. Következésképpen a háború veszteségek nélkül fog véget érni, s az visszatereli Ukrainát a „helyes”, oroszbarát útra. Az ukrán lakosság pedig túlnyomóan amúgy is Oroszországgal szimpatizál.
- A Nyugat ugyan el fogja ítélni az orosz lépést, de hasonlóan 2014-hez, beéri majd korlátozott szankciókkal, hiszen
 - Ukrajna nem olyan fontos számára;
 - Oroszországgal (kölcsönös) gazdasági függésben van, különösen az energiahordozók beszerzése tekintetében, de az orosz piacok is fontosak a Nyugatnak.

Valójában azonban: a) A Nyugat, mindenekelőtt az amerikai fegyveres erők már 2021 novemberében tudták, hogy az orosz diplomáciai kezdeményezés, amelyet Moszkva december közepén terjesztett elő, porhintés. Az orosz hadsereg már készült a katonai konfliktusra, beleértve egy Belaruszban folytatott hadgyakorlatnak erők átcsoportosítására történt felhasználását. b) Ukrajna lakossága nem ugyanabban a mentális állapotban volt, mint 2014-ben. A lakosság java része készen állt a katonai szembenállásra. Ebből ered az a tanulság, hogy súlyos hiba egy korlátozott konfliktust követően kezdeni kiterjedtebb katonai összeütközést ugyanazzal az ellenféllel, mert már az előbbi elidegeníti az utóbbi lakosságát, és nem teszi pontosan megijósíthatóvá reakcióját. Kérdéses, hogy Vlagyimir Putyint félrevezették-e munkatársai azt illetően, milyen reakcióra számíthat Ukrajnában, vagy figyelmen kívül hagyta a saját narratívájába nem illeszkedő nézeteket. Később – magától értetődően – néhány személyt felelősségre vontak a félrevezetésért, ami természetesen nem bizonyít semmit. c) Oroszország ellenőrzése/befolyása alatt akarta tartani Ukrainát, méghozzá nem bizonytalan módon, hanem szilárdan, Moszkva alárendeltségében. Ezért tért le Oroszország elnöke a korábban már jól bevált útról, ami azt jelentette volna, hogy különféle eszközökkel támogatja az Oroszországhoz hű erőket, korrumpálja az ukrán politikusokat, beavatkozik a választásokba, puha eszközökkel (kultúra, oktatás, tudomány) fenntartja a lojalitást és a Moszkvához kötődést az értelmiségben és nehezíti azok helyzetét, ha pedig lehetséges, ellehetleníti azokat, akik „nem értenek a jó szóból”, végül pedig jelen van a médiában Oroszországhoz közelálló ukrainai politikusok által működtetett három oroszbarát televízióprogrammal. Kétségtelen, hogy ez inkább csak befolyást adott volna Oroszországnak Ukrajna ügyeiben, mint az ország Moszkvához lojális bábkormány alá rendelése. De elkerülhetővé tett volna egy olyan háborút, amelynek kimenetele megijósíthatatlan, és amellyel Putyin nem számolt.

⁴⁶ Sok forrás közül talán időben a háború kirobbanása után a legkorábbi: Kudienko, Anastasiia (2022): *Ukraine: Putin's Desire to Install a Puppet Government Draws from the Bolshevik Playbook*. [online], 2022. 02. 28. Forrás: theconversation.com [2023. 02. 01.].

A konfliktus ideológiai előkészítése már 2021-ben megkezdődött, amikor az orosz elnök megjelentetett egy cikket *Az oroszok és ukránok történelmi egységéről* címmel.⁴⁷ Ebben lényegében tagadta az ukrán nép különálló létezését az orosz néptől. Meg kell hagyni a történészeknek azt, hogy bemutassák, miben van, és miben nincs igaza az Oroszország élén álló amatőr történésznek és annak a kétes elismertségre szert tett történésznek, Vlagyimir Megyinszkij volt kulturális miniszternek, aki a cikket vélhetőleg írta. De már akkor megjelent az a gondolat, miszerint Ukrajna a létét és független államiségét is a Szovjetunióknak köszönheti: „a modern Ukrajna teljes mértékben a szovjet éra terméke”.⁴⁸ A történelem szelektív értelmezése azonban kiviláglik a szövegből. Elég itt csak az 1932–1933-as nagy ukrainai éhínségre utalni, ami Putyin szerint a két nép közös tragédiája,⁴⁹ mindössze annak figyelmen kívül hagyásával, hogy a majd’ négymillió elhunyt ukrán volt. Ugyancsak figyelmen kívül hagyta azt, miszerint amikor a szövetségi köztársaságok a Szovjetunió felbomlásáról döntöttek, 12 egyaránt független köztársaság jött létre az uti possidetis elvének tiszteletben tartásával. Ez azt jelenti, hogy az utódállamok mindegyike megőrizte korábbi közigazgatási határait immáron államhatárként. Ettől kezdve Oroszországnak nem lehettek érvei arra, hogy patrónusként valamiféle jogokat gyakoroljon Ukrajna fölött.

A 2021-es cikkben megjelent motívumok tovább éltek Putyin két, a háborút megalapozó, illetve megindítását dokumentáló beszédében. Az előbbiben kimondta, hogy „Ukrajnában soha nem volt hagyománya a valódi államiségnek”.⁵⁰ Hangsúlyozta, hogy ha „Ukrajna csatlakozna a NATO-hoz, az közvetlen veszélyt jelentene Oroszország biztonságára nézve”.⁵¹ Ennek megakadályozása jelentősen korlátozná Ukrajna szuverenitását. Attól teljesen függetlenül, hogy talán érthető Oroszország amiatt érzett aggodalmi, az Észak-Atlanti Szerződés Szervezete és katonai infrastruktúrája, támaszpontjai Lengyelországban és Romániában tovább közelítenek Oroszország határaihoz. Így kerül elő az egykoron a kelet-közép-európai, akkor szocialista államokkal szemben alkalmazott Leonyid Brezsnyev által 1968 novemberében, három hónappal Csehszlovákia inváziója után meghirdetett „korlátozott szuverenitás” elméletének felújítása. Nevezetesen annak kimondása, hogy a volt szovjet köztársaságoknak nincs más választásuk, mint hogy vagy Oroszország szövetségesei vagy semlegesek, el nem kötelezettek, illetve tömbön kívüliek legyenek. A csatlakozás a nyugati szövetséghez nem szerepel a lehetőségek között. Amennyiben azt feltételezzük, hogy ez az elvárás valamennyi volt szovjet köztársaság irányában fennáll, és Oroszország készen áll a kikényszerítésére, akkor Moszkva a posztszovjet térséget hegemon alrendszernek tekinti. Ebben az esetben bármilyen valós vagy csupán ekként érzékelt „kitörés” megakadályozandó és automatikusan konfliktust eredményez. Ez már magában is garantálná azt, hogy a posztszovjet térség nem válhat a béke övezetévé. Természetesen elképzelhető, hogy Moszkva ebbéli elvárása csak a három keleti

⁴⁷ President of Russia (2021): *Article by Vladimir Putin „On the Historical Unity of Russians and Ukrainians”*. [online], 2021. 07. 12. Forrás: en.kremlin.ru [2022. 11. 25.].

⁴⁸ President of Russia 2021.

⁴⁹ President of Russia 2021.

⁵⁰ President of Russia (2022a): *Address by the President of the Russian Federation*. [online]. 2022. 02. 21. Forrás: en.kremlin.ru [2022. 11. 25.].

⁵¹ President of Russia 2022a.

szláv állammal szemben fogalmazódik meg, míg a többi köztársaságnak nagyobb a mozgásteret. Azonban – sajnos – ez a megítélés nem megalapozható figyelemmel arra, amit Oroszország Grúziával tett 2008-ban, és amilyen törekvései az ukrajnai agresszió farvizén Moldovával szemben vannak.

Vlagyimir Putyinnak a háború (az orosz szóhasználatban különleges katonai művelet) megkezdését bejelentő 2022. február 24-i beszéde ismét csak a korábbiakat szötte tovább. Kimondta, hogy „Ukrajna demilitarizálására és nácitlanítására fogunk törekedni”.⁵² Míg az előbbi érthető, hiszen azt a célt jelezte, Oroszország – legalábbis nyugati irányban – egyfajta ütközőzónát, demilitarizált övezetet kíván létrehozni, ahol sem a nyugati katonai szövetség nem jelenhet meg, sem Ukrajnának nem lehet jelentékeny katonai ereje. A nácitlanítás értelmezhetetlen és kizárólag propagandacélokat szolgál, hiszen szélsőséges elemek sok országban vannak, és Ukrajna még csak ki sem emelkedik ebben a tekintetben. Az ukrán nacionalista erők között pedig elenyésző volt azok száma, akik a 1941 és 1944 között együttműködtek a német fasisztákkal. Ukrajnában az elmúlt évtizedekben a nemzeti azonosságtudat – 337 év orosz-szovjet elnyomás után – feléledése látható, de ez nem azonosítható náciizmussal. Ez a hivatkozás orosz belpolitikai szükségletet elégíti ki, azt célozza, hogy a lakosság könnyen érthető „hívószóhoz” jusson, miközben Moszkva pusztító agressziós háborút folytat szomszédja ellen. Ukrajna alávetését Oroszországnak utóbbi nyilván stabil helyzetnek tekintené, míg Ukrajna (még ha nem is a hivatalba léptetendő bábkormány) éppen ellenkezőleg, azt kellene érzékelje, függő helyzetbe került.

Ha egy pillanatra kitekintünk a jelenleg zajló háborúból, és megvizsgáljuk Oroszország igényét egy ütközőzónára, azt láthatjuk, hogy az vagy a propaganda eszköze vagy egy történelmileg megokolt igény. Nevezetesen Oroszországnak valóban vannak rossz tapasztalatai a területére betörő ellenségeket illetően, miközben saját területe egyre nőtt. De most tekintsünk el ettől. A legfrissebb tapasztalat a második világháborúhoz, vagy miként azt Moszkvában nevezik, a nagy honvédő háborúhoz kötődik. Sőt még azt is hagyjuk figyelmen kívül, hogy a távolság jelentősége a haditechnika fejlődésével miként változott. Csak annyit kell megérteni, hogy a Szovjetunió katasztrófálisan súlyos veszteségei 1941 júniusa és decembere között nem azért következtek be, mert nem volt ütközőzónája nyugati határa mentén. Amúgy pedig részben volt: nevezetesen annyiban, amennyiben 1939. szeptember 17-étől Lengyelország egy részét is szuverenitása alatt tartotta. Azért voltak a veszteségek rendkívül súlyosak, mert a szovjet hadvezetés évekig vitatkozott a páncélos harceszközök jelentőségéről a lovassággal szemben, mert a nagy tisztogatás (большая чистка) keretében lefejezték a vezérkart, és végül mert Sztálin nem hitt a saját hírszerzésének, amelyik hónapokkal korábban jelezte, Németország az 1939. augusztus 23-i megállapodás ellenére arra készül, megtámadja a Szovjetuniót. Oroszország mindaddig ragaszkodni fog az ütközőzónához, amíg csak nem néz szembe saját történelmi hibájával és nem haladja azt meg.

⁵² President of Russia (2022b): *Address by the President of the Russian Federation*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: en.kremlin.ru [2022. 11. 25.].

A háború kimenetele egy év után megjósolhatatlan, és minden jel szerint az összes érintett fél úgy látja, hogy az még nem érte el a William Zartman⁵³ által „kölcsonös sérelmet okozó patthelyzet”-nek nevezett állapotot. A felek még nem látják úgy, minél tovább tart a háború, annál nagyobb kárt okoz valamennyi közvetlen résztvevőnek. Más szereplőkre gyakorolt hatását (a háborús eszkaláció kockázata [beleértve a földrajzi kiterjedést és esetlegesen tömegpusztító fegyverek bevetését], Ukrajna katonai támogatásának költsége, infláció, bizonyos termékek átmeneti szűkössége, az agrárpiacokra gyakorolt nyomás) sem szabad lebecsülni. Ki ne lenne a béke pártján? De sajnós a helyzet bonyolultabb, mintsem hogy egyszerűen ki lehetne jelenteni, legyen vége a konfliktusnak, és a felek keressenek békés megoldást. Az egyik oldalon ott áll az a megfontolás, hogy elfogadhatatlan, hogy egy agressziót elkövető államot területgyarapodással „jutalmazzanak”. Elfogadhatatlan ez az agresszió áldozatának, és elfogadhatatlan mindazoknak, akik egyetértenek abban, ha ezt elfogadja az államok valamiféle közössége, akkor olyan folyamatnak nyit ajtót, amely újabb és újabb agressziókhoz fog vezetni. Természetesen ez a következtetés az agresszor szélsőséges győzelmére mint feltevésre épül. Ha azonban alaposabb elemzést végzünk és valamiféle részleges orosz győzelemre, területgyarapodásra számítunk és arra is, hogy ennek is hatalmas ára lesz mind az adott ország átmeneti katonai meggyengülése, mind tartós nemzetközi politikai és gazdasági elszigetelődése tekintetében, akkor már további minősítést igényel ez a feltevés. A másik oldalon pedig ott áll az agresszor félelme, hogy ellenállás híján apránként mindent elveszít, amit évszázadok során szerzett, méghozzá nem is nemzetközi jogi alapon kikezdehető módon. Itt egy érdekes ponthoz érkezünk. Nevezetesen: egy másik állam területének elfoglalása érdekében erőszakkal fenyegetni vagy erőszakot alkalmazni tilos. Egy másik állam akaratát „puha eszközökkel” befolyásolni, megtörni, nem. Tehát az az állam, amelyik olyan eszközöket alkalmaz hatalmát érvényesítendő a nemzetközi rendszerben, amelyeket a nemzetközi jog nem tilt; megnyer, fölvásárol, kizsákmányol, függővé tesz, „belemosolyoghat a kamerába”, míg az agresszor nemcsak jogellenesen jár el, hanem szégyenben is marad, morális elutasítás éri. Mindez nem azt jelenti, hogy állást foglalnék ebben, csak azt, hogy fölvetek egy nyugtalanító gondolatot. Mindennek következtében van ennek a konfliktusnak a konkrét ügyön messze túlmutató jelentősége.

Ma még rendkívül nehéz elképzelni, milyen feltételek mellett lehet békét teremteni, méghozzá úgy, hogy az stabilitást, ne pedig valamiféle függő helyzetet eredményezzen. A felek által elfogadható nemzetközi határookra van szükség a két állam között, de álláspontjuk kizár egy olyan kompromisszumot, amely erre kiterjed. Enélkül pedig legfeljebb átmeneti fegyvernugvást, esetleg egy tűzszünetet lehet elképzelni. Így igazolja ez az eset, hogy az elhúzódó konfliktusok száma a posztszovjet térségben nem csökken, hanem vagy változatlan marad, vagy növekszik.

⁵³ Zartman, William (1989): *Ripe for Resolution: Conflict and Intervention in Africa*. Oxford: Oxford University Press.

Kazahsztán

Utolsóként említek egy meglehetősen különös konfliktust. Különös, mivel belső okokra volt visszavezethető, és azért is, mert a külső beavatkozó nem korlátozódott Oroszországra, hanem azt a kazah kormány kívánságára a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSZSZ) közösen, egyhangú döntés alapján hajtotta végre. Mindezt egy olyan országban, ahol függetlenségének kinyilvánítása óta csak egy, ugyancsak teljesen belső konfliktust regisztráltak, és amelynek stabilitása és Oroszország iránti lojalitása nem kérdőjeleződött meg. Kazahsztán mondhatni a béke szigete volt, míg más közép-ázsiai államokban vagy polgárháború zajlott (Tádzsikisztán 1992–1997), vagy szórványos ellenállás volt tapasztalható (Üzbegisztán – Andizsán 2005), vagy többször is forradalmak borzolták a kedélyeket (Kirgizisztán 2005, 2010). Annak ellenére, hogy az ország vezetői és lakossága kissé értetlenül fogadta a függetlenséget, amelyet a szovjet köztársaságok közül utolsóként, 1991. december 16-án nyilvánított ki, az ország viszonylag sikeres átmenetet tudhat maga mögött. Nem annyira a politikai transzformáció tekintetében, hiszen Nurszultán Nazarbajev egyre erősödő ellenőrzést gyakorolt a társadalom fölött, hanem azért, mert az ország 15-19 millió lakosára „részakadt” mindaz, amivel Kazahsztán rendelkezett, de ami a végén majd háromszáz milliós lakosságú Szovjetunióban részben széteszlott, részben pedig kisebb értéket jelenített meg, mint azóta. Az energiahordozók és nyersanyagok gazdagsága,⁵⁴ a hatalmas területben rejlő mezőgazdasági termelési potenciál együtt azt eredményezte, hogy az egy főre jutó GDP tekintetében az ország a második leggazdagabb lett, még ha a források egy részét el is pazarolták, „felette” a korrupció, és végül a javak szétesztása is nagy társadalmi különbségeket eredményezett. Az országnak sem olyan belső, sem olyan nemzetközi konfliktusai nem voltak, amelyek veszélyeztették volna a békét. A pontosan adagolt elnyomás, ami nem eredményezett túlzó reakciót az időnként fejét felütő elégedetlenséggel szemben, depolitizálta a lakosságot. Ebben a békés benyomásban még az egyetlen kivételes eset, 2011-ben a zsanaozeni bányásztrájk erőszakos megtörése sem eredményezett változást.

A „béke szigetének” illúziója egyik napról a másikra szétporladt 2022 első napjaiban. Néhány más sérelemre rakódott rá egy közvetlen kiváltó ok. Nevezetesen az úgynevezett autógáz (LPG) szabályozott árának felszabadítása és annak hatására megkétszereződése tömeges elégedetlenséghez vezetett. Az ország 2019 márciusa óta hivatalban lévő elnöke, Kasszim-Zsomart Tokajev elég nehéz választás elé került. A tapasztalt, évtizedes diplomáciai háttérrel rendelkező politikus ugyanis nem arról híresült el, hogy erőszakot alkalmazna hatalmának fenntartására. Amikor azonban több nyugat-kazahsztáni városban a rendőrség megtagadta azt, hogy fellépjen az elégedetlenkedőkkel szemben, az államhatalom került veszélybe. Mivel sok részgazság, csúsztatás terjedt el az ügy kapcsán, érdemes itt röviden elosztatni azokat.

Az egyik ilyen részgazság az, hogy a nemzetközi reakció azonnali volt. Valóban rövid idő telt csak el a tüntetések kezdetétől, de azok már január 2-án szárba szökkentek. Ehhez

⁵⁴ A kazahokról azt szokták mondani, hogy területükön minden olyan elem megtalálható, amely szerepel a Mengyelejev-táblázatban.

képest csak három nappal később, éppen a rendőrségi fellépés elbizonytalanodásának hatására tűnt ki, hogy nem biztos, belső erőkkkel stabilizálható a helyzet. Afelől senkinek nem lehet kétsége, hogy az elégedetlenség központjában, Almatyban nagy létszámú főkonzulátussal rendelkező Oroszország közléről követte az eseményeket. (Aszتانában, az ország fővárosában ugyanis béke honolt, ami ugyancsak kérdésessé teszi azt, hogy az elégedetlenségnek lett volna rendszerváltoztató célja. Ráadásul a tüntetők nem a kazah köztársasági elnökkel szemben fejezték ki elégedetlenségüket, hanem jóval inkább elődjével, a továbbra is több fontos tisztséget betöltő Nurszultán Nazarbajevvel szemben.) Moszkvában már január 2-án elkezdődhetett a gondolkodás arról, milyen válaszra lehet szükség a helyzet stabilizálása érdekében, és amennyiben nemzetközi reakció szükséges, az milyen intézményi keretben történjen és annak miként kell (látszat) legitimitást biztosítani.

Tekintettel arra, hogy Kazahsztán tagja a KBSZSZ-nek, az alkalmas keretnek tűnhett. Felül kellett azonban emelkedni egy problémán és biztosítani kellett egy feltételt: a) A KBSZSZ 2002-ben történt megalakulásától kezdve következetesen nem avatkozott bele belső konfliktusokba, mert azt nem tartotta összeegyeztethetőnek az alapjául szolgáló szerződés betűjével és szellemével. Így nem avatkozott be 2010-ben a kirgizisztáni belső konfliktusba sem. Márpedig úgy tűnt, hogy a kazahsztáni eseményeknek sem volt nemzetközi aspektusa. Ezért arra volt szükség, hogy a Kazah Köztársaság elnöke közelebről nem azonosított terrorista fenyegetésről tegyen említést. Bölcsen, gondosan elkerülte, hogy bármilyen terrorista szervezetet nevéen nevezzen, hiszen az cáfolható lett volna, a terrorizmus absztrakt fenyegetése azonban nem. b) Oroszországnak el kellett érnie, hogy a KBSZSZ meghozza a szükséges döntést, ami egyhangúságot igényelt. Ráadásul Oroszországnak nem csupán az egységes döntést kellett elérnie a szervezetben, hanem azt is, hogy a többi tagállam csatlakozzék a művelethez.

Nem vitatható, hogy Oroszország a KBSZSZ meghatározó tagja, ráadásul valamilyen más tagállam erősen függ tőle. Sőt, azt is lehet mondani, hogy ez a függés bizonyos esetekben még fokozódott is a kazahsztáni eseményeket megelőzően. Nevezetesen azért, mert Belaruszban a 2020. augusztusi elnökválasztást követően Lukasenko elnök helyzetének stabilizálásához Oroszország aktívan hozzájárult, ám ennek következtében a belarusz rezsim függése Moszkvától tovább fokozódott. A 2021. augusztusi afganisztáni tálib hatalomátvétel miatt pedig több közép-ázsiai államnak, de mindenekelőtt Tádzsikisztánnak fontosabbá vált a KBSZSZ, illetve azon belül az Oroszország nyújtotta biztonsági garancia és az orosz haderő, közelebről a 201. gépesített lövészhadosztály jelenléte a területén. Ennek ellenére, és részben elvi okokból sejtethető volt, nem minden tagállam volt amellett, hogy a továbbiakban megnyíljon az út a KBSZSZ mint belső stabilizáló erő előtt. Nem mintha a hatalomban lévők el sem tudnák képzelni azt, hogy rászorulhatnak efféle segítségre. Inkább attól tarthatnak, hogy ilyen „segítséget” a velük rivalizáló politikai erők is kaphatnak valamilyen kódos, mesterségesen létrehozott politikai helyzetben. Az ilyen helyzetek előidézésében Moszkva kiemelkedő teljesítményt nyújt. A szervezetben 2022-ben az elnöki pozíciót betöltő Örményország is megadta a támogatását. Végül minden tagállam belátta, hogy nem érdemes Oroszországgal és a segítséget igénylő Kazahsztánnal szembehelyezkedni.

Nem tudjuk, Kazahsztán kezdeményezte azt, hogy „megsegítsék”, vagy Oroszország fejezte ki készségét segítség nyújtására a KBSZSZ keretében, de különösebb jelentősége nincs is. Nevezetesen azért nincs, mert nyilván hagyományos diplomáciai-politikai egyeztetés zajlott a két állam között megvitatva azt, mire van Kazahsztánnak szüksége, és mit kész a KBSZSZ nyújtani. Ráadásul – mint korábban említettem – Oroszország már legkésőbb 2021 novemberétől kezdve aktívan készült az Ukrajna elleni agresszióra. Bár abban az illúzióban élt, hogy a konfliktus sem nem eredményez intenzív katonai összeütközést, sem nem húzódik el, de azért még sem a kazahsztáni váratlanul felmerült és csekély erőlekötéssel járó művelet állt figyelmének középpontjában.

Tokájevnek és Putyinnak így vágott egybe az érdeke. A beavatkozás szükséges, de maradjon időben és méretében, a bevetett erők számában korlátozott. De a két vezetőnek voltak eltérő érdekei is: Tokájev nem akarhatott jelentős vérontást, hiszen érdeke az volt, hogy helyreállítsa a társadalmi békét és ne gyengítse saját elfogadottságát. Nem akarthatta azt, hogy orosz „szuronyok árnyékában” uralkodjék. Ez egyszerre volt az ország és személyes érdeke. Amikor három évvel azután, hogy a köztársaság elnöke lett, a zavargások utat nyitottak arra, hogy felszámolja a kettős hatalmat, amely közötté és az ország első elnöke között oszlott meg, nem megosztottságra, hanem minél szélesebb körű támogatásra volt szüksége. Ő maga pedig – figyelembe véve karrierútját, diplomáciai hátterét – biztosan nem akart diktátorként bekerülni a kazah történelembe. A külvilág pedig pontosan értette ezt. Ennek bizonyítéka volt az, hogy a Nyugat nem akart nyomást gyakorolni Tokájevre és ezzel „közelebb tolni” a regionális hegemonként eljáró Oroszországhoz. Amikor az amerikai nagykövet a kazah külügyminiszternek válaszolva beszélt az EBESZ Állandó Tanácsában, szavai pontosan ezt tükrözték:

„Felhívjuk a kormányt, hogy folytassa le a tragikus események teljes körű és átlátható kivizsgálását, biztosítson tisztességes eljárást a bűncselekményekkel vádolt személyeknek az emberi jogi kötelezettségekkel és kötelezettségvállalásokkal összhangban, teljes mértékben kihasználva az EBESZ rendelkezésre álló eszközeit [...] megismételjük, hogy támogatjuk minden kazahsztáni személy jogát a békés gyülekezés és véleménynyilvánítás szabadságának kifejezésére és gyakorlására. Bátorítjuk a konstruktív párbeszédet kormánya és minden békés civil társadalom szereplője között. Ezenkívül hangsúlyozzuk a médiaszabadság tiszteletben tartásának és támogatásának fontosságát [...] várakozással tekintünk Kazahsztánnal folytatott partnerségünk folytatása elé a kritikus gazdasági, politikai, oktatási és környezetvédelmi kérdésekben.”⁵⁵

Ez jól végiggondolt, okos politika tükröződése és kétségtelenül sikeres volt. Nem kellett elidegenedést, hanem segített a konkrét ügy következményeinek felszámolásában. Tokájev 2022. szeptember elsején amnesztiát hirdetett „a januári események résztvevői számára [...] Az amnesztia természetesen nem vonatkozik a zavargások szervezésében részt vevő főbb személyekre, valamint a hazaárulással és erőszakos hatalomváltási

⁵⁵ US Mission to the OSCE (2022): *Response to the Address by the Deputy Prime Minister and Foreign Minister of Kazakhstan Mukhtar Tileuberdi as Delivered by Ambassador Michael Carpenter*. [online], 2022. 01. 20. Forrás: osce.usmission.gov [2023. 01. 12.].

kísérlettel vádolt személyekre”.⁵⁶ És segített szélesebb értelemben is, amikor Oroszország agressziót követett el Ukrajna ellen. Kazahsztán az első pillanatban világossá tette, nem segít abban, hogy Oroszország kijátszhassa az ellene bevezetett szankciókat.⁵⁷ Nem ismeri el Oroszország olyan területgyarapodását, amely annexió eredménye.⁵⁸ Tokájev az orosz–ukrán háború idején nem fogadott el egy magas orosz kitüntetést, amit tekinthetünk szimbolikus távolságtartásnak is.⁵⁹ Mindenféle módon jelét adta annak, hogy önállóan hozza meg a döntéseit és tovább folytatja vektorális külpolitikáját. Ez fontos egy olyan helyzetben, amikor például az Egyesült Államok elsődleges elvárása a közép-ázsiai államokkal szemben az, hogy „építsenek egy stabilabb és virágzóbb Közép-Ázsiát, amely szabadon folytathatja a politikai, gazdasági és biztonsági tevékenységet, érdekeit számos partnerrel a saját feltételei alapján”.⁶⁰ Az utóbbi fordulat vélhetőleg arra utal, hogy a közép-ázsiai államok ne kerüljenek más nagyhatalmak befolyása alá, Az EU pedig ugyancsak megerősítő jelzéseket ad Kazahsztánnak, annak az országnak, amelyik legnagyobb közép-ázsiai kereskedelmi partnere.

A kérdés immáron az, szolgál-e történelmileg releváns tanulságokkal ez az eset. A válasz bizonytalan igen. Nevezetesen abban az értelemben igen, hogy a KBSZSZ történetében először avatkozott be katonailag egy tagállam belpolitikai folyamataiba katonai erővel. Ettől kezdve rendelkezésre áll az a minta, amit máskor is „elő lehet venni”. Ha egy tagállam politikai vezetése hajlandó úgy tenni, mintha belső fejleményei nemzetközi körülményeknek lennének tulajdoníthatók, és kérni a „testvéri segítségnyújtást”, akkor azt a szervezet Oroszország vezetésével megadhatja. Természetesen a teljes extrapoláció, egyetlen esetből valamennyi más esetre következtetni, sem nem elegáns, sem nem meggyőző. Az azonban biztos, hogy az ajtót abba az irányba 2022 januárjában resre nyitották, hogy már belső politikai változásokba is bekapcsolódhasson a KBSZSZ. Ez egyszerre eredményezhet „vonzást és választást” a tagállamok vezetőinek. Vonzást, hiszen remélhetik, hatalmuk ingataggá válása esetén kaphatnak külső segítséget, és választást, mert aggodhatnak, nem fogja-e legfontosabb szövetségesük egy manipuláció keretében ellenük fordítani a beavatkozás lehetőségét.

Következtetések

A posztszovjet térség belső viszonyai az elmúlt több mint harminc évben változékony képet, ám tendenciájukat tekintve csökkenő összetartást mutattak. Mindez magától értetődő volt, tekintet nélkül arra, miként viszonyultak a volt köztársaságok szovjet múltjukhoz,

⁵⁶ President of the Republic of Kazakhstan (2022): *President Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address: A Fair State, One Nation, Prosperous Society*. [online], 2022. 09. 01. Forrás: akorda.kz [2023. 01. 12.].

⁵⁷ Interjú a kazah elnöki adminisztráció helyettes vezetőjével, Timur Suleimenovval; Gotev, Georgi (2022): *Kazakh Official: We Will Not Risk Being Placed in the Same Basket as Russia*. [online], Euractive, 2022. 03. 29. Forrás: euractive.com [2023. 01. 12.].

⁵⁸ RFE/RL Kazakh Service (2022): *Kazakhstan Says It Does Not Recognize Separatist-Controlled Territories In Ukraine As Independent*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2022. 04. 05. Forrás: rferl.org [2023. 01. 12.].

⁵⁹ *President of Kazakhstan Refuses to Accept Russian Order of Merit*. [online], TWP World, 2022. 06. 18. Forrás: twpworld.com [2023. 01. 12.].

⁶⁰ U.S. Department of State (2020): *United States Strategy for Central Asia 2019–2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity – Overview*. [online], 2020. 02. Forrás: state.gov [2023. 01. 12.].

elismerték annak gazdasági és kulturális eredményeit vagy a „népek börtönének” tekintették (miként már a cári birodalmat is). Ennek alapja az, hogy a térség egy nemzetközi szuverenitásában összekapcsolt, homogenizált entitásból átalakult különálló, jogilag teljes szuverenitásokkal rendelkező térséggé. Ezt a meghatározó és objektív tendenciát egészíti ki egy sor más, beleértve azt az erőfeszítést, amelyet Oroszország tett az elmúlt jó 25 évben arra, hogy mint birodalmi központ köré szervezze az egykori köztársaságokat. Ez azonban objektív okokból óhatatlanul csak részben lehetett sikeres. Ennek alapvetően két része volt: egyrészt Oroszország imperialista, csak részben megnyerő eszköztára, másrészt a külső szereplők egyes posztszovjet utódállamok által vágyott, preferált és versenyképes „ajánlatra” épülő beszüremkedése a térségbe. Nyugaton az EU és a NATO tagjai, délnyugaton Törökország, míg Közép-Ázsiában Kína intéz kihívást az orosz hegemonia ellen. S ráadásul, míg a Nyugattal szemben Oroszország nyilvánvalóvá teheti ezzel szembeni ellenkezését, Törökországgal és főleg Kínával már csínján kell bánnia. Az összetartozás eszközeinek szubjektív erényei és fogyatékoságai gyorsíthatják vagy fékezhetik a folyamatot, de meg aligha állíthatják. Kérdés, hogy van-e erre a helyzetre Oroszországnak lassító vagy egyes esetekben a folyamatokat visszajukra fordító stratégiája.

Oroszországnak meglehetősen rossz a híre a nyugati demokráciákban. Mindazonáltal a nyugati megítélés alapja megoszlik. Vannak, akik Oroszországot racionális, kiszámítható szereplőnek tartják és ezen az alapon próbálják befolyásolni. Párbeszéd, együttműködés, gazdasági kapcsolatok jelentik magatartásuk alapját. Mások inkább elszánt ellenfélnek, ha nem éppen ellenségnek látják, s elszigetelésére, visszatartására, ha lehet visszaszorítására töreksenek. A különféle nyugati szereplők magatartása mögött tisztán látszik az egyik vagy a másik előfeltevés. Leegyszerűsítve az előbbi csoportba tartozott az egyesült Németország Helmut Kohl és Angela Merkel, Franciaország Charles de Gaulle, Jacques Chirac, az Egyesült Államok George H. Bush nevével fémjelvezhető politikája, az utóbbiba Nagy-Britannia Margaret Thatcher, az Egyesült Államok George W. Bush nevével azonosítható politikája. Mindezt azonban azzal, hogy a nyugati álláspont reflektív jellege miatt nem mindig maradt választás egyik vagy másik irány között.

A posztszovjet térség összetartására tett orosz erőfeszítés többcsatornás volt és maradt, egyaránt beleértve abba a „támogatás” és az alárendelődés elfogadásának jutalmazását, a kényszerítés puha és kemény eszközeit. Oroszország ugyan módosított a befolyás forrásainak eszköztárán, de nem szűnt meg olyan államnak lenni, amelynek túlélésében és hatalmának fenntartásában és az azok alapját képező gondolkodásában a biztonság klasszikus attribútumai megőrizték központi jelentőségüket. Ezért volt kész más posztszovjet köztársaságok függésének fenntartása, alárendelésük érdekében a 21. században akár rendszeresen is erőszakot alkalmazni. Ezek ugyan különböző okokra vezettek vissza, eltérő lehetett a nemzetközi jogi megítélésük, de mindenféleképpen súlyosan rontották az Oroszországról alkotott benyomást. Ez részben bizonyítja azt, Moszkva nem bizonytalankodik akkor, amikor az erőszak alkalmazását politikája más eszközökkel való folytatásának tekinti. Amennyiben viszont elfogadjuk azt, hogy nem minden esetben volt ez agressziós cselekmény, de mégis sokat rontott Oroszország megítélésén, abból az is kitűnik, hogy az orosz propaganda ugyan gyengített a Nyugat információs úgynevezett „nyilvános diplomáciai” monopóliumán, de nem sikerült ezen a területen áttörést elérnie.

Az a szubjektív hiba, amely maximalizálni akarta a biztonságot, aláásta több más állam területi integritását és/vagy politikai függetlenségét, felgyorsította a távolodási folyamatot. Kétségeket ébresztett Oroszország szándékait illetően, nem hagyott kétséget eltökéltégeről más államok szuverenitásának aláásására, ami aggodalmakat keltett sok posztszovjet partnerében. Néhány esetben, olyan államokban, ahol a lakosság véleményének nemcsak forradalmak idején van jelentősége (például Grúzia, Moldova, Örményország, Ukrajna), ahol nemcsak a vezetők aggódnak, hanem a lakosság is, mindez felgyorsította az átrendeződést, az elpártolást Moszkvától.

A tömegtájékoztató sokkal gyakrabban ad számot alapvető változásokról, paradigmaváltásról a nemzetközi rendszerben, mint ahányszor ez bekövetkezik. Ugyanezt teszik valamivel ritkábban a politikai elemzők. Ami összeköti őket az az, hogy „terméküket” el kell adniuk, ami szenzációhajhászásra készíti őket. Esetükben minden változás „alapvető, meghatározó, korszakos”. Fölmerül azonban a kérdés, tartós változásról van-e most szó, beszélhetünk-e a nemzetközi rendszer struktúrájának egészét átrendező „paradigmaváltásról”. Erre nem könnyű válaszolni, de ha megvizsgáljuk azokat a tényezőket, amelyeket figyelembe kell venni, akkor talán közelebb kerülhetünk egy érvekkel megtámogatható állásponthoz. Oroszország 2022. február 24-én Ukrajna ellen megkezdett agressziója váratlan következményeket eredményezett. Ukrajna ellenállása, a politikai Nyugat ehhez nyújtott támogatása és Oroszország felkészületlensége erre a forgatókönyvre, felgyorsította meggyengülését. Mivel azonban Oroszország nem volt a nemzetközi rendszer központi szereplője, sőt egyetlen ereje miatt könnyen fel lehetett fedezni gyengeségeit, nem feltételezhetjük azt, hogy további hanyatlása feltétlenül paradigmaváltásként lenne értelmezhető. Az áthatások miatt azonban fontos fejleményről van szó.

Oroszország választás nélkül maradt, kénytelen belátni, hogy be kell tagozódnia egy egyre inkább kétoldalú rendszerbe. Az az aspirációja, hogy egy multipoláris nemzetközi rendszer pólusa legyen, egyre inkább „távolban egy fehér vitorlára” emlékeztet. Az Oroszországban meghatározó befolyást szerzett Kína oldalán kénytelen betagozódni, ahol a két szereplő között nő az aszimmetria. (Elég itt csak az orosz külkereskedelmi forgalom több mint 26%-át kitevő kínai kereskedelemre emlékeztetni, de arra is, mennyire eltérő módon kezelik más nagyhatalmak, mindenekelőtt az Egyesült Államok, a két országot.) Míg korábban Oroszországot próbálta a Nyugat „elhúzni” Kínától, ma a kísérlet fordított irányban zajlik: Peking lehet Moszkvának jóbarátja, de semmiféleképpen se' legyen szövetségese. A másik Oroszországot és Kínát összetartó tényező az általuk egypólusúként azonosított nemzetközi rendszer közös elutasítása és gyűlölete. Kínának azonban kettős a viszonya a jelenlegi orosz magatartáshoz: elutasítja a területi integritás erőszakos megváltoztatását, kártékonynak tartja Oroszország magatartását saját felemelkedésére, de előnyösnek arra, hogy felgyorsítsa Moszkva alárendelését saját érdekeinek. Ezt csak kiegészíti az, hogy ma már egyetlen olyan állam sincs – még a mindinkább egy orosz Край-ra (határterületre) emlékeztető Belarusz sem –, amelyik fenntartások nélkül lenne Oroszország szövetségese. A legtöbb korábban is vektorális külpolitikát folytató volt szovjet köztársaság átrendezi az egyes vektorok súlyát és – legalábbis átmenetileg – csökkenti függését Moszkvától.

A hanyatlás tartós jellegét illetően, tekintettel arra, hogy az számos területet felölel, nem lehet kétségünk. A kérdés az, visszanyerheti-e státuszát, s ha igen, milyen lépéseket téve és milyen időtávon. Amennyiben nem, előállhat-e olyan helyzet, amelyben történelmi szövetségeseit elveszítve, elszigetelődve áll regionális hatalomként a nemzetközi rendszerben. Oroszország céljai között kiemelt helyen szerepel az, hogy „ne csússzon le” ebbe a regionális hatalmi szerepbe. Ennek elutasítása állandó és áthatja az egész Putyin-korszakot. Ezért tartották árulónak a szuperhatalmat szétverő Gorbacsovot, és ezért osztozott ebben a megítélésben a gyenge és a Nyugattal túlon túl együttműködő Jelcin, akinek jó hírért csak az menti, hogy átadta a hatalmat utódjának. Ezért Putyin nem szokott róla kedvezőtlenül nyilatkozni, meghagyja ezt másoknak. Például az Oscar-díjas filmrendezőnek és színésznek, Nyikita Mihalkovnak, aki hosszú órákig járja körül ezt a témát a Roszija-24 televíziócsatornán közvetített monológjaiban. Az is jelezte ezt, hogy amikor Barack Obama, akkori amerikai elnök regionális hatalomnak nevezte Oroszországot, nem késett a rendkívül ideges reakció. Ha Oroszország nem tudja fönntartani központi szerepét, az egyben azt is jelentheti, hogy a térség megszűnik regionális biztonsági komplexumként létezni.

A nemzetközi kapcsolatok különböző iskolái eltérő választ adnak arra a kérdésre, lehetséges-e az, hogy tartósan békés viszonyok jellemezzék a volt Szovjetunió térségét. A realista megközelítéshez vélhetőleg az áll közel, hogy egy domináns regionális kényszerítő hatalom hozza létre és tartsa fenn a békét. Ezzel a gondolattal azonban több gond is van: a) Oroszország az elmúlt harminc évben magatartásával többször bizonyította, hogy nem a „megoldás, hanem a probléma forrása”, s nem lehet abban bízni, hogy közreműködésével lesz béke, miközben több konfliktusnak is részese. b) Oroszország sikertelenül próbálta meg konszolidálni vezető szerepét a posztszovjet térségben és abból kirekeszteni a térségen kívüli nagyhatalmakat. Ez pedig egy általános tanulsággal is szolgál: a regionális biztonsággal gyakran az a baj, hogy nem sikerül elszigetelni a régió kívülről arra érdekeik alapján befolyást gyakorolni kívánó más szereplőktől. A liberális gondolkodók más alapon próbálnák meg megteremteni a békét. Az ő figyelmükbe az 1990-es években, és a 21. század legelején még oly népszerű és magyarázó erővel rendelkező demokratikus béke koncepciója ajánlható. A posztszovjet térség azonban többségében nem demokratikus államokból áll, s bár többségük inkább autoriter rezsím és nem teljes körű diktatúra, kétségtelenül nem zárják ki konfliktusaik korlátozott vagy éppen nem is korlátozott erőszak alkalmazásával való rendezését. Demokratikus átalakulásukat, már ahol az folyik, pedig aligha lehetne lineárisnak és visszafordíthatatlannak nevezni. Következésképpen sem a realisták, sem a liberálisok nem táplálhatnak nagy reményeket arra, hogy ez a térség tartósan a béke övezetévé válik. Következésképpen a térség békétlen jellegét egyaránt és elsősorban indokolják Oroszország központosító, hegemoniát visszaszerezni kívánó törekvései, és másodsorban az egymással rivalizáló államok decentralizált törekvései, aminek Azerbajdzsán és Örményország szolgáltatja legsúlyosabb példáját, de a parázs Közép-Ázsiában sem hunyt ki, ahol rendre kis intenzitású konfliktusok okozhatnak mindmáig aggodalmat.

Ha arra a kérdésre kell válaszolni, elképzelhető-e az, hogy a politikailag terhelt kategóriaként posztszovjet térségként elnevezett területből a béke övezete váljék, a szerző

válasza a következő. Természetesen ez nem lehetetlen, a következő feltételek mellett: a) Oroszország a jelenlegitől eltérő eszközökkel próbálja megalapozni dominanciáját. Csökkenti hagyatkozását katonai erejére és a puha hatalmi eszközöknek ad elsőbbséget, beleértve a diplomáciát, a gazdasági befolyást, a társadalmak közötti kapcsolatokat. Ebben az esetben is tudomásul kell azonban vennie, hogy más szereplők ugyanezt próbálják meg, és ezért monopolisztikus, hegemon befolyásra nincs – vagy csak kivételesen van/lesz – esélye. b) Kínának fel kell nőnie ahhoz a szerephez, amelyre mérete, globális jelenléte amúgy is predesztinálja. Ehhez arra van szükség, hogy felülemelkedjék azon a politikáján, amely kerüli a beavatkozást konfliktusok rendezésének előmozdítása érdekében. Ennek első jele az a szárnyaszegett kísérlet, amelyet 2023 februárjában kezdett az orosz–ukrán háború befejezése érdekében. Kína sok esetben rendkívül befolyásos szereplő, egyelőre azonban pragmatikusan próbálja meg fokozni befolyását, aminek árthat, ha kilép korábbi szerepéből. Van a volt Szovjetunióknak olyan térsége, Közép-Ázsia, ahol Kína szerepe gyorsan és tartósan nőtt, és így nehezen elképzelhető, hogy a felek a szunynyadó konfliktusokban ne lennének kénytelenek figyelni Peking hangjára. c) A ténylegesen befagyott konfliktusok befagyott jellegét – bármennyire opportunista magatartás is ez – hallgatólag tudomásul kell venni mindaddig, amíg a nemzetközi erőviszonyokban esetleg bekövetkező változások és a konfliktusok nyomán de facto területet veszített államok megerősödése nem teszik lehetővé felülvizsgálatukat. Ezek alól kivételt képez Azerbajdzsán és Örményország konfliktusa, amelynek a területi status quo helyreállítása jelentheti a végét.

Természetesen lehet azon lamentálni, hogy Oroszország meggyengülése mozgásba hoz-e majd centripetális erőket, aminek következtében újabb, immáron az Oroszországi Föderáció területén belül zajló konfliktusok törhetnek ki. Annak ellenére, hogy erős a kísértés a találgatásra, és sokan nem is állnak ellen a lehetőségnek, a jósláshoz olyan nagyszámú független és függő változót kellene figyelembe venni és elemezni, ami miatt ezt a feladatot jelenleg még nem érdemes elvégezni. Oroszország hagyományai a központosított hatalmi berendezkedésre épülnek. Különböző okok miatt rendkívül valószínűtlennek tartom, hogy Oroszország szétesne, hasonlóan egy emberöltővel ezelőtt a Szovjetunióhoz. Ez ellen nem csupán a hatalmi berendezkedés központosított természete hat, hanem a gazdasági erőforrások elhelyezkedése és megoszlása is. Az Oroszországi Föderáció területi egységei közül mindössze tizenegy járul hozzá a központi költségvetéshez nettó befizetőként. Ezek általában energiahordozó-előállító régiók, ahol viszont a lakosságnak csak kis része él nagy területen. Ezenkívül a központi költségvetéshez hozzájárul még Moszkva (a megapolisz). Egy felbomlás a legtöbb térséget lehetetlen helyzetbe hozná. Ráadásul Oroszország a független állammá vált volt szovjet köztársaságok nélkül erős nemzetállamnak tekinthető. A kérdés inkább az, tud-e Oroszország más szerveződésben létezni vagy csak birodalomként, vagy egy ilyen változásra a hatalmi központnak nincs meg a készsége. „Moszkva messze van” (Москва далеко) hangzott a jelszó a Szovjetunió távoli vidékein és köztársaságaiban. Oroszország azonban centralizált állam, ahol a földrajzi távolság ellenére nehéz a de facto decentralizácót elképzelni. Végül soha ne felejtjük el Winston Churchill, időnként Talleyrandnak és Metternichnek is tulajdonított megjegyzését, miszerint „Oroszország soha nem olyan erős, mint amilyennek látszik; Oroszország

soha nem olyan gyenge, mint amilyennek látszik [...]”. Ez indokolja azt, hogy Oroszország visszaszorítása, további agressziójának megakadályozása jogos törekvés, megalázása viszont veszélyekkel terhes, ha csak nem kívánunk szembe nézni egy történelmileg elidegenített, revansot venni vágyó birodalommal Európa keleti végén.

Irodalomjegyzék

- “Они наберут силы и...”: *Исполнилось пророчество Примакова 30-летней давности о Нагорном Карабахе* (They will gain strength and ...: Primakov's 30-year-old prophecy about Nagorno-Karabakh has been fulfilled). [online], 2020. 11. 13. Forrás: tsargrad.tv [2022. 12. 12.]
1956. évi I. törvény Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról. [online], Forrás: net.jogtar.hu [2023. január 25.]
- Alekszijejics, Szeptelana (2020): *Elhordott múltjaink*. Budapest: Európa.
- Averting a New War between Armenia and Azerbaijan*. [online], International Crisis Group, Report no. 266, 2023. 01. 30. Forrás: crisisgroup.org [2023. 01. 12.]
- Bergman, Ingmar (1977): *Jelenetek egy házasságból*. Budapest: Európa.
- The Bishkek Protocol*. [online], 1994. 05. 05. Forrás: peacemaker.un.org [2023. 03. 02.]
- Brzezinski, Zbigniew (2013): *Stratégiai vízió: Amerika és a globális hatalom válsága*. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Buzan, Barry – Wæver, Ole (2003): *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- Cenusa, Denis (2023): *Testing Times for Moldova*. [online], 2023. 02. 23. Forrás: cepa.org [2023. 03. 01.]
- Csaba László (1984): *Kelet-Európa a világgazdaságban: Alkalmazkodás és gazdasági mechanizmus*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Deutsch, Karl W. szerk. (1957): *Political Community and the North Atlantic Area*. Princeton: Princeton University Press.
- Fischer, Sabine szerk. (2016): *Not Frozen! The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine*. [online], Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik. Forrás: swp-berlin.org [2022. november 15.]
- Full Text of the Minsk Agreement*. [online], Financial Times, 2015. 02. 12. Forrás: ft.com [2023. 01. 10.]
- Gaddis, John Lewis (1997): *We Now Know: Rethinking Cold War History*. Oxford: Clarendon Press.
- Galtung, Johan (1985): *Twenty-five Years of Peace Research: Ten Challenges and Some Responses*. *Journal of Peace Research*, 22(2), 141–158. Online: <https://doi.org/10.1177/002234338502200205>
- Gotev, Georgi (2022): *Kazakh Official: We Will Not Risk Being Placed in the Same Basket as Russia*. [online], Euractiv, 2022. 03. 29. Forrás: euractiv.com [2023. 01. 12.]
- Hatos Pál (2018): *Az elátkozott köztársaság: Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története*. Budapest: Jaffa.
- Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia: Report*. [online], 2009. 09. 10. Forrás: echr.coe.int [2021. 11. 16.]
- Karaganov, Szergej (2009): *The Magic Numbers of 2009. Russia in Global Affairs*, 7(2).
- Kudienko, Anastasiia (2022): *Ukraine: Putin's Desire to Install a Puppet Government Draws from the Bolshevik Playbook*. [online], The Conversation, 2022. 02. 28. Forrás: theconversation.com [2023. 02. 01.]
- Márai Sándor (1991): *Béke Ithakában*. Budapest: Akadémiai–Helikon.
- Meister, Stefan (2018): *Hedging and Wedging: Strategies to Contest Russia's Leadership in Post-Soviet Eurasia*. In Ebert, Hannes – Flemes, Daniel (szerk.): *Regional Powers and Contested Leadership*. Cham: Springer, 301–326. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-319-73691-4_11
- Nikol Pashinyan and Ilham Aliyev Hold Public Debate in Munich*. [online], Youtube, 2020. 02. 16. Forrás: youtube.com [2023. 01. 02.]

- President of Kazakhstan Refuses to Accept Russian Order of Merit.* [online], TVP World, 2022. 06. 18. Forrás: tvpworld.com [2023. 01. 12.]
- President of the Republic of Kazakhstan (2022): *President Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address: A Fair State, One Nation, Prosperous Society.* [online], 2022. 09. 01. Forrás: akorda.kz [2023. 01. 12.]
- President of Russia (2007): *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy.* [online], 2007. 02. 10. Forrás: en.kremlin.ru [2023. 01. 02.]
- President of Russia (2019): *Greetings to Second President of Armenia, Robert Kocharyan on his 65th Birthday.* [online], 2019. 08. 31. Forrás: en.kremlin.ru [2022. 11. 12.]
- President of Russia (2021): *Article by Vladimir Putin „On the Historical Unity of Russians and Ukrainians”.* [online], 2021. 07. 12. Forrás: en.kremlin.ru [2022. 11. 25.]
- President of Russia (2022a): *Address by the President of the Russian Federation.* [online], 2022. 02. 21. Forrás: en.kremlin.ru [2022. 11. 25.]
- President of Russia (2022b): *Address by the President of the Russian Federation.* [online], 2022. 02. 24. Forrás: en.kremlin.ru [2022. 11. 25.]
- President of Russia (2023): *Telephone Conversation with Prime Minister of Armenia Nikol Pashinyan.* [online], 2023. 02. 23. Forrás: en.kremlin.ru [2023. 01. 12.]
- Reuters (2023): *Putin Talks to Azeri President, Discusses Disputed Southern Caucasus Region.* [online], 2023. 02. 14. Forrás: reuters.com [2023. 01. 12.]
- RFE/RL (2019): *Ukraine President Signs Constitutional Amendment On NATO, EU Membership.* [online], 2019. 02. 19. Forrás: rferl.org [2022. 12. 11.]
- RFE/RL Kazakh Service (2022): *Kazakhstan Says It Does Not Recognize Separatist-Controlled Territories In Ukraine As Independent.* [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2022. 04. 05. Forrás: rferl.org [2023. 01. 12.]
- Russian Minister of Defence Reviews Progress of Okhotnik Heavy Drone Construction.* [online], MCIS, 2021. 05. 08. Forrás: eng.mil.ru [2023. 03. 04.]
- Russian President Putin Delivers State of the Nation Address.* [online], 2005. 04. 25. Forrás: irp.fas.org [2023. 02. 12.]
- Schmidt, Hans-Joachim (2017): *The Four-Day War Has Diminished the Chances of Peace in Nagorno-Karabakh.* In IFSH (szerk.): *OSCE Yearbook 2016.* Baden-Baden: Nomos, 111–123. Online: <https://doi.org/10.5771/9783845282855-107>
- Solovyov, Vladimir (2022): *Ukraine War Risks Repercussions for Transnistria.* [online], Carnegie Politika, 2022. 09. 23. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 12.]
- U.S. Department of State (2020): *United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity – Overview.* [online], 2020. 02. Forrás: state.gov [2023. 01. 12.]
- US Mission to the OSCE (2022): *Response to the Address by the Deputy Prime Minister and Foreign Minister of Kazakhstan Mukhtar Tileuberdi as Delivered by Ambassador Michael Carpenter.* [online], 2022. 01. 20. Forrás: osce.usmission.gov [2023. 01. 12.]
- Watch: Azerbaijan and Armenia Leaders Speak Exclusively to Euronews.* [online], Euronews, 2020. 10. 09. Forrás: euronews.com [2023. 01. 12.]
- Yalowitz, Kenneth S. – Corboy, Denis – Courtney, William (2014): *Hitting the Pause Button: The „Frozen Conflict” Dilemma in Ukraine.* [online], The National Interest, 2014. 11. 06. Forrás: nationalinterest.org [2023. 01. 12.]
- Zartman, William (1989): *Ripe for Resolution: Conflict and Intervention in Africa.* Oxford: Oxford University Press.
- Девятков, Андрей В. (2018): *Молдова – Приднестровье: призрак федерализации.* [online], Russian Council on International Affairs, 2018. 09. 18. Forrás: russiancouncil.ru [2023. 01. 02.]

Orosz Sándor¹

A kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus kezelésének tendenciái 2014 és 2022 között: a Zelenszkij- és a Porosenko-éra konszenzuskeresése

Oroszország de facto agressziója Ukrajna ellen a fegyveres konfliktust az eddigi relatíve alacsonyról magas intenzitási szintre emelte, területi kiterjedését kiszélesítette, a status quót pedig a befagyasztottról konvencionális háborúvá dimenzionálta. Ez a fejlemény korszakhatár: lezárul a minszki folyamatnak nevezett, tárgyalásos megoldást preferáló nyolcéves időszak. A hangsúly mostantól a kompromisszumkeresésről a katonai megoldásra helyeződik át, ami Ukrajna területi egységén túl a nemzetközi békét és biztonsági architektúrát is veszélyezteti. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy milyen potenciált veszítettünk a minszki tárgyalássorozat kudarcával?

Kulcsszavak: Oroszország, Ukrajna, minszki folyamat, háború, béke, biztonság

Trends of Management of the East-Ukrainian Armed Conflict between 2014 and 2022: Consensus-Seeking during the Zelenskiy and Poroshenko Era

Russia's de facto aggression against Ukraine has elevated the armed conflict from a relatively low to a high level of intensity, as well as broadened its territorial scope, and dimensioned the status quo from the previously frozen conflict to that of a conventional war. This development signifies an end to an era: the eight-year period known as the Minsk process, which used to favor negotiations as a means of solution has now ended. The focus, from compromise-seeking has shifted to the military solution, which not only endangers Ukraine's territorial integrity, but also throws a challenge to the international peace and security architecture. The question rightly arises, what potential have we lost with the failure of the series of negotiations in Minsk?

Keywords: Russia, Ukraine, Minsk process, war, peace, security

Bevezetés

Az Ukrajna elleni orosz katonai invázió radikális mértékben eszkalálta a 2014 áprilisa óta tartó fegyveres konfliktust, annak intenzitását immár nyilvánvalóan a háború szintjére emelve. Ez a fordulat hadászati megoldást jelent, felülír és érvénytelenít minden eddigi tárgyalásos és diplomáciai természetű rendezési erőfeszítést, múlttá teszi a minszki folyamat

¹ Orosz Sándor a nemzetközi kapcsolatok okleveles szakértője, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóintézet külső munkatársa. E-mail: sandororosz@gmail.com

eddig eredményeit: lezár egy nyolc éves korszakot, és ezzel új időszámítás kezdődik a konfliktus történetében. A háború ezenfelül turbulens változásokat generál a nemzetközi kapcsolatokban, a fennálló nemzetközi rendszert – annak vélt vagy valós átalakulási tendenciáival együtt – realpolitikai és biztonsági kihívás elé állítja. Jelen tanulmány elsődleges célkitűzése a 2014-es Kelet-Ukrajna elleni támadás és a 2022-es offenzíva között eltelt – és immár elemzői szempontból is lezárható – időszak béketeremtési kísérleteinek elemzése, bemutatása, valamint részleges válaszok keresése azok kudarcára – elsősorban Ukrajna szempontjából.

A tanulmány további célja a minszki folyamat alakulására kiható geopolitikai kontextus és a külső hatalmi tényezők szerepének érintőleges – nem mélységi – magyarázata, értékelése a sikertelen konfliktuskezelés végkifejlete szempontjából. Végezetül, a tanulmány kísérletet tesz részleges következtetések levonására arra vonatkozóan, hogy a minszki folyamat jelenthetett-e valódi kiutat, vagy pedig eredendően kudarcra volt ítélve?

Szükségszerű, hogy jelen tanulmány módszerként alkalmazza a Volodimir Zelenszkij elnök nevével fémjelzett éra rendezést célzó intézkedéseinek összehasonlítását az előző, Petro Porosenko-adminisztráció hasonló irányú lépéseivel. Teszi mindezt azzal a céllal, hogy lényegi különbségeket vagy analógiákat tárjon fel, és kimutassa, melyik időszak megközelítése gravitálhatott érdemben a regionális feszültség enyhítése irányába. Kérdés tehát, hogy miben volt más – ha egyáltalán számottevően különbözött – a Zelenszkij kontra Porosenko-adminisztráció kelet-ukrajnai konfliktuskezelési politikája? Kísérlet teszünk továbbá rávilágítani arra is, hogy a Zelenszkij-korszak a konszenzus vagy a diszzenzus irányába vitte-e a folyamatokat?

A minszki folyamat: kísérlet a rendezésre

A fegyveres konfliktus eszkalálódásának meggátolására, illetve gyors, békés megoldás kidolgozására a normandiai négyek² találkozója jelentette az első komoly, multilaterális kísérletet, amelyre 2014. június 6-án került sor Párizsban. Ezt a csúcstalálkozót francia, német, orosz és ukrán részvétellel, ad hoc jelleggel, ritkán és nem rendszeres időközönként rendezték meg az elmúlt években. Miközben a csúcstalálkozók jelentőségét általánosságban nehéz túlértékelni, az egyeztetések elsődleges fórumát, gyakorlati kérdésekkel, napi „aprómunkával” foglalkozó közegét a Minszkben, Fehéroroszország fővárosában megtartott találkozók képezték. Ezt a testületet Háromoldalú Kontaktcsoportnak³ (Kontaktcsoport) nevezték: az állandó orosz és ukrán tárgyalódelegáció mellett az EBESZ különleges megbízottja jelentette a harmadik, közvetítő felet.⁴ A normandiai négyek alkalmi és a Kontaktcsoport kompozíciójában lefolytatott, számtalan találkozókból álló, időközi részsikerei dacára végeredményben mégis sikertelen tárgyalássorozatot nevezünk nem

² Póti László (2017): *Minszk-2 után két évvel: Hol tart a békefolyamat?* [online], KKI Elemzések, 2017/5. 2017. 02. 14. Forrás: kki.hu [2022. 05. 21.].

³ „Háromoldalú (Trilaterális) Kontaktcsoport a kelet-ukrajnai konfliktus békés rendezésére” – a szerző fordítása. A testület elnevezése ukránul a következő: „Тристороння контактна група з мирного врегулювання ситуації на сході України”.

⁴ Minszkben jelen voltak a szakadár régiók képviselői is, de csak megfigyelői státuszt kaptak. Erről valamivel bővebben értekezik Póti László kiemelt figyelmet érdemlő publikációjában. Póti 2017.

hivatalosan „minszki folyamatnak”. Más szóval a Kontaktcsoport szisztematikus munkáját, találkozóit és megbeszéléseit, a csúcstalálkozókkal integráló erőfeszítéseit – kissé leegyszerűsítve – tekinthetjük a minszki békefolyamatnak: ezzel az elnevezéssel került be a diplomáciai diskurzusba és a köztudatba is.

A Kontaktcsoportban többnyire heti, esetenként csak havi rendszerességgel összeülő delegációk tárgyalásainak napirendi pontjait leggyakrabban a harcoló alakulatok szétválasztásának, a fegyverzetkivonás konkrét menetrendjének megbeszélése képezte: tételesen, egyenként megvitaták a szétválasztás kijelölt helyét adott települések közelében, annak idejét, mértékét és mikéntjét. Emellett frekvenciát adó téma volt a kölcsönös fogolycserre, az amnesztia kiterjesztése, illetve a donyecki és luhanszki régióknak megítélendő különleges jogi státusz. A legnagyobb ellentétek azonban a határellenőrzés visszaállításának és a helyhatósági választások megtartásának módja és időrendisége kapcsán alakultak ki. Míg az ukrán fél ragaszkodott ahhoz, hogy a választásokat kizárólag az eredeti határok feletti ellenőrzés visszaszerzése után tartsák meg, addig az orosz tárgyalófél a sorrendet éppen ellenkezőleg látta célszerűnek.

A közel nyolc év alatt nemzetközi szinten is történtek valóban komoly erőfeszítések a béke előmozdítása érdekében: áttörő siker nélkül, helyenként igen szerteágazó és utólag nehezen rekonstruálható egymásutániságban. Az általános áttekinthetőség és követhetőség, illetve a könnyebb elemezhetőség érdekében fontos lehet legalább vázlatosan kiemelni a lényegesebb állomásokat, erre az alábbi, 1. táblázat tesz kísérletet.

1. táblázat: A konfliktus megoldására elfogadott multilaterális, illetve két- és egyoldalú dokumentumok időrendi összegzése⁵

Kronológia:	A dokumentumok teljes, hivatalos elnevezése (amennyiben van ilyen és értelmezhető)	A médiában és a köztudatban elterjedt „populáris” megnevezés
2014. június 20.	„Intézkedések a kelet-ukrajnai régiók helyzetének békés megoldására”	„Porosenko béketerve”
2014. szeptember 5.	„Jegyzőkönyv a Háromoldalú Kontaktcsoport találkozásáról, amelyen áttekintésre került a Petro Porosenko ukrán elnök béketerve, illetve Vlagyimir Putyin orosz elnök javaslatai alapján kijelölt, közösen kivitelezendő intézkedéscsomag”	Minszk-1, illetve ismert még Minszki Memorandum vagy Protokoll néven is
2014. szeptember 19.	„Szándéknyilatkozat a „Jegyzőkönyv” rendelkezéseinek végrehajtásáról”	Memorandum Minszk-1 végrehajtásáról

⁵ A táblázatban szereplő rövid összegzéshez elsődleges forrásként nemzetközi tárgyalások és munkacsoportok erőfeszítéseinek egyezményes dokumentumokban rögzített eredményei kerültek felhasználásra hivatkozási alapként. Ezek között kiemelten fontos megemlíteni az alábbiakat: (1) Protocol on the Results of Consultations of the Trilateral Contact Group, Signed in Minsk, 5 September 2014, (2) Меморандум об исполнении положений Протокола по итогам консультаций Трёхсторонней контактной группы относительно шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П.Порошенко и инициатив Президента России В.Путина, (3) Комплекс мер по выполнению Минских соглашений. A fentemlített nemzetközi dokumentumok kidolgozását és elfogadását eredményező tárgyalásos folyamatok áttekintését hivatalos közlemények és sajtóhírek, részleges értelmezését pedig szubjektív szakértői vélemények segítették. Ezek között fontos megemlíteni a következőket: Белоус, Александр (2014), Galbert, Simond de (2015), Сидоржевський, Максим (2016), Мельник, Олексій (2016), Шуклинов, Петр (2019).

2015. február 12.	„A Minszki Megállapodások megvalósításának intézkedéscsomagja (akcióterve)”	Minszk-2
2016. október 19.	„Steinmeier-formula”	„Útiterv” (nevezték Minszk-3-nak is)
2018. december 6–7. (2019. január 20.)	„Egyesített ENSZ/EBESZ Kelet-Ukrajnai Misszió” (angol mozaikszó szerint „UNJOMEUK”)	„Sajdik-béketerv”

Mielőtt tovább lépünk a minszki megállapodások hatásvizsgálata felé, érdemes rámutatni a két nemzetközi javaslatételre a minszki folyamat keretein belül. Az első próbálkozás az akkori német külügyminiszterről egyszerűen csak „Steinmeier-formulának” elkeresztelt elképzelés eredménytelennek bizonyult. Ezt a Kontaktcsoport ukrán delegációja nevében Leonyid Kucsma volt államfő 2019. október 1-jén aláírta ugyan,⁶ és Ukrajna ezzel az aktussal jogerősen is elfogadja a formulát, azonban ezt nagyon sokan az ukrán érdekek feladásaként értelmezték.⁷ Ez a formula végeredményben nem volt más, mint javaslatétel egy új ukrán törvénytervezet megalkotására, amely rögzítette volna a német külügy irányítását a szakadár régiókban tartandó választások menetrendjét és feltételeit illetően, vagyis azt, hogy mielőbb tartsanak választásokat a régióban nemzetközi megfigyelők jelenlétében.⁸ Erre a választásra azonban nem került sor, így a Steinmeier-formula nem járt sikerrel.

A másik próbálkozás Martin Sajdik, az EBESZ ukrainai képviselőjének különleges megbízottja nevéhez fűződik, aki 2018 decemberében – egy „discussion paper” formájában – béketervet ajánlott a Külügyminiszteri Tanács figyelmébe.⁹ Míg az előbbi nélkülözötte a katonai komponenst, a Sajdik-terv kis létszámú, fegyveres nemzetközi békefenntartó alakulatok kirendelését javasolta, miközben nem tért ki a választások kérdésére. A Steinmeier-formulához hasonlóan, az egyébiránt igen részletes és következetesen felépített tervezet sem valósult meg. Míg előbbi esetében az orosz és oroszbarát fél nem járult hozzá érdemben a választások lebonyolításához nélkülözhetetlen biztonsági garanciákhoz, addig az utóbbi tervet inkább Kijev utasította el. Így azonban viszonylag rövid időn belül két jelentős nemzetközi békeprojekt hiúsult meg a minszki folyamat keretein belül.

A fentiek alapján látható, hogy a minden bizonnyal legkiemelkedőbb dokumentum, a Minszk-2 hol helyezkedik el az időrendiségben, és már csak azért is érdemel kiemeltebb figyelmet, mert ennek volt a legnagyobb relatív ráhatása az általános békefolyamatra, illetve ennek hatálya tartott leghosszabban, még ha végleges megoldást nem is eredményezett. Mindenképpen érdemes tehát néhány mondatban foglalkozni vele.

⁶ *Опубліковано документу з підписами, що засвідчують погоджену «Формулу Штайнмайєра»*. [online], 5 канал, 2019. 10. 02. Forrás: 5.ua [2022. 05. 22.], illetve lásd még itt: *“Steinmeier Formula”, Explained*. [online], UNIAN Information Agency, 2019. 10. 12. Forrás: 5.ua [2022. 05. 22.].

⁷ Miller, Christopher (2019): *Explainer: What Is The Steinmeier Formula – And Did Zelenskiy Just Capitulate to Moscow?*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2019. 10. 02. Forrás: rferl.org [2022. 05. 22.].

⁸ *Опублікован повний текст «формулы Штайнмайєра»*. [online], Лента.Ру, 2019. 10. 02. Forrás: lenta.ru [2022. 05. 22.].

⁹ Martin Sajdik (interjú): *„Мій план щодо Мінських угод є актуальним і сьогодні”*. [online], Укрінформ, 2020. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 22.].

A minszki megállapodások elveszített potenciálja

A 2014-ben kezdődött kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus kezelésére, megoldására irányuló ukrán politikai magatartás és stratégia, illetve nemzetközi erőfeszítések együttesen is korlátozott, kétséges eredményeket hoztak. A minszki folyamat kínálta az egyetlen működőképes alternatívát, ennek dokumentumai – mint láthattuk tehát, a Minszk-1, a Minszki Protokoll („Memorandum” vagy „Jegyzőkönyv”), és a Minszk-2 – az aláíró felek, így Ukrajna számára is kötelezően végrehajtandó rendelkezéseket jelöltek ki. Jelen összefüggésben kiemelkedik a második minszki megállapodás, amelyet 2015. február 11-ről 12-re virradó éjjel dolgoztak ki az év végéig tartó érvényességgel, s ezt december 30-án a normandiai négyek telefonbeszélgetés keretében meghosszabbították 2016 végéig.¹⁰

Fontos tehát megvizsgálni a második minszki megállapodás cikkelyeit tételesen, talán nem túlzás kijelenteni, hogy a teljesség igényével: a dokumentum orosz nyelvű eredeti szövege alig három oldalas, 13 cikkelyt tartalmaz. Nem a felsorolás, hanem az értelmezés és az összehasonlítás a cél: két eltérő elnöki ciklus főbb törvényi és végrehajtói reflexiója a vállalt kötelezettségekre. Érdemes megjegyezni, hogy a minszki folyamat összeomlásának¹¹ elkerülésére és a folyamat résztvevői összetételének megváltoztatására tett kísérletek¹² – például az Amerikai Egyesült Államok bevonásának kezdeményezése ukrán részről – rendre kudarcot vallottak. Vegyük tehát sorra a cikkelyeket.

1. *Tűzszünet – a fegyveres harcok azonnali és teljes körű beszüntetése az érintett területeken.* A tűzszüneteket gyakorlatilag minden alkalommal megsértették, esetenként szinte azonnal. A konfliktus első időszakában, még a Porosenko-érában ezért is vált szükségessé két minszki megállapodás és a járulékos protokoll megalkotása.¹³ Később, már Zelenszkij regnálása idején, 2020 végétől – 2021 elejétől a fegyvernyugvás megsértése gyakorlatilag rendszeressé vált, és többé-kevésbé állandósult egészen a minszki folyamatnak nevezett időszak végéig.

2. *Fegyverzetkivonás – a tüzérségi nehézfegyverzet visszavonása legalább 25+25 km-es semleges sáv létrehozása érdekében a frontvonal mindkét oldalán, az EBESZ megfigyelése alatt.* A már említett Kontaktcsoport tárgyalássorozatának egyik pillére, alapvető vitatémája a fegyverzetkorlátozás volt, elsősorban a 100 mm átmérőnél nagyobb ágyúlövegek kivonása a térségből. Hullámszó siker övezte a folyamat eme részét, úgy a tárgyalóteremben, mint a gyakorlatban. Ami pedig a Zelenszkij-érát illeti, 2020 végétől, 2021-ben szinte megszakítás nélkül, a konfliktus 2022-es háborúvá szélesedéséig ez a feltétel egész

¹⁰ *Кремль: «нормандська четвірка» домовилася про продовження дії Мінських угод на 2016 рік.* [online], Radio Svoboda, 2015. 12. 30. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 23.], illetve lásd még itt: *“Нормандская четверка” уловила продлить минские соглашения на 2016 год.* [online], Интерфакс, 2015. 12. 30. Forrás: interfax.ru [2022. 05. 23.].

¹¹ *Пристайко назвал маркеры провала минского процесса.* [online], Korrespondent, 2020. 01. 07. Forrás: korrespondent.net [2022. 05. 22.].

¹² Годован, Юрій (2021): *Екс-посол США розповів, чому Америка не приєднається до мінського процесу щодо Донбасу.* [online], 2021. 07. 07. Forrás: unian.ua [2022. 05. 23.].

¹³ Galbert 2015.

egyszerűen nem teljesült, a harcok rendszeres kiújulása és lassú súlyosbodása a tüzérségi nehézfegyverzet fokozatos bevonásával járt.

3. *Ellenőrzés – az EBESZ megfigyelői munkájának lehetővé tétele a térségben, a technikai feltételek megteremtését is beleértve.* A 2016-ban megjelent „Steinmeier-formula” előirányozta az EBESZ megfigyelői jelenlétét a szakadár térségben megtartandó helyhatósági választások idejére. A választásokra azonban nem került sor. Később, 2018. december – 2019. január periódusban, a Sajdik-béketervvvel összhangban ENSZ- és EBESZ-missziót rendeltek ki a megszállt területekre.¹⁴ Végeredményben azonban ez a terv is meghiúsult.¹⁵

4. *Jogi státusz – a szakadár területek különleges jogállásának törvénybe foglalása az ukrán törvényi környezetben, a Minszki Protokollnak (másképpen Memorandum) megfelelően (2014. szeptember 19.).* Minszk-1 elfogadását követően 11 nappal, 2014. szeptember 16-án emelték jogerőre a donyecki és luhanszki régiók különleges jogállását rögzítő törvényt, amely hároméves érvényességet állapított meg.¹⁶ A törvény szövegét azóta hétszer frissítették kisebb-nagyobb mértékben, az aláírást követően körülbelül éves rendszerességgel, legutóbb 2021. december 18-án, a jelenleg aktuális olvasata pedig 2022 végéig van érvényben.¹⁷

5. *Amnesztia – a teljes körű amnesztia és büntetlenség törvényi garantálása Ukrajnában a harcok minden résztvevőjének.* Az amnesztiáról, akárcsak a szakadár régiók státuszáról szóló törvényt szintén 2014. szeptember 16-án szavazta meg Ukrajna Legfelső Tanácsa.¹⁸ Az akkor elfogadott törvény jelenleg is hatályos.

6. *Fogolycsere – a kölcsönös fogolycsere végrehajtása, tárgyalások megkezdése a teljes fogolycseréről a „mindenki mindenkiért” alapelv szerint.* A Porosenko-éra kifejezetten sikertelen volt ebben a kérdésben: 2016, 2017 és 2018 állandó fogolycsere-tárgyalásokkal teltek, amelyek a gyakorlatban mégsem valósultak meg.¹⁹ A Porosenko-rezsim idején lezajlott „kercsi incidens” (2018. november) során fogságba esett ukrán tengerészeket közel egy évvel később sikerült fogolycserével hazajuttatni 2019 szeptemberében, ami már a Zelenszkij-korszakra esett.²⁰ Zelenszkij egyik fontos sikere Porosenkóval szemben, hogy a fogolycsere sokkal eredményesebb és létszámban is nagyobb volt, viszont 2020 őszén ez a sikerszéria megszakadt.

¹⁴ Степанковська, Яна (2019): *Що таке «план Сайдіка» і чому він викликав переполох у Києві.* [online], 2019. 01. 30. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 23.], illetve lásd még itt: Шуклинов 2019.

¹⁵ Khyhko, Maksym (2019): *Why the Sajdik Plan for the Donbas Will Not Work.* [online], The Atlantic Council, 2019. 02. 11. Forrás: atlanticcouncil.org [2022. 05. 23.].

¹⁶ *Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей.* [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.].

¹⁷ *Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей.* [online], Верховна Рада України, 2021. 12. 18. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.].

¹⁸ *Верховна Рада України ухвалила Закон “Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей”.* [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: rada.gov.ua [2022. 05. 23.], illetve lásd még itt: *Рада приняла закон об амнистии и особом статусе Донбасса.* [online], BBC, 2014. 09. 16. Forrás: bbc.com [2022. 05. 23.].

¹⁹ Стрижова, Ольга (2020): *«Примарний» обмін. Як Україна забирала своїх, і чим тисне Росія.* [online], Radio Svoboda, 2020. 12. 11. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 23.].

²⁰ Стрижова 2020, illetve lásd még itt: *Зеленський назвав кількість полонених на обмін.* [online], Украинская правда, 2020. 12. 11. Forrás: pravda.com.ua [2022. 05. 23.].

7. *Segélyezés – a humanitárius segélyszállítmányok behozatala biztonsági és egyéb szükséges feltételeinek biztosítása az érintett területek lakossága számára.* 2015 júniusában Ukrajna erősen szigorította, lekorlátozta a frontvonal mentén történő áthaladást: csak egy ponton lehetett átkelni, és ott is csak gyalogosan vagy humanitárius személygépkocsival.²¹ A kijevi hivatalos kommunikáció ezt a harci helyzet romlásával, a minszki folyamat kudarcával indokolta. A USAID 2017-es humanitárius jelentése szerint a helyzetet külön nehezítette, hogy ukrán ajánlás szerint fenn kellett tartani a hadiállapotot a régióban.²² A segélyezés kérdésében kedvező változást hozott viszont a Zelenszkij-éra. Példaként említhető, hogy 2019 őszén ukrán katonai közreműködéssel 20 tonnányi segélyszállítmány érkezett a szakadár térségek kórházaiba.²³ Ezzel párhuzamosan Oroszország 2020-ban is folytatta a „humanitárius” kamionszállítmányok küldését a szakadár régiókba.²⁴ 2021 májusában az EU 25 millió euró értékben küldött segélyszállítmányt a kérdéses területekre. A konfliktus kezdetétől ekkorra már legalább 190 millió euró értékben érkeztek adományok.²⁵

8. *Juttatások folyósítása – egyeztetések megkezdése a nyugdíjak, juttatások, adók stb. banki átutalásának biztosításáról a szakadár területek lakossága számára – ukrán költségvetésből.* 2019. februári adatok szerint összesen már 3 milliárd dollár értékben érkeztek szociális juttatások a szeparatista régiók lakossága számára az ukrán költségvetésből.²⁶ Később, 2019 szeptemberében az ENSZ megfigyelői missziója igyekezett megszürgetni a nyugdíjak kifizetését a szeparatista régiók lakosságának. A szóban forgó kifizetések Minszk-2 óta (tehát a teljes Porosenko-éra idején) nem történtek meg, a technikai részletek sem voltak kidolgozva.²⁷ Ezzel szemben a Zelenszkij-időszak egyik fontos fejleményeként értékelték a 2020. szeptemberi bejelentést, miszerint az „újraegyesítési minisztériumból” pénzügyi kompenzációt különítettek el a szeparatista régiók lakosságának az orosz támadások következtében lerombolt otthonok újjáépítésére.²⁸

9. *Határellenőrzés – az ukrán hatósági határellenőrzés felújítása a teljes (2014 előtti) határszakaszon, de csak ukrán alkotmánymódosítás, illetve helyhatósági választások megtartása után a szakadár területeken.* A határellenőrzés visszaállításának kérdése alapvetően

²¹ Сааков, Валерій (2015): *Україна посилила правила перетину лінії зіткнення на Донбасі.* [online], Deutsche Welle, 2015. 06. 16. Forrás: dw.com [2022. 05. 23.].

²² Jennings, Ray Salvatore et al. (2017): *An Assessment of the Donbas Region of Ukraine. Strategic and Operational Recommendations for USAID's Country Development Cooperation Strategy 2017–2022.* [online], 2017. 04. 24. Forrás: helsinki.org.ua [2022. 05. 23.].

²³ Радківський, Аркадій (2019): *Ініціатива «Допомога Схід»: на Донбас доставили майже 20 тонн гуманітарної.* [online], 2019. 11. 13. Forrás: armyinform.com.ua [2022. 05. 23.].

²⁴ *Штати в ОБСЄ: Якщо РФ веде “гуманітарку” на Донбас, то чому вночі та секретно?* [online], Укрінформ, 2020. 06. 12. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.], illetve lásd még itt: *Тарасюк каже, що Росія роздає “гуманітарку” задля зняття санкцій.* [online], Укрінформ, 2020. 05. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.].

²⁵ *ЄС виділяє ще 25 млн євро гуманітарної допомоги для Донбасу.* [online], Верховна Рада України, 2021. 05. 28. Forrás: eu-ua.kmu.gov.ua [2022. 05. 24.].

²⁶ *Україна виплатила жителям окупованого Донбасу 3 мільярди доларів пенсій.* [online], Економічна правда, 2019. 02. 19. Forrás: epravda.com.ua [2022. 05. 24.].

²⁷ Золкіна, Марія (2019): *Неподконтрольний Донбас і пенсійний вопрос – коментарій Марии Золкиной.* [online], 2019. 09. 25. Forrás: dif.org.ua [2022. 05. 24.].

²⁸ *Виплати за зруйноване на Донбасі житло можуть початися в грудні – Мінреінтеграції.* [online], Укрінформ, 2020. 09. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.].

háttérbe szorult, a választások és a fegyverzetkivonás függvényévé vált, érdemben és külön ezt a tételt kevésbé, vagy egyáltalán nem tárgyalták. Zelenszkij elnöki ciklusának idejében sem változott a határellenőrzés visszaszerzésének prioritása, de egyszerűen nem jutottak el a kérdés érdemi kidolgozásáig a helyhatósági választások és a fegyverzetcsökkentés megoldatlansága miatt.

10. *Lefegyverzés – külföldi illetőségű, eredetű harcoló alakulatok távozása Ukrajna területéről, illetve a törvényen kívüli, önkéntes, a reguláris haderőn kívüli paramilitáris csoportok lefegyverzése.* 2017. július 10-én az EBESZ felszólította Oroszországot a külföldi illetőségű csapatok telepítésének és finanszírozásának leállítására.²⁹ Az ukrán delegáció ezt „győzelemként” értékelte. Később, 2020. augusztus 1-jén, azaz már a Zelenszkij-érában Dmitro Kuleba, ukrán külügyér interjúban szögezte le, hogy előbb a lefegyverzésnek kell megvalósulnia, csak ezt követően kerülhet sor választásokra a régióban.³⁰ 2022. február 10-i híradások szerint azonban Oroszország egyáltalán nem segítette elő a külföldi – paramilitáris, törvényen kívüli stb. – harcoló alakulatok lefegyverzését, eltávolítását a régióból.³¹

11. *Decentralizálás („decentralizacia”) és alkotmányreform – új, megreformált ukrán alkotmány elfogadása 2015 végéig, amely biztosítja a decentralizálást és a szakadár területek speciális jogállását.* Az Ukrajna adminisztratív területi felosztását érintő decentralizálás ideája a kezdetektől (2014. június) jelen volt a tárgyalások atmoszférájában és a porosenkói megközelítésben: a jogi megalapozás az ő idejében vette kezdetét, a feladat tényszerű, gyakorlati megvalósítása viszont már a Zelenszkij-korszakra esett, és a legutóbbi, 2020-as ukrán helyhatósági választásokat már az új adminisztratív felosztás keretei szerint bonyolították le.

12. *Választások – a Kontaktcsoport (Ukrajna, Oroszország, EBESZ) irányításával kezdődjenek egyeztetések a helyhatósági választásokról a szakadár területeken.* 2016. október 19-én Párizsban, a normandiai formátum (Franciaország, Németország, Oroszország, Ukrajna) keretein belül egyetértés született egy „útiterv” végrehajtását illetően, amely a minszki megállapodások végrehajtásának részleteit volt hivatott lefektetni, például az időbeli sorrendiséget.³² Petro Porosenko előfeltételként fogalmazta meg, hogy választások a szakadár tartományban a biztonság tényleges megteremtése esetén lehetségesek. Úgy fogalmazott, hogy előbb a fegyverzetkivonásnak kell befejeződnie.³³ Ebben a kérdésben folytonosság figyelhető meg a Zelenszkij-érában is. 2020 augusztusában Leonyid Kravcsuk, ukrán ex-elnök interjúban fejezte ki álláspontját, miszerint előbb a határellenőrzés visszaállítása szükséges, csak utána szabad választásokat kiírni a régióban.³⁴

²⁹ Шрамович, Вячеслав (2017): *Как ОБСЕ признала “российские гибридные силы” на Донбассе.* [online], BBC, 2017. 07. 10. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.].

³⁰ Глуховський, Михайло (2020): *Глава МЗС Дмитро Кулеба: Поїздки Кравчука до Білорусі іноді закінчуються несподівано....* [online], 2020. 08. 01. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 24.] – interjú Dmitro Kuleba ukrán külügyminiszterrel.

³¹ Вишневський, Борис (2022): *Путін нічого не робить, щоб вивести російських наймників з окупованого Донбасу.* [online], 2022. 02. 10. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 24.].

³² Сидоржевський 2016.

³³ Сидоржевський 2016.

³⁴ Комісарова, Олександра (2020): *Новий голова ТКГ Леонід Кравчук: “Є два можливі компроміси щодо Донбасу”.* [online], 2020. 07. 31. Forrás: suspilne.media [2022. 05. 24.].

A sorrendiséget illető ellentétes érdekek miatt a választások témája a minszki folyamat során végig kérdéses maradt.³⁵

13. *Kontaktcsoport – a Kontaktcsoport munkájának mérvadóvá tétele, kiterjesztése, elmélyítése.* A Kontaktcsoport első, „alakuló” ülésére 2014 szeptemberében került sor, Minszkben.³⁶ Azonban minden nemzetközi igyekezet dacára a tűzszüneti rezsim 2015 januárjában összeomlott. Ekkor a DNR és LNR részéről fontos, máig ható bejelentés hangzott el: közölték, semmisnek tekintik Minszk-1-et,³⁷ illetve leszögezték, hogy folytatni kívánják a harcot a két szakadár régió teljes elfoglalásáig, vagyis a megyehatárokig. Követeléseik nyomán jött létre az új tűzszünet 2015. február 12-én (Minszk-2), ami a pilanatnyi, a számukra előnyösebb hadi és területi állapotokat tükrözte.³⁸

A Kontaktcsoport és összességében a minszki folyamat azonban az egyezményes kereketek ellenére sem hozott látványos javulást. Jóllehet, 2016. október 19-én a normandiai formátum Párizsban egyetért egy „útiterv” végrehajtásában,³⁹ 2016 novemberében az ukrán tárgyalódelegáció vezetője, Leonyid Kucsma nyilvános véleménye szerint Minszk valójában már egyáltalán nem működött.⁴⁰ Ukrán részről a belső ellentétek és az aktuálpolitikai változások is befolyásolták a minszki tárgyalásokat. Például 2019 áprilisában, az elnökválasztások két fordulója közötti kampányidőszakban Petro Porosenko, ugyan még elnöki minőségében, de akkor már borítékolhatóan a választások veszteseként, kicsinyes bosszúból vagy elkeseredett kampányfogás gyanánt vizsgálatot kezdeményezett Viktor Medvedcsuk ellen a Kontaktcsoportban való részvételét illetően.⁴¹ A Minszk-2 aláírásának öt éves fordulója alkalmával, 2020. februárjában Porosenko interjúban kijelentette, hogy a minszki folyamat haszna abban állt, hogy megállította a háborút Oroszországgal szemben.⁴² Orosz olvasatban azonban a háború valójában ukrán polgárháború volt, illetve az eredeti elképzelések szerint a megállapodás előírásait 2015 végéig kellett volna gyakorlatban megvalósítani, vagyis az aláírást követően alig több mint 10 hónap alatt.⁴³ Az elnökválasztási győzelem után Zelenszkij menesztette Medvedcsukot a Kontaktcsoport ukrán képviselőtéből.⁴⁴ A helyére Roman Bessmertnij került, de egy hónap múlva Zelenszkij őt is visszahívta: túlságosan keményvonalasnak és kompromisszumképtelennek bizonyult.⁴⁵

³⁵ *Росія хоче провести в ОРДЛО псевдореферендум і видати його за виконання «Мінська» – Україна в ТКГ.* [online], Укрінформ, 2020. 12. 03. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.].

³⁶ Коваленко, Марина (2019): *Київ об'явив об'отстраненні Медведчука от мінського процесу.* [online], 2019. 07. 29. Forrás: kommersant.ru [2022. 05. 24.].

³⁷ *Ukraine Rebel Zakharchenko 'Rejects Truce Talks'.* [online], BBC, 2015. 01. 23. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.].

³⁸ *Ukraine Crisis: Leaders Agree Peace Roadmap.* [online], BBC, 2015. 02. 12. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.].

³⁹ Végeredményben ez jelentette a Steinmeier-formula elfogadását, aminek a megvalósítása azonban rövidesen ellehetetlenült. További részletek olvashatók itt: Сидоржевський 2016.

⁴⁰ *Кучма сделал сенсационное заявление по переговорам в Минске.* [online], 24tv, 2016. 11. 16. Forrás: 24tv.ua [2022. 05. 24.].

⁴¹ *Порошенко поручил СБУ проверить эффективность Медведчука в Трехсторонней контактной группе.* [online], Коммерсантъ, 2019. 04. 10. Forrás: kommersant.ru [2022. 05. 24.].

⁴² Бурнос, Тарас (2020): *Петр Порошенко о пятилетии Минских соглашений: главное – остановили наступление русских войск.* [online], 2020. 02. 12. Forrás: golosameriki.com [2022. 05. 24.].

⁴³ *К пятилетию «Минских соглашений».* [online], Международная жизнь, 2020. 02. 12. Forrás: interaffairs.ru [2022. 05. 24.].

⁴⁴ Коваленко 2019.

⁴⁵ Ребрина, Вадим (2019): *У Зеленского намекнули, что Бессмертный был "неэффективен".* [online], 2019. 08. 13. Forrás: liga.net [2022. 05. 24.] – Bessmertnij az 1991-es ukrán alkotmány egyik szellemi atyja.

Besszmertnij Minszkben képviselt álláspontja körülbelül a következőképpen volt összegezhető: mindent vissza és feltételek nélkül.

Újabb turbulens fejlemény volt, hogy 2020. március 11-én, a gyanú szerint, a Nép Szolgája (Zelenszkij pártja) kísérletet tett közvetlen tárgyalások indítására a szakadár régiók vezetőivel, azok kvázi hivatalos tárgyalófélként való elismerésére, ami ellen erős politikai tiltakozás alakult ki.⁴⁶ 2020 júliusában Zelenszkij végül kinevezte Leonyid Kravcsukot az ukrán delegáció élére a Kontaktsoportba, aki kompromisszumkészséget ígért:⁴⁷ véleménye szerint a szakadár régióknak „szabadkereskedelmi övezet” státuszt kell adni, a minszki folyamat tárgyalásainak pedig az ukrán közvélemény bevonása mellett kell folytatódniuk.⁴⁸ 2020 szeptemberében azonban Kravcsuk arra a következtetésre jutott, hogy a Minszk-1-2 nem hajtható végre, ellentétes érdekek miatt a helyi választások és fegyverzetkivonás időrendiségét illetően, ugyanis a felek akarata teljesen ellentétes volt.⁴⁹ Egy politikai patthelyzet, ha úgy tetszik, „zéró összegű játék” alakult ki, amelynek nem volt megoldása. A helyzet tényleges súlyosbodására utal, hogy 2021 októberében az EBESZ a nehézfegyverzet mennyiségének növekedését rögzítette a régióban, a korábbi szétválasztási területeken.⁵⁰ 2022. február elejére a Kontaktsoport munkája teljesen ellehetetlenült az érdekkülönbségek és a kompromisszumképtelenség miatt.⁵¹

Fontos tény, hogy mindkét minszki megállapodást Petro Porosenko elnök regnálása idején (2014–2019) tárgyalta és írta alá a Kontaktsoport, a Minszk-1 (2014. szeptember 5.) ráadásul nagymértékben azonos a Porosenko nevéhez fűződő, 15 pontból álló béketervvel,⁵² amelyet 2014 júniusában prezentált: tehát beiktatása után néhány héttel, és nagyjából két és fél hónappal a Minszk-1 aláírása előtt.

A Minszk-2 (2015. február 12.) több pontban merőben eltért az első megállapodástól, viszont lényeges elemeit tekintve megőrizte a folytonosságot elődjével: a tűzszünet és fegyverzetkorlátozás kötelező kitételein túl tartalmazta például a „decentralizálás” fogalmát, aminek idő- és célszerűsége ugyan kérdéses, de végeredményben Ukrajna azon vállalt kötelezettségei egyikének bizonyult, amelyeket sikerült végrehajtani. A minszki megállapodások a bennük lefektetett kötelezettségek megvalósítására eredetileg néhány hónapot,

⁴⁶ *Представники ОРДЛО підписали у Мінську протокол як спостерігачі – Єрмак.* [online], Укрінформ, 2020. 03. 13. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]; *Ясько розповіла про ризики створення у ТКГ “Консультативної ради” за участю ОРДЛО.* [online], Укрінформ, 2020. 03. 23. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.].

⁴⁷ *Кравчук – про переговори щодо Донбасу: Будемо йти на компроміси.* [online], Укрінформ, 2020. 07. 30. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.].

⁴⁸ *Член делегації в ТКГ після зустрічі з Кравчуком: Революції щодо Мінська не намічається.* [online], Укрінформ, 2020. 08. 03. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.].

⁴⁹ *Кравчук: Мінські угоди виконати неможливо, вихід – у “нормандському форматі”.* [online], Укрінформ, 2020. 09. 11. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.].

⁵⁰ *ОБСЄ фіксує нарощування важкої техніки у зоні відведення.* [online], Укрінформ, 2021. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.].

⁵¹ *Єрмак: Одна з цілей України на переговорах у Берліні – розблокування роботи ТКГ.* [online], Укрінформ, 2022. 02. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.], illetve lásd még itt: *Росія з 2015 року зробила багато того, що суперечить Мінським угодам – Костін.* [online], Укрінформ, 2022. 02. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.].

⁵² Панченко, Олександр (2014): *Мирний план Порошенка: перший візит на Схід і наказ про припинення вогню.* [online], 2014. 06. 21. Forrás: segodnya.ua [2022. 05. 25.], illetve lásd még itt: *Мирний план Порошенка: втеча терористів, перевибори в усі ради та децентралізація влади (документ).* [online], Телевізійна служба новин, 2014. 06. 21. Forrás: tsn.ua [2022. 05. 25.].

de nem több mint egy évet jelöltek ki – mindig az adott év, azaz 2014 és 2015 végéig, s ez azt jelenti, hogy egy de facto tűzszünetről a végleges rendezésig Porosenko elnöki ciklusa időben elégséges lehetett volna a konfliktus lezárására, legalábbis elméletileg.

Ukrán jogszabályi környezet és politikai kinevezések: a minszki folyamat másodlagos együtthatói

A célokat nem sikerült elérni, pedig a fenti összegzés alapján láthatjuk, hogy az ukrán jogszabályi környezet is fontos, a minszki megállapodások elvárásaival konvergáló átalakuláson ment keresztül: kodifikálták az amnesziát és a különleges jogi státuszt a szakadár térségeknek, törvényesítették és végrehajtották a decentralizálást. Tették mindezt annak ellenére, hogy a megállapodásokban foglalt első számú elvárás, a tényleges tűzszünet gyakorlatilag soha nem valósult meg, amivel a felek kölcsönösen egymást vádolták. Már szinte elfelejtett, a megállapodások sorsa szempontjából talán mégis kulcsfontosságú körülmény, hogy a szakadár tartományok a Minszk-1 kudarcát követően deklarálták: a népköztársaságaik számára igényt tartanak Donyeck és Luhanszk megye teljes területére, és ha kell, erővel is megszerzik a fennmaradó részeket. Ez a 2015 januárjában meghatározott cél állandó maradt, nem találhatunk hivatkozást arra, hogy az elmúlt közel nyolc év során erről lemondtak volna. Ezzel szemben a fenti összegzés arra enged következtetni, hogy Kijev – úgy Porosenko, mint Zelenszkij idejében – több kötelezettséget vállalt a minszki megállapodásokban, és többet is tett azok végrehajtása érdekében: szemléletes példaként értékelhető a decentralizálás teljesítésének ténye ukrán részről.

Látszólagos egyszerűsége ellenére⁵³ az első és a második minszki megállapodás is túlmutat eredendő mivoltán. Jóllehet, egyik sem több hagyományos fegyverszüneti egyezménynél, viszont nemcsak felszólított a harcok beszüntetésére: kísérletet is tett a politikai rendezés jogi és egyéb eszközeinek hozzárendelésére a tűzszüneti előírásokhoz.⁵⁴ Azóta már azt is tudjuk, hogy az egyik ilyen remélt eszköz, a már említett decentralizálás,⁵⁵ vagyis az állami hatalom koncentrációjának meghatározott részét a fővárosból a regionális (vidéki) központok hatáskörébe delegáló reformer kísérlet jegyében lezajlott átalakítások csak részben váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Csupán látszólag bizonyultak a vidék centrumtól való egyoldalú függésének, rideg alá-fölé rendeltségi viszonyának oldását célzó innovatív újításnak. Valójában azonban ez nem volt, és nem is lehetett legitim elvárás: egy ilyen decentralizálás regionális gazdaságföldrajzi megoldás, és még ilyen minőségében is csak a kistérségek magas gazdasági fejlettsége esetén tekinthető észszerű lépésnek. Jelenleg azonban nem erről van szó, ugyanis az tűnik valószínűnek, hogy a decentralizálás egészen mást végcélzt szolgálhatott volna, ha eljön az ideje: törvényi alapot és jogi precedenst, működő gyakorlatot teremthetett volna a belső regionális önállósodás fejlesztésére, elfogadtatására. Ez jelentős, akár kulcsszerepet is játszhatott volna

⁵³ Mindössze 12, illetve 13 röviden megfogalmazott pontban rögzíti az egyik, illetve másik megállapodás lényegét.

⁵⁴ Ezzel némileg ellentétes véleményt fogalmaz meg Póti László a következő, igen szemléletes és tanulságos írásában: Póti 2017.

⁵⁵ Gyakori a „decentralizáció” kifejezés használata a médiában és az elemzői szóhasználatban, viszont a „decentralizálás” valamivel egyszerűbb és jobban megfelel a magyar nyelv szabályainak.

a szakadár régiók politikai és társadalmi ellenállásba ütköző önállósodási törekvéseinek folyamatában. A decentralizálás „eufemizáló” megoldás, a társadalom konvencionális véleményalkotása számára elfogadhatóbb és politikailag „keresztülvihetőbb”, mint az ennél közvetlenebb, a társadalom és a politikum nagyobb része szintjén is elutasított eredeti felvetés – a „föderalizálás”.

Ha maradunk még egy gondolat erejéig a decentralizálás kérdésénél, joggal merülhet fel a kritika, hogy ezt a reformot miért nem vezették be évtizedekkel korábban, amikor időszerű és politikailag is elvárható lett volna, például a kilencvenes évek elején, rögtön a függetlenség elnyerése után, legalább jelképesen: az önállósodás és a Moszkvától való „elkülönbözés” megnyilvánulásaként. Esélye és értelme lehetett volna akár a 2004-es „narancsos forradalom” utáni években, de a kormányok ekkor sem foglalkoztak a kérdéssel érdemben. Miért éppen most, a háborús körülmények között nyerne aktualitást egy első ránézésre másodlagos jelentőségű reformterv, ráadásul úgy, hogy arra a vidéki nagy- és kistérségek egyáltalán nincsenek felkészülve? A központi „függőség” időszerűtlen megszüntetése következtében az anélkül is demográfiai és krónikus finanszírozási krízisben lévő községek és térségek kerültek így a pénzügyi összeomlás szélére. Ez a végeredményben kétséges kimenetelű döntés szolgáltathatta volna a végső megoldás egyik nélkülözhetetlen komponensét: a jogi alapot és a gyakorlati példát a régiók önállóságának kiterjesztése, elismerése felé, aminek a „leple alatt” bővíthetővé válhatott volna a szakadár régiók autonómiája, s így valamiféle kompromisszumos megoldás irányába is elvihette volna a konfliktusnak ezt a rendkívül fontos kérdését.

A fentiekkel párhuzamban, a konfliktus rendezésének folyamatában már a kezdetektől döntő fontosságú tényező volt – illetve lehetett volna – a donyecki és luhanszki régiók különleges jogi státuszát rögzítő 2014-es törvény, amely megfelelt Minszk-1 elvárásainak. Emellett a frissen felállított Porosenko-adminisztráció konszenzus irányába mutató orientációjának jeleként is értelmezhető a törvény elfogadása, ugyanis többek között támogatja az orosz és egyéb nyelvek közéletben, hivatali folyamatokban, oktatásban való alkalmazását a szóban forgó régiókban: az érvényes ukrán oktatási és nyelvtörvénynek megfelelően. Ez önmagában pozitív fejlemény volt, a helyzetet azonban gyökeresen átalakította a 2017. szeptember 28-án Porosenko elnök által aláírt oktatásügyi kerettörvény,⁵⁶ amely rendkívül ellehetetleníti, gyakorlatilag szegregálja az ukrántól eltérő nyelvek használatát az oktatásban: kizárólag az első négy osztályban engedélyezi az orosz és más nyelvek alkalmazását, azt is csak az állami finanszírozású iskolákon kívül.⁵⁷ Az oktatási törvény emberi alapjogot sért nemcsak a szomszédos európai uniós tagállamok, de nyugat-európai szakmai és hivatalos vélemények szerint is. Ez a fordulat súlyos visszalépést indukált

⁵⁶ Jelen írás a kérdéses törvényszöveg a tanulmány készítésének időszakában legfrissebb, 2022. április 6-i olvasatára hivatkozik: «*Закон України про освіту*». [online], Верховна Рада України, 2017. 09. 14. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]. Külön elemzést érdemelne a szóban forgó törvény cikkelyeinek kölcsönös, egymással szembeni ellentmondásossága, illetve egyéb, például a nemzeti kisebbségekről szóló 1992-es törvény rendelkezéseivel való ütközése. Utóbbi 19. cikkelye tilt minden olyan intézkedést, amely közvetlen vagy közvetett, azaz nyílt vagy rejtett módon korlátozza a nemzeti kisebbségek jogait és szabadságjogait. Forrás: «*Закон України про національні меншини*». [online], Верховна Рада України, 2012. 12. 12. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.].

⁵⁷ A törvény szövege utóbbi esetben „közösségi” („kommunális”) oktatási intézményekről beszél, pontos definíció nélkül, viszont megkülönböztette az állami fenntartású, ukrán tannyelvű iskoláktól.

a minszki folyamatban is: az orosz, illetve a donyecki és luhanszki résztvevők határozottan elutasították az ukrán törvényhozás e lépését, ugyanis a teljes, azaz a 2014 előtti Ukrajna területén ez legalább 8,3 millió orosz nyelvű ukrán állampolgárt⁵⁸ érint rendkívül hátrányosan. Egész egyszerűen meggátolja az orosz és más nyelvű őshonos népcsoportok nyelvi és kulturális reprodukcióját – akár már egy emberöltőn belül. Ha figyelembe vesszük azt a közismert tényt, hogy Ukrajna lakosságának közel 30%-a orosz anyanyelvű,⁵⁹ akkor joggal merül fel a kérdés, hogy egy deklaráltan euroatlanti integráció irányában gravitáló demokratikus jogállamhoz híven miért nem tartottak Ukrajnában népszavazást a kérdés kapcsán. Az orosz nyelv ilyen drasztikus visszaszorítása szöges ellentmondásban áll a szóban forgó szakadár régiók szinte teljes mértékben orosz nyelvű és kulturájú lakosságának visszaintegrálására irányuló igénnyel. Miért akarna visszatérni a térség lakossága Ukrajna fennhatósága alá, ahol súlyosan korlátozzák a nyelvhasználatát?

A 2019-es parlamenti és elnökválasztásokat többek között az ukrajnai nyelvpolitika konszolidálásának ígéretével megnyerő Volodimir Zelenszkij regnálása idején a fenti ellentmondást nem sikerült feloldani, az ukrajnai őshonos népcsoportok jogállását szabályozó törvény⁶⁰ elfogadása pedig a helyzetet valójában tovább rontotta. Egyszerű hétköznapi észszerűségi szempontok szerint gondolkodva is könnyű felismerni utóbbi törvénycsomag előírásainak diszkriminatív jellegét: súlyosan sérti az állampolgárok jog előtti egyenlőségét, ráadásul teszi mindezt etnikai, nyelvi és egyéb, kulturálisnak mondható tulajdonságok alapján. Az oktatásügyhöz hasonlóan ez a fejlemény is inkább a diszenszust táplálta a minszki folyamatban. Ilyen és ehhez hasonló antagonisztikus jelenségre ukrán oldalon számos további precedenst találhatunk,⁶¹ viszont a tendencia paradox és destruktív jellegének illusztrálására jelen esetben talán ennyi is elegendő.

Voltak azonban kis jóindulattal pozitívnak értékelhető lépések is, főleg a Porosenko utáni években: ezek inkább a kulcsjelentőségű politikai pozíciók kapcsán figyelhetők meg. Fontos példa, hogy Zelenszkij regnálása idején – egyelőre – a védelmi miniszteri pozíciót jogász, üzletember tölti be.⁶² Egy alkalommal jelöltek ki katonai szakembert, de ő is inkább diplomata volt az ENSZ-ben (Andrij Taran).⁶³ Ellentétben Porosenkóval, akinél magas rangú katonatisztek kapták meg a kinevezést, olyanok, akik a szakmai előéletüket

⁵⁸ A 2001-es népszámlálási adatok alapján. *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року*. [online], Державна служба статистики України, 2001. Forrás: 2001.ukrcensus.gov.ua [2022. 05. 25.].

⁵⁹ *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Мовний склад населення України*. [online], Державна служба статистики України, 2001. Forrás: 2001.ukrcensus.gov.ua [2022. 05. 25.].

⁶⁰ *«Закон України Про корінні народи України»*. [online], Верховна Рада України, 2021. 07. 01. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.].

⁶¹ Kiemelt példaként állhatna itt több jelenség is, kezdve az ellenzéki politikai pártok rendeleti betiltásával, a „károsnak” minősített médiumok működési engedélyének bevonásán át Ukrajna (vélt vagy valós) „ellenségeinek” minősített ukránjai és külföldi magánszemélyek és kormánytagok nyilvános listázásáig az interneten. Utóbbi ráadásul az illetékes hatóságok éveken át tartó téltlenségével, „hallgatólagos beleegyezésével” történt, történik. Ennek a különösen súlyos jogsértésnek az egyértelműségét nehéz lenne túlinterepretálni.

⁶² Először Andrij Zahorodnyuk (ukránul Загороднюк Андрій Павлович), később pedig Olekszjij Reznikov (ukránul Резніков Олексій Юрійович), aki 2021 óta tölti be a védelmi miniszteri tiszteket. Lásd: kmu.gov.ua, az ukrán kormányzat hivatalos internetes honlapja.

⁶³ Taran Andrij. (ukránul Таран Андрій Васильович, 2020–2021). Lásd: slovoidilo.ua

katonai pályán töltötték, különösképpen Sztepan Poltorak.⁶⁴ Lényeges részlet talán még az is, hogy jóllehet külön minisztérium foglalkozik az „ideiglenesen megszállt területek visszaintegrálásával”,⁶⁵ ennek élén viszont nem „héja”, hanem sokkal inkább „galamb” habitusú, kompromisszumkész, nem magas rangú tiszt hölgy áll – Irina Verescsuk⁶⁶ –, aki elsősorban adminisztratív jellegű szakmai múlttal rendelkezik. A teljes bizonyosság nélkül ugyan, de a fentiek alapján feltételezhető, hogy eredetileg a Zelenszkij-féle megközelítés valóban a békülékenységi irányába mutathatót volna, a diplomáciai és tárgyalásos megoldásra fókuszálva elsősorban, a nem kimondottan katonai szakemberek kinevezése védelmi miniszteri és egyéb kulcspozíciókba legalábbis erre enged következtetni.

Geopolitikai összefüggések

2022. február 21-én Oroszország egyoldalúan elismerte a szakadár régiók függetlenségét, 24-én, csütörtök hajnalban pedig hadüzenet nélküli agressziót⁶⁷ hajtott végre Ukrajna aktuális status quo szerinti területi integritása ellen: kísérletet tett egy szuverén ország határainak erővel való megváltoztatására, ezzel de facto veszélyezteti a kialakult európai biztonsági architektúrát. A minszki megállapodások, a békefolyamat esetleges sikere akár jelentős előrelépés is lehetett volna a regionális biztonsági egyensúly restaurálásában: a kudarc viszont egész biztosan történelmi kihívás elé állítja az euroatlanti térség biztonsági architektúráját. A „kudarc” feltételeken a fegyveres konfliktus kiszélesedésében manifesztálódik, viszont nem bizonyos, hogy közvetlen okozója lenne annak. A minszki szerződés csomag egyébiránt is korlátozott béketeremtő potenciálját jelentősen gyengítette a részes államok kemény pozíciója (Oroszország) és ellentmondásos belső jogszabályi környezete (Ukrajna). Joggal feltételezhető, hogy Kijev részéről célszerűbb lett volna a konszenzus irányába mutató belső törvényhozási mechanizmusok kihangsúlyozása (amire volt is példa), az ezzel párhuzamosan együtt élő, sok fontos szempontból destruktív jellegű jogszabályi „fejlődés” korlátozása, illetve a békefolyamat konszolidálása az enyhülés érdekében. Ez a hipotézis túlmutat a minszki folyamaton: a szélsőségesen diszkriminatív törvényalkotás eredendően ellentétes az Európai Unió *acquis communautaire*-eivel, a „közösségi vívmányokkal”, így tehát legitim feltevésnek tűnik, hogy a békefolyamatot is kompromittáló belső ukrán jogalkotás helyett a Kijev által deklarált EU-s irányvonal menti jogharmonizáció kihangsúlyozása erősíthette volna a minszki megállapodások külső béketeremtő és belső konszolidáló kapacitásait.

⁶⁴ Ukránul Полторак Степан Тимофійович (2014–2019). *Міністр оборони України Степан Полторак подав у відставку*. [online], Український мілітарний центр, 2019. 05. 20. Forrás: mil.in.ua [2022. 05. 25.].

⁶⁵ Ukránul Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Lásd: minre.gov.ua

⁶⁶ Ukránul Берецьук І. А. Lásd: minre.gov.ua

⁶⁷ Az „agresszió” mint nemzetközi jogi kategória meghatározott definícióval rendelkezik, azonban vitatható, hogy jelen jogeset kimeríti-e a kérdéses fogalmat. Agressziónak ugyanis a támadó háború tekinthető, jelen esetben viszont nem ez a helyzet, mivel Oroszország hivatalos „kormányzati” segélykérésre reagálva indított támadást a kérelmező fél – a DNR és a LNR – védelmére. A nemzetközi jogban az államok létezését de facto alapon kezelik, tehát létrejöttük mikéntje nem függvénye az államelismerés diplomáciai aktusának. A nemzetközi jogi formalitások értelmében tehát nem történt agresszió és Oroszországot nem lehet jogerősen agresszornak minősíteni. A fenti szóhasználat ezért feltételes, „idézőjeles”, és persze vitatható. Lásd Horváth Jenő szerk. (2005): *Világpolitikai lexikon (1945–2005)*. Budapest: Osiris.

Jól tudjuk továbbá, hogy gazdasági kapcsolatokkal, azok elmélyítésével lehet befolyásolni a partnerországokat, jelen esetben például Ukrainát: interdependenciák kialakításával egy ország „szocializálható”. A gazdasági relációk hálózatával a politikai teret is lehet befolyásolni, s az országot kvázi át lehet alakítani: Európában ennek nagyon erős hagyományai vannak. Ukrajna szomszédságában az EU meghatározó geoökonómiai hatalom, amelynek vannak normatív (morális, politikai) érdekei és kemény gazdasági érdekei, komoly lobbierőt képvisel. A normatív szerepet Kijev esetében is össze kell, kellett volna egyeztetni a gazdasági érdekekkel: a minszki folyamattal részben ellentétes jogalkotási eredményekből is kitűnik, hogy Ukrajna politikai kultúráját illetően nem abba a csoportba tartozik, amelyikbe az uniós tagországok (többsége). Ukrainának is meg kell felelnie az EU-ban érvényes nemzetközi normáknak.⁶⁸ Ez elősegíthette volna a béke erősítését, és nagyban hozzájárulhatott volna ahhoz, hogy az egész minszki folyamat határozottabban haladjon a konszenzus irányába. Ukrajna ezt a fontos lehetőséget elmulasztotta, és igazából indokolatlanul tovább destabilizálta a konfliktus strukturális összefüggéseit. Lehet ugyan a történeteket úgy interpretálni, hogy alapvetően „az ukrán válság a Nyugat hibája...”,⁶⁹ de az országot irányító ukrán politikai-gazdasági elit sem tett meg minden tőle telhetőt a béke érdekében. Pedig könnyen megtehetette volna.

Ukrajna nyilvánvalóan áldozat, szinte minden tekintetben, de az is jól látható, hogy önhibájából adódóan nem teljesen ártatlan áldozat.⁷⁰ Az ukrán belső jogfejlődés ellentmondásossága destruktívan hat nemcsak a minszki folyamatra, de a Kreml relációjában is. Kijev Oroszországhoz való viszonya mindig is alapvetően befolyásolta az ország regionális státuszát. Az „orosz tényező” figyelmen kívül hagyása – akár véletlenül, akár szándékosan – stratégiai hiba, ami Ukrajna geopolitikai helyzetét érzékenyen érinti. Az ország geopolitikailag mindig is inkább kényszerpályán mozgott, semmint szuverén önállóság mentén definiált államérdekek szerinti koherens keretrendszerben. Ez nemzetközi „alárendeltség” irányába gravitálja, és a neorealista értelmezés fogalmi keretei szerint „strukturális kényszerpályára” taszítja, amelyből kikerülni eredendően is csak több generáción átívelő politikai folytonosság révén lehetséges. Drasztikus módon rontja az esélyeket a 2014 óta tartó konfliktus, ami most ráadásul teljesértékű háborúvá eszkalálódva Ukrajna status quóját az eddiginél is bizonytalanabbá teszi, szélsőséges esetben az ország teljes újradefiniálásához is elvezethet.

Következtetések

A minszki megállapodások és az azokra épülő minszki folyamat nem oldották meg a konfliktust, akkor sem, ha a bennük rejlő korlátozott potenciál adott esetben jelenthetett volna esélyt kompromisszumos kiútkeresésre. Jóllehet, végeredményben

⁶⁸ Kiss J. László, interjú: *Infórádió – Aréna*. [online], Infostart, 2021. 10. 09. Forrás: infostart.hu [2022. 05. 26.].

⁶⁹ Mearsheimer, John J. (2014): *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault*. [online], 2014. 09. Forrás: mearsheimer.com [2022. 05. 27.], illetve lásd még itt: *Why is Ukraine the West's Fault? Featuring John Mearsheimer*. [online], The University of Chicago, 2015. 09. 25. Forrás: youtube.com [2022. 05. 26.].

⁷⁰ Chas Freeman interjú: *Ветеран американской дипломатии: США сражаются с Россией до последнего украинца*. [online], ИноСМИ, 2022. 03. 28. Forrás: inosmi.ru [2022. 05. 26.], illetve lásd itt: *US Fighting Russia 'to the Last Ukrainian': Veteran US Diplomat*. [online], The Grayzone, 2022. 03. 22. Forrás: youtube.com [2022. 05. 26.].

a megállapodások kevésnek bizonyultak az ellentétes érdekek feloldására és a háború kiszélesedésének elkerülésére, mégis fontos mérföldkövet jelentettek a konfliktus kronológiájában: elméleti és gyakorlati lehetőséget kínáltak a fegyvernyugvásra, legalábbis ideiglenesen. Ez tényleg életbevágóan fontos siker volt, de valójában mindössze annyit jelentett, hogy sikerült megállítani a harci cselekmények további eszkalációját.⁷¹ A minszki szerződés csomag megakadályozta, hogy akkor és ott a fegyveres konfliktus átfogó, intenzív háborúvá terebélyesedjen, más szóval a konfliktust az aznapra érvényes, pillanatnyi intenzitási szinten és területi kiterjedéssel, előre nem látható időintervallumra „konzerválta”, ha úgy tetszik, „befagyasztotta”.

Azonban egy perspektivikusan végleges és megnyugtató rendezés a minszki folyamat által fémjelzett években Ukrajna politikai, gazdasági és katonai eszköztárában és erőforrásaiban csak részlegesen állt rendelkezésre. A helyzet paradox jellegét ukrán szempontból továbbá az adta, hogy a minszki megállapodások előírásai Ukrajna számára többségében hátrányosak voltak, és végeredményben az érdekek feladása felé gravitáltak. Szintén lényeges körülmény, hogy ugyan nem sikerült „módosítani” a minszki folyamatban kijelölt útvonalat, de Kijev ennek ellenére is a kezdetektől fogva fontos kísérleteket tett a kötelezettségek végrehajtására. Azonban az ukrán vezetés ezzel párhuzamosan a minszki folyamattal ellentétes irányba ható, diszkriminatív tartalmú törvényalkotásba kezdett, amely végeredményben a disszenzust erősítette a multilaterális tárgyalások során. Ez elkerülhető lehetett volna, elsősorban megfelelő politikai belátás függvénye volt. A nemzetközi szinten is különösen negatívan rezonáló jogszabályok létrehozása időszerűtlen volt, mellőzésük esetén a minszki folyamat konszenzuskereső potenciálja szignifikáns mértékben erősíthető lehetett volna.

Végeredményben az itt tárgyalt minszki megállapodások és a minszki folyamat az optimálistól távolodó pályára kényszerült, részben Ukrajna ambivalens részvételének, európai értelmezésben „szocializálatlan” politikai magatartásának köszönhetően. Ez viszont nemcsak a megállapodások és az egész folyamat kapacitását korlátozta, hanem a konfliktus hosszú távú megoldására tett kísérleteket is gyengítette, a tárgyalófelek ellenállását erősítette. Így végül az ukrán szuverenitás és területi integritás helyreállításához szükséges konszenzusos feltételek sem alakulhattak ki. E nélkül azonban az ország geopolitikai betagozódása, strukturális pozíciója a nemzetközi rendszerben „átmenetivé” vált, perspektivikusan kényszerpályára került, a megoldás horizontja pedig jelenleg alig, vagy egyáltalán nem látható.

Irodalomjegyzék

- British Broadcasting Company (BBC): *Ukraine Crisis: Leaders Agree Peace Roadmap*. [online], BBC, 2015. 02. 12. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.]
- British Broadcasting Company (BBC): *Ukraine Rebel Zakharchenko 'rejects Truce Talks'*. [online], BBC, 2015. 01. 23. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.]
- British Broadcasting Company (BBC): *Рада приняла закон об амнистии и особом статусе Донбасса*. [online], BBC, 2014. 09. 16. Forrás: bbc.com [2022. 05. 23.]

⁷¹ Бурнос 2020.

- Galbert, Simond de (2015) Galbert: *The Impact of the Normandy Format on the Conflict in Ukraine: Four Leaders, Three Cease-fires, and Two Summits*. [online], Center for Strategic & International Studies, 2015. 10. 23. Forrás: csis.org [2022. 05. 23.]
- Horváth Jenő szerk. (2005): *Világpolitikai lexikon (1945–2005)*. Budapest: Osiris.
- Infostart: *Infórádió–Aréna* (Kiss J. László, interjú). [online], Infostart, 2021. 10. 09. Forrás: infostart.hu [2022. 05. 26.]
- Jennings, Ray Salvatore et al. (2017): *An Assessment of the Donbas Region of Ukraine. Strategic and Operational Recommendations for USAID's Country Development Cooperation Strategy 2017–2022*. [online], 2017. 04. 24. Forrás: helsinki.org.ua [2022. 05. 23.]
- Khylo, Maksym (2019): *Why the Sajdik Plan for the Donbas Will Not Work*. [online], The Atlantic Council, 2019. 02. 11. Forrás: atlanticcouncil.org [2022. 05. 23.]
- Korrespondent.net: *Пристайко назвал маркеры провала минского процесса*. [online], Korrespondent, 2020. 01. 07. Forrás: correspondent.net [2022. 05. 22.]
- Kremlin: *Комплекс мер по выполнению Минских соглашений*. [online], 2015. 02. 12. Forrás: kremlin.ru [2022. 05. 22.]
- Mearsheimer, John J. (2014): *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault*. [online], 2014. szeptember 09. Forrás: mearsheimer.com [2022. 05. 27.]
- Miller, Christopher (2019): *Explainer: What Is The Steinmeier Formula — And Did Zelenskiy Just Capitulate To Moscow?*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2019. 10. 02. Forrás: rferl.org [2022. 05. 22.]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) (2014): *Protocol on the Results of Consultations Of the Trilateral Contact Group, Signed in Minsk, 5 September 2014*. [online], 2014. 09. 05. Forrás: osce.org [2022. 05. 22.]
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) (2014): *Меморандум об исполнении положений Протокола по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П.Порошенко и инициатив Президента России В.Путина*. [online], 2014. 09. 19. Forrás: osce.org [2022. 05. 22.]
- Póti László (2017): *Minszk-2 után két évvel: Hol tart a békefolyamat?* [online], KKI Elemzések, 2017/5. 2017. 02. 14. Forrás: kki.hu [2022. 05. 21.]
- Radio Svoboda: *Зеленський назвав кількість полонених на обмін*. [online], Украинская правда, 2020. 12. 11. Forrás: radiosvoboda.orgpravda.com.ua [2022. 05. 23.]
- Radio Svoboda: *Кремль: «нормандська четвірка» домовилася про продовження дії Мінських угод на 2016 рік*. [online], Radio Svoboda, 2015. 12. 30. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 23.]
- Radio Svoboda: *ОБСЕ оприлюднила підписаний у Мінську меморандум (документ)*. [online], Radio Svoboda, 2014. 09. 20. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 22.]
- The Grayzone: *US Fighting Russia 'to the Last Ukrainian': Veteran US Diplomat*. [online], The Grayzone, 2022. 03. 22. Forrás: youtube.com [2022. 05. 26.]
- The University of Chicago: *Why is Ukraine the West's Fault? Featuring John Mearsheimer*. [online], The University of Chicago, 2015. 09. 25. Forrás: youtube.com [2022. 05. 26.]
- UNIAN Information Agency: *„Steinmeier Formula”, Explained* “Steinmeier Formula”, Explained. [online], UNIAN Information Agency, 2019. 10. 12. Forrás: unian.info [2022. 05. 22.]
- „Мій план щодо Мінських угод є актуальним і сьогодні”*. [online], Укрінформ, 2020. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 22.]
- 24tv: *Кучма сделал сенсационное заявление по переговорам в Минске*. [online], 24tv, 2016. 11. 16. Forrás: 24tv.ua [2022. 05. 24.]
- 5 канал: *Опубліковано документу з підписами, що засвідчують погоджену „Формулу Штайнмаєра”*. [online], 5 канал, 2019. 10. 02. Forrás: 5.ua [2022. 05. 22.]
- Белоус, Александр (2014): *Стали известны все пункты мирного плана Порошенко*. [online], 2014. 06. 19. Forrás: zn.ua [2022. 05. 23.]
- Бурнос, Тарас (2020): *Петр Порошенко о пятилетии Минских соглашений: главное – остановили наступление русских войск*. [online], 2020. 02. 12. Forrás: golosameriki.com [2022. 05. 24.]

- Верховна Рада України ухвалила Закон “Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей”*. [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: rada.gov.ua [2022. 05. 23.]
- Верховна Рада України: «*Закон України Про корінні народи України*» [online], Верховна Рада України, 2021. 07. 01. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Верховна Рада України: «*Закон України про національні меншини*». [online], Верховна Рада України, 2012. 12. 12. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Верховна Рада України: «*Закон України про освіту*». [online], Верховна Рада України, 2017. 09. 14. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Верховна Рада України: *Верховна Рада України ухвалила Закон „Про недопущення переслідування та покарання осіб-учасників подій на території Донецької та Луганської областей”*. [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: rada.gov.ua [2022. 05. 23.]
- Верховна Рада України: *ЄС виділяє ще 25 млн євро гуманітарної допомоги для Донбасу*. [online], Верховна Рада України, 2021. 05. 28. Forrás: eu-ua.kmu.gov.ua [2022. 05. 24.]
- Верховна Рада України: *Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей*. [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.]
- Верховна Рада України: *Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей*. [online], Верховна Рада України, 2021. 12. 18. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.]
- Ветеран американської дипломатії: США сражаються с Россией до последнего украинца*. [online], ИноСМИ, 2022. 03. 28. Forrás: inosmi.ru [2022. 05. 26.]
- Виплати за зруйноване на Донбасі житло можуть початися в грудні — Мінреінтеграції*. [online], Укрінформ, 2020. 09. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- Вишне夫斯基, Борис (2022): *Путин ничего не делает, чтобы вывести российских наемников из оккупированного Донбасса*. [online], 2022. 02. 10. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 24.]
- Глуховський, Михайло (2020): *Глава МЗС Дмитро Кулеба: Поїздки Кравчука до Білорусі іноді закінчуються несподівано....* [online], 2020. 08. 01. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 24.]
- Годован, Юрій (2021) Годован: *Екс-посол США розповів, чому Америка не приєднається до мінського процесу щодо Донбасу*. [online], 2021. 07. 07. Forrás: unian.ua [2022. 05. 23.]
- Державна служба статистики України: *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року*. [online], Державна служба статистики України, 2001. Forrás: 2001.ukrcensus.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Державна служба статистики України: *Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Мовний склад населення України*. [online], Державна служба статистики України, 2001. Forrás: 2001.ukrcensus.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Економічна правда: *Україна виплатила жителям окупованого Донбасу 3 мільярди доларів пенсій*. [online], Економічна правда, 2019. 02. 19. Forrás: eparvda.com.ua [2022. 05. 24.]
- Єрмак: Одна з цілей України на переговорах у Берліні—розблокування роботи ТКГ*. [online], Укрінформ, 2022. 02. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- ЄС виділяє ще 25 млн євро гуманітарної допомоги для Донбасу*. [online], Верховна Рада України, 2021. 05. 28. Forrás: eu-ua.kmu.gov.ua [2022. 05. 24.]
- Закон України Про корінні народи України* [online], Верховна Рада України, 2021. 07. 01. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Закон України про національні меншини*. [online], Верховна Рада України, 2012. 12. 12. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Закон України про освіту*. [online], Верховна Рада України, 2017. 09. 14. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей*. [online], Верховна Рада України, 2014. 09. 16. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.]

- Закон України Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей.* [online], Верховна Рада України, 2021. 12. 18. Forrás: zakon.rada.gov.ua [2022. 05. 23.]
- Зеленський назвав кількість полонених на обмін.* [online], Украинская правда, 2020. 12. 11. Forrás: pravda.com.ua [2022. 05. 23.]
- Золкина, Мария (2019): *Неподконтрольный Донбасс и пенсионный вопрос-- комментарий Марии Золкиной.* [online], 2019. 09. 25. Forrás: dif.org.ua [2022. 05. 24.]
- ИноСМИ: *Ветеран американской дипломатии: США сражаются с Россией до последнего украинца.* [online], ИноСМИ, 2022. 03. 28. Forrás: inosmi.ru [2022. 05. 26.]
- Интерфакс: *„Нормандская четверка” условилась продлить минские соглашения на 2016 год.* [online], Интерфакс, 2015. 12. 30. Forrás: interfax.ru [2022. 05. 23.]
- К пятилетию «Минских соглашений».* [online], Международная жизнь, 2020. 02. 12. Forrás: interaffairs.ru [2022. 05. 24.]
- Коваленко, Марина (2019): *Киев объявил об отстранении Медведчука от минского процесса.* [online], 2019. 07. 29. Forrás: kommersant.ru [2022. 05. 24.]
- Комісарова, Олександра (2020): *Новий голова ТКГ Леонід Кравчук: «Є два можливі компроміси щодо Донбасу».* [online], 2020. 07. 31. Forrás: suspilne.media [2022. 05. 24.]
- Коммерсантъ: *Порошенко поручил СБУ проверить эффективность Медведчука в Трехсторонней контактной группе.* [online], Коммерсантъ, 2019. 04. 10. Forrás: kommersant.ru [2022. 05. 24.]
- Кравчук – про переговори щодо Донбасу: Будемо йти на компроміси.* [online], Укрінформ, 2020. 07. 30. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- Кравчук: Мінські угоди виконати неможливо, вихід–у „нормандському форматі”.* [online], Укрінформ, 2020. 09. 11. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- Кремль: «нормандська четвірка» домовилася про продовження дії Мінських угод на 2016 рік.* [online], Radio Svoboda, 2015. 12. 30. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 23.]
- Кудрик, Владислав (2016): *Ходіння по колу або шлях до Мінська-3: що прописано в дорожній карті по Донбасу.* [online], 2016. 07. 30. Forrás: apostrophe.ua [2022. 05. 22.]
- Кучма сделал сенсационное заявление по переговорам в Минске.* [online], 24tv, 2016. 11. 16. Forrás: 24tv.ua [2022. 05. 24.]
- Лента.Ру: *Опубликован полный текст «формулы Штайнмайера».* [online], Лента.Ру, 2019. 10. 02. Forrás: lenta.ru [2022. 05. 22.]
- Международная жизнь: *К пятилетию «Минских соглашений».* [online], Международная жизнь, 2020. 02. 12. Forrás: interaffairs.ru [2022. 05. 24.]
- Мельник, Олексій (2016): *Рамкова угода, підписана в Мінську, може стати поштовхом до вирішення того, що називають “дорожньою картою”.* [online], 2016. 09. 26. Forrás: razumkov.org.ua [2022. 05. 22.]
- Мирний план Порошенка: втеча терористів, перевибори в усі ради та децентралізація влади (документ)* [online], Телевізійна служба новин, 2014. 06. 14. Forrás: tsn.ua [2022. 05. 21.]
- Міністр оборони України Степан Полторак подав у відставку.* [online], Український мілітарний центр, 2019. 05. 20. Forrás: mil.in.ua [2022. 05. 25.]
- Нормандская четверка условилась продлить минские соглашения на 2016 год.* [online], Интерфакс, 2015. 12. 30. Forrás: interfax.ru [2022. 05. 23.]
- ОБСЕ оприлюднила підписаний у Мінську меморандум (документ).* [online], Radio Svoboda, 2014. 09. 20. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 22.]
- ОБСЕ фіксує нарощування важкої техніки у зоні відведення.* [online], Укрінформ, 2021. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- Опубликован полный текст «формулы Штайнмайера».* [online], Лента.Ру, 2019. 10. 02. Forrás: lenta.ru [2022. 05. 22.]
- Опубліковано документу з підписами, що засвідчують погоджену “Формулу Штайнмаєра”.* [online], 5 канал, 2019. 10. 02. Forrás: 5.ua [2022. 05. 22.]
- Панченко, Олександр (2014): *Мирний план Порошенка: перший візит на Схід і наказ про припинення вогню.* [online], 2014. 06. 21. Forrás: segodnya.ua [2022. 05. 25.]

- Порошенко поручил СБУ проверить эффективность Медведчука в Трёхсторонней контактной группе.* [online], Коммерсантъ, 2019. 04. 10. Forrás: kommersant.ru [2022. 05. 24.]
- Представники ОРДЛО підписали у Мінську протокол як спостерігачі – Єрмак.* [online], Укрінформ, 2020. 03. 13. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- Президент України. Офіційне інтернет-представництво (2014): *Протокол по итогам консультаций Трёхсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины Петра Порошенко и инициатив Президента России Владимира Путина.* [online], 2014. 09. 05. Forrás: president.gov.ua [2022. 05. 22.]
- Пристайко назвал маркеры провала минского процесса.* [online], Korrespondent, 2020. 01. 07. Forrás: korrespondent.net [2022. 05. 22.]
- Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року.* [online], Державна служба статистики України, 2001. Forrás: 2001.ukrcensus.gov.ua [2022. 05. 25.]
- Рада приняла закон об амнистии и особом статусе Донбасса.* [online], BBC, 2014. 09. 16. Forrás: bbc.com [2022. 05. 23.]
- Радківський, Аркадій (2019): *Ініціатива «Допомога Схід»: на Донбас доставили майже 20 тонн гуманітарної.* [online], 2019. 11. 13. Forrás: armyinform.com.ua [2022. 05. 23.]
- Ребрина, Вадим (2019): *У Зеленского намекнули, что Бессмертный был “неэффективен”.* [online], 2019. 08. 13. Forrás: liga.net [2022. 05. 24.]
- Росія з 2015 року зробила багато того, що суперечить Мінським угодам – Костін.* [online], Укрінформ, 2022. 02. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- Росія хоче провести в ОРДЛО псевдореферендум і видати його за виконання «Мінська»–Україна в ТКГ.* [online], Укрінформ, 2020. 12. 03. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- Сааков, Валерій (2015): *Україна посилила правила перетину лінії зіткнення на Донбасі.* [online], Deutsche Welle, 2015. 06. 16. Forrás: dw.com [2022. 05. 23.]
- Сидоржевський, Максим (2016): *“Нормандська четвірка” домовилася щодо дорожньої карти для Донбасу.* [online], Deutsche Welle, 2016. 10. 19. Forrás: dw.com [2022. 05. 24.]
- Степанковська, Яна (2019): *Що таке «план Сайдіка» і чому він викликав переполох у Києві.* [online], 2019. 01. 30. Forrás: glavcom.ua [2022. 05. 23.]
- Стрижова, Ольга (2020): *«Примарний» обмін. Як Україна забирала своїх, і чим тисне Росія.* [online], Radio Svoboda, 2020. 12. 11. Forrás: radiosvoboda.org [2022. 05. 23.]
- Тарасюк каже, що Росія роздає “гуманітарку” задля зняття санкцій.* [online], Укрінформ, 2020. 05. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- Телевізійна служба новин (TSN): *Мирний план Порошенко: втеча терористів, перевибори в усі ради та децентралізація влади (документ)* [online], Телевізійна служба новин, 2014. 06. 14. Forrás: tsn.ua [2022. 05. 21.]
- Україна виплатила жителям окупованого Донбасу 3 мільярди доларів пенсій.* [online], Економічна правда, 2019. 02. 19. Forrás: epravda.com.ua [2022. 05. 24.]
- Український мілітарний центр: *Міністр оборони України Степан Полторак подав у відставку.* [online], Український мілітарний центр, 2019. 05. 20. Forrás: mil.in.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *„Мій план щодо Мінських угод є актуальним і сьогодні”.* [online], Укрінформ, 2020. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 22.]
- УКРІНФОРМ: *Виплати за зруйноване на Донбасі житло можуть початися в грудні — Мінреінтеграції.* [online], Укрінформ, 2020. 09. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- УКРІНФОРМ: *Єрмак: Одна з цілей України на переговорах у Берліні–розблокування роботи ТКГ.* [online], Укрінформ, 2022. 02. 09. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *Кравчук-- про переговори щодо Донбасу: Будемо йти на компроміси.* [online], Укрінформ, 2020. 07. 30. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *Кравчук: Мінські угоди виконати неможливо, вихід–у „нормандському форматі”.* [online], Укрінформ, 2020. 09. 11. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *ОБСЄ фіксує нарощування важкої техніки у зоні відведення.* [online], Укрінформ, 2021. 10. 28. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]

- УКРІНФОРМ: *Представники ОРДЛО підписали у Мінську протокол як спостерігачі – Єрмак.* [online], Укрінформ, 2020. 03. 13. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- УКРІНФОРМ: *Росія з 2015 року зробила багато того, що суперечить Мінським угодам – Костін.* [online], Укрінформ, 2022. 02. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *Росія хоче провести в ОРДЛО псевдореферендум і видати його за виконання «Мінська»–Україна в ТКГ.* [online], Укрінформ, 2020. 12. 03. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- УКРІНФОРМ: *Тарасюк каже, що Росія роздає “гуманітарку” задля зняття санкцій.* [online], Укрінформ, 2020. 05. 08. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- УКРІНФОРМ: *Член делегації в ТКГ після зустрічі з Кравчуком: Революції щодо Мінська не намічається.* [online], Укрінформ, 2020. 08. 03. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 25.]
- УКРІНФОРМ: *Штати в ОБСЄ: Якщо РФ везе „гуманітарку” на Донбас, то чому вночі та секретно?* [online], Укрінформ, 2020. 06. 12. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- УКРІНФОРМ: *Ясько розповіла про ризики створення у ТКГ „Консультативної ради” за участю ОРДЛО.* [online], Укрінформ, 2020. 03. 23. Forrás: ukrinform.ua [2022. 05. 24.]
- Шрамович, Вячеслав (2017): *Как ОБСЕ признала „российские гибридные силы” на Донбассе.* [online], ВВС, 2017. 07. 10. Forrás: bbc.com [2022. 05. 24.]
- Шуклинов, Петр (2019): *Зверь у ворот.* [online], 2019. 02. 05. Forrás: liga.net [2022. 05. 23.]

Szálkai Kinga¹

Generációváltás Közép-Ázsiában: biztonság és stabilitás Mirzijojev és Tokajev hatalomra kerülése után²

Az elmúlt öt év jelentősen átrajzolta Közép-Ázsia regionális biztonsági viszonyait, amiben kulcsfontosságú szerepet játszott, hogy a térség két vezető államában közel három évtized után először történt vezetéváltás: Üzbegisztán elnöki székében 2016 óta Savkat Mirzijojev ül, Kazahsztán vezetője pedig 2019 óta Kaszim-Zsomart Tokajev. A térség biztonságát és stabilitását nagymértékben meghatározza, hogy államainak autoriter vezetői milyen személyes döntéseket hoznak, illetve milyen prioritásrendszerek mentén gondolkodnak, a jelenleg zajló generációváltás így az öt köztársaság függetlenedése óta a legnagyobb jelentőségű átalakulást indította meg a régióban. Jelen tanulmány célja, hogy áttekintse és értékelje a Mirzijojev és Tokajev hatalomra jutása által hozott legfontosabb változásokat, azok regionális hatásait, illetve korlátait. A tanulmány elsőként az üzbegisztáni és kazahsztáni belső reformokat elemzi, majd rátér a regionális együttműködés eredményeinek áttekintésére, végül a térségben érdekelt nagyhatalmakkal való viszony változásaira fókuszál.

Kulcsszavak: Közép-Ázsia, generációváltás, stabilitás, fordulat, Kazahsztán, Üzbegisztán

Generation Change in Central Asia: Security and Stability after Mirziyoyev's and Tokayev's Rise to Power

The past five years have significantly reshaped the regional security environment of Central Asia. With Uzbekistan's Shavkat Mirziyoyev taking the presidency in 2016 and Kazakhstan's Kassym-Zhomart Tokayev in 2019, the first changes of leadership were conducted in nearly three decades. The security and stability of the region are largely determined by the personal choices and priorities of the authoritarian leaders of its states, thus, the current generation change has triggered the most significant transformation in the region since the independence of the five republics. The aim of this paper is to review and assess the most important changes catalysed by Mirziyoyev and Tokayev's rise to power, their regional impact, and their limitations. The paper first analyses the internal reforms in Uzbekistan and Kazakhstan, then reviews the results of enhancing regional cooperation, and finally focuses on the changes in the relationship with the great powers that maintain interests in the region.

Keywords: Central Asia, transformation, stability, generation change, Kazakhstan, Uzbekistan

¹ Szálkai Kinga a Budapesti Metropolitan Egyetem Társadalomtudományok és Nemzetközi Tanulmányok Intézetének főiskolai docense. E-mail: kszalkai@metropolitan.hu

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK pályázat „Alkalmazott katonai műszaki, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” pályázat keretében készült.

Bevezetés

A közép-ázsiai térség legjelentősebb kérdései között hosszú időn keresztül kiemelt tényezőként szerepelt az utódlás problémája, vagyis az, hogy a régióra jellemző elnöki rendszerekben a gyakorlatilag korlátlan jogkörökkel rendelkező vezetők idejük lejártával hogyan adják majd át hatalmukat, és ez milyen kockázatokat jelent a térség egészének biztonsága szempontjából. A kérdés különösen a két regionális vezető állam, Üzbegisztán és Kazahsztán kapcsán merült fel gyakran, és nemcsak azért, mert a térség vezető hatalmai lévén, stabilitásuk megőrzése kulcsfontosságú Közép-Ázsia törekény biztonsági egyensúlyának fenntartásához. Az üzbég Iszlam Karimov és a kazah Nurszultan Nazarbajev elnöksége hasonló volt abban, hogy mindkét vezető még a Szovjetunió időszakában került hatalomra, és mentette át pozícióját a függetlenség kikiáltását követően, ezzel folytonosságot képezve a szovjet időszak hatalmi technikáival és kormányzási jellegzetességeivel. A két elnök között párhuzam vonható abban a tekintetben is, hogy a 2010-es évek derekán már mindketten 75 év felett jártak, azonban egyikük sem jelölte meg egyértelműen az utódját. Az akkor számos elemzés (és még több kevésbé tudományos találgatás) tárgyát képező hatalomátadási kérdések napjainkra megválaszolást nyertek, és, 1989 óta először, mindkét államban megtörtént a vezetőváltás. Üzbegisztán elnöki székében 2016 óta Savkat Mirzijojev ül, Kazahsztán vezetője pedig 2019 óta Kaszim-Zsomart Tokajev.³

Jelen tanulmány amellett érvel, hogy ez a változás gyökeresen átalakította (és jelenleg is alakítja) Közép-Ázsia regionális biztonsági viszonyait. A generációváltás, amely Mirzijojev és Tokajev hatalomra kerülésével ment végbe, számos szempontból újdonságot hozott a térség belső viszonyaiba és nemzetközi kapcsolataiba is, amelyek közül a tanulmány két fő kérdéskört emel ki. Az első a korábbi vezetők örökségétől való viszonylagos eltávolodás, amely mind a belpolitika, mind a külpolitika területén megfigyelhető, a második pedig az a mára kézzelfoghatóvá vált fordulat, amelynek során a régió államainak hagyományosan hűvös viszonyát felváltotta a regionális együttműködésre való törekvés.

A belpolitikában gyakran „nyugatos” reformokként értelmezett strukturális gazdasági és politikai átalakítással már évtizedek óta adós volt az államok vezetése, ami még inkább megnöveli a hatalomváltás után megindult változások jelentőségét. Azok az elvárások azonban, amelyek a térség demokratizálódására és gazdaságának teljes liberalizálódására irányulnak, a közép-ázsiai viszonyok ismeretében nem reálisak. Mirzijojev és Tokajev elkötelezett a reformtörekvések végigvitele mellett, azonban csak abban a mértékben, amely nem veszélyezteti hatalmukat, illetve segíti a hozzájuk lojális rétegek támogatásának fenntartását.

A külpolitikában a regionális identitás kialakításának szándéka egy rendkívül terhelt időszakban következett be. Oroszország Ukrajna ellen zajló háborúja, Kína közép-ázsiai gazdasági hatalomátvétele, illetve az Egyesült Államok háttérbe húzódása komoly diplomáciai manővereket követel az új vezetőktől államaik lehető legnagyobb külpolitikai

³ 2022-ben egy harmadik közép-ázsiai utódlási kérdés is rendeződött, méghozzá sajátos módon: Türkmenisztán elnöke, Gurbanguli Berdimuhamedov márciusban átadta elnöki székét fiának, Szerdarnak. Mivel e lépés hosszabb távú hatásainak elemzéséhez jelenleg nem áll rendelkezésre megfelelő információ, a tanulmány nem tárgyalja a türkmén utódlás kérdését.

mozgásterének és függetlenségének megőrzéséhez. Nem véletlen, hogy az évtizedes (sőt, történelmi mélységekben gyökerező) regionális feszültségek éppen ebben az időszakban adták át helyüket az együttműködés retorikájának: Üzbegisztán és Kazahsztán közös érdeke az, hogy Közép-Ázsia egységes, önálló identitással és összehangolt cselekvőképességgel rendelkező, a nagyhatalmaknak minél kevésbé kiszolgáltatott régióként saját kezébe vehesse a sorsát, és a strukturális reformok révén jelentős belső gazdasági fellendülést indítson el – amelyből leginkább a térség két vezető hatalma profitálhat.

Mindezek elemzésére a tanulmány három fő részből épül fel. Elsőként az üzbég és kazah utódlás folyamatát tekinti át, megvizsgálva a fő tendenciákat a hatalom átvételének körülményei, illetve az azt követő reformkezdeményezések kapcsán. A második részben a regionális átrendeződés kerül az elemzés fókuszába, azon belül is annak vizsgálata, hogy milyen tényezők játszottak szerepet a feszültségek csökkenésében és az együttműködés megerősödésében. A harmadik rész a külpolitikai irányvonalak változásaival foglalkozik; áttekinti, hogy a hatalomváltás után hogyan alakultak az új vezetők és a térség kapcsolatai Oroszországgal, Kínával és az Egyesült Államokkal.

Utódlás és reform

Üzbegisztán

A függetlenség kikiáltását követő 25 évben Üzbegisztán elsősorban negatív szereplőként jelent meg a nemzetközi sajtóban, aminek fő oka az ország emberi jogi mutatóinak kritikus helyzete volt. Iszlám Karimov elnök és közvetlen környezete a stabilitás – centralizáció – nemzeti függetlenség háromszögében igyekezett megszilárdítani és megőrizni legitimitását és hatalmát.⁴ A létrejövő autoriter rendszer a stabilitás fenntartásának indokával szélsőségesen korlátozta polgárainak mozgásterét, beleértve többek között a sajtó, a vallás, az egyesülés, a gyülekezés, a véleménynyilvánítás szabadságát, és kemény kézzel szorította háttérbe a politikai pluralizmusra irányuló kísérleteket. Kritikusait akár a legkisebb megjegyzésre, vagy sok esetben megalapozott vádak nélkül is letartóztathatták, az állami büntönökben pedig olyan körülmények várták őket, amelyeket a releváns nemzetközi szervezetek egyhangúlag elítéltek, különösen a kínzás és az önkényes bánásmód mindennapos jelenléte miatt.⁵

A nemzetközi szervezetek a választások tisztasága kapcsán is rendszeresen megfogalmazták aggályaikat. Karimov elnöksége alatt négy választást nyert. Az első kivételével, ahol 87%-ot ért el, minden alkalommal a szavazatok több mint 90%-át szerezte meg. A szavazások technikai lebonyolítása is számos kívánnivalót hagyott maga után,⁶ de annál is jobban akadályozta a demokratikus értékek érvényesülését az a korlátozó, az elit hatalmának konzerválását biztosító politikai környezet, amelyben értelmezhető ellenzéki erő sem a parlamenten belül, sem azon kívül nem jött (és nem is jöhetett) létre, ahogyan

⁴ March, Andrew F. (2002): *The Use and Abuse of History: 'National Ideology' as Transcendental Object in Islam Karimov's 'Ideology of National Independence'*. *Central Asian Survey*, 21(4), 371–384.

⁵ *Uzbekistan. Events of 2015*. [online], Human Rights Watch, Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.].

⁶ *Elections in Uzbekistan*. [online], OSCE ODIHR, (é. n.). Forrás: osce.org [2022. 07. 31.].

működő civil társadalom sem.⁷ Üzbegisztán a függetlenedés után elutasította az átfogó és demokratikus politikai reformokat, és a piacgazdasági átalakítás is csak igen korlátozottan és lassan ment végbe. Az erős politikai és gazdasági centralizációért továbbra is a kiterjedt állami bürokrácia felelt, az erőforrások elosztása pedig a posztszovjet térségre jellemző informális, neopatrimoniális modellnek megfelelően zajlott.⁸

A gazdaságot illetően Karimov igyekezett fenntartani a korábbi szovjet modellen alapuló központosított, állami irányítású, paternalista jellegű gazdasági rendszert, amelyet az állami redisztribúció, az önellátás és a nemzetközi gazdasági integrációval szemben befelé forduló attitűd dominált, korlátozott és lassú piaci reformok mellett. Az állam kiterjedt gyapottermesztésében alkalmazott kényszermunka, illetve a kistermelők kiszolgáltatott helyzete szintén gyakran magára vonta a nemzetközi emberi jogi szervezetek figyelmét.⁹ Mindezek ellenére az üzbég gazdaság viszonylag sikeresen teljesített, és az állam GDP-je Karimov haláláig (az ezredforduló utáni rövid időszak kivételével) folyamatosan növekedett,¹⁰ még úgy is, hogy nemzetközi gazdasági szempontból a strukturális reformok és a politikai akarat hiányában nagymértékben elszigetelt maradt, és nem vonzott kiterjedt külföldi tőkebefektetéseket.¹¹ 2015 után, a posztszovjet térség gazdasági helyzetének átalakulásával azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a karimovi gazdasági modell nem képes hatékonyan reagálni az új kihívásokra.¹²

Üzbegisztán külpolitikai elképzeléseit is az elszigetelődés határozta meg, a nemzeti függetlenség és szuverenitás nevében. Ebben a defenzív szellemben, valamint a mélyen gyökerező történelmi ellentétek következtében feszült viszonyt alakított ki a közép-ázsiai köztársaságokkal, miközben igyekezett távolságot tartani a térségben érdekelt nagyhatalmak mindegyikétől.¹³ Az emberi jogi problémák (különösen a 2005-ös andizsáni mészárlást¹⁴ követően) jelentősen negatív hatást gyakoroltak Taskent nemzetközi kapcsolataira, illetve a nemzetközi közösségben betöltött szerepére is. Az állam gyakran hangsúlyozta egyoldalúan deklarált katonai semlegességét, amely kizárja a katonai jellegű szövetségekhez csatlakozást, katonai bázisok fogadását, illetve a haderő részvételét külföldi

⁷ Kendzior, Sarah (2015): *Nations in Transit 2015. Uzbekistan. Executive Summary*. [online], Freedom House, 2015. Forrás: freedomhouse.org [2022. 07. 31.]; *Uzbekistan: Authoritarian President Karimov Reported Dead*. [online], Human Rights Watch, 2016. 09. 02. Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.].

⁸ Ruiz-Ramas, Rubén – Morales Hernández, Javier (2021): *Uzbekistan's Neopatrimonial State and Authoritarian Regime: From Karimov to Mirziyoyev*. In Izquierdo-Brichs, Ferran – Serra-Massansalvador, Francesc (szerk.): *Political Regimes and Neopatrimonialism in Central Asia. A Sociology of Power Perspective*. Singapore: Palgrave Macmillan, 120–127.

⁹ Environmental Justice Foundation (2005): *White Gold: The True Cost of Cotton*. London: EJJ.

¹⁰ *Indicators. GDP (current US\$) – Uzbekistan*. [online], The World Bank, (é. n.). Forrás: data.worldbank.org [2022. 07. 31.].

¹¹ Spechler, Martin – Bektemirov, Kuvatbay – Chepel, Sergei (2004): *The Uzbek Paradox: Progress Without Neo-Liberal Reform*. In Ofer, Gur – Pomfret, Richard (szerk.): *The Economic Prospects of the CIS: Sources of Long-term Growth*. Cheltenham: Edward Elgar, 177.

¹² Schiek, Sebastian (2018): *Uzbekistan's Transformation from an "Old" to an "Upgraded" Autocracy. L'Europe en Formation*, 2018/1. 87–103.

¹³ Schenkkan, Nate (2016): *Islam Karimov and the Dictator's Playbook*. [online], Foreign Policy, 2016. 08. 30. Forrás: foreignpolicy.com [2022. 07. 31.].

¹⁴ Akiner, Shirin (2005): *Violence in Andijan, 13 May 2005: An Independent Assessment*. Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

műveletekben.¹⁵ A GU(U)AM története, illetve az ODKB-vel való „se veled, se nélküled” viszony¹⁶ jól mutatja Karimov opportunizmusát a nemzetközi szervezetekben való részvétel kapcsán általában is, ami szintén hozzájárult Üzbegisztán izolációjához, az állam a posztszovjet térség integrációs kísérleteiben is csak marginálisan vett részt.¹⁷

Karimov életében nem jelölte ki utódját, így 2016 szeptemberének elején bekövetkezett halála elhúzódó hatalmi küzdelmeket is eredményezhetett volna.¹⁸ Az elnöki utódlás külső szemlélők számára szinte láthatatlan harcaiból azonban rövid idő alatt a 2003 óta miniszterelnöki pozíciót betöltő Savkat Mirzijojev került ki győztesen. Először ügyvivő elnökként, majd a 2016 decemberében megtartott választáson aratott elsöprő győzelme (89%) után a független Üzbegisztán második elnökeként vette át az állam irányítását. A 2021-es elnökválasztáson a szavazatok 80%-át megszerezve jelenleg második ciklusát tölti,¹⁹ a készülő alkotmánymódosítás pedig várhatóan tovább erősíti majd pozícióját.

A választási eredményeket és azok nemzetközi megítélését tekintve Mirzijojev elnöksége nem jelent komoly cezúrát a karimovi időkhöz képest; a választási megfigyelők mind 2016-ban, mind 2021-ben számottevő visszaélésekről számoltak be,²⁰ és a kormányzás autoriter jellege sem változott meg jelentős mértékben.²¹ Bár a nemzetközi elemzők egy része nagy várakozásokat fogalmazott meg Üzbegisztán demokratizálódása kapcsán,²² ezek nagyrészt megalapozatlanok voltak, ezen a területen nem következett be valódi fordulat. Mirzijojev szándéka nem az autoriter rendszer felszámolása, hanem az állam politikai és gazdasági stabilitásának megerősítése volt, ennek eléréséhez azonban számos más területen szakított a karimovi irányvonalakkal. Belpolitikai szempontból jelentős gazdasági reformokat vezetett be, elkötelezte magát Üzbegisztán politikai és gazdasági elszigeteltségének felszámolása mellett, és tevékenységével alapvetéseiben rajzolta át a közép-ázsiai regionális viszonyokat.

Ez a nagyarányú fordulat elképzelhetetlen lett volna a karimovi posztszovjet elit hatalmának felszámolása nélkül. Mirzijojev első lépésként átalakította az állami adminisztráció rendszerét, új tisztségviselőket helyezett hivatalba és harcot hirdetett a korrupció ellen. A korrupció elleni harc a korábbi elit pozícióinak meggyengítésére irányult. Miközben

¹⁵ Tolipov, Farkhod (2012): *Uzbekistan's New Foreign Policy Concept: No Base, No Blocks, but National Interest First*. [online], 2012. 09. 05. Forrás: cacianalyst.org [2022. 07. 31.].

¹⁶ Üzbegisztán 1999 és 2005 között tagja volt a nyíltan oroszellenes céllal létrejött GU(U)AM-nak (Georgia, Ukrajna, Örményország és Moldova szövetsége), míg az orosz vezetésű ODKB tevékenységében 1994–1999, illetve 2006–2012 között vett részt. Az időszakok egyértelműen megfeleltethetők Karimov éppen aktuális külpolitikai irányvonalának. Jól látható például a 2005-ös andizsáni megszárlás következménye: az eseményeket elítélő, Karimovtól ideiglenesen elforduló Nyugat helyett Üzbegisztán Oroszországban találta meg új szövetségeseit.

¹⁷ Üzbegisztán 2006-ban belépett az EurAsEC-be is, majd 2008-ban felfüggesztette részvételét. Az EAEU-hoz való csatlakozás kapcsán jelenleg is szkeptikus, egyelőre megfigyelői státuszban van, bár a szervezet sürgetné a teljes jogú taggá válást.

¹⁸ Pannier, Bruce (2016): *Who Could Replace Uzbekistan's Ailing President?* [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2016. 08. 29. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.].

¹⁹ *Uzbekistan: Mirziyoyev Roms to Victory, but with Reduced Vote Share*. [online], Eurasianet, 2021. 10. 25. Forrás: eurAsianet.org [2022. 07. 31.].

²⁰ OSCE ODIHR (é. n.).

²¹ *Uzbekistan. Freedom in the World 2022*. [online], Freedom House, 2022. Forrás: freedomhouse.org [2022. 07. 31.].

²² Bowyer, Anthony C. (2018): *Political Reform in Mirziyoyev's Uzbekistan: Elections, Political Parties & Civil Society*. Silk Road Paper. Washington: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

elsődleges célpontja a gyapottermesztés során elkövetett visszaélésekből meggazdagodott réteg volt,²³ az illegális tevékenységek számonkérése igen magas szintre is eljutott: a nemzetbiztonsági szolgálat (elnöki pozícióra szintén esélyesnek tartott) korábbi vezetőjét, illetve az egykori főügyészt is elítélték.²⁴ A Karimovhoz tartozó kör elvesztette gazdasági érdekeltségeit, és többen távozni is kényszerültek az országból.²⁵ A korábbi elit háttérbe szorítása során Mirzijojev számára fontos volt a lakosság támogatásának megőrzése, ami miatt a karimovi centralizált rendszer egy alapvető elemét, az állami újraelosztáson alapuló szociális juttatások rendszerét továbbra is megőrizte.²⁶

Az igazán jelentős belső reformok azonban a gazdaság területén történtek. Mirzijojev elvetette a paternalizmus, az önellátás, a befelé fordulás posztszovjet mintáit, a piac szerepét erősítő reformokat vezetett be, valamint különböző ösztönzőkkel igyekszik a külföldi tőkebefektetéseket Üzbegisztánba vonzani, és minél hatékonyabban integrálni az államot a nemzetközi gazdasági rendszerbe.

Belpolitikai reformjai révén külső legitimitációját is igyekezett növelni, így a Nyugat felé is tett gesztusokat. Engedményeket tett a sajtó- és szólásszabadság, valamint a civil szervezetek alapítása területén, és meggyőző erőfeszítéseket tett a kényszerszermunka felszámolására a gyapotföldeken.²⁷ Felülvizsgálta a börtönviszonyokat, illetve a politikai foglyok helyzetét, aminek során 2017-ben 2700 elítéltet részesített kegyelemben. 2017-ben meghívta az ENSZ emberi jogi főbiztosát, hogy megtárgyalják az emberi jogok helyzetében bekövetkezett fejlődést, illetve a további fejlesztési irányokat,²⁸ 2021-ben pedig Üzbegisztán történetében először csatlakozott az ENSZ Emberi Jogi Tanácsához is.

Mirzijojev lépéseit a politika és a gazdaság strukturális reformjára a nemzetközi közösség is igen pozitívan fogadta. Ennek egyik jele, hogy Üzbegisztán 2019-ben elnyerte „Az Év Országá” címet a *The Economist* magazinnál, amelyet a hagyomány szerint a magazin szakértői szerint az adott év folyamán legtöbbet fejlődött állam kap meg. A *The Economist* különösen az emberi és a polgári jogok területén elért eredményeket emelte ki, illetve a korrupció csökkentésének jelentőségét.²⁹ A Világbank gazdasági jelentései is értékelték Mirzijojev reformjainak sikerességét, a Doing Business például többször is kitért az üzbég gazdasági fejlődés jelentős ütemére.³⁰ A nemzetközi emberi jogi szervezetek azonban rendszeresen hangsúlyozzák, hogy a fenti előrelépések nem jelentenek megoldást

²³ Asiryán, Aleksey (2019): *New Faces, Old Patterns in Uzbekistan's Foreign Policy*. [online], The Diplomat, 2019. 08. 21. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

²⁴ Terzyan, Aram (2021): *Change and Continuity: Kazakhstan and Uzbekistan after Nazarbayev and Karimov*. [online], Emerging Europe, 2021. 01. 19. Forrás: emerging-europe.com [2022. 07. 31.]; Putz, Catherine (2018): *Uzbekistan Dismisses Long-Serving and Much-Feared Security Service Chief*. [online], The Diplomat, 2018. 02. 01. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

²⁵ Slunkin, Pavel (2022): *Kazakh Lessons for Authoritarian Leaders: How Putin and Lukashenka Could Fail the Test*. [online], European Council on Foreign Relations, 2022. 01. 19. Forrás: ecfre.eu [2022. 07. 31.].

²⁶ Blackmon, Pamela (2021): *After Karimov and Nazarbayev: Change in Uzbekistan and Kazakhstan? Central Asian Survey*, 40(2), 181.

²⁷ *Uzbekistan*. [online], Human Rights Watch, (é. n.). Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.].

²⁸ Bowyer 2018: 63.

²⁹ *Which Nation Improved the Most in 2019?* [online], The Economist, 2019. 12. 21. Forrás: economist.com [2022. 07. 31.].

³⁰ World Bank Group (2020): *Economy Profile, Uzbekistan. Doing Business 2020*. [online], 2020. Forrás: doingbusiness.org [2022. 07. 31.].

az Üzbegisztánra évtizedek óta jellemző súlyos emberi jogi jogsértések nagy részére, és továbbra is igyekeznek felhívni a figyelmet a problémákra.³¹

Mirzijojev saját államának polgárai között is népszerű, a reformokkal, az „új Üzbegisztán” ígéretével, illetve a gazdasági fellendülés eredményeivel sikeresen legitímálta hatalmát. A 2021-es választási eredmények azonban figyelmeztetésül is szolgáltak: 2016-hoz képest a részvétel 8%-kal, az elnökre leadott szavazatok száma pedig 10%-kal csökkent. Az antidemokratikus viszonyok között is látható népszerűségcsökkenés oka valószínűsíthetően a reformok lendületének visszaesése, illetve a választások megrendezésének Karimov időszakára emlékeztető jellege. Ez azt mutatja, hogy a hatalom társadalmi bázisa érdekelt a reformok teljes körű végrehajtásában, és Mirzijojev nem térhet le a megkezdett útról a biztonság és a stabilitás veszélyeztetése nélkül.³²

Kazahsztán

Üzbegisztánnal ellentétben Kazahsztán már a függetlenedés után elszakadt a szovjet államközpontú gazdasági felfogástól, és egyfajta sokkterápia keretei között elindult a piaci reformok útján, miközben igyekezett minél kiszámíthatóbb üzleti környezetet teremteni a külföldi befektetések számára. A kiterjedt természeti erőforrások, különösen a szénhidrogének, hosszú időn át biztos költségvetési forrásokat és gazdasági alapot biztosítottak. Ezek következtében az állam már évtizedek óta a közép-ázsiai térség legfejlettebb gazdaságával rendelkezik, amely a régióban a leginkább integrálódott a nemzetközi gazdasági rendszerbe, és a legeredményesebb a külföldi működőtőke-befektetések bevonásában.³³ Az 1997-ben új fővárosként megszülető Asztana felhőkarcolóival az állam gyors modernizációjának jelképévé vált, és egyfajta kirakatvárosként demonstrálta Kazahsztán sikerességét a nemzetközi üzleti élet szereplői számára.³⁴

Nazarbajev a nemzetközi közösség számára jóval vonzóbb partnert jelentett Karimovnál, akár stratégiai értelemben véve, akár tárgyalási folyamatok során. A kazah elnök nemzetközi együttműködés és modernizáció iránti elkötelezettsége, beszédeinek nyugati értékeket követő retorikája, a kazah természeti erőforrások üzletileg kiszámítható elérhetősége, valamint a piaci alapú gazdaság fejlődésének üteme nagyrészt elfedte a világ szemében a rendszer autoriter túlkapásait, a neopatrimonializmus struktúráit, a korrupció és nepotizmus mértékét, az emberi jogi problémákat és Nazarbajev személyi kultuszát.³⁵

³¹ Human Rights Watch (é. n.).

³² Pannier, Bruce (2021b): *Pressure for Reforms Increases after Uzbek President's Overwhelming Election Win*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2021. 10. 25. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.].

³³ Kalyuzhnova, Yelena – Pemberton, James – Mukhamediyev, Bulat (2004): *Natural Resources and Economic Growth in Kazakhstan*. In Ofer, Gur – Pomfret, Richard (szerk.): *The Economic Prospects of the CIS: Sources of Long-Term Growth*. Cheltenham: Edward Elgar, 249–267.

³⁴ Papp-Váry Árpád Ferenc (2018): *A semmiből kinőtt főváros a közép-ázsiai sztyeppéken: Asztana 20 éves*. *Universitas Budapestiensis De "Metropolitan" Annales* X. 15–29.

³⁵ Bouanane, Kenza (2022): *Kazakhstan in Context: Cult of Personality*. [online], Human Rights Foundation, 2022. 02. 18. Forrás: hrf.org [2022. 07. 31.].

A gazdasági mutatók folyamatos javulása (a Nazarbajev-éra során az átlagjövedelem közel tizenhatszorosára növekedett az 1990-es évekhez képest³⁶) és a modernizáció gyors üteme, ami az életszínvonalban is nagy változásokat hozott, a kazah lakosság szempontjából is kiterjedt legitimitációt biztosított az elnök számára. A 2015–2016-os nagy gazdasági visszaesés és a tenge értékvesztése után (ami elsősorban a Krím félsziget miatt Oroszországra kivetett nemzetközi szankciókra és a szénhidrogénárak csökkenésére vezethető vissza³⁷) azonban megváltozott a helyzet: az évtized vége főként a gazdasági visszaesésről, az életszínvonal romlásáról, a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedéséről és a társadalmi elégedetlenség fokozódásáról szólt.³⁸ A szénhidrogénexportra való túlzott támaszkodás a nemzetközi viszonyok megváltozásával kiszolgáltatottá tette az államot. Bár Nazarbajev számos erőfeszítést tett a kazah gazdaság diverzifikálására, úgy tűnt, hogy az addig sikeres gazdasági berendezkedés egyre kevésbé képes biztosítani a jólétet és a stabilitást. Valószínűleg ez az elhúzódó válsághelyzet is hozzájárult ahhoz, hogy az elnök úgy döntjön, még életében elrendezi az utódlás kérdését, hogy ezáltal egyrészt elkerülje hagyományos népszerűsége elvesztését, másrészt pedig hosszú távra is biztosítsa politikai és gazdasági érdekeltségeit.

Emellett feltételezhető, hogy az üzbecg utódlási forogatókönyv is nagy hatást gyakorolt Nazarbajevre, aki a posztszovjet térségben korábban nem látott eszközhöz folyamodott hatalmának népes családja és klientúrája számára való békés átmentésére. 2019. március 19-én a független Kazahsztán addig egyetlen elnöke, a „nemzet atyja” és „vezetője” önként lemondott pozíciójáról, és az alkotmány szerint a szenátus elnökének, a hozzá évtizedek óta lojális Kaszim-Zsomart Tokajevnek adta át az irányítást (akinek helyére pedig Nazarbajev lánya, Dariga lépett). Nazarbajev azonban a színpalak mögött megőrizte vezető szerepét, a kazah nemzetbiztonsági tanács elnökeként és a kormányzó Nur Otan párt vezetőjeként hivatalosan is tovább gyakorolhatta hatalmát,³⁹ személyi kultusza pedig „Első Elnökként” csak tovább erősödött lemondása után.⁴⁰ Dariga Nazarbajeva Szenátusban betöltött pozíciója Tokajev esetleges kudarca után is garantálta volna a Nazarbajev-klán hatalmának átmentését, az elemzők egy része pedig azon a véleményen volt, hogy az új kazah elnök mandátuma csupán egy rövid intermezzót jelent a hatalom tényleges, családon belüli átörökítése előtt.⁴¹

Tokajev a június 9-én lezajlott választások eredményeként ügyvivő elnökből az állam tényleges vezetőjévé vált, a hivatalos adatok szerint a lakosság több mint 70%-ának támogatásával, 77%-os részvétel mellett.⁴² Az eredmény nem tekinthető szokványosnak,

³⁶ Gyene Pál (2020): *Elnökválasztás Kazahsztánban – mi várható Nazarbajev után?* KKI 4:1, 1, 4–6.

³⁷ Cornell, Svante E. – Starr, S. Frederick – Barro, Albert (2021): *Political and Economic Reforms in Kazakhstan under President Tokayev*. Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia – Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 12–14.

³⁸ Szálkai Kinga (2020a): *Elnökválasztás Kazahsztánban – mi várható Nazarbajev után?* KKI 4:1, 1, 6–7.

³⁹ Stanovaya, Tatiana (2019): *Why the Kazakh Experiment Won't Work in Russia*. [online], Carnegie Endowment for International Peace, 2019. 03. 22. Forrás: carnegiemoscow.org [2022. 07. 31.].

⁴⁰ *The Fading Personality Cult of Nursultan Nazarbayev*. [online], CABAR.asia, 2022. 02. 03. Forrás: cabar.asia [2022. 07. 31.].

⁴¹ Vasa László (2016): *Kormányátalakítás Kazahsztánban. Felkészülés a hatalomátadásra?* KKI Elemzések, E-2016/27. 8.

⁴² *Election for President, June 9 2019. Republic of Kazakhstan*. [online], IFES Election Guide, (é. n.). Forrás: electionguide.org [2022. 07. 31.].

az új elnökre érkezett szavazatok száma és aránya elmaradt a korábbi statisztikáktól. Nazarbajev elnöksége során öt választáson győzedelmeskedett, és abból négy alkalommal 90% fölötti eredményt ért el, a részvétel pedig szintén négy alkalommal 85% fölött volt.⁴³ A lakosság elégedetlenségét mutatta az is, hogy Tokajev megválasztását több ezres tüntetések követték, amelyek igen ritkán fordulnak elő Kazahsztánban.⁴⁴ Az új elnök intézkedései igazolták is népszerűtlenségét a változást váró társadalom szemében: a jelentős kérdésekben egyértelműen elődje iránymutatásait követte, a bejelentett politikai-gazdasági program pedig nem tartalmazott olyan elemet, amely ne illeszkedett volna Nazarbajev korábbi irányvonalaihoz.

A politikai reformok tekintetében egyes lépések már Nazarbajev elnöksége alatt megkezdődtek.⁴⁵ Az alkotmány módosításai révén megerősítették a parlament szerepét a kormány felett, az elnök hatáskörét valamelyest korlátozták, illetve elkezdődött a bírósági rendszer modernizálása, amely intézkedések elvben a kazah rendszer demokratikusabbá válását szolgálták. A reformokat azonban számos kritika érte, többek között a pluralizmus teljes hiánya, a bírói függetlenség kérdőjelei, illetve az alapjogok korlátozásai miatt,⁴⁶ amelyeket 2019 után Tokajev igyekezett orvosolni.

A pluralizmus növelése érdekében szimbolikus lépéseket tett a pártalapítás megkönnyítésére, lejjebb szállította a parlamentbe való bejutási küszöböt, törvényben rögzítette az ellenzék egyes jogait, és megerősítette az ellenzéki pártok szerepét a parlamentben. Emellett enyhítette a gyülekezési jog kapcsán fennálló korlátozásokat, továbbá intézkedéseket vezetett be a fiatalok és a nők politikába való bevonására, a civil társadalom erősítésére. Létrehozta a Nemzeti Közbizalmi Tanácsot, amelynek fő célja a reformkezdemenyvezések megvitatása széles, plurális körben, a civil társadalom bevonásával. Az önkormányzatokkal kapcsolatban is több új rendelkezést hozott: megerősítette azok szerepét és önállóságát, miközben megnövelte a felügyeletet költségvetésük felett. A korrupcióval szemben más területeken is határozott fellépést kísérelt meg (bár kevés sikerrel), az állami szektor transzparenciájának és elszámoltathatóságának szellemében. A lakosság elégedetlenségének kezelésére a szociális háló fejlesztése is megindult: bevezették a kötelező egészségbiztosítási programot, és igyekeztek a lehetőségekhez mérten széles körű hozzájárulást nyújtani a Covid-19-járvány következtében kialakult gazdasági és egészségügyi válság károsultjainak.⁴⁷

Az állam fő gazdasági célkitűzését, hogy Kazahsztán 2050-re a világ 30 legfejlettebb gazdasága közé tartozzon, még Nazarbajev fogalmazta meg 2012-ben.⁴⁸ Tokajev gazdasági reformtörekvései összességében a korábbi céloknak rendelődtek alá, strukturális átalakításról nem esett szó. Az adórendszer modernizálása, az állami tulajdonú vállalatok

⁴³ *Republic of Kazakhstan*. [online], IFES Election Guide, (é. n.). Forrás: electionguide.org [2022. 07. 31.].

⁴⁴ Pannier, Bruce (2019): *The Biggest Loser in the Kazakh Presidential Election could be the Government's Reputation*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2019. 06. 10. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.].

⁴⁵ Cornell–Starr–Barro 2021: 6–7.

⁴⁶ Pistan, Carna (2017): *2017 Constitutional Reform in Kazakhstan: Increasing Democracy without Political Pluralism?* [online], Constitution Net, 2017. 03. 28. Forrás: constitutionnet.org [2022. 07. 31.].

⁴⁷ Cornell–Starr–Barro 2021; Vasa László (2022): *Kazahsztáni krízis után 2. A kazah New Deal*. *KKI Elemzések*, 2022/23. 4–6.

⁴⁸ Cornell–Starr–Barro 2021: 6–7.

szerepének csökkentése, a diverzifikáció és a digitalizáció, a mezőgazdaság és élelmiszeripar fejlesztése, valamint az infrastrukturális beruházások gyakorlati megvalósításának megkezdése azonban így is számottevő pozitív hatással volt a kazah gazdaságra, és elősegítette annak stabilizálódását.⁴⁹

Nem maradtak el a korlátozott reformkísérletek a nemzetközi közösség számára fontos emberi jogi területeken sem: Tokajev megerősítette az emberi jogi ombudsman hatásköreit, napirendre tűzte a halálbüntetés eltörlésének kérdését, illetve a kínzás tilalmának következetes érvényesítését a kazah jogrendben, valamint a gyermekjogok biztosítása is új lendületet kapott.⁵⁰ Bár az új elnök láthatóan minden fontos kérdésben elődjére támaszkodott, néhány meglepő esemény is történt. Amikor 2020 májusában felmentette Dariga Nazarbajevát a szenátus vezetéséből, a nemzetközi sajtó a színpalak mögött zajló hatalmi harcról számolt be,⁵¹ illetve ugyanebben az évben a rágalmazásról szóló törvény lazítása (amely egyértelműen Nazarbajev szándéka ellenére történt) is nagy figyelmet kapott.⁵²

A nemzetközi közösség azonban általában véve távolságtartó érdeklődéssel fogadta a megrendezett „hatalomváltást”, a témában megjelenő elemzések nagy része pedig alapvető kritikákat fogalmazott meg Tokajev személyével, vezetői képességeivel és a tényleges hatalomhoz való hozzáférési lehetőségeinek korlátozottságával kapcsolatban. A legnagyobb korlátot a Nazarbajev klán gazdasági befolyása jelentette – amíg a legfontosabb gazdasági érdekeltségek a korábbi elit kezében összpontosultak, új elit felemelkedésére, és ezzel együtt jelentősebb reformokra nem lehetett számítani, a család és a klientúra hatalmi pozíciói nem kerültek veszélybe. A „kazah modell” eleinte olyan sikeres hatalomátmentési technikának tűnt, hogy a posztszovjet térség több állama (köztük Oroszország) kapcsán is felmerült, hogy követőkre találhat a jövőben.⁵³

Ebben a helyzetben hoztak fordulatot a 2022 elején az ország több pontján történő zavargások, amelyek kitörésének és eszkalálódásának pontos körülményeit mindeddig nem sikerült egyértelműen tisztázni. Az eredetileg az üzemanyagárak miatt utcára vonuló civil tüntetőkhöz szervezettebb, erőszakos eszközöket is alkalmazó csoportok csatlakoztak, a tömeg nagy része pedig Nazarbajev végleges távozását követelte a hatalomból. A kazah erőszakos szervezetek nem voltak képesek kontroll alatt tartani az eseményeket, ami miatt Tokajev az ODKB-hez, vagyis a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetéhez (Organizacija Dogovora o Kollektivnoj Bezopasznosztyi), a posztszovjet államok védelmi szövetségéhez fordult segítségért. Az ODKB erőinek bevonulását követően a helyzet gyorsan stabilizálódott, a következmények azonban igen jelentős fordulatot hoztak: Tokajev pozíciója megerősödött, Nazarbajevé pedig végletesen meggyengült. 2022 januárjának végére az „Első Elnök” ténylegesen is nyugdíjba vonult, amivel párhuzamosan megkezdődött az a folyamat is, amelynek során kiterjedt családját és klientúráját szisztematikusan kiszorították gazdasági pozícióiból. A kazahsztáni elit generációváltása tehát

⁴⁹ Vasa 2022: 6–7.

⁵⁰ Cornell–Starr–Barro 2021: 44–79.

⁵¹ Putz, Catherine (2020): *Dariga Nazarbayeva Dismissed from Top Senate Seat*. [online], The Diplomat, 2020. 05. 05. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

⁵² Sorbello, Paolo (2020): *Kazakhstan Decriminalizes Defamation, Keeps Hindering Free Media*. [online], The Diplomat, 2020. 07. 6. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

⁵³ Slunkin 2022.

ekkor kezdődhetett meg ténylegesen. A júniusi alkotmánymódosításról szóló referendum hivatalosan is pontot tett a Nazarbajev-korszak végére, megfosztotta őt személyi kultuszának és privilégiumainak számos elemétől, és a hatalmi ágak közötti viszony módosításával megszüntette a szuperprezidenciális kormányzás rendszerét.⁵⁴

A 2022-es zavargások után Tokajev népszerűsége jelentősen megnövekedett a kazah társadalomban. Bár korábban a többség úgy vélekedett, hogy nem lesz képes karizmatikus vezetőként Nazarbajev nyomdokaiba lépni, a társadalom nagyra értékelte a fordulatot. A főváros, Asztana átnevezése Nur-Szultanra, illetve a számos Nazarbajev-emlékmű és -emléktábla felállítása a romló gazdasági viszonyok és az elit kiugró életszínvonala mellett egyértelműen kiváltotta a lakosság ellenérzését az „Első Elnök” iránt. A zavargások során a tömeg dühe egyértelműen Nazarbajev ellen irányult, gyakori volt a „sal ket”, vagyis „öreg, takarodj” rigmus skandalása, és néhány szobrát is ledöntötték a tüntetők.⁵⁵ Nazarbajev elvesztett népszerűségéből a helyzetet rendezni képes Tokajev profitált. A nemzetközi közösség számára a helyzet jóval ellentmondásosabb: a zavargások leverésének módszereit számtalan alkalommal kritizálták a nemzetközi emberi jogi szervezetek, és az állam autoriter jellege, a transzparencia hiánya újra előtérbe került.⁵⁶

Bár voltak olyan várakozások, amelyek mind Üzbegisztán, mind Kazahsztán esetében demokratikus fordulatra számítottak a generációváltást követően, összességében elmondható, hogy ez egyik esetben sem következett be. Mirzijojev és Tokajev elsődleges célja nem tér el elődjeikétől: fő prioritásuk az állam stabilitásának és biztonságának fenntartása, aminek eléréséhez továbbra is az autoriter eszközöket tartják a leginkább célravezetőnek. Ha azonban ennél a várakozásnál árnyaltabban értékeljük a helyzetet, számos olyan folyamatot és tendenciát figyelhetünk meg, amelyek előremutató eredményeket jelentenek a korábbi évekhez képest.

A politikai reformok valós engedményeket hoztak az ellenzék és a civil társadalom szerveződése szempontjából. Mindkét vezető tisztában van azzal, hogy céljaik elérésére csupán államaik gazdasági fejlődése biztosíthat garanciát, és egyaránt belátják, hogy ez strukturális reformok nélkül nem érhető el. Az új gazdasági elit felemelkedése számos régi tehertételtől és kötöttségtől szabadítja meg Üzbegisztánt és Kazahsztánt, és magában hordozza a változás lehetőségét a neopatrimoniális viszonyok mérsékelt átalakítására. Azt is fontos kiemelni, hogy Mirzijojev és Tokajev is jelentős gesztusokat tett az emberi jogok területén, amelyek miatt elődjeiket a legtöbb kritika érte. Láthatóan hajlandóak tehát engedményeket tenni politikai és normatív síkon is annak érdekében, hogy elérjék fő prioritásaikat, és a nemzetközi közösség felé nyitva elindítsák államaikat a gazdasági fejlődés útján. A reformok végrehajtásához fontos azonban a belpolitikai népszerűség megőrzése is, amelyhez a szociális háló és az alapvető életszínvonal biztosításának a képessége jelenti a kulcsot – az elszármított intézkedések, aránytalan terhek, vagy a gazdasági fellendülés elmaradása pedig éppen azt veszélyeztetheti, amit az új vezetők elsősorban szeretnének megtartani: a stabilitást és a biztonságot.

⁵⁴ *Kazakhs Vote for Constitutional Changes Ending Nazarbaev's Grip on Country*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2022. június 6. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.].

⁵⁵ CABAR.asia 2022.

⁵⁶ *Kazakhstan*. [online], Human Rights Watch, (é. n.). Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.].

A regionális viszonyok átalakulása

A közép-ázsiai regionalizmus kérdése a függetlenedés után évtizedekig szinte kizárólag negatív kontextusban jelent meg. Számos tanulmány írt arról,⁵⁷ hogy a térség helyzete ebből a szempontból teljesen reménytelen, hiszen államai „patologikusan”⁵⁸ elutasítják az együttműködést, a megjelenő kezdeményezések csupán „virtuálisak”,⁵⁹ és összességében „a közép-ázsiai régió pusztá léte is megkérdőjelezhető”.⁶⁰ A téma napjainkban is igen vitatott, a vezető szaklapokban párhuzamosan jelennek meg a regionalizmus jelentőségéig máig elvető,⁶¹ illetve a bilaterális feszültségek regionális együttműködésbe fordulását a közelmúlt egyik legjelentősebb változásának tartó⁶² írások. Jelen tanulmány az utóbbi irányvonalhoz csatlakozik, hangsúlyozva, hogy a közép-ázsiai regionalizmus folyamatai a térség autoriter viszonyai és geopolitikai helyzete miatt sajátos módon alakulnak, a változás jelentősége azonban egyértelmű, és jelentősen meghatározza a régió biztonsági viszonyainak átalakulását.

A mirzijojevi fordulat és következményei

A változás gyökerei 2016-ra nyúlnak vissza, vagyis Mirzijojev elnökségének kezdeteire, amely látható cezúrát jelentett a regionális viszonyok alakulásában. Üzbegisztán a térség minden államával határos, és ebből a központi geopolitikai helyzetből fakadóan, illetve az ország gazdasági súlya miatt kulcsfontosságú szerepet tölt be a térség államközi kapcsolataiban. A Karimov-rendszer időszakában ez a szerep alapvetően a feszültségek generálásában merült ki. Az egykori üzbég elnök számára Kazahsztán veszélyes riválist, Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Türkmenisztán pedig folyamatos kellemetlenséget jelentett, az államokat vezető kollégáit pedig Nazarbajev kivételével nem tartotta sokra.⁶³ Regionális viszonyokról alkotott elképzeléseit jól tükrözi az a 2012-ben elhangzott mondat, miszerint „a helyzet akár olyan mértékben is megromolhat, hogy a következmények között nemcsak jelentős konfrontációra, hanem háborúkra is számíthatunk”.⁶⁴ Karimov ebben az esetben a térség vízmegosztási kérdései kapcsán nyilatkozott, de hasonlóan konfrontatív

⁵⁷ Egy részletesebb áttekintésért lásd Costa Buranelli, Filippo (2021): *Central Asian Regionalism or Central Asian Order? Some Reflections*. *Central Asian Affairs*, 1, 1–26., a magyar szakirodalomban lásd Vasa László (2020): *Regionalizmus Közép-Ázsiában. Tér-Gazdaság–Ember*, 8(3), 27–46.

⁵⁸ Spechler, Martin C. (2001): *Regional Non-Cooperation in Central Asia: A Pathology*. In Hardouin, Patrick – Weichardt, Reiner (szerk.): *Economic Developments and Reforms in Cooperation Partner Countries: The Interrelationship between Regional Economic Cooperation, Security and Stability*. Bucharest: NATO.

⁵⁹ Allison, Roy (2008): *Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia*. *Central Asian Survey*, 27(2), 185–202.

⁶⁰ Cornell, Svante E. – Starr, S. Frederick (2018): *Modernization and Regional Cooperation in Central Asia: A New Spring?* Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 7.

⁶¹ Krapohl, Sebastian – Vasileva-Dienes, Alexandra (2020): *The Region that Isn't: China, Russia and the Failure of Regional Integration in Central Asia*. *Asia Europe Journal*, 18, 347–366.

⁶² Costa Buranelli 2021.

⁶³ Presel, Joseph A. (2020): *Negotiating with Karimov*. [online], Davis Center, 2020. 08. 19. Forrás: daviscenter.fas.harvard.edu [2022. 07. 31.].

⁶⁴ Nurshayeva, Raushan (2012): *Uzbek Leader Sounds Warning over Central Asia Water Disputes*. [online], Reuters, 2012. 09. 07. Forrás: reuters.com [2022. 07. 31.].

elképzelései voltak például a függetlenedés óta húzódó határrendezés problémáit illetően, vagy a régió államainak viszonyait nagymértékben meghatározó kisebbségek ügyében is. Üzbegisztán szélsőséges elképzelései és ellenséges hangvétele évtizedeken keresztül a regionális együttműködés egyik legnagyobb akadályát képezte, és számos olyan feszültséget konzervált, amelyek kihívást jelentettek a régió biztonságára és stabilitására nézve.⁶⁵

Az ezen a területen bekövetkező „mirzijojevi fordulat” lényege az állam geopolitikai helyzetének és regionális identitásának Karimovtól gyökeresen eltérő értelmezése volt. Mirzijojev elvetette azt a szemléletet, amely Üzbegisztán központi elhelyezkedését elsősorban a potenciális biztonsági kihívásokkal kapcsolta össze, és az izoláción alapuló, befelé tekintő gazdasági elképzelésekben látta az állam regionális vezető szerepének kulcsát. Ehelyett, a központi geopolitikai helyzetből fakadó potenciálra és kapacitásokra építve, Közép-Ázsia országainak összekötőjeként, regionális csomópontként tekint Üzbegisztánra, fejlődésének biztosítékát pedig a térség országainak minél szorosabb együttműködésében látja.⁶⁶ Egy interjúban úgy nyilatkozott, hogy „Közép-Ázsia egy egységes organizmus, amely évszázadok óta egy földrajzi, gazdasági és kulturális teret képez”, állama pedig csak úgy léphet a valódi és fenntartható fejlődés útjára, ha átgondolt regionális politikát épít.⁶⁷

Mirzijojev már ügyvivő elnökként demonstrálta elkötelezettségét az évtizedek óta hűvös államközi kapcsolatok rendezésére a régióban. A Dusanbéban, Biskekben és Asgabatban tett, gyakran történelmi jelentőségűnek nevezett látogatások és magas szintű találkozók helyreállították a diplomáciai kapcsolatokat, elindították az államok között fennálló legjelentősebb problémák közös rendezését, és megteremtették a kiindulási alapot a további kooperációhoz.⁶⁸ Ennek a szemléletváltásnak az eredményeként a korábban elszigetelt Üzbegisztán alig több mint öt év leforgása alatt a regionális politikai és gazdasági együttműködés fő propagálójává és motorjává vált Közép-Ázsiában, átrajzolva annak hagyományosan feszült államközi viszonyait.

E tevékenység során Mirzijojev jelentős szövetségesre talált a Kazahsztánnal való viszony rendezése során. Kazahsztán hagyományos attitűdje a térség államaival szemben nem is lehetett volna különbözőbb a karimovi Üzbegisztán felfogásától. Nazarbajev igen elkötelezett volt a regionális együttműködés iránt (bár elsősorban nem közép-ázsiai, hanem posztszovjet szinten⁶⁹) Karimovval azonban saját visszaemlékezései szerint is igen nehézkes volt a diplomáciai kapcsolatok ápolása. Bár 2013-ban meg tudtak állapodni a két állam közötti stratégiai együttműködésről, a tervek a gyakorlatban nem teltek meg

⁶⁵ Schenkkan 2016.

⁶⁶ Karimov, Azizjon (2021): *New Uzbekistan – A New Model of Foreign Policy*. [online], United Nations, 2021. 02. 01. Forrás: un.int [2022. 07. 31.].

⁶⁷ Шавкат Мирзиёев: «Центральная Азия — единый организм». [online], Gazeta.uz, 2017. 03. 22. Forrás: gazeta.uz [2022. 07. 31.].

⁶⁸ Szálkai Kinga (2021): *Resetting Water Relations in Central Asia: The Perspectives of Uzbekistan's Cooperative Foreign Policy Turn*. Policy Brief 74, Bishkek: OSCE Academy.

⁶⁹ Декларация о союзнических отношениях между Республикой Узбекистан и Республикой Казахстан. [online], 2021. december 6. Forrás: uza.uz [2022. 07. 31.].

tartalommal.⁷⁰ A mirzijojevi fordulat után a közép-ázsiai regionalizációs tendenciák motorját képező üzbég–kazah tandem jelentősen átalakult és megerősödött.⁷¹ Ezt jól mutatja a legfelsőbb szintű találkozóik számának megszorodása, illetve például az a tény is, hogy 2021-es választási győzelme után Mirzijojev első hivatalos útja Nurszultanba vezetett, ahol a korábbiánál is szorosabb együttműködés intézményesítéséről szóló dokumentumokat fogadtak el, szám szerint 22-t.⁷²

A közös vállalatokban hangsúlyosan megjelent a regionális együttműködés fejlesztése. A két elnök kiemelte a bilaterális és a regionális kapcsolatok erősítésének pozitív kölcsönhatását, továbbá több regionális szintű intézmény megerősítésének, illetve újak létrehozásának kezdeményezését is bejelentették.⁷³ „Meg vagyunk győződve arról, hogy az államaink közötti kapcsolat igen fontos szerepet játszik az egész közép-ázsiai régió stabilitásának és biztonságának biztosításában”⁷⁴ – nyilatkozta Tokajev a találkozó után. A politikai kooperáció erősítése mellett a gazdasági kapcsolatokra is nagy hangsúly kerül. Mirzijojev elnökségének első éve alatt az Üzbegisztán és Kazahsztán közötti kereskedelem volumene 31%-kal nőtt, és elérte a kétmilliárd USD-t, majd rohamléptekkel tovább növekedve 2021 novemberére a 3,5 milliárd USD-t is meghaladta. A tervek szerint a következő években 5 milliárd USD-re, középtávon pedig 10 milliárd USD-re növelik kölcsönös kereskedelmi forgalmukat.⁷⁵

Ha a térség egészének viszonyait tekintjük, a regionális kapcsolatok újraindításában igen jelentős szerepet játszott a 2018-ban megrendezett regionális Konzultatív Találkozó, amelyen részt vett a kazah, a kirgiz, a tádzsik és az üzbég elnök is, míg Türkmenisztán a parlament elnöke által vezetett delegációt küldött. 2009 óta először (a Szovjetunió felbomlása után pedig hatodszor) ültek össze a térség vezetői a legmagasabb szinten, ami jól mutatja a találkozó fontosságát mind szimbolikus, mind gyakorlati értelemben. Bruce Pannier, az egyik legismertebb térségbeli tudósító így írt az eseményről az ülés előtt: „Ha mosolyogva, kezet rázva jönnek ki a találkozóról, és nem mogorván, vádaskodón, az már előrelépés lesz.”⁷⁶ Az eredmények jóval túlmutattak ezen a forgatókönyvön, az elnökök az együttműködés számos fontos területén deklarálták közös céljaikat, és megüzenték a nemzetközi közösségnek, hogy a továbbiakban is kooperatív módon,

⁷⁰ McDermott, Roger: *Karimov-Nazarbayev Summit Signals Shift in Central Asian Security*. [online], 2013. június 18. Forrás: refworld.org [2022. 07. 31.]; Bupezhanova, Danina (2014): *With Warm Embrace, Nazarbayev and Karimov Call for Stronger Ties between Kazakhstan and Uzbekistan*. [online], The Astana Times, 2014. 11. 26. Forrás: astana-times.com [2022. 07. 31.].

⁷¹ Nuriddinov, Umarbek: *Bilateral Cooperation Between Uzbekistan and Kazakhstan: Will the Dynamics Continue?* [online], 2022. január 14. Forrás: astanatimes.com [2022. 07. 31.]

⁷² *Uzbekistan, Kazakhstan Sign Declaration On Allied Relations*. [online], UZ Daily, 2020. 12. 06. Forrás: uzdaily.uz [2022. 07. 31.].

⁷³ *Декларация о союзнических отношениях между Республикой Узбекистан и Республикой Казахстан*. [online], 2021. december 6. Forrás: uza.uz [2022. 07. 31.]

⁷⁴ *President of Uzbekistan & Kazakhstan Signed the Declaration on Allied Relations*. [online], Sarkaritel, 2021. 12. 07. Forrás: sarkaritel.com [2022. 07. 31.].

⁷⁵ Nuriddinov 2020.

⁷⁶ Pannier, Bruce (2018b): *Why this Central Asian Summit could be Different*. [online], 2018. 03. 14. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.].

összehangolt közös erővel törekszenek majd a térség ügyeinek rendezésére.⁷⁷ 2019-ben, 2021-ben és 2022-ben újra megrendezték a Konzultatív Találkozót, ekkor már a türkmén elnök személyes részvételével (a 2020-as alkalom a koronavírus-járvány miatt maradt el). Az esemény rendszeressége szintén azt mutatja, hogy a közép-ázsiai vezetők elkötelezettek a regionális együttműködés mellett, és hajlandóak folyamatos szimbolikus és gyakorlati lépéseket egyaránt megtenni annak megerősítésére. Külpolitikai szempontból érdemes kiemelni azt is, hogy a Konzultatív Találkozókra térségen kívüli államok nem vesznek részt, beleértve a Közép-Ázsiában érdekelt nagyhatalmakat is, tehát ezek az értekezletek a régió önálló külpolitikai identitásának építésében és demonstrálásában is nagy szerepet játszanak.⁷⁸

Regionális együttműködés és biztonság: gyakorlati példák

Az ambiciózus nyilatkozatok, a kooperáció fő területeit rögzítő dokumentumok, illetve a fenti statisztikák ellenére az elmúlt évek közép-ázsiai regionális együttműködését gyakran éri az a vád, hogy a gyakorlatban nem jelent valódi változást, a célkitűzések pedig ugyanúgy csupán papíron maradnak majd, mint a korábbi évtizedek tervezetei.⁷⁹ A következő négy példa jól mutatja, hogy a mirzijojevi fordulat valós eredményeket hozott a regionális kapcsolatokban, illetve az is látható, hogy az együttműködés megerősítése a gyakorlatban is elősegíti a térség legfontosabb biztonsági kihívásaira adott válaszok sikerességét.

A Covid-19-járvány kezelése

Az első és legkézenfekvőbb példa az elmúlt évek egészségügyi biztonsági válságához kapcsolódik. Bár eleinte úgy tűnt, hogy a Covid-19-járvány a lezárások és korlátozások révén negatív hatást gyakorol a regionális kapcsolatokra, a térség államai számos alkalommal biztosítottak egymásnak gazdasági és humanitárius segítséget.⁸⁰ Ez nem okozott túl nagy meglepetést a feszültségekkel hagyományosan nem terhelt kazah–kirgiz kapcsolatokban (bár 2017-ben volt már példa arra is, hogy Biskek visszautasította a kazah támogatást), de annál váratlanabb volt Üzbegisztán és Tádzsikisztán vagy Kirgizisztán viszonylatában. Karimov időszakában elképzelhetetlen lett volna, hogy Taskent segítséget nyújtson a szomszédos államoknak, a mirzijojevi fordulat azonban lehetővé tette, hogy a régió a lehetőségek szerint egységesen, kölcsönös segítségnyújtással reagáljon a válsághelyzetre.⁸¹

⁷⁷ Pannier, Bruce (2018a): *Rare Central Asian Summit Signals Regional Thaw*. [online], 2018. 03. 15. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.].

⁷⁸ Tolipov, Farkhod (2021): *Central Asia's Integration Takes One Step Forward, One Step Back*. [online], The Central Asia–Caucasus Analyst, 2021. 01. 26. Forrás: cacianalyst.org [2022. 07. 31.].

⁷⁹ *Central Asia Leaders Confab but Stop Short of Binding Commitments*. [online], Eurasianet, 2018. 03. 16. Forrás: eurAsianet.org [2022. 07. 31.].

⁸⁰ *Kazakhstan Provides Humanitarian Aid to Kyrgyzstan, Tajikistan*. [online], Euractiv, 2020. 07. 02. Forrás: euractiv.org [2022. 07. 31.].

⁸¹ Pannier, Bruce (2020): *A New Era of Central Asian Cooperation? Uzbekistan, Kazakhstan Help a Neighbor in Need*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2020. 11. 14. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.].

A térségben leginkább elszigetelt Türkmenisztán is aktivizálódott valamelyest (annak ellenére is, hogy napjainkban sem ismerik el hivatalosan a Covid-19 jelenlétét az országban⁸²), és az egyeztetésekben való részvétel mellett felajánlotta egy regionális virológiai és járványügyi központ létrehozását.⁸³

A regionális együttműködés iránti elkötelezettség többször megjelent az állami vezetőknél a járvány hosszú távú gazdasági hatásaival és a helyreállítással kapcsolatos beszédeiben. Mirzijojev és Tokajev számos alkalommal kiemelte, hogy Közép-Ázsia biztonsága és stabilitása a járvány kapcsán is az államok együttműködési hajlandóságán múlik. A két vezető állam közös nyilatkozatai és esetenkénti közös fellépése szintén azt mutatja, hogy a regionális egymásrautaltság gondolata, és ebből fakadóan a kölcsönös segítségnyújtás értéke egyre mélyebben internalizálódott, annak ellenére, hogy a járvány minden potenciállal rendelkezett ahhoz, hogy megszakítsa a regionális együttműködés felfelé ívelő tendenciáit.⁸⁴

A Sardoba-gát katasztrófája

Üzbegisztán és Kazahsztán közös vezető szerepét és új keletű szoros együttműködését 2020 tavaszán egy jelentős ipari katasztrófa tette próbára: az üzbég Sardoba-gát váratlan átszakadása. A tározóban lévő 922 millió m³ víz elárasztotta a környező területeket, és a határon túl, kazah területeken is igen komoly károkat okozott. Üzbegisztánban körülbelül 70 ezer, Kazahsztánban 31 ezer embernek kellett elhagynia lakóhelyét, és több ezer hektárnyi termőterület került víz alá.⁸⁵ A katasztrófa következményei igen könnyen eszkalálódhattak volna a két állam viszonyában, felidézve a korábban fennálló feszültségeket. A politikai légkör megromlása a térség két vezető állama között akár a regionális együttműködés addigi eredményeit is szabotálhatta volna. Az eszkaláció el is kezdődött: a lakosság körében igen szélsőséges, agresszív nyilatkozatok láttak napvilágot, miközben a kazah helyi tisztségviselők az Üzbegisztánból érkező információk korlátozottságára panaszkodtak, és azonnali kompenzációt követeltek a károkért.⁸⁶

A legfelsőbb szint gyors reakciói azonban megállították az események elmérgesedését; Mirzijojev és Tokajev személyesen tárgyalták meg a katasztrófa elhárítását, a helyreállítás és a kártérítés fő teendőit, nyilatkozataikban számos alkalommal hangsúlyozva a regionális együttműködés fontosságát a helyzet kezelésében. A két vezető a károk közvetlen kezelése mellett tovább is lépett, és a vízügyi kooperáció elmélyítéséről, közös projektek megindításáról határozott.⁸⁷ A térség más országai részéről sem maradt el a reakció: bár

⁸² *Turkmenistan: Coronavirus Pandemic Country Profile*. [online], Our World In Data, 2022. 07. 31. Forrás: ourworldindata.org [2022. 07. 31.].

⁸³ Pannier, Bruce (2021a): *Afghanistan, Coronavirus Lend Extra Weight to Central Asian Leaders' Summit*. [online], 2021. 08. 09. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.].

⁸⁴ Pannier 2020.

⁸⁵ *Dam Collapse in Uzbekistan. What Will Investigation Reveal?* [online], CABAR.asia, 2020. 05. 05. Forrás: cabar.asia [2022. 07. 31.].

⁸⁶ Pikulicka-Wilczewska, Agnieszka (2020): *It Wasn't Like This Even during Wartime*. [online], Aljazeera, 2020. 09. 23. Forrás: aljazeera.com [2022. 07. 31.].

⁸⁷ *Hydrodiplomacy in Rapid Action: Early Insights from the Sardoba Dam Disaster in Central Asia*. [online], Geneva Water Hub, 2020. 09. 09., 3–5. Forrás: genevawaterhub.org [2022. 07. 31.].

Kirgizisztán és Tádzsikisztán sem méreteikben, sem gazdasági teljesítményükben nem hasonlítható össze a két vezető hatalommal, a gát összeomlásának hírére vezetőik úgy döntöttek, hogy lehetőségeikhez képest segítségnyújtást biztosítanak a katasztrófa sújtotta területek számára.⁸⁸ A két vezető regionális hatalom potenciális konfliktusa tehát az összehangolt diplomáciai erőfeszítéseknek köszönhetően paradox módon még tovább erősítette a regionális együttműködést.

A kirgiz–tádzsik fegyveres konfliktus

2021 tavaszán egy új, a sardobai katasztrófánál is jóval terheltebb eseménysorozat bontakozott ki a kirgiz–tádzsik határon, amely Közép-Ázsia függetlenedés óta legjelentősebb fegyveres konfliktusává nőtte ki magát. Az összecsapások kirobbanása a régió hagyományosan felmerülő, évtizedek óta jelen lévő biztonsági kérdéseivel kapcsolódott: a határviszonyok rendezetlenségéhez, az etnikai feszültségekhez, illetve a környezeti erőforrások megosztásának problémájához. A közvetlen kiváltó ok az Isfara folyó egyik, vitatott helyzetű területeken elterülő víztározójának felügyeleti kérdése volt. A térfelügyelő kamerák felszerelése kapcsán kialakult nézeteltérés alig egy nap alatt több helyszínen zajló, a kirgiz és tádzsik reguláris haderő egységeinek mozgósításával járó fegyveres konfliktussá eskalálódott a két állam között. A becslések szerint legalább 36 kirgiz és 19 tádzsik állampolgár vesztette életét, több százan megsérültek, és tízezreknek kellett elhagyni otthonaikat.⁸⁹

Az események ebben az esetben nem vettek annyira szerencsés fordulatot, mint a Sardoba-gát esetében, a regionális együttműködés mechanizmusai azonban itt is működésbe léptek, és nagymértékben hozzájárultak a konfliktus deeszkalációjához. Mirzijojev és Tokajev, regionális viszonyokban betöltött szerepük tudatában, szinte azonnal közvetítőként léptek fel, a helyzet békés, együttműködésen alapuló megoldására szólítva fel a két felet, hangsúlyozva a rendezett szomszédsági kapcsolatok megtartásának fontosságát.⁹⁰ A kirgiz Szadir Dzszaparov elnök és tádzsik kollégája, Emomali Rahmon elkötelezettnek mutatkoztak a regionális együttműködés megőrzésére, külügyminisztereik és nemzetbiztonsági testületeik bevonásával kiterjedt megbeszéléseket folytattak a helyzet rendezésére.⁹¹ A fegyverszünet megkötésére a konfliktus kirobbanása után három nappal sor is került, ami nagy eredményt jelentett, bár a problémákra nem adott választ.

Két hónappal később további legfelsőbb szintű egyeztetésekre került sor Dusanbében, ahol a kirgiz és a tádzsik vezetés újra hangsúlyozta a konstruktív párbeszéd fontosságát, és tárgyalt a konfliktus hátterében meghúzódó, hosszú ideje fennálló feszültségek

⁸⁸ Geneva Water Hub 2020: 4–5.

⁸⁹ Arynova, Aigoul – Schmeier, Susanne (2021): *Conflicts Over Water and Water Infrastructure at the Tajik-Kyrgyz Border: A Looming Threat for Central Asia?* Water, Peace and Security Report. Delft: IHE, 2; *What Drove the Worst Kyrgyz-Tajik Conflict in Years?* [online], The Third Pole, 2021. 05. 28. Forrás: thethirdpole.net [2022. 07. 31.].

⁹⁰ *President Kassym-Jomart Tokayev had a Telephone Conversation with President Sadyr Zhaparov of Kyrgyzstan.* [online], Akorda, 2021. 05. 01. Forrás: akorda.kz [2022. 07. 31.]; Kudryavtseva, Tatyana (2021): *Sadyr Japarov and Shavkat Mirziyoyev Discuss Border Conflict.* [online], 24.kg, 2021. 04. 30. Forrás: 24.kg [2022. 07. 31.].

⁹¹ Risbakkizi, Perizat (2021): *What is Kyrgyzstan-Tajikistan Conflicts Teaching About: Seeking Cooperation in Central Asia.* [online], Ankara Center for Crisis and Policy Studies, 2021. 05. 10. Forrás: ankasam.org [2022. 07. 31.].

kezelésének lehetőségeiről is. A határok, az etnikai kisebbségek és a környezeti erőforrások problémája hosszú távú és komplex megoldást igényel, e kérdésekben komolyabb gyakorlati előrelépésről azóta sem beszélhetünk. Az azonban elmondható, hogy az elmúlt években kooperatív irányba átalakult közép-ázsiai légkör nagyban elősegítette a fegyveres konfliktus kiterjedésének és elhúzódásának elkerülését, illetve a két regionális nagyhatalom határozott fellépése mellett biztos kiindulópontot jelent az elkövetkező évek tárgyalásaihoz.

A gazdasági és környezeti biztonság kérdései

A regionális együttműködés a térség más hagyományosan jelen lévő biztonsági kihívásainak kezelése során is előremutató megoldásokat hozhat. Az energia-, víz- és élelmezési biztonság kérdéseivel a függetlenedés óta jelentős feszültségek kapcsolódtak, amelyek kezelésében ritkán kaptak szerepet a fenntarthatóság szempontjai. Közép-Ázsiát eközben földrajzi jellegzetességei miatt jelentősen érintik a klímaváltozás hatásai, amelyek napjainkra egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a gazdasági biztonság biztosítása területén. Ez a komplex kihívásrendszer csupán regionális keretek között kezelhető hatékonyan, és az elmúlt évek nyilatkozatai alapján ezzel a térség vezetői is egyre inkább tisztában vannak. Mirzijojev egy interjújában hangsúlyozta, hogy hiába a komparatív előnyök és a jelentős természeti erőforrások, a térség államai nem lehetnek képesek ezeket teljes mértékben kiaknázni, ha elszigetelten működnek egymástól, és egyetlen állam sem oldhatja meg önállóan a térség egésze számára kihívást jelentő gazdasági és környezeti problémákat. A közös cselekvés elmaradását ennek szellemében „a jövő generációkkal szemben elkövetett bűn”-ként írta le.⁹²

A térség államai a Szovjetunió időszakában egységesen fejlesztették ki azokat a komplex rendszereket, amelyek garantálták az öt köztársaság víz- és energiabiztonságát. A függetlenség kikiáltása után ezek a felülről irányított regionális munkamegosztáson alapuló struktúrák a rendelkezésre álló források szűkössége miatt jelentősen amortizálódtak, a nemzeti szuverenitásra fókuszáló politikai akarat pedig tovább erodálta őket.⁹³ A regionális együttműködés tendenciái egyre inkább a korábbi kooperatív struktúrák modernizált, fenntartható újjáélesztése irányába mutatnak. A közép-ázsiai vezetők Konzultatív Találkozóin több kezdeményezés is született a vízügyi és energiaügyi együttműködés előmozdítására, mind bilaterális, mind regionális szinten.⁹⁴ A fenntartható fejlődés hívószavai emellett a nemzetközi szervezetek és befektetők számára is vonzóak, amelyek

⁹² Gazeta.uz 2017.

⁹³ Szállkai Kinga (2015): A vízmegosztás biztonságiasításának változásai Közép-Ázsiában (1960–2010). In Stepper Péter – Szállkai Kinga (szerk.): *A biztonság szektorális értelmezése. Új kihívások a kutatás napirendjén*. Pécs: Publikon, 163–189.

⁹⁴ Akorda.kz: *Совместное Заявление по итогам Консультативной встречи Глав государств Центральной Азии*. [online], 2021. augusztus 6. Forrás: akorda.kz [2022. 07. 31.]

beáramló tőkével, szakértelemmel és technológiával támogathatják a régió alkalmazkodását a környezeti kihívásokhoz, ezáltal tovább növelve a biztonságot és stabilitást.⁹⁵

A közép-ázsiai regionális együttműködés tendenciái tehát egyértelműen azt mutatják, hogy az üzbég és kazah generációváltás nagy fordulatot hozott a térségben. Lehet-e azonban regionalizmusról beszélni ennek kapcsán? Bár nyugati fogalmainknak megfelelő, széles körű intézményesített rezsimeken alapuló regionális integráció valóban nem zajlik az öt köztársaság között, a régió általános viszonyait figyelembe véve nem is feltétlenül ez a forma az, amely reálisan hozzájárulhat a stabilitáshoz és a biztonsághoz. A továbbra is autoriter és neopatrimoniális berendezkedésű államok számára, ahol a nemzetépítés folyamatai napjainkban is zajlanak, ahol a nemzeti szuverenitás központi fontosságú, és ahol még mindig az állami kontroll a politikai rendszer stabilitásának garanciája, nem lehet vonzó egy hagyományos, nyugati értelemben vett integrációs modell. Costa Buranelli 2021-es tanulmányában úgy érvel, hogy a regionális „rend” az, amelynek kialakulását figyelemmel kísérhetjük az elmúlt öt évben. A „rend” Costa Buranelli szerint egy olyan „viszonylag stabil és kiszámítható kapcsolatrendszert jelent az adott társadalmi szereplők között, amely lehetővé teszi az adott társadalmi kontextusban megjelenő alapvető célok elérését, olyan szabályok és intézmények létrehozásával, amely lehetővé teszi a közös érdekek megfogalmazását és megvédését”.⁹⁶ Ahogyan a fenti példák is mutatják, ez a jelenség az, amelynek révén a generációváltás átrajzolta Közép-Ázsia regionális biztonsági viszonyait, és jelentős lépést tett annak stabilitása érdekében.

A külpolitikai viszonyok átalakulása

A regionális kapcsolatokban néhány év alatt megvalósult fordulat szorosan összefügg Közép-Ázsia nemzetközi környezetének változásaival is. Oroszország, Kína és az Egyesült Államok viszonyainak globális szintű jelentős átalakulása ugyanis a három nagyhatalom közép-ázsiai jelenlétére is nagy hatást gyakorol, és új alkalmazkodási stratégiákat követel meg az öt köztársaság vezetőitől. Így nemcsak a gazdasági fejlődés perspektívái vagy a nemzetközi közösség köreiben való hatékonyabb érdekérvényesítés lehetősége motíválja a térség államai közötti együttműködést, hanem a nagyhatalmakkal való viszony alakításának képessége is, aminek egyensúlyban tartása meghatározó szerepet tölt be Közép-Ázsia stabilitásának és biztonságának megőrzésében.

Minél egységesebben képes működni a régió, annál nagyobb az esély arra, hogy a) ellensúlyozza Oroszország nagyobb befolyásra törekvő kísérleteit; b) hatékonyan érvényesítse politikai és gazdasági érdekeit a Kínával folytatott kapcsolatok területén, lehetőség szerint kerülve a szélsőséges alárendelődést; c) képes legyen megőrizni a stabilitást az Egyesült Államok afganisztáni kivonulása és térségbeli háttérbe szorulása után, miközben a lehetőségekhez mérten igyekszik fenntartani Washington érdeklődését

⁹⁵ Bjerde, Anna (2021): *Envisioning Central Asia's Green Recovery*. [online], The World Bank, 2021. 07. 01. Forrás: worldbank.org [2022. 07. 31.]; Corvinus Centre for Central Asia Research (CCCAR) (2021): *Water as a Driver of Sustainable Recovery: Economic, Institutional and Strategic Aspects of Water Resources Management in Central Asia*. Webinar Series. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.

⁹⁶ Costa Buranelli 2021: 2.

a térség iránt. Tskhay és Costa Buranelli (2020) ezt a jelenséget „egyensúlyozó regionalizmusnak” nevezte el, amelynek fő célja egy szomszédos, agresszív külpolitikát folytató állam tevékenységének ellensúlyozása, „nem közvetlen katonai vagy gazdasági lépésekkel, hanem regionális szervezetekben és együttműködésekben való részvétel által, az egymás közötti párbeszéd előmozdítása révén, és olyan regionális platformok támogatásával, amelyek segítik az adott domináns állammal való kapcsolatok diverzifikációját, és lazítják az elköteleződést [...]”.⁹⁷

Az egyensúlyozó regionalizmus kialakulása és megerősödése az öt köztársaságban a mirzijojevi kooperatív fordulat, illetve az üzbegek–kazah tandem eredményeihez köthető, tehát ebben a formában szintén a generációváltás következtében nyerhetett teret. Az egyensúlyozás logikája azonban egyáltalán nem jelent újdonságot a térségben. Közép-Ázsia államaira a függetlenedés óta jellemző az úgynevezett multivektorális diplomácia, amelynek lényege a régióban érdekelt hatalmakkal való jó kapcsolat kialakítása volt, miközben igyekeztek elkerülni a túlzott függést és a túlságosan ambiciózus befolyási kísérleteket. Az egyensúlyozó regionalizmus tehát tulajdonképpen ennek a szemléletnek a továbbfejlesztett, regionális önálló identitásra és összehangolt cselekvőképességre építő változata, amely elősegíti, hogy a térség eredményesebben alkalmazkodjon a nemzetközi környezet változásaihoz, mint ahogyan arra az egyes államok önmagukban képesek lennének. Ez az attitűd szem előtt tartja, hogy a régió számára igen nagy jelentősége van az orosz és a kínai kapcsolatok révén elérhető előnyöknek, tehát igyekszik megőrizni az ezekhez való hozzáférést, eközben azonban célja, hogy minél nagyobb függetlenséget és mozgásteret biztosítson érdekei érvényesítéséhez. Az Egyesült Államok jelenlétének fenntartása és növelése a térségben, ami a közös törekvések egyik fontos eleme, szintén ezt a célt szolgálja – miközben azonban a Nyugattól való túlzott függés, a nyugati értékek változtatások nélküli követése ugyanúgy kerülendő, mint Oroszország vagy Kína esetében. A „sajátos közép-ázsiaiág” gondolata, a közös fellépés, valamint a térség regionális identitásának és összehangolt cselekvőképességének fejlesztése ebben a környezetben megfelelő és hatékony keretet biztosít az egyensúlyozáshoz, az egész régió súlyát latba vetve annak érdekében, hogy elkerülhetők legyenek az egy nagyhatalom iránti kizárólagos elkötelezettségből, vagy a másik nagyhatalom elutasításából fakadó potenciális diplomáciai csapdahelyzetek.

Az egyensúlyozás kihívásai: Oroszország

A közép-ázsiai térségben érdekelt nagyhatalmak közül Oroszország rendelkezik a történelmileg és kulturálisan legmélyebben beágyazott befolyással, ami nagymértékben emlékeztet a volt gyarmatosító országok jelenlétének (és a hozzá kapcsolódó függő viszonyoknak) konzerválódására egykori gyarmataikon. A hagyományos orosz befolyást azonban az elmúlt években több fontos tényező is veszélyezteti, amelyek közül a kínai gazdasági befolyás más területekre való átcsatornázódását és kiterjedését, illetve a posztszovjet térséget

⁹⁷ Tskhay, Aliya – Costa Buranelli, Filippo (2020): *Accommodating Revisionism Through Balancing Regionalism: The Case of Central Asia*. *Europe-Asia Studies*, 72(6), 1034.

alapjaiban felforgató orosz–ukrán háborút érdemes kiemelni. Mirzijojev és Tokajev, bár lényegében nem szakítottak elődeik politikájával, és nem távolodtak el Moszkvától teljes mértékben, az egyensúlyozó regionalizmus kereteire támaszkodva gyakran eltérnek a korábban megszokott diplomáciai hangvételtől, amikor a posztszovjet térség eseményeire reagálnak, és ez az elmúlt időszakban meglepetéseket is okozott a nemzetközi közösség számára.

2022 elején több olyan esemény is történt, amely előtérbe helyezte az új elnökök Oroszországgal való viszonyát, és ennek meglepő fordulatait. A januári kazahsztáni zavargások során Tokajev néhány napig arra törekedett, hogy a tüntetőknek tett engedmények és a kazah erőszakszervezetek révén önállóan pacifikálja a kialakult helyzetet. Az üzbég külügyminisztérium eközben nyíltan igyekezett meggyőzni őt arról, hogy ne folyadjon külső segítségért, ami jól mutatja Taskent elkötelezettségét a régió önállósága és az Oroszországtól való függő viszony erősödésének elkerülése felé. Ez a lépés nyílt pengeváltáshoz vezetett az Oroszország regionális stabilizáló szerepét feltétel nélkül támogató belarusz elnökkel. Lukasenka úgy nyilatkozott, hogy Üzbegisztánnak inkább tanulnia kellene a kazah leckéből, mielőtt nézetei következtében ott is hasonló zavargások törnek ki. Mirzijojev visszautasította a kritikát, és hangsúlyozta, hogy „[f]olyamatosan szemmel tartjuk a régió helyzetét, minden biztonsági fenyegetést. Elegendő erővel és képességekkel rendelkezünk ahhoz, hogy megfelelő választ adhassunk bármilyen fenyegetésre vagy csapásra”, megerősítve ezzel azon álláspontját, hogy a régió képes saját biztonsági kihívásainak önálló rendezésére, és nincs szükség egy külső hatalom regionális stabilizáló szerepére.⁹⁸

Bár Tokajev végül szükségesnek látta külső segítség bevonását, az ODKB felkérése a helyzet stabilizálására eltért a posztszovjet térség diplomáciai hagyományaitól. Először is, nem közvetlenül Oroszországhoz fordult, bár a posztszovjet térségben több példát is láthatunk orosz „békefenntartó erők” jelenlétére, a kollektív védelmi szövetséget pedig korábban még nem vetették be ilyen helyzetben.⁹⁹ Másodszor pedig, a nemzetközi közösség aggodalmait is megcáfolva, az ODKB erői feladatuk végeztével igen gyorsan elhagyták Kazahsztánt, feladataik pedig főként stratégiai fontosságú létesítmények védelmére korlátozódtak.¹⁰⁰ Ami azonban a leginkább bizonyítja Tokajev elkötelezettségét a térség önállósága és az orosz befolyás növekedésének elkerülése mellett, az Kazahsztán reakciója a zavargások után alig másfél hónappal kirobbanó orosz–ukrán háborúra.

Az ODKB bevonása után a legtöbb elemző úgy vélekedett, hogy a kazah elnöknek a Moszkvához való lojalitás területén kell majd megfizetnie a beavatkozást,¹⁰¹ és ez, tekintve Kazahsztán kiszolgáltatottságát (beleértve hosszú közös határszakaszát Oroszországgal, illetve az orosz kisebbség nagyarányú és blokkszerű jelenlétét a határ

⁹⁸ Hashimova, Umida (2022): *Uzbekistan Reacts to the Crisis in Kazakhstan*. [online], The Diplomat, 2022. 01. 18. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

⁹⁹ Putz, Catherine (2022): *CSTO Deploys to Kazakhstan at Tokayev's Request*. [online], The Diplomat, 2022. 01. 06. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

¹⁰⁰ Strachota, Krzysztof (2022): *Kazakhstan: The CSTO Intervenes, the Protests Pacified*. [online], OSW, 2022. 01. 10. Forrás: osw.waw.pl [2022. 07. 31.].

¹⁰¹ Gleason, Gregory – Dunay Pál (2022): *CSTO Deployment in Kazakhstan: Strategic Shift or Political Consolidation?* [online], The Diplomat, 2022. 02. 08. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

közelében), nem képezheti különösebb megfontolás tárgyát. Tokajev azonban az egyik első vezető volt a posztszovjet térségben, aki explicit módon elhatárolódott Oroszország Ukrajna ellen indított háborújától, és semleges álláspontra helyezkedett, még a mediátori szerepet is felajánlva a konfliktus minél gyorsabb rendezésére.¹⁰² Az elnök továbbá azt is kijelentette, hogy nem ismeri el a Donyeckben és Luhanszkban kikiáltott szeparatista államokat.¹⁰³ Emellett több magas rangú tisztségviselő deklarálta, hogy Kazahsztán hozzájárul a Moszkva elleni szankciók betartásához, és nem segíti Oroszországot azok elkerülésében.¹⁰⁴ Mind a nyilatkozatok hangvétele, mind azok tartalma igen szokatlan volt a kazah diplomáciában. Azt is ki kell azonban emelni, hogy az elnök rendszeresen hangsúlyozza a nemzetközi fórumokon, hogy nem fordul Oroszország ellen, és nem szegi meg szövetségesi kötelezettségeit Moszkva irányába. Az érzékeny egyensúly fenntartására való törekvésre jó példa Kazahsztán állásfoglalása két fontos ENSZ-közgyűlési határozat kapcsán. A 2022 márciusában Oroszországot Ukrajna lerohanása miatt elítélő ENSZ-közgyűlési határozatról való szavazáson Kazahsztán tartózkodott az állásfoglalástól, ezzel egyszerre kifejezve az események elítélését és a Moszkvától való explicit elfordulás elutasítását.¹⁰⁵ Az áprilisi határozat kapcsán azonban, amely felfüggesztette Oroszország tagságát az ENSZ Emberi Jogi Tanácsában, nemmel szavazott, demonstrálva lojalitásának fennmaradását Moszkva iránt.¹⁰⁶

Üzbegisztán szintén semleges álláspontot foglal el az orosz–ukrán háború kérdésében, illetve ugyanezt a mintát követte az ENSZ Közgyűlés Oroszországot elítélő határozatai kapcsán.¹⁰⁷ A januári kazahsztáni események kapcsán kialakult konfrontáció jól mutatja, hogy Mirzijojev következetesen kerüli a túlságosan szoros kapcsolatot Moszkvával, ez azonban ebben az esetben sem jelenti azt, hogy Üzbegisztán hűvös viszonyt ápolna Oroszországgal – sőt, Karimov elzárkózó attitűdjéhez képest Mirzijojev és Putyin személyes kapcsolata kifejezetten jó, és az orosz–ukrán háború kitörése előtti öt évben érzékelhető közeledés volt megfigyelhető a két állam között.¹⁰⁸

Az egyensúlyozást a közép-ázsiai államok közvéleményében élő igen pozitív orosz-kép is befolyásolja. A Central Asia Barometer szerint a köztársaságok lakossága körében igen magas Moszkva népszerűsége; az ettől eltérően jelenleg is nagy arányban tekintenek Oroszországra a térség legjelentősebb partnereként és biztonságának fő garantálójaként,

¹⁰² Kazah Köztársaság Külügyminisztériuma (2022): *President Tokayev Urges Russia and Ukraine to Reach Agreement Through Negotiations, Says Kazakhstan Ready to Provide Mediation, If Needed*. [online], 2022. 03. 01. Forrás: gov.kz [2022. 07. 31.].

¹⁰³ Kussainova, Meiramgul (2022): *Kazakhstan Will Not Recognize Donetsk, Luhansk as Independent States, Says President*. [online], Anadolu Agency, 2022. 06. 17. Forrás: aa.com.tr [2022. 07. 31.].

¹⁰⁴ Gotev, Georgi (2022): *Kazakh Official: We Will Not Risk Being Placed in the Same Basket as Russia*. [online], Euractive, 2022. 03. 29. Forrás: euractiv.com [2022. 07. 31.].

¹⁰⁵ Tiezzi, Shannon (2022): *How did Asian Countries Vote on the UN's Ukraine Resolution?* [online], The Diplomat, 2022. 03. 03. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.].

¹⁰⁶ UN Affairs (2022): *UN General Assembly Votes to Suspend Russia from the Human Rights Council*. [online], 2022. 04. 07. Forrás: news.un.org [2022. 07. 31.].

¹⁰⁷ Tolipov, Farkhod (2022): *Uzbekistan between Ukraine and Russia: The Curse of Positioning*. [online], 2022. 05. 31. Forrás: cacionalyst.org [2022. 07. 31.].

¹⁰⁸ Hess, Maximilian (2021): *Russia and Uzbekistan's 5 Year Rapprochement*. [online], Riddle, 2021. 11. 10. Forrás: ridl.io [2022. 07. 31.].

amit saját támogatása szempontjából egyetlen vezető sem hagyhat figyelmen kívül.¹⁰⁹ Hiába kapnak tehát nagy sajtónyilvánosságot a közép-ázsiai elnökök erősebb hangvételű nyilatkozatai Oroszország kapcsán, összességében nincs szó elfordulásról vagy a lojalitás teljes megtagadásáról, hanem az egyensúlyozó regionalizmus példáit figyelhetjük meg ezekben az esetekben. Tény, hogy igen komoly kihívás Közép-Ázsia földrajzi közelségében és történelmi háttérében úgy ellensúlyozni Oroszország befolyását, és népszerűséget szerezni Nyugaton, hogy a térség vezetői eközben ne veszítsék el Moszkva jóindulatát, Mirzijojev és Tokajev azonban egyelőre viszonylag sikeresen kezeli a helyzetet.

Közös érdekek, átalakuló viszonyok: Kína

Az orosz–ukrán háború mellett Kína gazdasági befolyásának térségbeli kiterjedése és az orosz–kínai egyensúly folyamatban lévő átalakulása az, ami jelentős diplomáciai feladatokat ró az új vezetőkre. Peyrouse és szerzőtársai 2012-ben „csendes kereskedőként” jellemezték Kína Közép-Ázsiában betöltött pozícióját, és amellet érveltek, hogy Peking elfogadja Oroszország hagyományos vezető szerepét a térségben, külpolitikai érdekei pedig az ujjur kérdésre, a régió stabilitásának támogatására, a természeti erőforrásokhoz való hozzáférésre, a kereskedelmi forgalom növelésére, illetve a térség Kína világgpiaci stratégiájába való beillesztésére korlátozódnak. Peking és Moszkva viszonyát pedig olyan egyensúlyként írták le, amelyben Oroszország elfogadja Kína gazdasági előretörését Közép-Ázsiában, míg az cserébe nem kérdőjelezi meg Oroszország biztonsági szerepét, illetve hagyományos érdekeltségeit, és nem lép fel katonai szereplőként.¹¹⁰

Az azóta eltelt évtized számos változást hozott Kína térségbeli pozícióját illetően. A kereskedelmi kapcsolatok kibővülése olyannyira eredményes volt, hogy jelenleg egyértelműen Kína a régió legfontosabb kereskedelmi partnere.¹¹¹ A befektetések kiterjedtsége miatt Peking sokkal inkább bevonódott a térség biztonsági kérdéseibe, az üzleti érdekek érvényesülésének garantálása fontos prioritássá vált. A Közép-Ázsia szempontjából leginkább kiemelkedő esemény azonban az volt, amikor Kína 2013-ban bejelentette globális infrastrukturális fejlesztési stratégiáját, akkor még „Egy Övezet, Egy Út” (*One Belt, One Road, OBOR*) néven. A ma „Övezet és Út” (*Belt and Road Initiative, BRI*) néven ismert kezdeményezés, amelynek fő célja Kína összekapcsolása a világ gazdaság legnagyobb központjaival, kiemelt szerepet szán a térségnek a szárazföldi hálózatok kialakítása során, és nagymértékben emelte stratégiai jelentőségét Peking számára.

Mirzijojev és Tokajev elkötelezettsége a regionális együttműködés iránt a BRI szempontjából igen kedvező. A korábban meghatározó széles körű ellentétek akadályozták Közép-Ázsia regionális csomópontként való fejlesztését, a központi elhelyezkedésű Üzbegisztán politikája pedig nemcsak a feszültségek enyhítését akadályozta, hanem

¹⁰⁹ Laruelle, Marlène – Royce, Dylan (2020): *No Great Game: Central Asia's Public Opinions on Russia, China, and the U.S.* [online], Kennan Cable No. 56. 2020. 08. Forrás: wilsoncenter.org [2022. 07. 31.].

¹¹⁰ Peyrouse, Sébastien – Boonstra, Jos – Laruelle, Marlène (2012): *Security and Development Approaches to Central Asia. The EU Compared to China and Russia.* [online], EUCAM Working Paper No. 11. 2012. 05. 07., 10–14. Forrás: eucentralasia.eu [2022. 07. 31.].

¹¹¹ *China and Central Asia: Bilateral Trade Relationships and Future Outlook.* [online], China Briefing, 2021. 05. 20. Forrás: china-briefing.com [2022. 07. 31.].

a köztársaságokat összekötő infrastrukturális rendszerek kiépítését is. (A Szovjetunió időszakában kiépült infrastruktúra vertikális jellegű, a szovjet gazdasági érdekek határozták meg irányait, így a számos akkori fejlesztés ellenére a horizontális regionális infrastrukturális kapcsolatok napjainkig is alapvetően gyengék maradtak.) A mirzijojevi fordulat az államközi kapcsolatok rendezésével megfelelő körülményeket teremtett az infrastrukturális programok indításához. A regionális együttműködés dokumentumaiban rendre megjelenik ez a prioritás, az új vezetők pedig láthatóan elkötelezettek ezek gyakorlati megvalósításában is. Mindez jól beilleszthető Kína térséggel kapcsolatos stratégiájába, miközben elősegíti Közép-Ázsia gazdasági fejlődését, és közös érdekké teszi minél hatékonyabb világgazdasági integrációját.

Az új vezetők attitűdje egy másik szempontból is fontos Peking számára. Bár a helyzet látszólag megfelel a kínai „win-win” gondolatának, az elitek pedig alapvetően nyitottak az együttműködésre és az azzal érkező befektetésekre, a közép-ázsiai lakosság számára Kína jelenléte számos negatív konnotációval társul, amely akadályozhatja a stratégiai tervek megvalósulását. A Central Asian Barometer statisztikai jól mutatják a köztársaságok közvéleményének tartózkodó attitűdjét Kína irányába,¹¹² illetve a kínaiak iránti ellenérzések elterjedtségéről tanúskodik az Oxus Society által működtetett Central Asia Protest Tracker adatbázis is, amely szerint 2018-tól 2021 nyaráig összesen 158 alkalommal szerveződött tüntetés Közép-Ázsia államaiban Kína ellen. Bár ezek többsége kis létszámú, akár néhány fős demonstráció (például Almatiban rendszeresen tiltakoznak családok a Hszincsiangban élő rokonaik helyzete miatt), nem kevés nagyobb létszámú, egész településeket megmozgató tüntetést is leír az adatbázis, ahol konkrét kínai gazdasági érdekeltségekre (gyakran földdel kapcsolatos kérdésekre) vezethető vissza az elégedetlenség, de olyan esetek is előfordulnak, amikor Kína befolyásának általános növekedése ellen tiltakozva vonult utcára a lakosság.¹¹³ Gyakori félelmeik közé tartozik ezek mellett az adósságszapszába kerülés, a kormányzat kínai befolyás alá kerülése, a természetes és az épített környezet nagymértékű átalakítása és a térség társadalmi-politikai stabilitásának megingása.

A térségben az elmúlt években több komoly botrány is kapcsolódik kínai befektetésekhöz, ami még tovább növeli a lakosság érzékenységet, és könnyen mobilizálhatóvá teszi a tömegeket, ami további visszaélésekre adhat lehetőséget az ezt kihasználni képes szereplők (például radikális csoportok) részéről. Az erősödő közép-ázsiai nacionalizmus tendenciái szintén hozzájárulnak a Kína-ellenességhez.¹¹⁴ Ebben az összefüggésben az ujjur kérdés továbbra is nagy szerepet játszik. Kína gazdasági befolyása révén elérte, hogy az elitek nyíltan ne emeljenek szót a közép-ázsiai népekkel közös gyökerekkel rendelkező, muszlim ujjurok helyzetének javításáért, sőt, Mirzijojev közvetlenül, Tokajev pedig hallgatólagosan támogatja Kína ujjurpolitikáját.¹¹⁵ Mirzijojev és Tokajev társadalmi

¹¹² Laruelle–Royce 2020.

¹¹³ *Central Asia Protest Tracker*. [online], The Oxus Society for Central Asian Affairs, (é. n.). Forrás: oxussociety.org [2022. 07. 31.].

¹¹⁴ Toktomushev, Kemel (2021): *China and Central Asia: Warm Politics, Cold Public*. [online], Central Asia Program, 2021. 09. 07. Forrás: centralasiaprogram.org [2022. 07. 31.].

¹¹⁵ Olmos, Francisco (2019): *Pleasing China, Appeasing at Home: Central Asia and the Xinjiang Camps*. [online], 2019. 11. 29. Forrás: fpc.org.uk [2022. 07. 31.].

legitimitása és széles körű támogatottsága sokat tehet azért, hogy csökkenjen a Kína-ellenesség a lakosság körében.

A közép-ázsiai stabilitás fenntartása ilyen körülmények között a korábbinál jóval fontosabb prioritás Peking számára. Kína láthatóan növeli katonai jelenlétét a térségben,¹¹⁶ amellyel azonban egy másik diplomáciai csapdahelyzetet mélyít: az orosz–kínai kapcsolatok érzékeny egyensúlyának kérdését.¹¹⁷ Az elmúlt évek európai eseményei jól mutatják, hogy Oroszország legfontosabb külpolitikai prioritása a posztszovjet térség feletti hagyományosnak tekintett befolyás megőrzése, és a Kínával fenntartott együttműködő viszony mellett sem valószínű, hogy egy bizonyos határon túl tovább engedné Peking hatalmának növekedését Közép-Ázsiában. Moszkva eközben azonban olyan politikát követ a nemzetközi szinten, amelynek révén a Nyugathoz fűződő kapcsolatainak nagy részét felszámolta, így folyamatosan erősödik Kínával szembeni függősége, amely közép-ázsiai pozícióira is hatással lehet.

Mirzijojev és Tokajev egyensúlyozó regionalizmusa összességében egyelőre profitálni látszik ebből a helyzetből, hiszen eddig sem Oroszország, sem Kína nem követelt a másik nagyhatalmat kizáró lojalitást. A két szomszédos nagyhatalom egymással való viszonyának alakulása azonban jóval túlmutat Közép-Ázsián, a hatalmi egyensúly esetleges változásai pedig komoly akadályokat gördíthetnek a térség vezetőinek multivektorális diplomáciára épülő stratégiája, illetve regionális önállósági törekvései elé.

Csökkenő elkötelezettség, zsugorodó ellensúly: az Amerikai Egyesült Államok

A két szomszédos nagyhatalom komplex regionális viszonyrendszerének ismeretében látható igazán, hogy milyen nagy szerepe van az Egyesült Államokkal való együttműködésnek a közép-ázsiai térség számára. Az egyensúlyozó regionalizmus (és a multivektorális külpolitika) elengedhetetlen feltétele egy olyan nagyhatalom jelenléte, amely tényleges ellensúlyt képezhet a nemzetközi kérdésekben általában partnerként fellépő Oroszországgal és Kínával szemben. Washington a külföldi tőkebefektetések forrásaként is kulcsfontosságú a térség stabilitása és biztonsága szempontjából. A nyugati tőke bevonása az új generációs vezetők legitimitása és reformjaik sikeres megvalósulása szempontjából is jelentős, hiszen az ezekhez szükséges gazdasági háttér megteremtése nem valósítható meg pusztán a régió önerejéből, az orosz és főként a kínai befektetések ilyen célra való felhasználása pedig magában hordozza a szomszédos nagyhatalmak szélsőséges befolyásnövelésének lehetőségét. A nyugati tőke segítségével megtámogatott reformok eközben egy olyan politikai és gazdasági környezet megteremtéséhez járulnak hozzá, amely kiszámíthatóbbá, és ezzel együtt vonzóbbá teszi a térséget az üzleti szereplők számára, ezzel potenciálisan beindítva a gazdasági fejlődés pozitív spirálját. Mirzijojev és Tokajev, valamint új elitjeik számára így komoly prioritást jelent az Egyesült Államokkal való jó diplomáciai

¹¹⁶ Yau, Niva (2022): *China's Security Management Towards Central Asia*. [online], PONARS Eurasia Program, 2022. 04. 01. Forrás: fpri.org [2022. 07. 31.].

¹¹⁷ Szálkai Kinga (2020b): *Russia's Recent Military Buildup in Central Asia: A Message without an Address?* [online], Center for Strategic and International Studies, 2020. 09. 25. Forrás: csis.org [2022. 07. 31.].

és gazdasági kapcsolatok fenntartása, reformjaik egy része (és az azokat kísérő retorika) pedig láthatóan nemcsak a helyi állampolgárok, hanem a nyugati közönség meggyőzését is szolgálja.¹¹⁸

A Közép-Ázsiával való együttműködés azonban amerikai szempontból láthatóan jóval kevesebb potenciált hordoz magában, és az elmúlt évtized azt mutatta, hogy a régió gazdag nyersanyagkészletei sem elegendőek ahhoz, hogy az Egyesült Államok az Afganisztánból való kivonulás után aktív szerepet vállaljon a térségben.¹¹⁹ Bár 2019-ben új Közép-Ázsia-stratégiát fogadtak el,¹²⁰ az orosz–ukrán háború kitörése után pedig több magas rangú amerikai tisztségviselő is a térségbe látogatott,¹²¹ ezek a lépések nem jelentenek lényegi cezúrát az elmúlt évek tendenciáihoz képest. A prioritások bizonytalanságát jól mutatja, hogy az afganisztáni kivonulás óta a szakértők egy még újabb Közép-Ázsia-stratégia elfogadása mellett érvelnek, álláspontjaik a térség iránti elkötelezettség mértékéről azonban szélsőségesen eltérnek egymástól.¹²²

Afganisztán kérdése jelenleg is kiemelten fontos szerepet tölt be a közép-ázsiai államok külpolitikájában. A régió déli szomszédjának legalább viszonylagos stabilitása kulcsfontosságú az öt köztársaság biztonságának fenntartásához, így az érdek közös: hozzájárulni a konfliktus utáni helyreállításhoz, és minél hatékonyabban fejleszteni a politikai és gazdasági kapcsolatokat annak érdekében, hogy Kabul minél mélyebben betagozódhasson a nemzetközi közösségbe. A tálib hatalomátvételt lehetővé tevő amerikai kivonulás nagy csalódást jelentett a közép-ázsiai vezetők számára, és jelentősen korlátozta erőfeszítéseik eredményességét biztonságuk megteremtésére.

Washington érdeklődésének csökkenése és az ebből fakadó csalódás okozta eltávolodás mellett az amerikai–orosz és amerikai–kínai viszonyok jelenlegi tendenciái is negatívan befolyásolják a közép-ázsiai vezetők diplomáciai egyensúlyozási lehetőségeit. A nagyhatalmak közötti kapcsolatok szélsőséges romlásával ebben a viszonylatban is romlanak az egyensúlyozás lehetőségei. Eközben a közép-ázsiai közvélemény igen negatívan vélekedik az Egyesült Államokról, a Central Asia Barometer mutatói szerint meg sem közelíti Oroszország vagy akár Kína elfogadottságát a lakosság körében.¹²³

Az amerikai érdeklődés csökkenése, illetve az amerikai–orosz és amerikai–kínai kapcsolatok erőteljes romlása hatására tehát összességében eltávolodás tapasztalható Washington és Közép-Ázsia viszonyában, mind az 1990-es évekhez, mind az afganisztáni háború időszakához képest. Bármennyire fontos is az Egyesült Államok a régió számára a külpolitikai egyensúlyozás rendszerében, a jövőben az elköteleződés további csökkenése várható, miközben Oroszország és Kína befolyási törekvései valószínűleg erősödni

¹¹⁸ Sullivan, Charles (2019): *Transitions in Kazakhstan and Uzbekistan: Implications for the West*. [online], Italian Institute for International Political Studies, 2019. 10. 01. Forrás: ispionline.it [2022. 07. 31.].

¹¹⁹ Blackwood, Maria A. (2021): *Central Asia: Background and U.S. Relations*. [online], Congressional Research Service, 2021. 09. 14. Forrás: sgp.fas.org [2022. 07. 31.].

¹²⁰ U.S. Department of State (2020): *United States Strategy for Central Asia 2019–2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity (Overview)*. [online], 2020. 02. 05. Forrás: state.gov [2022. 07. 31.].

¹²¹ Gershkovich, Evan (2022): *Putin's Unexpected Challenge: Snubs from his Central Asian Allies*. [online], The Wall Street Journal, 2022. 07. 24. Forrás: wsj.com [2022. 07. 31.].

¹²² Imamova, Navbahor (2022): *Experts Urge US to Update Its Central Asia Strategy*. [online], VOA News, 2022. 02. 02. Forrás: voanews.com [2022. 07. 31.].

¹²³ Laruelle–Royce 2020.

fognak.¹²⁴ Ez a helyzet politikailag és gazdasági szempontból egyaránt jelentős hátrányokat és kihívásokat eredményezhet az új közép-ázsiai vezetők számára, csökkentve azok külpolitikai mozgásterét.

Összegzés

Összességében tehát elmondható, hogy a Mirzijojev és Tokajev elnökségéhez köthető belpolitikai, regionális és külpolitikai változások nagymértékben átrajzolták a közép-ázsiai regionális biztonsági viszonyokat, hozzájárultak a stabilitás és biztonság megerősítéséhez, és várhatóan a jövőben is tovább javítják majd a térség potenciálját a különböző kihívásokhoz való alkalmazkodásra. A közép-ázsiai generációváltás tehát valóban az elmúlt évtizedek legjelentősebb politikai fejleményét jelenti a térségben.

De vajon tekinthető-e „rendszerátalakulásnak” a generációváltás? Mennyire lesznek mélyrehatók Mirzijojev és Tokajev reformtörekvései, és hogyan hat mindez a régió biztonságára? E kérdések megválaszolásánál kiemelt fontosságú a nemzetközi közösség szereplőinek különböző várakozásai, amelyekhez viszonyítva egyaránt lehet hatalmas előrelépésként és csalódásként is értelmezni a Közép-Ázsiában zajló eseményeket – ahogyan azt az elemzők gyakran meg is teszik. Jelen tanulmány két fő kérdéskör mentén, három tengelyen vizsgálta meg azokat az újdonságokat, amelyeket Mirzijojev és Tokajev hatalomra kerülése hozott a térség számára, és az alábbi következtetésekre jutott:

- a) A generációváltás utáni reformkurzusok belső sikeressége számos, egymással szorosan összefüggő tényezőn múlik, amelyek fontos eleme az, hogy az új vezető az előző rendszer hiányosságait látványosan kezelve, de saját hatalmának meggyengítése nélkül legyen képes politikai stabilitást és gazdasági jólétet teremteni, illetve megőrizni társadalmi támogatottságát. A strukturális reformok így nem érintik az autoriter kormányzás lényegét, csupán felfrissítik, modernizálják, a 21. század kihívásaihoz illesztik az egykori szovjet köztársaságok számos ponton erősen anakronisztikus politikai és gazdasági berendezkedését. A modernizálódó autoriter rendszerek eközben azonban számos előremutató lehetőséget hordoznak magukban elődjeikhez képest, és mindezidáig a stabilitás és biztonság területén is pozitív mérleggel rendelkeznek.
- b) A regionális együttműködésre való törekvés egyértelműen pozitív eredmény Közép-Ázsia biztonsága és stabilitása szempontjából. Az évtizedes feszültségek kiegyensúlyozott és kooperatív viszonyokkal való felváltása teret biztosít a térség legfontosabb biztonsági kihívásainak közös, és ezáltal jóval hatékonyabb kezelésére, legyen szó a hagyományos etnikai és határkonfliktusok rendezéséről, a víz- és energiabiztonság megteremtéséről, vagy a klímaváltozás és a Covid-19 hatásairól. A két vezető hatalom bilaterális együttműködésének erősítése, illetve a közös elkötelezettség a regionális kooperáció iránt jelentősen hozzájárult az eddig elért

¹²⁴ Umarov, Temur (2021): *Can Russia and China Edge the United States Out of Kazakhstan?* [online], Carnegie Endowment for International Peace, 2021. 08. 03. Forrás: carnegieendowment.org [2022. 07. 31.].

eredményekhez, az együttes érdekek pedig várhatóan a jövőben is előmozdítják majd a régió fejlődését.

- c) A külpolitika területén a három nagyhatalommal való viszony áttekintése megmutatta, hogy a nagyhatalmakkal fenntartott kapcsolatok alapelvei nem változtak meg gyökeresen, az új elnökök megőrizték az elkötelezettséget a multivektorális diplomácia mellett. Emellett azonban jelentősen túl is léptek politikai örökségükön. Mirzijojev és Tokajev olyan külpolitikai lépések megtételére is hajlandók, amelyek elődjeikre nem voltak jellemzők, és határozottan képviselik függetlenségüket a posztszovjet térségben is. Az üzbég és kazah politikai generációváltás továbbá nagy szerepet játszott az egyensúlyozó regionalizmus külpolitikájának kialakulásában, a bilaterális feszültségeket regionális együttműködésbe fordító lépések pedig megnövelik a térség érdekérvényesítő képességét.

Az, hogy az elnökök személyének változása ilyen komoly átalakulást tudott hozni, azt is mutatja azonban, hogy mind Üzbegisztánban, mind Kazahsztánban hiányzik a fékek és ellensúlyok rendszere, és ugyanaz az autoriter jellegű berendezkedés tette lehetővé a jelenlegi átrendeződést, amely 1989 után fenntartotta Karimov és Nazarbajev rendszerét. Nagy kérdés, hogy a jelenlegi átrendeződés során lesz-e hajlandósága az új vezetőknek és az általuk felemelt elitnek arra, hogy ezt a számukra kétségtelenül számos előnyt biztosító berendezkedést megváltoztassák, és reformígéreteik megvalósítása során a gyakorlatban is az eddigieken túlmutató, saját hatalmukat érdemben korlátozó lépések mellett kötelezzék el magukat.

Irodalomjegyzék

- Akiner, Shirin (2005): *Violence in Andijan, 13 May 2005: An Independent Assessment*. Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- President Kassym-Jomart Tokayev had a Telephone Conversation with President Sadyr Zhaparov of Kyrgyzstan*. [online], Akorda, 2021. 05. 01. Forrás: akorda.kz [2022. 07. 31.]
- Allison, Roy (2008): *Virtual Regionalism, Regional Structures and Regime Security in Central Asia*. *Central Asian Survey*, 27(2), 185–202. Online: <https://doi.org/10.1080/02634930802355121>
- Arynova, Aigoul – Schmeier, Susanne (2021): *Conflicts over Water and Water Infrastructure at the Tajik-Kyrgyz Border: A Looming Threat for Central Asia?* Water, Peace and Security Report. Delft: IHE.
- Asiryan, Aleksey (2019): *New Faces, Old Patterns in Uzbekistan's Foreign Policy*. [online], The Diplomat, 2019. 08. 21. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Bjerde, Anna (2021): *Envisioning Central Asia's Green Recovery*. [online], The World Bank, 2021. 07. 01. Forrás: worldbank.org [2022. 07. 31.]
- Blackmon, Pamela (2021): *After Karimov and Nazarbayev: Change in Uzbekistan and Kazakhstan?* *Central Asian Survey*, 40(2), 179–196. Online: <https://doi.org/10.1080/02634937.2020.1837073>
- Blackwood, Maria A. (2021): *Central Asia: Background and U.S. Relations*. [online], Congressional Research Service, 2021. 09. 14. Forrás: sgp.fas.org [2022. 07. 31.]
- Bouanane, Kenza (2022): *Kazakhstan in Context: Cult of Personality*. [online], Human Rights Foundation, 2022. 02. 18. Forrás: hrf.org [2022. 07. 31.]
- Bowyer, Anthony C. (2018): *Political Reform in Mirziyoyev's Uzbekistan: Elections, Political Parties & Civil Society*. Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia – Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.

- Bupezhanova, Danina (2014): *With Warm Embrace, Nazarbayev and Karimov Call for Stronger Ties between Kazakhstan and Uzbekistan*. [online], The Astana Times, 2014. 11. 26. Forrás: astanatimes.com [2022. 07. 31.]
- Dam Collapse in Uzbekistan. What Will Investigation Reveal?* [online], CABAR.asia, 2020. 05. 05. Forrás: cabar.asia [2022. 07. 31.]
- The Fading Personality Cult of Nursultan Nazarbayev*. [online], CABAR.asia, 2022. 02. 03. Forrás: cabar.asia [2022. 07. 31.]
- Central Asia Protest Tracker*. [online], The Oxus Society for Central Asian Affairs, (é. n.). Forrás: oxussociety.org [2022. 07. 31.]
- China and Central Asia: Bilateral Trade Relationships and Future Outlook*. [online], China Briefing, 2021. 05. 20. Forrás: china-briefing.com [2022. 07. 31.]
- Cornell, Svante E. – Starr, S. Frederick (2018): *Modernization and Regional Cooperation in Central Asia: A New Spring?* Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia–Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Cornell, Svante E. – Starr, S. Frederick – Barro, Albert (2021): *Political and Economic Reforms in Kazakhstan under President Tokayev*. Silk Road Paper. Washington, D.C.: Central Asia – Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Central Asia Leaders Confab but Stop Short of Binding Commitments*. [online], Eurasianet, 2018. 03. 16. Forrás: eurasianet.org [2022. 07. 31.]
- Corvinus Centre for Central Asia Research (CCCAR) (2021): *Water as a Driver of Sustainable Recovery: Economic, Institutional and Strategic Aspects of Water Resources Management in Central Asia*. Webinar Series. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Costa Buranelli, Filippo (2021): *Central Asian Regionalism or Central Asian order? Some Reflections*. *Central Asian Affairs*, 1, 1–26. Online: <https://doi.org/10.30965/22142290-bja10015>
- Elections in Uzbekistan*. [online], OSCE ODIHR, (é. n.). Forrás: osce.org [2022. 07. 31.]
- Environmental Justice Foundation (2005): *White Gold: The True Cost of Cotton*. London: EJF.
- Kazakhstan Provides Humanitarian Aid to Kyrgyzstan, Tajikistan*. [online], Euractiv, 2020. 07. 02. Forrás: euractiv.org [2022. 07. 31.]
- Шавкат Мирзиёев: «Центральная Азия — единый организм». [online], Gazeta.uz, 2017. 03. 22. Forrás: gazeta.uz [2022. 07. 31.]
- Geneva Water Hub: *Hydrodiplomacy in Rapid Action: Early Insights from the Sardoba Dam Disaster in Central Asia*. [online], 2020. szeptember 9. Forrás: genevawaterhub.org [2022. 07. 31.]
- Gershkovich, Evan (2022): *Putin's Unexpected Challenge: Snubs from his Central Asian Allies*. [online], The Wall Street Journal, 2022. 07. 24. Forrás: wsj.com [2022. 07. 31.]
- Gleason, Gregory – Pál, Dunay (2022): *CSTO Deployment in Kazakhstan: Strategic Shift or Political Consolidation?* [online], The Diplomat, 2022. 02. 08. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Gotev, Georgi (2022): *Kazakh Official: We Will Not Risk Being Placed in the Same Basket as Russia*. [online], Euractive, 2022. 03. 29. Forrás: euractiv.com [2022. 07. 31.]
- Gyene Pál (2020): *Elnökválasztás Kazahsztánban – mi várható Nazarbajev után?* KKI 4:1, 1, 4–6.
- Hashimova, Umida (2022): *Uzbekistan Reacts to the Crisis in Kazakhstan*. [online], The Diplomat, 2022. 01. 18. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Hess, Maximilian (2021): *Russia and Uzbekistan's 5 Year Rapprochement*. [online], Riddle, 2021. 11. 10. Forrás: ridl.io [2022. 07. 31.]
- Kazakhstan*. [online], Human Rights Watch, (é. n.). Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.]
- Election for President, June 9 2019. Republic of Kazakhstan*. [online], IFES Election Guide, (é. n.). Forrás: electionguide.org [2022. 07. 31.]
- Republic of Kazakhstan*. [online], IFES Election Guide, (é. n.). Forrás: electionguide.org [2022. 07. 31.]
- Imamova, Navbahor (2022): *Experts Urge US to Update Its Central Asia Strategy*. [online], VOA News, 2022. 02. 02. Forrás: voanews.com [2022. 07. 31.]
- Indicators. GDP (current US\$) – Uzbekistan*. [online], The World Bank, (é. n.). Forrás: data.worldbank.org [2022. 07. 31.]

- Kalyuzhnova, Yelena – Pemberton, James – Mukhamediyev, Bulat (2004): *Natural Resources and Economic Growth in Kazakhstan*. In Ofer, Gur – Pomfret, Richard (szerk.): *The Economic Prospects of the CIS: Sources of Long-Term Growth*. Cheltenham: Edward Elgar, 249–267. Online: <https://doi.org/10.4337/9781845420567.00017>
- Karimov, Azizjon (2021): *New Uzbekistan – A New Model of Foreign Policy*. [online], United Nations, 2021. 02. 01. Forrás: un.int [2022. 07. 31.]
- Kazah Köztársaság Külügyminisztériuma (2022): *President Tokayev Urges Russia and Ukraine to Reach Agreement Through Negotiations, Says Kazakhstan Ready to Provide Mediation, If Needed*. [online], 2022. 03. 01. Forrás: gov.kz [2022. 07. 31.]
- Kazakhs Vote for Constitutional Changes Ending Nazarbaev's Grip on Country*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2022. június 6. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.]
- Kendzior, Sarah (2015): *Nations in Transit 2015. Uzbekistan. Executive Summary*. [online], Freedom House, 2015. Forrás: freedomhouse.org [2022. 07. 31.]
- Krapohl, Sebastian – Vasileva-Dienes, Alexandra (2020): *The Region that Isn't: China, Russia and the Failure of Regional Integration in Central Asia*. *Asia Europe Journal*, 18, 347–366. Online: <https://doi.org/10.1007/s10308-019-00548-0>
- Kudryavtseva, Tatyana (2021): *Sadyr Japarov and Shavkat Mirziyoyev Discuss Border Conflict*. [online], 24.kg, 2021. 04. 30. Forrás: 24.kg [2022. 07. 31.]
- Kussainova, Meiramgul (2022): *Kazakhstan Will Not Recognize Donetsk, Luhansk as Independent States, Says President*. [online], Anadolu Agency, 2022. 06. 17. Forrás: aa.com.tr [2022. 07. 31.]
- Laruelle, Marlène – Royce, Dylan (2020): *No Great Game: Central Asia's Public Opinions on Russia, China, and the U.S.* [online], Kennan Cable No. 56. 2020. 08. Forrás: wilsoncenter.org [2022. 07. 31.]
- March, Andrew F. (2002): *The Use and Abuse of History: 'National Ideology' as Transcendental Object in Islam Karimov's Ideology of National Independence*. *Central Asian Survey*, 21(4), 371–384. Online: <https://doi.org/10.1080/0263493032000053190>
- McDermott, Roger: *Karimov-Nazarbayev Summit Signals Shift in Central Asian Security*. [online], 2013. 06. 18. Forrás: refworld.org [2022. 07. 31.]
- Nuriddinov, Umarbek (2022): *Bilateral Cooperation between Uzbekistan and Kazakhstan: Will the Dynamics Continue?* [online], The Astana Times, 2022. 01. 14. Forrás: astanatimes.com [2022. 07. 31.]
- Nurshayeva, Raushan (2012): *Uzbek Leader Sounds Warning over Central Asia Water Disputes*. [online], Reuters, 2012. 09. 07. Forrás: reuters.com [2022. 07. 31.]
- Olmos, Francisco (2019): *Pleasing China, Appeasing at Home: Central Asia and the Xinjiang Camps*. [online], 2019. 11. 29. Forrás: fpc.org.uk [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2016): *Who could Replace Uzbekistan's Ailing President?* [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2016. 08. 29. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2018a): *Rare Central Asian Summit Signals Regional Thaw*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2018. 03. 15. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2018b): *Why this Central Asian Summit could be Different*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2018. 03. 14. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2019): *The Biggest Loser in the Kazakh Presidential Election could be the Government's Reputation*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2019. 06. 10. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2020): *A New Era of Central Asian Cooperation? Uzbekistan, Kazakhstan Help a Neighbor in Need*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2020. 11. 14. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2021a): *Afghanistan, Coronavirus Lend Extra Weight to Central Asian Leaders' Summit*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2021. 08. 09. Forrás: rferl.com [2022. 07. 31.]
- Pannier, Bruce (2021b): *Pressure For Reforms Increases After Uzbek President's Overwhelming Election Win*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2021. 10. 25. Forrás: rferl.org [2022. 07. 31.]
- Papp-Váry Árpád Ferenc (2018): *A semmiből kinőtt főváros a közép-ázsiai sztyeppéken: Asztana 20 éves*. *Universitas Budapestiensis De "Metropolitan" Annales X*. 15–29.
- Peyrouse, Sébastien – Boonstra, Jos – Laruelle, Marlène (2012): *Security and Development Approaches to Central Asia. The EU Compared to China and Russia*. [online], EUCAM Working Paper No. 11. 2012. 05. 07., 10–14. Forrás: eucentralasia.eu [2022. 07. 31.]

- Pikulicka-Wilczewska, Agnieszka (2020): *It Wasn't Like This Even during Wartime*. [online], Aljazeera, 2020. 09. 23. Forrás: aljazeera.com [2022. 07. 31.]
- Pistan, Carna (2017): *2017 Constitutional Reform in Kazakhstan: Increasing Democracy without Political Pluralism?* [online], Constitution Net, 2017. 03. 28. Forrás: constitutionnet.org [2022. 07. 31.]
- Presel, Joseph A. (2020): *Negotiating with Karimov*. [online], Davis Center, 2020. 08. 19. Forrás: daviscenter.fas.harvard.edu [2022. 07. 31.]
- President of Uzbekistan & Kazakhstan Signed the Declaration on Allied Relations*. [online], Sarkaritel, 2021. 12. 07. Forrás: sarkaritel.com [2022. 07. 31.]
- Putz, Catherine (2018): *Uzbekistan Dismisses Long-Serving and Much-Feared Security Service Chief*. [online], The Diplomat, 2018. 02. 01. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Putz, Catherine (2020): *Dariga Nazarbayeva Dismissed from Top Senate Seat*. [online], The Diplomat, 2020. 05. 05. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Putz, Catherine (2022): *CSTO Deploys to Kazakhstan at Tokayev's Request*. [online], The Diplomat, 2022. 01. 06. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Risbekkizi, Perizat (2021): *What is Kyrgyzstan-Tajikistan Conflicts Teaching About: Seeking Cooperation in Central Asia*. [online], Ankara Center for Crisis and Policy Studies, 2021. 05. 10. Forrás: ankasam.org [2022. 07. 31.]
- Ruiz-Ramas, Rubén – Morales Hernández, Javier (2021): *Uzbekistan's Neopatrimonial State and Authoritarian Regime: From Karimov to Mirziyoyev*. In Izquierdo-Brichs, Ferran – Serra-Massansalvador, Francesc (szerk.): *Political Regimes and Neopatrimonialism in Central Asia. A Sociology of Power Perspective*. Singapore: Palgrave Macmillan, 115–198. Online: https://doi.org/10.1007/978-981-15-9093-1_4
- Schenkkan, Nate (2016): *Islam Karimov and the Dictator's Playbook*. [online], Foreign Policy, 2016. 08. 30. Forrás: foreignpolicy.com [2022. 07. 31.]
- Schiek, Sebastian (2018): *Uzbekistan's Transformation from an "Old" to an "Upgraded" Autocracy*. *L'Europe en Formation*, 2018/1. 87–103. Online: <https://doi.org/10.3917/eufor.385.0087>
- Slunkin, Pavel (2022): *Kazakh Lessons for Authoritarian Leaders: How Putin and Lukashenka Could Fail the Test*. [online], European Council on Foreign Relations, 2022. 01. 19. Forrás: ecf.eu [2022. 07. 31.]
- Sorbello, Paolo (2020): *Kazakhstan Decriminalizes Defamation, Keeps Hindering Free Media*. [online], The Diplomat, 2020. 07. 6. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Spechler, Martin C. (2001): *Regional Non-Cooperation in Central Asia: A Pathology*. In Hardouin, Patrick – Weichhardt, Reiner (szerk.): *Economic Developments and Reforms in Cooperation Partner Countries: The Interrelationship Between Regional Economic Cooperation, Security and Stability*. Bucharest: NATO, 267–274.
- Spechler, Martin – Bektemirov, Kuatbay – Chepel, Sergei (2004): *The Uzbek Paradox: Progress Without Neo-Liberal Reform*. In Ofer, Gur – Pomfret, Richard (szerk.): *The Economic Prospects of the CIS: Sources of Long-term Growth*. Cheltenham: Edward Elgar, 177–197. Online: <https://doi.org/10.4337/9781845420567.00014>
- Stanovaya, Tatiana (2019): *Why the Kazakh Experiment Won't Work in Russia*. [online], Carnegie Endowment for International Peace, 2019. 03. 22. Forrás: carnegiemoscow.org [2022. 07. 31.]
- Strachota, Krzysztof (2022): *Kazakhstan: The CSTO Intervenes, the Protests Pacified*. [online], OSW, 2022. 01. 10. Forrás: osw.waw.pl [2022. 07. 31.]
- Sullivan, Charles (2019): *Transitions in Kazakhstan and Uzbekistan: Implications for the West*. [online], Italian Institute for International Political Studies, 2019. 10. 01. Forrás: isponline.it [2022. 07. 31.]
- Szálkai Kinga (2015): *A vízmegosztás biztonságiasításának változásai Közép-Ázsiában (1960–2010)*. In Stepper Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *A biztonság szektorális értelmezése. Új kihívások a kutatás napirendjén*. Pécs: Publikon, 163–189.
- Szálkai Kinga (2020a): *Elnökválasztás Kazahsztánban – mi várható Nazarbajev után?* *KKI 4:1*, 1, 6–7.
- Szálkai Kinga (2020b): *Russia's Recent Military Buildup in Central Asia: A Message without an Address?* [online], Center for Strategic and International Studies, 2020. 09. 25. Forrás: csis.org [2022. 07. 31.]
- Szálkai Kinga (2021): *Resetting Water Relations in Central Asia: The Perspectives of Uzbekistan's Cooperative Foreign Policy Turn*. Policy Brief, Bishkek: OSCE Academy.
- Terzhan, Aram (2021): *Change and Continuity: Kazakhstan and Uzbekistan after Nazarbayev and Karimov*. [online], Emerging Europe, 2021. 01. 19. Forrás: emerging-europe.com [2022. 07. 31.]

- Tiezzi, Shannon (2022): *How did Asian Countries Vote on the UN's Ukraine Resolution?* [online], The Diplomat, 2022. 03. 03. Forrás: thediplomat.com [2022. 07. 31.]
- Toktomushev, Kemel (2021): *China and Central Asia: Warm Politics, Cold Public.* [online], Central Asia Program, 2021. 09. 07. Forrás: centralasiaprogram.org [2022. 07. 31.]
- Tolipov, Farkhod (2012): *Uzbekistan's New Foreign Policy Concept: No Base, No Blocks, but National Interest First.* [online], 2012. 09. 05. Forrás: cacialanalyst.org [2022. 07. 31.]
- Tolipov, Farkhod (2021): *Central Asia's Integration Takes One Step Forward, One Step Back.* [online], The Central Asia–Caucasus Analyst, 2021. 01. 26. Forrás: cacialanalyst.org [2022. 07. 31.]
- Tolipov, Farkhod (2022): *Uzbekistan between Ukraine and Russia: The Curse of Positioning.* [online], The Central Asia–Caucasus Analyst, 2022. 05. 31. Forrás: cacialanalyst.org [2022. 07. 31.]
- Tskhay, Aliya – Costa Buranelli, Filippo (2020): *Accommodating Revisionism Through Balancing Regionalism: The Case of Central Asia.* *Europe-Asia Studies*, 72(6), 1033–1052. Online: <https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1779184>
- Turkmenistan: Coronavirus Pandemic Country Profile.* [online], Our World In Data, 2022. 07. 31. Forrás: ourworldindata.org [2022. 07. 31.]
- Umarov, Temur (2021): *Can Russia and China Edge the United States Out of Kazakhstan?* [online], Carnegie Endowment for International Peace, 2021. 08. 03. Forrás: carnegiemoscow.org [2022. 07. 31.]
- UN Affairs (2022): *UN General Assembly Votes to Suspend Russia from the Human Rights Council.* [online], 2022. 04. 07. Forrás: news.un.org [2022. 07. 31.]
- U.S. Department of State (2020): *United States Strategy for Central Asia 2019–2025: Advancing Sovereignty And Economic Prosperity (Overview).* [online], 2020. 02. 05. Forrás: state.gov [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan: Authoritarian President Karimov Reported Dead.* [online], Human Rights Watch, 2016. 09. 02. Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan.* [online], Human Rights Watch, (é. n.). Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan. Events of 2015.* [online], Human Rights Watch, Forrás: hrw.org [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan. Freedom in the World 2022.* [online], Freedom House, 2022. Forrás: freedomhouse.org [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan, Kazakhstan Sign Declaration on Allied Relations.* [online], UZ Daily, 2020. 12. 06. Forrás: uzdaily.uz [2022. 07. 31.]
- Uzbekistan: Mirziyoyev Romps to Victory, but with Reduced Vote Share.* [online], Eurasianet, 2021. 10. 25. Forrás: eurasianet.org [2022. 07. 31.]
- Vasa László (2016): *Kormányátalakítás Kazahsztánban. Felkészülés a hatalomátadásra? KKI Elemzések*, E-2016/27.
- Vasa László (2020): *Regionalizmus Közép-Ázsiában. Tér-Gazdaság-Ember*, 8(3), 27–46.
- Vasa László (2022): *Kazahsztáni krízis után 2. A kazah New Deal.* *KKI Elemzések*, 2022/23. 3–11. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.23>
- What Drove the Worst Kyrgyz-Tajik Conflict in Years?* [online], The Third Pole, 2021. 05. 28. Forrás: thethirdpole.net [2022. 07. 31.]
- Which Nation Improved the Most in 2019?* [online], The Economist, 2019. 12. 21. Forrás: economist.com [2022. 07. 31.]
- World Bank Group (2020): *Economy Profile, Uzbekistan. Doing Business 2020.* [online], 2020. Forrás: doing-business.org [2022. 07. 31.]
- Yau, Niva (2022): *China's Security Management Towards Central Asia.* [online], PONARS Eurasia Program, 2022. 04. 01. Forrás: fpri.org [2022. 07. 31.]
- Совместное Заявление по итогам Консультативной встречи Глав государств Центральной Азии.* [online], Akorda, 2021. 08. 06. Forrás: akorda.kz [2022. 07. 31.]
- Декларация о союзнических отношениях между Республикой Узбекистан и Республикой Казахстан.* [online], 2021. december 6. Forrás: uza.uz [2022. 07. 31.]

Jó járt Krisztián¹

Út a háborúba

A 2022-es orosz–ukrán háború diplomáciai és katonai előzményei²

A tanulmány Oroszország Ukrajna elleni katonai agressziójának okait és a háborút megelőző egy év diplomáciai és katonai eseménytörténetét ismerteti. Az elemzés első fele a háború értelmezési kereteit járja körül, majd feltárja a konfliktus kirobbanásának okait. A tanulmány második fele pedig bemutatja a háború elkerülésére tett diplomáciai erőfeszítéseket, valamint az orosz támadókontingens kiépülését az ukrán határ közelében a háborút megelőző hónapokban. Az elemzésnek nem célja a háború menetének vagy katonai tapasztalatainak részletes bemutatása, ezért csak röviden összegzi a háború első tíz hónapját.

Kulcsszavak: Oroszország, Ukrajna, orosz–ukrán háború

Road to War – Diplomatic and Military Prelude to the 2022 Russian–Ukrainian War

The study presents the causes of Russia's military aggression against Ukraine as well as the key diplomatic and military momentums that occurred in the last one year preceding the war. The first part of the analysis focuses on the possible interpretations of the war and sheds light on the causes of the conflict. The second part of this study elaborates the diplomatic efforts made to avoid the war and the process of the Russian military build-up along Ukraine's borders in the months before the start of the war. The analysis does not intend to detail the history of the war or its military lessons, thus, it merely provides a short summary of the first ten months of the conflict.

Keywords: Russia, Ukraine, Russia-Ukraine war

Bevezetés

2022. február 24-én hajnalban kezdetét vette a Vlagyimir Putyin által csak sejtelmesen „különleges katonai műveletként” aposztrofált intervenció Ukrajna ellen. A gyors és sebesí lefejezőcsapást implikáló eufemizmus a valóságban a második világháború óta európai területen zajló legnagyobb és legbrutálisabb háborút hozta el. Miközben az Egyesült Államok hírszerző közössége már 2021 novemberében megkongatta a vészharangot, a szakértők többségének képzeletét meghaladta, hogy az orosz vezetés képes lehet ekkora

¹ Jó járt Krisztián az Nemzeti Köszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet tudományos segédmunkatársa. E-mail: Jojart.Krisztian@uni-nke.hu

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK pályázat „Alkalmazott katonai műszaki, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” pályázat keretében készült.

kockázatot vállalni annak érdekében, hogy kiszorítsa a Nyugatot Ukrajnából, és helyreállítsa Oroszország dominanciáját abban a térségében, amelyet birodalmi érdekszférájának tekint. A nyílt katonai agresszió egy akkor már nyolc éve húzódó háborúban nyitott új fejezetet. A 2014 februárjában a Krím megszállásával kezdődő háború a 2015 elején megkötött második minszki megállapodás után nyugvópontra jutott; a fegyveres konfliktus intenzitása jelentősen csökkent, a frontvonal pedig lényegében befagyott a szerződés által meghatározott úgynevezett kontaktvonal mentén. 2015 februárjától 2022-ig csupán minimális területi változások történtek, és bár a több mint kéttucatnyi fegyverszüneti megállapodás mindegyikét megsértették a felek, a helyzet stabil volt. Moszkva Ukrajnával kapcsolatos alapvető céljai azonban nem változtak meg ez idő alatt. Kijev közeledése a Nyugathoz továbbra is elfogadhatatlan perspektívát jelentett a putyini vezetés számára, miközben a 2014-es agresszió következményeként az orosz eszköztár a nyugati közeledés feltartóztatására jelentősen leszűkült. A tanulmány első fele a háború lehetséges értelmezési kereteit mutatja be, amelyen keresztül ismerteti az orosz stratégiai célokat és a háború okait. A második fele a háborúhoz elvezető egy év diplomáciai és katonai eseménysorozatot mutatja be, és rövid kitekintést ad arról, hogy miként változott meg a stratégiai helyzet a háború első tíz hónapja alatt.

Putyin háborúja?

A háborúval kapcsolatos szakértői diskurzus egyik fő frontvonalát az képezi, hogy az Ukrajna elleni agresszió vajon mennyiben tekinthető Putyin személyes vállalkozásának, és mennyiben tükrözi az a szélesebben vett orosz elit és társadalom meggyőződését, biztonsági igényeit. A dilemma eldöntésének nem csupán elméleti, hanem gyakorlati jelentősége is van. Az eltérő meggyőződés azzal kapcsolatban, hogy a konfliktust Putyin vagy Oroszország háborújának tekintjük-e, alapvetően eltérő stratégiai válaszokat eredményezhet. Azok, akik Putyin személyes „fixációjának” eredményeként értékelik az Ukrajna elleni háborút, feloldozzák az orosz társadalmat a háború bűne alól, mondván, egy korlátok nélküli, autokratikus vezető torz személyes céljai oltárán áldozza fel Oroszország jövőjét, miközben annak polgárait a propagandagépezet megvezeti.³ Putyin cselekedeteit már-már irracionálisnak tekintik, amennyiben az elnök mentális állapotát alapvetően befolyásolhatta a koronavírus-járvány miatti félelemben eltöltött két éves teljes elszigeteltsége.⁴ A súlyos egészségügyi problémáiról szóló, megalapozottnak tűnő feltételezések pedig komoly mértékben kihathattak kockázatvállalási hajlandóságára.⁵ Putyin a háborút megelőző két évben három hosszú, történelmi témájú esszét is írt, ebből kettőben a második világháború okait fejtegette, míg utolsó írásában az ukrán nép létezését tagadta el, sajátos történelemszemléletről téve tanúbizonyságot. E szerint az ukrán

³ Kiss Csaba (2022): *Sz. Bíró Zoltán: Putyin súlyos tragédiába vitte Oroszországot*. [online], Portfolio, 2022. 03. 17. Forrás: portfolió.hu [2023. 01. 05.].

⁴ Sanger, David E. – Troianovski, Anton (2022): *U.S. Intelligence Weighs Putin's Two Years of Extreme Pandemic Isolation as a Factor in His Wartime Mind-Set*. [online], 2022. 03. 05. The New York Times, Forrás: nytimes.com [2023. 01. 05.].

⁵ Rubin, Mihail et al. (2022): *Investigation for Vladimir Putin's 70th Birthday*. [online], Proekt, 2022. 04. 01. Forrás: proekt.media [2023. 01. 05.].

és orosz nép egysége eleve elrendelt, míg az ukránok elkülönülése valamiféle deviancia, a „történelmi normától” való eltérés, amely kizárólag külső hatalmak Oroszország elleni ármánykodásának eredménye.⁶ Kétségtelen, hogy az erősen központosított orosz politikai berendezkedés jellegéből fakadóan a háború megindítása Putyin egyszemélyi döntése volt. Ugyanakkor ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy az orosz elit és a társadalom nagyobb része ne támogatóna az orosz elnököt ebbéli kalandjában, vagy legalábbis ne osztozna azokban a meggyőződéseiben és ambícióiban, amelyek a háború megindítására sarkallták. Noha vannak közvélemény-kutatási adatok a háború népszerűségére vonatkozóan az orosz lakosság körében, autokratikus rendszerekben a kérdezők iránti bizalom hiányából fakadóan ezek aligha tükrözik megbízhatóan a valós attitűdöket, ezért kritikával kezelendők. Háborús helyzetben pedig a hatalommal való egyet nem értés felvállalása még nagyobb kockázattal járhat, ezért az ilyen felmérések eredményeinek publikálása kifejezetten káros lehet, amennyiben azt a képzetet keltik a lakosság háborút ellenző tagjaiban, hogy véleményükkel marginális kisebbségben vannak.⁷ A hatalomtól független közvélemény-kutató, a Levada Központ munkatársai ezzel szemben úgy érvelnek, hogy a felmérések során nem érzékelhető, hogy a háború kitörése óta többen tagadnák meg a válaszádat, Vlagyimir Putyin népszerűsége pedig a 2014-es krími annexióhoz hasonlóan 80% fölé ugrott, és a háború elhúzódásával sem csökkent jelentősen sem az ő, sem pedig a „különleges katonai művelet” támogatottsága: 2022 októberéig mindkettő biztosan 70% felett maradt.⁸ Ráadásul a háborúhoz való hozzáállást tükröző, jóval indirektebb kérdésekre adott válaszok is azt támasztják alá, hogy az orosz társadalom többsége alapvetően támogatja azt. A „különleges katonai művelettel” kapcsolatos domináns szentiment a válaszadók abszolút többségében (51%) az Oroszország iránti büszkeség volt a háború első hónapjában, jelentősen maga mögé szorítva az olyan, a háború támogatottságát még önmagában nem kétségbe vonó érzéseket, mint a félelem és szorongás (31%).⁹ Mindez arra utal, hogy a háború túlmutat Vlagyimir Putyin személyén. Az, hogy a háború relatív társadalmi támogatottsága mögött mennyiben áll az évszázados birodalmi lét alatt kialakult kollektív attitűd, és mennyiben az orosz állami propaganda elmúlt nyolc évben kifejtett hathatós tevékenységének eredménye, lehetetlen megmondani. Azok, akik szerint a háború okai strukturális jellegűek, az előbbit, míg azok, akik Putyin személyét tartják meghatározónak, egyértelműen az utóbbit látják hangsúlyosabb elemnek. Akár így van, akár úgy, valószínűnek tűnik, hogy egy olyan tartós, megszilárdult érzületről van szó, amely nem fog egyik napról a másikra megváltozni.

A fentiekből logikusan az következik, hogy amennyiben abból indulunk ki, hogy az Ukrajna elleni agresszió Putyin háborúja, akkor Vlagyimir Putyin hatalomból való eltűnése automatikusan a háború végét jelenthetné. A történelmi tapasztalat ugyanakkor

⁶ Sz. Bíró Zoltán (2021): *Putyin, a történelm. Ukránok márpedig nincsenek*. [online], Qubit, 2021. 07. 09. Forrás: qubit.hu [2023. 01. 05.].

⁷ Zavadzskaja, Margarita (2022): *On the Harmfulness of Russian Polls*. [online], Ridl, 2022. 05. 04. Forrás: ridl.io [2023. 01. 05.].

⁸ Volkov, Gyenisz – Kolesznyikov, Andrej (2022): *My Country, Right or Wrong: Russian Public Opinion on Ukraine*. [online], Carnegie, 2022. 09. 07. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 05.] és *Conflict with Ukraine: October 2022*. [online], Levada, 2022. 11. 01. Forrás: levada.ru [2023. 01. 05.].

⁹ *The Conflict with Ukraine*. [online], Levada, 2022. 04. 11. Forrás: levada.ru [2023. 01. 05.].

nem támasztja alá ezt a meggyőződést. Az elhúzóó és költséges háborúk túlnyomó többségét az új vezetők sem tudták vagy akarták lezárni, még demokratikus rendszerekben sem. Ezért a vezetőváltás valószínűtlen, hogy a háború azonnali befejezését eredményezné.¹⁰ Még ha az elit nagy része ténylegesen ellenzi is a háborút, valójában kevés ösztönző van annak befejezésére. A nyugati szankciók feloldása nincs a háború befejezéséhez kötve, ahogy Európa orosz gázzról való leválása sem tűnik reverzibilisnek. A háborús elnök távozása tehát a konfliktus lezárásának csupán szükséges, de nem elégséges feltételét teremtené meg. Máshogy vélekednek azok, akik szerint a háború túlmutat Putyin személyén, és annak forrása strukturális okokban, az orosz birodalmi mentalitásban, illetve ontologikus biztonságban,¹¹ más szóval azon történelmileg megszilárdult rutinban és viselkedési mintában keresendő, amely meghatározza a mindenkori orosz vezetésnek a vélt vagy valós fenyegetésekre adott reakcióit. Szerintük a kauzalitás épp fordított: nem Vlagyimir Putyin bukása eredményezné a háború lezárását, hanem a katonai vereség lenne az a sokkhatás, amely elhozná a Putyin-rendszer végét és megnyitná az utat a politikai átalakulás előtt. Érvüket szintén a történelmi tapasztalatra alapozzák, amely szerint az európai nagyhatalmak is utolsó imperialista háborújuk elvesztése után váltak valódi demokráciává. Oroszország esetében pedig minden jelentős reformidőszakot egy katonai vereség előzött meg.¹² Valójában azonban egyáltalán nem evidens, hogy egy látványos katonai kudarc Putyin bukásához vezetne.¹³ A történelmi tapasztalat alapján az autokratikus vezetők nagyjából fele képes megőrizni hatalmát egy katonai vereséget követően is. A politikai átalakulást pedig nem önmagában a katonai kudarc kényszeríti ki, hanem a korábban befolyásos járadékvadász érdekcsoportok jelentős meggyengülése és az elitek valós szándéka a politika megreformálására.¹⁴

Akció vagy reakció? Újjáéledő orosz imperializmus vagy orosz biztonsági aggodalmak

A másik fő vita ott húzódik, hogy a háború okát az orosz birodalmi újjáéledésben, vagy egy fenyegetésre adott reakcióként látjuk. Utóbbi értelmezést talán a legkövetkezetesebben John Mearsheimer, a nemzetközi kapcsolatok elméletének offenzív realista iskolájához tartozó gondolkodó képviseli. Szerinte az Egyesült Államok elhibázott politikáját terheli a felelősség azért, hogy a liberális hegemonia kiterjesztésével akaratlanul kiprovokálta a fegyveres konfliktust azzal, hogy nem vette figyelembe az orosz biztonsági aggodalmakat. Fontos hangsúlyozni, hogy ez nem azt jelenti, hogy Ukrajna Oroszország biztonságára konkrét fenyegetést jelentett volna. Azt maga Mearsheimer is elismeri, hogy

¹⁰ Cochran, Shawn (2022): *Will Putin's War in Ukraine Continue Without Him?* [online], War on the Rocks, 2022. 10. 10. Forrás: warontherocks.com [2023. 01. 05.].

¹¹ Giddens, Anthony (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.

¹² Snyder, Timothy (2022): *Ukraine Holds the Future. The War Between Democracy and Nihilism*. [online], Foreign Affairs, 2022. 09. 06. Forrás: foreignaffairs.com [2023. 01. 05.].

¹³ Baunov, Alekszandr (2022): *Do not Mistake Kherson Retreat for a Crack in Putin's Armour*. [online], Financial Times, 2022. 11. 10. Forrás: ft.com [2023. 01. 05.].

¹⁴ Gelman, Vlagyimir (2022): *Когда поражения полезны?* [online], Vlagyimir Gelman Telegram csatornája, 2022. 11. 03. Forrás: t.me [2023. 01. 05.].

a NATO és az Európai Unió bővítése nem Oroszország ellen irányult, és nem is jelentett objektív fenyegetést Moszkva biztonságára. A NATO hidegháború utáni bővítéséről akkor döntöttek, amikor Oroszország még gyenge volt. Ezért nem is Oroszország feltartóztatása állt a döntés hátterében, hanem a liberális hegemonia kiterjesztése egy olyan régióra, amelyben a Szovjetunió felbomlásával megszűnt az addigi stabilitást garantáló hierarchikus rend, és a helyén kialakult hatalmi vákuum káosszal fenyegetett.¹⁵ Mearsheimer ugyanakkor úgy érvel, hogy Oroszország, nem pedig a Nyugat dolga eldönteni azt, hogy mit tekint fenyegetésnek biztonságára nézve.¹⁶ Természetesen joggal merül fel a kérdés, hogy milyen mértékig kell figyelembe venni a Nyugatnak az orosz biztonsági érdekeket, különösen akkor, ha azokat kevésbé a külső tényezők, mint inkább az évszázadok alatt kialakult meggyőződések határozzák meg. Az orosz ontologikus biztonság három fő pillére az erős vezető által megtestesített stabil állam, a birodalmi identitás és a nagyhatalmi státusz. Ez utóbbi tekintetében Oroszország számára hagyományosan fontos volt az, hogy nagyhatalmi rangját a nálánál fejlettebb európai hatalmak is elismerjék.¹⁷ Kétségtelen, hogy a jövőjét a nyugati integrációs szervezetekben kereső Ukrajna e három identitásképző elem mindegyikét fenyegette. Egyrészt az orosz birodalmi identitás egyik meghatározó elemét jelenti az, hogy Ukrajna része annak a közös kulturális-politikai térnek, amelyre Moszkva az utóbbi években egyszerűen csak „orosz világgént” hivatkozott. Ez ugyan nem feltétlenül jelenti azt, hogy Ukrajna területileg is Oroszország része kell hogy legyen, de Ukrajna politikai szuverenitásának korlátozását mindenképp. Az, hogy az Ukrajna feletti ellenőrzés az orosz birodalmiság peremfeltétele ráadásul nemcsak az orosz kollektív identitásban rögzült elem, de Nyugaton is széles körben osztott vélekedés. Zbigniew Brzezinski, Jimmy Carter egykori nemzetbiztonsági tanácsadója például úgy fogalmazott *A nagy sakktábla* című könyvében, hogy Ukrajna nélkül Oroszország legfeljebb ázsiai, de semmiképpen sem eurázsiai birodalom.¹⁸ Másutt pedig azt írta, hogy Oroszország nem lehet egyszerre birodalom és demokrácia is, Ukrajnával viszont automatikusan birodalommal válik.¹⁹ Vagyis a Kijev feletti orosz kontroll egyben az orosz nagyhatalmi státusz explicit kifejeződése is a Nyugat szemében. Brzezinski gondolatait nemcsak, hogy jól ismerik Moszkvában, de arra egyenesen konkrét stratégiaként, „Brzezinski-doktrinaként” hivatkoznak mind a mai napig.²⁰ A mai Ukrajna területének orosz érdekszférából való kiszakítása egyfajta történelmi toposz, amellyel a Lengyel–Litván Nagyfejedelemség

¹⁵ Bogdanov, Alekszej (2017): *Preserving Peace Among the Great Powers: Russia's Foreign Policy and Normative Challenges to the International Order*. In: Roger E. Kanet (szerk.): *The Russian Challenge to the European Security Environment*. Cham: Palgrave Macmillan, 37–59.

¹⁶ Mearsheimer, John. J. (2014): *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin*. [online], Foreign Affairs, 2014. 08. 18. Forrás: foreignaffairs.com [2023. 01. 05.].

¹⁷ Kanet, Roger E. – Moulioukova, Dina (2021): *Russia and the World in the Putin Era. From Theory to Reality in Russian Global Strategy*. London: Routledge, 12., 24.

¹⁸ Brzezinski, Zbigniew (1997): *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostategic Imperatives*. New York: Basic Books, 46.

¹⁹ Brzezinski, Zbigniew (1994): *The Premature Partnership*. [online], Foreign Affairs, 1994. 03. 01. Forrás: foreignaffairs.com [2023. 01. 05.].

²⁰ Vaszilcsuk, Tatyana (2017): «Бжезинский был нашей занимательной геополитикой» Глеб Павловский и Василий Жарков на смерть Збигнева Бжезинского. [online], Novaja Gazeta, 2017. 05. 27. Forrás: novayagazeta.ru [2023. 01. 05.].

és az Osztrák–Magyar Monarchia után most az Egyesült Államok is megpróbálkozik.²¹ Az ukrán identitás megerősödését az orosz vezetés nem organikus, belső folyamatnak látja, hanem ellenséges nagyhatalmak Oroszországgal szembeni stratégiájának. Az „anti-Oroszország” létrehozása – ahogy Putyin a Nyugat Ukrajnával kapcsolatos terveire hivatkozik – jóval több mint egy Oroszországgal szembeni katonai hídfőállás. Az egy civilizációs alternatívát is jelent a posztszovjet térség, és végső soron maga Oroszország számára is, amennyiben az a bizánci mintától eltérő államszerveződési modellt kínál fel.²² Ez az orosz birodalmi és nagyhatalmi identitás mellett az ontologikus biztonság harmadik elemét, a centralizált, autokratikus államszervezési modellt is kikezdi. Más szóval, amennyiben Ukrajna nyugati típusú, sikeres demokráciává válna, az rezsimbiztonsági szempontból is kihívást jelenthetne az autokratikus orosz vezetés számára. E tekintetben nem csak, és nem is elsősorban a NATO, hanem sokkal inkább az Egyesült Államok demokráciaterjesztésében, illetve az Európai Unió Keleti Partnerségében látta a fő fenyegetést az orosz vezetés a 2000-es évek közepétől-végétől.²³ Ukrajna NATO-csatlakozásának perspektíváját is sokkal inkább politikai-ideológiai fenyegetésként érzékelték Moszkvában. A NATO-tagság olyan végleges politikai átalakulást jelentett volna ugyanis, amely ellehetlenítette volna az „orosz világhoz” való visszatérést. Dmitrij Trenyin szavaival, Ukrajna NATO-tagsága valóban fenyegetés volt, de nem katonai, hanem inkább „geopolitikai és geokulturális” természetű.²⁴ Összességében tehát Oroszország Ukrajna elleni háborúja Moszkva nézőpontjából valóban értelmezhető preventív háborúként. Csakhogy ez a „preventív háború” kizárólag a birodalmi logika mentén és stratégiai időtávon keresztül értelmezhető, és nem pedig konkrét és elkerülhetetlenül bekövetkező fenyegetés elhárításaként. A putyini vezetés által érzékelt fenyegetések nem Oroszország fizikai biztonságára, hanem birodalmi identitására nézve jelentettek tényleges veszélyt. Az orosz–ukrán háború logikailag beleillik a szovjet birodalom felbomlásának hosszú, és a közhiedelemmel ellentétben nagyon is konfliktusos folyamatába.²⁵ Vagyis Ukrajna emancipációja, leválása az orosz befolyási övezetről a Szovjetunió széthullásának egyik – és korántsem biztos, hogy utolsó – állomása, ami ellen Moszkva igyekszik utóvédharcot vívni. Ukrajna orosz érdekszférából való kiszakadásának valós, de elvont „fenyegetését” az orosz vezetés igyekezett nagyon is kézzelfogható, ám hamis biztonsági fenyegetésekre lefordítani a propaganda szintjén. Ilyen hamis vád volt többek között a Kijev által folytatott oroszok elleni népiirtás, a fegyvercélú nukleáris program, a szlávok elleni vírusok kifejlesztésén dolgozó titkos amerikai laboratóriumok Ukrajna területén, vagy az amerikai támadófegyverek ukrainai telepítése. Mindeközben a sorok között az imperialista ambíciók félreérthetetlen megnyilvánulása volt az, amikor Putyin elnök Lenin és a bolsevikok történelmi hibájáról

²¹ President of Russia (2021): *Article by Vladimir Putin “On the Historical Unity of Russians and Ukrainians”*. [online], 2021. 07. 12. Forrás: kremlin.ru [2023. 01. 05.].

²² Анти-Россия. А это что-то плохое? Meduza Szignal hírlevél. 2022. 11. 16.

²³ Rác András (2020): *Oroszország biztonságpolitikai törekvései a posztszovjet térségben*. [online], SVKK Védelmi Tanulmányok, 2020/3., 14–17. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2023. 01. 05.].

²⁴ Trenyin, Dmitrij – Csernyenko, Jelena (2022): *Are We On the Brink of War? An Interview With Dmitri Trenin*. [online], Carnegie, 2022. 01. 29. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 05.].

²⁵ Gondoljunk csak a tádzsik polgárháborúra vagy mindazon kisebb-nagyobb, a szovjet felbomlást kísérő fegyveres konfliktusokra, amelyek a későbbiekben Moszkva asszisztálásával úgynevezett befagyott konfliktusokká váltak.

értekezett, minthogy az 1922-es szovjet alkotmány biztosította a tagköztársaságok jogát a kiválásra, és ezzel – mint fogalmazott – „időzített bombát” helyeztek a Szovjetunió alá.²⁶ Az is beszédes, hogy az orosz elnök éppen azt a Vlagyimir Megyinszkij volt kulturális minisztert nevezte ki a háború elején Ukrajnával folytatott tárgyalások vezetővé, aki valószínűleg egyike azon „szellemiróknak”, akik Putyin fentebb idézett három történelmi témájú esszéjének valódi szerzői.²⁷

Gyülekező viharfelhők – a 2014 utáni status quo Oroszország számára elfogadhatatlan

Oroszország a 2014-es nyugatos politikai fordulatot követően megszállta és magához csatolta a Krím félszigetet, majd háborút szított Kelet-Ukrajnában. A lépéssel Moszkva igyekezett preventív módon elhárítani annak veszélyét, hogy Kijev a NATO tagja lehessen, ahogy tette ezt 2008-ban Grúzia esetében is.²⁸ Bár a megoldatlan területi vita ab ovo nem jelenti automatikusan a NATO-csatlakozás kizárását – a NATO 1995-ös bővítési tanulmánya úgy fogalmaz, hogy az etnikai vagy területi viták lezárása feltétel lehet annak eldöntésekor, hogy meghívást kap-e az adott állam a Szövetségbe²⁹ –, lévén politikai döntésről van szó, nehezen elképzelhető, hogy a tagállamok egyhangúlag támogatsák egy lezáratlan konfliktus importálását a NATO-ba. Az a politikai rendezési terv pedig, amelyet Oroszország a konfliktus lezárása érdekében szorgalmazott, az Ukrajna feletti befolyásának intézményesítésével zárta volna ki Kijev euroatlanti közeledését. Ez volt a 2014 szeptemberében aláírt minszki megállapodás, illetve az ennek végrehajtásához szükséges intézkedéscsomagot elfogadó Minszk-2. Moszkva az ukrán szuverenitás megszüntetésének eszközét látta a minszki megállapodásokban, nem ok nélkül. A Debalcevénél elszenvedett súlyos ukrán katonai vereség 2015 elején, illetve az európai nagyhatalmak, Németország és Franciaország vágya a mielőbbi fegyverszünetre lehetővé tette az orosz vezetés számára, hogy a Minszk-2 megállapodásban Ukrajna szuverenitását súlyosan sértő rendezési menetrendet fogadtasson el. A megállapodás politikai rendezési terve alapján a két szakadár terület, az úgynevezett Donyecki és Luganszki Népköztársaság³⁰ különleges jogi státuszt kapott volna, és így integrálódott volna vissza Ukrajnába. Az orosz stratégiai cél Ukrajna föderalizálása volt, a Moszkva-barát két szakadár terület

²⁶ President of Russia 2021.

²⁷ Hill, Fiona – Stent, Angela (2022): *The World Putin Wants. How Distortions About the Past Feed Delusions About the Future*. [online], Foreign Affairs, 2022. 08. 25. Forrás: [foreignaffairs.com](https://www.foreignaffairs.com) [2023. 01. 05.]. Megyinszkij zavaros eszmefuttatását a Szovjetunió második világháborús szerepéről lásd Sz. Bíró Zoltán (2020): *A történelem ígézetében: az emlékezetpolitika fordulatai Gorbacsovától Putyinig*. [online], Történelemtanárok Egylete, 2020. 11. 23. Forrás: [tte.hu](https://tete.hu) [2023. 01. 05.].

²⁸ Rác 2020: 9.

²⁹ NATO (1995): *Study on NATO Enlargement*. [online], 1995. 09. 03., 6. pont. Forrás: [nato.int](https://www.nato.int) [2023. 01. 05.].

³⁰ A szerző a következetesség végett a két úgynevezett népköztársaság nevének magyar átírásakor az orosz kiejtés szerinti alakot veszi figyelembe, nem pedig a köznyelvben elterjedt, és meglehetősen következtelenül használt vegyes „Donyecki Népköztársaság” (orosz hangzás szerinti forma) és „Luhanszki Népköztársaság” (ukrán hangzás szerinti forma) átírási formát. Ez semmiképp sem tükrözi a szerző politikai álláspontját. Az azonos nevű ukrán megyék – amelyeknek de jure a két szakadár terület is részét képezi – az ukrán kiejtés (Doneck és Luhanszk) szerint fordulnak elő a szövegben.

visszaintegrálásával pedig az ukrán külpolitika feletti vétó biztosítása.³¹ Mind az ukrán vezetés, mind pedig a társadalom túlnyomó része pontosan felismerte, hogy ez Ukrajna Nyugathoz való közeledésének végét jelentené. Még ha szándékában állt is volna a kijevi vezetésnek a minszki megállapodások végrehajtása, az politikai öngyilkossággal ért volna fel, ahogy azt a Porosenko által 2015 nyarán benyújtott alkotmánymódosítás-tervezetet követő utcai zavargások is illusztrálták.³² Az ukránok abszolút többsége következetesen ellenezte a „különleges státusz” biztosítását a Donbasz számára.³³ Míg nyilvánosan kiálltak a minszki megállapodások mellett, valójában annak implementációját sem Kijev, sem pedig Washington nem támogatta.³⁴ Mivel azonban a Moszkva elleni nyugati szankciók a minszki megállapodásokhoz voltak kötve, ezért Kijevnek aligha állt érdekében kilépni azokból.³⁵ Ezzel az orosz vezetés is tökéletesen tisztában volt, amely ugyan 2014–2015-ben rá tudta venni Ukrajnát a megállapodások aláírására, de azok végrehajtását nem tudta kikényszeríteni az azt követő nyolc évben. A béke ígéréssel a 2019-es elnökválasztást megnyerő Volodimir Zelenszkij ukrán elnök látványos lépéseket tett a rendezés irányába, még abban az évben tető alá hozva egy fogolycserét, valamint aláírva az ukrán részről sokat kritizált úgynevezett Steinmeier-formulát, amely a minszki megállapodások tekintetében állított fel sorrendiséget a kötelezettségek végrehajtása tekintetében.³⁶ A normandiai négyek december 9-ei találkozásán a felek megerősítették annak szükségességét, hogy a Steinmeier-formula belekerüljön az ukrán jogrendszerbe.³⁷ Majd 2020 nyarán sor került egy újabb tűzszüneti megállapodásra, amely a korábbiakkal ellentétben tartósnak bizonyult, látványosan csökkentve a tűzszünetsértések számát. Feltehetően a fegyverszünet tartósságában az is közrejátszott, hogy Moszkva figyelmét lekötötte az augusztusi belorusz elnökválasztást követő politikai válság, illetve az őszi hegyi-karabahi háború.³⁸ A relatíve nyugodt helyzet kielégítő volt a Zelenszkij-féle ukrán vezetés számára: a tűzszünet és a fogolycserék látványos eredményt jelentettek, anélkül, hogy az újabb megígért vállalásokon túlmenően érdemi lépéseket tett volna az ukrán szuverenitást sértő politikai

³¹ Allan, Duncan (2020): *The Minsk Conundrum: Western Policy and Russia's War in Eastern Ukraine*. [online], Chatham House, 2020. 05., 12–13. Forrás: chathamhouse.org [2023. 01. 05.].

³² Allan 2020: 14.

³³ Lásd *Citizen's Attitudes to the Situation in Donbas*. [online], Razumkov Központ, 2016. Forrás: razumkov.org.ua [2023. 01. 05.] és *Громадська думка про ситуацію на Донбасі та шляхи відновлення суверенітету України над окупованими територіями (соціологія)*. [online], Razumkov Központ, 2019. 10. 11. Forrás: razumkov.org.ua [2023. 01. 05.].

³⁴ Brunson, Jonathan (2019): *Implementing the Minsk Agreements Might Drive Ukraine to Civil War. That's Been Russia's Plan All Along*. [online], War on the Rocks, 2019. 02. 01. Forrás: warontherocks.com [2023. 01. 05.].

³⁵ *Timeline – EU Restrictive Measures against Russia over Ukraine*. [online], Európai Tanács, 2022. 12. 16. Forrás: consilium.europa.eu [2023. 01. 05.].

³⁶ Raphelson, Samantha (2019): *Russia and Ukraine Conduct Prisoner Exchange, Renewing Hopes for Talks*. [online], NPR, 2019. 09. 07. Forrás: npr.org [2023. 01. 05.] illetve Miller, Christopher (2019): *Explainer: What Is The Steinmeier Formula – And Did Zelenskiy Just Capitulate To Moscow?* [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2019. 10. 02. Forrás: rferl.org [2023. 01. 05.] A Steinmeier-formula alapján Kijev ideiglenes jelleggel biztosította volna a Donbasz különleges státuszát, amely az EBESZ által felügyelt választásokat követően állandósult volna, amennyiben az EBESZ elfogadja a választások tisztaságát. Ukrajna ezt követően állíthatta volna vissza ellenőrzését az orosz–ukrán határ donbaszi szakasza felett.

³⁷ *Paris "Normandie" Summit*. [online], Élysee Palota, 2019. 12. 09. Forrás: elysee.fr [2023. 01. 05.].

³⁸ Poliscsuk, Olha – Holcomb, Franklin (2020): *Breaking the Pattern: The Relative Success of the Latest Ceasefire Agreement in Ukraine*. [online], Armed Conflict Location & Event Data Project, 2020. 11. 24. Forrás: acleddata.com [2023. 01. 05.].

rendezés irányába. Mindeközben az azt megelőző öt év alacsony intenzitással zajló állásháborúja Moszkva szándékaival ellentétben nem akadályozta meg Kijev Nyugathoz való közeledését, ami többek között fegyverszállítások formájában (Javelin harcocsielhárító rakéták, Bayraktar TB2 drónok, járőrhajók stb.), valamint a NATO Enhanced Opportunities Partner státusz elnyerésében is megnyilvánult.³⁹ Moszkva ez utóbbi fejleményt úgy értékelte, hogy bár Ukrajna nem lesz a NATO tagja, a kiemelt partneri státusz megnyitja az utat annak, hogy a NATO jelen legyen Ukrajnában.⁴⁰ A NATO-n kívüli mélyülő, bilaterális katonai együttműködés pedig sok szempontból rosszabb volt az orosz vezetés számára, hiszen az kevésbé volt transzparens, mintha az a Szövetség keretében zajlott volna. Amennyiben pedig az Egyesült Államok fő NATO-n kívüli szövetségesevé vált volna, az lényegében minden akadályt lebontott volna a Washingtonnal való katonai együttműködés előtt.⁴¹

Vagyis míg a status quo elfogadható volt mind Ukrajna, mind pedig nyugati partnerei számára, addig az orosz vezetésnek korántsem állt érdekében a fegyverszünet fenntartása az általa erőltetett politikai rendezés nélkül. Ennek hamarosan hangot is adott, amikor 2021. január 18-án Szergej Lavrov külügyminiszter úgy fogalmazott, hogy Berlin és Párizs nem képes, vagy nem hajlandó rákényszeríteni „protezsáltjaikat Kijevben” arra, hogy fejezzék be a minszki megállapodások aláírását. Majd úgy zárta gondolatát, hogy amennyiben a céljuk Oroszország feltartóztatása, és ezzel összhangban nem akarják kritizálni az ukrán vezetést, úgy mondják meg nyíltan, és akkor „mi is máshogy alakítjuk majd saját tevékenységeinket ebbe az irányba”.⁴² Lavrov szavainak rövidesen a tűzszünetértékek számának radikális emelkedése adott nyomatékot, majd márciustól korábban nem látott léptékű orosz csapatösszevonás vette kezdetét az ukrán határ közelében. Mindeközben február elején Zelenskij elnök szankciókkal lehetetlenné tette el Putyin közeli barátjának, Viktor Medvedcsuknak a médiabirodalmát, majd májusban a bíróság házi őrizetbe helyezte.⁴³ A feszültséget végül Biden elnök Vlagyimir Putyinnal folytatott április 13-ai telefonbeszélgetése oldotta fel, amelyben találkozózt ajánlott orosz partnerének.⁴⁴ Szergej Sojgu védelmi miniszter kilenc napra rá bejelentette, hogy a harckészültségi gyakorlat elérte kitűzött célját, és megkezdik az alakulatok visszavonását állandó állomáshelyeikre.⁴⁵ Sojgu ugyanakkor hozzátette, hogy a 41. összefegyvernemi hadsereg haditechnikáját nem vonják vissza, mivel az alakulat részt vesz majd az őszi Zapad hadgyakorlaton.

³⁹ *Trade Registers*. [online], SIPRI, Forrás: sipri.org [2023. 01. 05.] és NATO (2020): *NATO Recognises Ukraine as Enhanced Opportunities Partner*. [online], 2020. 06. 12. Forrás: nato.int [2023. 01. 05.].

⁴⁰ Frolov, Vlagyimir (2021d): *Can Russia and NATO Come to an Agreement?* [online], Carnegie, 2021. 12. 22. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 05.].

⁴¹ Frolov 2021d.

⁴² Az Oroszországi Föderáció Külügyminisztériuma (2021): *Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел Российской Федерации С.В.Лаврова в ходе пресс-конференции по итогам деятельности российской дипломатии в 2020 году, Москва, 18 января 2021 года*. [online], 2021. 01. 18. Forrás: mid.ru [2023. 01. 05.].

⁴³ Szorokin, Olekszij (2021): *Zelensky Bans Media Empire Associated with Putin's Friend Medvedchuk*. [online], Kyiv Post, 2021. 02. 03. Forrás: kyivpost.com [2023. 01. 05.] és *Court Places Medvedchuk under House Arrest: What is Happening?* [online], Ukraine Crisis, 2021. 05. 14. Forrás: uacrisis.org [2023. 01. 05.].

⁴⁴ Jójárt Krisztián (2021): *A Biden-adminisztráció első fél évének Oroszország-politikája. Nemzet és Biztonság*, 14(2), 8.

⁴⁵ *Defense Chief Ends Large-Scale Drills in Russia's South After Goals Achieved*. [online], TASZSZ, 2021. 04. 22. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.].

Az amerikai–orosz csúcstalálkozóra végül június 16-án került sor Genfben, ahol Biden elnök is kiemelte, hogy folytatni kell a diplomáciai erőfeszítéseket a minszki megállapodásokkal kapcsolatban.⁴⁶ Az orosz szándék az lehetett, hogy megpróbálják átruházni Washingtonra a felelősséget a minszki megállapodások végrehajtásáért.⁴⁷ Más szóval, miután a Kremlben úgy látták, hogy az európai hatalmaknak nincs érdemi befolyásuk az ukrán vezetésre, az Egyesült Államokkal próbáltak meg egyezkedni Ukrajna feje fölött. Ennek szándékát meglehetősen profán, már-már vulgáris módon juttatta kifejezésre egy rövid cikk formájában a volt elnök és miniszterelnök, a Biztonsági Tanács elnökhelyettesi pozícióját betöltő Dmitrij Medvegyev. Írásában úgy fogalmaz, hogy értelmetlen a vazal-lussal egyezkedni, közvetlenül annak hűbérurával kell szót érteni, arra utalva ezzel, hogy Ukrajnát az orosz vezetés nem tekinti szuverénnek, csupán az Egyesült Államok bábjának.⁴⁸ Mindeközben nem egészen egy hónappal a genfi találkozó után Putyin elnök a már fentebb idézett, az ukrán és orosz nép egységéről szóló történelmi dolgozatában kifejtette, hogy orosz részről mi volna az Ukrajnával való együttélés feltétele. Mint fogalmaz, nem elfogadható Moszkva számára, hogy az ország külső hatalmak érdekérvényesítési eszköze legyen vele szemben, ezért Ukrajna tényleges szuverenitása kizárólag Oroszországgal partnerségben képzelhető el.⁴⁹ Vlagyimir Frolov orosz külpolitikai elemző ezeket a feltételeket Ukrajna „finlandizációjaként” foglalta össze: a Krím feletti orosz fennhatóság elismeréséért, a Donbasz politikai és kulturális autonómiájáért, valamint Ukrajna semleges státuszáért és katonai képességeinek korlátozásáért cserébe Moszkva elismerné – a Krím kivételével – Ukrajna területi határait, és nem avatkozna bele szomszédja belügyeibe. Frolov szerint Putyin hosszú esszéjének lényege a tárgyalásra való felhívás volt. És bár ő is elismerte, hogy a felkínált végleges rendezési ajánlat aligha lehetett vonzó Zelenszkij számára, a tavaszi csapatösszevonás azt demonstrálta, hogy ennek alternatívája egy nagy léptékű háború lehet.⁵⁰

Az orosz vezetés azt várhatta, hogy az új amerikai adminisztráció hajlandó lesz nyomást gyakorolni Kijevre annak érdekében, hogy stabil európai biztonsági helyzettel a háta mögött végre Kínára összpontosíthassa figyelmét és erőforrásait. Arra számítottak, hogy miután Biden elnök a júniusi csúcstalálkozáson kimondta, hogy a minszki megállapodások implementációja kell hogy képezze az ukrainai rendezés alapját, Washington hajlandó lesz konkrét lépéseket is tenni ennek elősegítése érdekében.⁵¹ Az USA afganisztáni fiaskója csak tovább erősítette az orosz vezetésnek a Nyugat gyengeségéről és a liberális világrend

⁴⁶ *Remarks by President Biden in Press Conference.* [online], The White House, 2021. 06. 16. Forrás: whitehouse.gov [2023. 01. 05.].

⁴⁷ Baunov, Alekszandr (2021): *Will Putin Get What He Wants on Ukraine?* [online], Carnegie, 2021. 12. 09. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 05.].

⁴⁸ Medvegyev, Dmitrij (2021): *Почему бессмысленны контакты с нынешним украинским руководством. Пять коротких полемических тезисов.* [online], Kommerszant, 2021. 10. 11. Forrás: kommersant.ru [2023. 01. 05.].

⁴⁹ President of Russia 2021.

⁵⁰ Frolov, Vlagyimir (2021a): *Финляндизация Украины. О чем на самом деле «историческая» статья Путина (и два телеинтервью).* [online], Republik, 2021. 07. 19. Forrás: republic.ru [2023. 01. 05.].

⁵¹ Frolov, Vlagyimir (2021b): *Сдерживай и вовлекай. Зачем Нуланд приезжала в Москву и как она будет давить на Киев.* [online], Republik, 2021. 10. 14. Forrás: republic.ru [2023. 01. 05.].

hanyatlásáról szóló meggyőződését.⁵² Egyben megkérdőjelezte Washington elkötelezettségét szövetségei irányába. Nyikolaj Patrusjev, a Biztonsági Tanács titkára és Putyin elnök egyik legfőbb bizalmasa például nyíltan párhuzamot vont Afganisztán és Ukrajna között, arra figyelmeztetve, hogy hiába élvezte Afganisztán az USA NATO-n kívüli fő szövetségi státuszát, ez nem mentette meg a kabuli vezetést, ahogy Amerika „kijevi pártfogóit” sem fogja.⁵³ Hiába intettek óva attól józan orosz külpolitikai elemzők, mint Dmitrij Szuszlov, hogy az afganisztáni kivonulást összetévesszék az Egyesült Államok eltökéltségének hiányával. Mint írta, Afganisztánt éppen azért adhatta fel könnyen Washington, mert pontosan tudta, hogy a hatalmi vákuumot nem Kína vagy Oroszország fogja betölteni. Ukrajna azonban, Grúziával együtt, az Oroszországgal szembeni geopolitikai küzdelemben kulcsszerepet tölt be.⁵⁴ Patrusjev kijelentése is azt támasztja alá, hogy miközben az ukrajnai folyamatok hosszú távon Moszkva számára kedvezőtlenül alakultak, a tágabb nemzetközi környezetben számos olyan tényező együttállása következett be, amely kedvezett az asszertív orosz fellépésnek, vagy legalábbis a putyini vezetés ekként értékelte. A kaotikus afganisztáni kivonulás mellett ilyen volt Angela Merkel távozása és az új német koalíciós kormány felállása, a francia elnökválasztás 2022-ben, valamint Európa korábban nem látott mértékű ráutaltsága Oroszországra a földgázszállítás tekintetében.⁵⁵ Ez utóbbit Oroszország tovább fokozta azzal, hogy 2021 szeptemberétől csökkentette az Európába irányuló gázszállítás volumenét.⁵⁶

Út a háborúba

Diplomáciai erőfeszítések a háború elkerülésére

Miután a nyár eredménytelenül telt el Moszkva számára, októberben ismét gyanús erőátcsoportosításokba kezdett. Ezzel párhuzamosan az orosz fél igyekezett tovább növelni a nyomást diplomáciai fronton. Szergej Lavrov külügyminiszter szeptember elején jelezte, hogy Moszkva nem érdekelt a normandiai négyek találkozásában „pusztán a találkozó kedvéért”, miután Ukrajna a két évvel korábban lefektetett megállapodásokat sem hajlandó végrehajtani.⁵⁷ Két hónappal később pedig, a november 11-ére kitűzött találkozó meghiúsulásáért igyekezett a felelősséget Párizsra és Berlinre hárítani, nyilvánosságra

⁵² Lo, Bobo (2022): *Rewinding the Clock? US-Russia Relations in the Biden Era*. [online], Ifri, 2022. 02., 14. Forrás: ifri.org [2023. 01. 05.]

⁵³ *Патрушев допустил повторение афганского сценария на Украине*. [online], Izvesztyija, 2021. 08. 19. Forrás: iz.ru [2023. 01. 05.]. Ukrajna a tanulmány írásának pillanatában még nem kapta meg az Egyesült Államok NATO-n kívüli fő szövetségi státuszt.

⁵⁴ Szuszlov, Dmitrij (2021): *New Paradigm of US Foreign Policy and Relations with Russia*. [online], Valдай Klub, 2021. 11. 17. Forrás: valdaiclub.com [2023. 01. 05.].

⁵⁵ Lo 2022: 19–20.

⁵⁶ *Orosz és ukrán gazdasági helyzet, európai gázellátás vs. szankciók – Deák András*. [online], Inforádió Aréna, 2022. 07. 27. Forrás: youtube.com [2023. 01. 05.].

⁵⁷ *Russia Does Not Need Normandy Quartet's Meeting for Meeting's Sake – Lavrov*. [online], TASZSZ, 2021. 09. 06. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.].

hozva a felekkel folytatott 28 oldalnyi bizalmas levelezést.⁵⁸ A diplomáciai gyakorlatban szokatlan lépés egyben jelezte: Moszkva nem kíván tovább az európai hatalmakkal egyezkedni. November 18-án Putyin elnök a külügyminisztérium kiterjesztett kollégiuma előtt elmondott beszédében kijelentette, hogy egyrészt fontos a feszültség fenntartása annak érdekében, hogy elrettentsék a nyugati hatalmakat attól, hogy konfliktust generáljanak Oroszország nyugati határain. Másfelől pedig arra utasította Lavrov külügyminisztert, hogy érjen el hosszú távú biztonsági garanciákat Oroszország számára. Majd ki is fejezte szkepszisét ennek esélyét illetően, minthogy rögtön hozzátette: „mégis csak, finoman szólva, nem túl megbízható partnerekről van szó, akik könnyen felrúgják bármely korábban kötött megállapodásukat.”⁵⁹ Valószínű, hogy ekkorra már Putyin elnök elszánta magát arra, hogy katonai erővel kényszeríti vissza Ukrajnát az orosz érdekszférába. A CIA igazgatója, William Burns november eleji moszkvai útja alkalmával azzal szembesült, hogy orosz tárgyalópartnerei a katonai képességeikbe vetett feltétlen bizalomtól fűtve, magabiztosan utasították vissza nekik címzett figyelmeztetéseit.⁶⁰ A Bush-adminisztráció alatt moszkvai nagyköveti pozíciót is betöltő Burns jó személyes kapcsolatot alakított ki a putyini felsővezetés tagjaival, látogatásának célja pedig az volt, hogy tudassa velük, milyen következmények várnak Oroszországra, ha valóban háborút indít Ukrajna ellen, miután az amerikai hírszerző közösség arra a következtetésre jutott, hogy a gyanús csapatmozgások célja egy Ukrajna elleni támadás lehet.⁶¹ Burns látogatásával az amerikai vezetés aggodalma tovább erősödött, ezért néhány héttel később a nemzeti hírszerzési igazgató, Avril Haines a NATO-nagykövek elé tárta az amerikai hírszerzési közösség értékelését a helyzetről, amit az európai szövetségesek többsége kételkedve fogadott.⁶² Burns moszkvai útjának másik célja az lehetett, hogy megérdeklődjék az orosz vezetéstől, hogy mi a háború elkerülésének az ára. A választ az orosz diplomácia két szerződéstervezet formájában adta meg egy hónappal azután, hogy Putyin utasította külügyminiszterét a biztonsági garanciák kidolgozására. Az USA-nak és a NATO-nak címzett megállapodástervezeteket december 15-én adták át a Moszkvában tárgyaló Karen Donfried eurázsiai és európai ügyekért felelős helyettes államtitkárnak, majd két nappal később az orosz külügyminisztérium nyilvánosságra is hozta azokat.⁶³ A diplomáciai gyakorlatban szokatlan lépéssel Moszkva megkötötte a saját kezét, kevés teret adva a kompromisszumra, hiszen a visszalépés óhatatlanul súlyos arcvesztéssel járt volna.⁶⁴ Szergej Rjabkov külügyminiszter-helyettes

⁵⁸ *Russia Publishes Ukraine-Related Diplomatic Correspondence with France, Germany.* [online], Euractiv, 2021. november 18. Forrás: euractiv.com [2023. 01. 05.].

⁵⁹ Президент России (2021): *Расширенное заседание коллегии МИД. Владимир Путин принял участие в расширенном заседании коллегии Министерства иностранных дел.* [online], 2021. 11. 18. Forrás: kremlin.ru [2023. 01. 05.].

⁶⁰ Schwirtz, Michael et al. (2022): *How Putin's War in Ukraine Became a Catastrophe for Russia.* [online], The New York Times, 2022. 12. 16. Forrás: nytimes.com [2023. 01. 05.].

⁶¹ Sonne, Paul – Dixon, Robyn – Stern, David L. (2021): *Russian Troop Movements Near Ukraine Border Prompt Concern in U.S., Europe.* [online], The Washington Post, 2021. 10. 30. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 05.].

⁶² Barnes, Julian E. – Schmitt, Eric (2021): *U.S. Warns Allies of Possible Russian Incursion as Troops Amass Near Ukraine.* [online], The New York Times, 2021. 11. 19. Forrás: nytimes.com [2023. 01. 05.].

⁶³ *U.S. to Share Moscow's Security Proposals with Allies amid Standoff.* [online], Reuters, 2021. 12. 15. Forrás: reuters.com [2023. 01. 05.].

⁶⁴ Jójárt Krisztián (2022): *A Moszkva által követelt biztonsági garanciákról.* [online], SVKI Elemzések, 2022/1. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2023. 01. 05.].

nyomatékosította mindezt, amikor úgy fogalmazott, hogy a szerződéstervezetek csomagként értelmezendők, nem pedig „étlapként”, amelyről szabadon válogatni lehet.⁶⁵ Rádadásul a Kreml mindössze egy hónapot adott a Nyugatnak arra, hogy érdemben reagáljon a követelésekre. Bár a dokumentumok egyes, a bizalomerősítő és fegyverzetkorlátozásról szóló pontjai megfontolandók és – feltéve, hogy a reciprocitás elve érvényesül – a nyugati partnerek számára is elfogadhatók lettek volna, a tervezetek egészének elfogadására aligha volt esély, és ezzel Moszkvában is minden bizonnyal tisztában voltak.⁶⁶ Vlagyimir Frolov külpolitikai elemző akkor úgy értékelte, hogy szemben a nyomásgyakorlás katonai elemével, annak diplomáciai része „fókuszátlan és túlságosan asszertív” volt, a Kreml „sokat, hangosan és sietve” követelt.⁶⁷ Fjodor Lukjanov, a Valdaj Klub tudományos igazgatója pedig azzal az aggasztó eshetőséggel állt elő, hogy az „ultimátum határát súroló” szerződéstervezetek célja pontosan az lehetett, hogy a Nyugat nyilvánosan visszautasítsa azokat, és Moszkva úgy kezdhesse meg az európai biztonsági architektúra újrarajzolását, hogy a diplomáciai megoldás kudarcáért a felelősséget a Nyugatra hárítja.⁶⁸ A január elején lezajlott találkozók igazolni látszottak Lukjanov értelmezését. Ahogy az várható volt, sem a január 8-án folytatott, több mint nyolcórás amerikai–orosz tárgyalások, sem pedig a négy nappal később, a NATO–Oroszország Tanács keretében lezajlott egyeztetés nem hozott áttörést.⁶⁹ Míg a fegyverzetkorlátozás kérdésében a nyugati partnerek nyitottnak mutatkoztak, addig a NATO-bővítés kérdését – ahogy azt Washington már a tárgyalások előtt is jelezte – nem tekintették tárgyalási alapnak.⁷⁰ Az oroszokat mindez frusztrálta, és úgy érzékelték, a Nyugat a tárgyalásokkal csupán időhúzásra játszik. Szergej Rjabkov külügyminiszter-helyettes a tárgyalásokat követően úgy fogalmazott, „abszolút fontosságú”, hogy Oroszország biztonsági garanciákat kapjon arra, hogy a NATO nem fog tovább bővülni kelet felé.⁷¹ Lavrov külügyminiszter pedig jelezte, írásban várják az amerikaiak válaszát az orosz szerződéstervezetekre, még hozzá gyorsan, nem fognak ugyanis örökre várni.⁷² Január 26-án este John Sullivan moszkvai amerikai nagykövet átadta az orosz külügyminiszter-helyettesnek, Alekszandr Gruskónak mind az Egyesült Államok, mind pedig a NATO írásos válaszát.⁷³ A válaszokból – amelyek az *El País* spanyol napilap

⁶⁵ *Russia's Agreements with US and NATO should be Considered as Package – Senior Diplomat.* [online], TASZSZ, 2021. 12. 17. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.].

⁶⁶ A szerződéstervezetek tartalmáról részletesen lásd Jójárt 2022.

⁶⁷ Frolov, Vlagyimir (2021c): *Много, громко, в спешке. Как Россия могла бы договориться с НАТО.* [online], Carnegie, 2021. 12. 16. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 05.].

⁶⁸ Lukjanov, Fjodor (2021): *US & NATO Won't Accept Russia's Security Demands, So What Next?* [online], Russia in Global Affairs, 2021. 12. 21. Forrás: globalaffairs.ru [2023. 01. 05.].

⁶⁹ Bár Moszkva nem címezte meg az EBESZ-t javaslataival, mégis sor került azok megvitatására a szervezet keretében az amerikai–orosz, illetve a NATO–orosz tárgyalásokat követően. Ez azonban pusztá formalitás volt, amelyet az orosz vezetés időhúzásnak tekintett.

⁷⁰ Az Egyesült Államok Képviselői a Nemzetközi Szervezetekhez Genfben (2022): *Briefing with Deputy Secretary Wendy R. Sherman on the U.S.-Russia Strategic Stability Dialogue.* [online], 2022. 01. 10. Forrás: geneva.usmission.gov [2023. 01. 05.] és NATO (2022): *Press Conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg Following the Meeting of the NATO-Russia Council.* [online], 2022. 01. 12. Forrás: nato.int [2023. 01. 05.].

⁷¹ *U.S.-Russian Security Talks: What We Know.* [online], The Moscow Times, 2022. 01. 11. Forrás: themoscowtimes.com [2023. 01. 05.].

⁷² *Russia Won't 'Wait Forever' over Security Demands.* [online], Reuters, 2022. 01. 15. Forrás: youtube.com [2023. 01. 05.].

⁷³ *Посол США передал в МИД РФ ответ на российские требования о гарантиях безопасности.* [online], Коммерсант, 2022. 01. 26. Forrás: kommersant.ru [2023. 01. 05.].

birtokába kerültek, feltehetően az amerikai vezetés célzott szivárogtatása révén – kiderült: Washington nyitott volt a fegyverzetkorlátozási tárgyalásokra, és hajlandó lett volna vállalni, hogy tartózkodik támadó fegyverek és harcoló alakulatok ukrainai telepítésétől.⁷⁴ Ezeket azonban az orosz fél „fontos, de másodlagos” kérdéseknek tekintette, miközben továbbra is azt követelte a Nyugattól, hogy adjon választ arra, miként értelmezi az „osztathatlan biztonság elvét”, és miért nem tartja magát ahhoz.⁷⁵ Az osztathatlan biztonság elvére az orosz diplomácia következetesen hivatkozott a NATO bővítésével összefüggésben, minthogy az elv logikusan azt jelenti, egyetlen ország sem növelheti biztonságát valamely másik ország rovására. Ezért Moszkva biztonsági igényei – a Kreml érvelése szerint – korlátját kell hogy képezzék azon elvnek, miszerint az államok szuverén joga eldönteni, hogy kivel lépnek vagy nem lépnek szövetségre, vagy mely nemzetközi szervezetnek tagjai.⁷⁶

Az Egyesült Államokkal folytatott tárgyalások az európai biztonsági architektúra újjászervezéséről tehát holtpontra kerültek, miközben az ukrainai helyzet megoldását szolgáló normandiai négyek találkozóin sem sikerült feloldani a minszki megállapodások végrehajtását övező patthelyzetet. Egy év szünet után Berlin, Párizs, Moszkva és Kijev képviselői először a francia, majd a német fővárosban ültek össze január 26-án és február 11-én. A maratoni hosszúságú tárgyalások azonban nem vezettek eredményre.⁷⁷ Logikusan eleve nem is vezethettek volna, hiszen Moszkva maximalista igényeit aligha elégítette volna ki egy újabb aláírt dokumentum, amelynek kikényszerítésére ugyanúgy nem lett volna eszköze, ahogy az azt megelőző hét évben sem volt. Vagyis a tárgyalások orosz részről valószínűleg csupán az elterelést és a bűnbakképzést szolgálták. Ennek ellenére (vagy éppen emiatt) az európai diplomácia – amelyet a britek és a balti államok kivételével nem győzött meg az amerikai hírszerzés értékelése – a háború megindításáig teljes gőzzel a konfliktus elkerülésén fáradozott, Moszkva egyre látványosabb érdektelensége közepette. Emmanuel Macron francia elnök február 7-én Moszkvába utazott, ahol öt órán keresztül tárgyalt Putyinnal, hogy azt követően másnap Kijevben próbáljon meg kompromisszumos megoldást találni Zelenskijjel. Macron a Moszkvába tartó repülőúton az őt elkísérő újságíróknak felvetette Ukrajna „finlandizációjának” opcióját mint a feszültség feloldásának egyik lehetséges módját, ami nem aratott osztatlan sikert az ukrán politikai vezetés körében.⁷⁸ Az új német kancellár, Olaf Scholz február közepén először Kijevbe, majd Moszkvába látogatott, ahol igyekezett megnyugtatni orosz kollégáját afelől, hogy

⁷⁴ *Documentos entregados por la OTAN y EE UU en respuesta al tratado que les presentó Rusia el 17 de diciembre de 2021.* [online], El País, 2022. 02. 02. Forrás: elpais.com [2023. 01. 05.].

⁷⁵ *US Reacted Negatively to Russia's Key Demand on Indivisible Security – Lavrov.* [online], TASZSZ, 2022. 02. 01. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.].

⁷⁶ Az osztathatlan biztonság elve először az 1975-ös helsinki záróokmányban jelent meg, majd később az EBESZ 1999-es isztambuli és 2010-es asztanai csúcstalálkozóinak zárónyilatkozataiban hangsúlyosabban nyert megerősítést, Moszkva pedig következetesen hivatkozik erre a NATO bővítésével összefüggésben, szembeállítva az államok szuverén egyenlőségének alapelveivel. Fontos ugyanakkor hozzátenni, hogy az államok szuverén egyenlőségének elve jóval hangsúlyosabban és világosan definiált formában jelenik meg a helsinki záróokmányban, szemben az osztathatlan biztonság némileg homályos koncepciójával. *Conference on Security and Cooperation in Europe Final Act.* [online], EBESZ, 1975. Forrás: osce.org [2023. 01. 05.].

⁷⁷ *Normandy Format Talks in Berlin End Without Results, Kremlin Official Says.* [online], TASZSZ, 2022. 02. 11. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.].

⁷⁸ Lasserre, Isabelle (2022): *Crise en Ukraine: Emmanuel Macron en première ligne face à Vladimir Poutine.* [online], Le Figaro, 2022. 02. 07. Forrás: lefigaro.fr [2023. 01. 05.].

Ukrajna NATO-tagsága nincs napirenden. Maga Zelenszkij elnök is úgy fogalmazott a Scholzcal közös sajtótájékoztatón, hogy Ukrajna NATO-tagsága egy „távoli álom” csupán, és a tagság kérdése végső soron nem Ukrajnán múlik.⁷⁹ Scholz moszkvai sajtótájékoztatón elhangzott kijelentését, miszerint az azt megelőző napon Zelenszkij ígéretet tett arra, hogy „nagyon hamarosan” betérjesztik az Ukrajna, Oroszország és az EBESZ képviselőiből álló háromoldalú kontaktcsoport elé a Kelet-Ukrajna státuszáról, az alkotmánykiegészítésekről és a donbaszi választások előkészítéséről szóló törvénytervezeteket, Putyin válasz nélkül hagyta. Helyette fontosnak tartotta kijavítani Scholzt akkor, amikor a kancellár azt mondta, hogy az ő generációja számára a háború Európában elképzelhetetlen, Jugoszlávia ENSZ BT felhatalmazás nélküli NATO-bombázását említve példaként. Ennél is aggasztóbb volt, hogy miután Scholz óva intett a jelen és az 1999-es helyzet párhuzamba állításától, utalva arra, hogy a NATO műveletére a koszovói albánok elleni népirtás veszélye miatt került sor, Putyin közbevágott, hogy leszögezze; az ő nézőpontjukból az, ami a Donbaszban zajlik, népirtás.⁸⁰ Macron négy nappal a háború előtt még egy utolsó kísérletet tett arra, hogy a konfliktust a diplomácia medrében tartsa, és a nemzetközi arénában aratott sikerrel növelje újráváasztásának esélyeit a közelgő francia elnökválasztáson. A francia elnök február 20-ai, több mint másfél órási telefonbeszélgetése alkalmával egy újabb genfi találkozó lehetőségét is felvetette Biden elnökkel, amire Putyin mindössze annyit reagált, hogy majd felveti az ötletet tanácsadóinak, mielőtt elkezdéné játkorogdését, miután Macron hívása éppen a sportcsarnokban érte.⁸¹

Miközben a reflektorfényben az Egyesült Államok és az európai hatalmak a háború elkerülésén fáradoztak, és belementek Moszkva játékába a biztonsági szerződések megtárgyalásáról, a színtalal mögött Washington felkészült az orosz támadásra, és igyekezett mind az ukrán vezetést, mind pedig nyugati szövetségeseit is felkészíteni erre. Ennek legfontosabb eleme a közös szankciós lépések kidolgozása volt. Emellett igyekezett elretteníteni az orosz vezetést a katonai agressziótól mind informálisan, mind pedig nyilvánosan is jelezve Moszkva felé a várható költségeket. Ahogy fentebb már említettem, november elején William Burns CIA-igazgató járt Moszkvában, hogy tájékoztassa a Kremlt arról, hogy Oroszország katonai lépései nem maradnának válasz nélkül. December 7-én egy kétórás videóhívás során pedig maga Biden elnök tudatta Vlagyimir Putyinnal, hogy az Egyesült Államok és szövetségesei korábban nem látott gazdasági büntetőintézkedésekkel és más válaszlépésekkel élnének egy katonai eszkaláció esetén.⁸² Jake Sullivan nemzetbiztonsági főtanácsadó pedig nyilvánosan a gazdasági szankciókon kívül kilátásba helyezte Ukrajna hadianyaggal való ellátását és a NATO keleti szárnyának megerősítését.⁸³

⁷⁹ Bruchard, Hans von der (2022): *Scholz, Zelenskiy Play Down Talk of NATO Membership for Ukraine*. [online], Politico, 2022. 02. 14. Forrás: politico.com [2023. 01. 05.].

⁸⁰ President of Russia (2022): *News Conference Following Russian-German Talks*. [online], 2022. 02. 15. Forrás: kremlin.ru [2023. 01. 05.].

⁸¹ Phalnikar, Sonia (2022): *Behind the Scenes in Macron's War Diplomacy*. [online], Deutsche Welle, 2022. 07. 01. Forrás: dw.com [2023. 01. 05.].

⁸² *Readout of President Biden's Video Call with President Vladimir Putin of Russia*. [online], The White House, 2021. 12. 07. Forrás: whitehouse.gov [2023. 01. 05.].

⁸³ Naylor, Brian (2021): *Biden Warns Putin He'll Face Tough Sanctions If Russia Invades Ukraine*. [online], NPR, 2021. 12. 07. Forrás: npr.org [2023. 01. 05.].

Az amerikai vezetést és személyesen Biden elnököt számos bíráló érte ugyanakkor amiatt, hogy stratégiai jelzései zavarosak. Biden elnök egy januári sajtókonferencián például úgy fogalmazott, hogy egy „kisebb behatolás” megoszthatja a szövetségeseket, hogyan reagáljanak, azt sugallva, hogy egy korlátozott katonai agresszió a Donbaszban nem váltana ki olyan szigorú válaszreakciót Washington részéről, mint egy nagy léptékű offenzíva. Másnap az elnök igyekezett tisztázni, hogy amennyiben orosz egységek lépik át az ukrán határt, azt invázióknak fogják tekinteni.⁸⁴ Szintén sok kritika érte amiatt, hogy kategorikusan kizárta amerikai katonák Ukrajnába küldését ahelyett, hogy fenntartotta volna a stratégiai bizonytalanságot az Egyesült Államok szándékait illetően.⁸⁵

A stratégiai kommunikáció egy speciális válfaját jelentette a hírszerzési értékelések nyilvánosságra hozása, amire korábban még nem volt példa. A hírszerzési információk nyilvánosságra hozásával Washington nem csupán saját szövetségeseit és azok társadalmait igyekezett felkészíteni a háborúra, de egyben Moszkva felé is jelezte; pontosan tisztában vannak az orosz szándékokkal, így aligha tudják majd a meglepetés erejét kihasználni. Más szóval, a gazdasági szankciók jelentette büntetésen alapuló elrettentés túl a hírszerzési információk sajtóban való kiszivárogtatásával a Biden-adminisztráció igyekezett a megtagadáson alapuló elrettentést is erősíteni és befolyásolni az orosz költség-haszon kalkulust. A megtagadáson alapuló elrettentés másik elemét képezték az Ukrajnának elkülönített katonai segélyek; a 2021-es évben augusztus végén először 60 millió, decemberben pedig újabb 200 millió dollárnyi fegyver leszállítását az amerikai haderő készleteiből.⁸⁶ A katonai támogatás esetében a fő dilemma az volt, hogy miként erősítsék az ukrán védelmet oly módon, hogy közben ne provokálják Moszkvát. Ráadásul az amerikai elemzők körében a konszenzus az volt, hogy Ukrajna képtelen lesz feltartóztatni az orosz offenzívát, ezért a katonai támogatás is elsősorban azon képességek erősítésére irányult, amelyek nem Ukrajna lerohanását, hanem annak megszállását voltak hivatottak megakadályozni, költségessé téve az elfoglalt területek pacifikálását.⁸⁷ A hírszerzési információk kiszivárogtatásának az elrettentés erősítésén kívül, egyben minden bizonnyal a legfontosabb célja az volt, hogy a Nyugat magához ragadja a kezdeményezést az információs térben, és megakadályozza a háború információs előkészítését orosz részről. Ahogy a háború közeledett, és az elrettentési kísérlet kudarcot vallott, úgy vált egyre fontosabbá a társadalmak tudatáért folytatott küzdelem, így egyre több részletet hoztak nyilvánosságra, nemcsak az offenzíva megindításának várható időpontját, de annak

⁸⁴ Bennett, Brian – Hennigan, W.J. (2022): *Why Biden Is Already Losing in Putin's Ukraine Gambit*. [online], Time, 2022. 01. 27. Forrás: time.com [2023. 01. 05.].

⁸⁵ Crowley, Michael (2022): *All Options Are Not on the Table as Biden Moves Troops Closer to Ukraine*. [online], The New York Times, 2022. 02. 05. Forrás: nytimes.com [2023. 01. 05.]. Mind a tapasztalat, mind a stratégiai jelzés logikája azt mondja, hogy nincs helye a bizonytalan, nem egyértelmű jelzéseknek, hiszen elvben semmi akadálya sincs annak, hogy a felek világos és konkrét lépéseket helyezzenek kilátásba. Vagyis annak lebegtetését, hogy Washington küld-e harcoló erőket Ukrajnába egy orosz támadás esetén minden bizonnyal blöffként értékelte volna a Kreml, és nem növelte volna az elrettentés hatékonyságát. Fearon, James D. (1997): *Signaling Foreign Policy Interests: Tying Hands versus Sinking Costs*. *The Journal of Conflict Resolution*, 41(1), 68–90.

⁸⁶ Harris, Shane et al. (2022): *Road to War: U.S. Struggled to Convince Allies, and Zelensky, of Risk of Invasion*. [online], The Washington Post, 2022. 08. 16. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 05.].

⁸⁷ *Michael Kofman, an Expert on Russia's Armed Forces, Explains Why the Kremlin will Seek Regime Change in Ukraine*. [online] Economist, 2022. február 23. Forrás: economist.com [2023. 01. 05.].

stratégiai célját és a lehetséges hadműveleti irányokat is megjelölve. A brit hírszerzés január végén nyilvánosságra hozta, hogy a Kreml Jevhen Murajev volt ukrán parlamenti képviselőt állíthatja egy oroszbarát bábkormány élére Kijevben.⁸⁸ Az amerikai hírszerzés február elejétől pedig arra figyelmeztetett, az oroszok idegen zászlós műveletekkel teremthetik meg a casus bellit a háború megindítására.⁸⁹ Ukrajna támogatása és a Nyugat egységének fenntartása mellett kulcsfontosságú volt a háború eskalációjának elkerülése. Feltehetően ezt a célt szolgálták a januárban és februárban lefolytatott telefonbeszélgetések Lloyd Austin és Szergej Sojgu védelmi miniszterek, valamint Mark Milley és Valerij Geraszimov vezérkari főnökök között.⁹⁰ Valamint a NATO keleti szárnyának megerősítése, 8500 amerikai katona készenlétségbe helyezése és 3000 Romániába és Lengyelországba küldése.⁹¹

A támadás előkészítése

A tavasszal látott csapatösszevonás az ukrán határ közelében nem csupán az erők mozgásának főpróbáját jelentette, hanem annak tesztelését is, hogy melyek azok az indikátorok, amelyek a nyugati elemzők körében megkongatják a vészharangot, és melyek azok, amelyek hiányából azt a következtetést vonták le akkor, hogy a csapatösszevonás nem jelent közvetlen katonai fenyegetést. Egyfelől, a tavaszi csapatösszevonás léptéke, az abban részt vevő alakulatok és harctámogató erők mennyisége és minősége egyértelművé tették, hogy nem egy szokványos harcászati gyakorlatról van szó. Olyan csapásmérő, csapatlégvédelmi, elektronikai hadviselési és kommunikációs eszközöket telepítettek, amelyek csak hadsereg vagy katonai körzet szinten vannak rendszeresítve, és jellemzően a nagy, stratégiai hadgyakorlatok alkalmával kerülnek csak elő.⁹² A Fekete-tengeren pedig a hidegháború óta nem látott nagyságú partra szállító hajókötelék összpontosult, beleértve az Északi és a Balti Flotta két-két Ropucsza osztályú deszanthajóját is.⁹³ Másfelől azonban a csapatösszevonás túl látványos és zajos volt, miközben az orosz katonai vezetés nem igazán törte magát, hogy hitelesnek tűnő magyarázattal szolgáljon ennek indoklására. A harcászati gyakorlat bejelentése jóval a csapatmozgások kezdete után történt csak meg, ráadásul a hivatalosan csak a nyugati és déli katonai körzet erőit érintő gyakorlat nem szolgált magyarázatul a más katonai körzetekhez tartozó alakulatok

⁸⁸ *Russia-Ukraine Tensions: UK Warns of Plot to Install pro-Moscow Ally.* [online], BBC, 2022. 01. 23. Forrás: bbc.com [2023. 01. 05.].

⁸⁹ Bertrand, Natasha – Hansler, Jennifer (2022): *US Alleges Russia Planning False Flag Operation against Ukraine Using 'Graphic' Video.* [online], CNN, 2022. 02. 03. Forrás: cnn.com [2023. 01. 05.].

⁹⁰ Starr, Barbara (2022): *US Military Seeks Communication Line with Russia to Avoid a Miscalculation Near Ukraine.* [online], CNN, 2022. 02. 26. Forrás: cnn.com [2023. 01. 05.].

⁹¹ Starr, Barbara – Herb, Jeremy (2022): *US Places up to 8,500 Troops on Alert for Possible Deployment to Eastern Europe amid Russia Tensions.* [online], CNN, 2022. 01. 24. Forrás: cnn.com [2023. 01. 05.] és Stewart, Phil – Antonov, Dmitry (2022): *Biden Orders Nearly 3,000 U.S. Troops to Eastern Europe to Counter Russia.* [online], Reuters, 2022. 02. 03. Forrás: reuters.com [2023. 01. 05.].

⁹² Ilyen volt például a Redut-2USz hadseregszintű mobil kommunikációs rendszer, a Boriszoglebszk-2 és Infauna típusú elektronikai zavaró rendszerek, az Sz-300PM2 nagy hatótávolságú légvédelmi komplexum, vagy az Iszkander-M ballisztikus rakétaútegek. Lee, Rob (2021): *Russia's Coercive Diplomacy. Why did the Kremlin Mass Its Forces Near Ukraine?* [online], Foreign Policy Research Institute, 2021. 08., 11. Forrás: fpri.org [2023. 01. 05.].

⁹³ Lee 2021: 12.

aktivitására. Mindeközben hiányoztak azok a képességek, amelyek nélkül Moszkva bizonyosan nem indítana meg egy nagy léptékű háborút Ukrajna ellen. Nem állítottak fel például tábori kórházakat, nem kezdtek el felhalmozni pótalkatrészeket, lőszer, üzem- és kenőanyagot előretolt ellátópontokon.⁹⁴ Szintén nem mozgósították a tavaszi csapatösszevonás során a Roszgvargyija (Nemzeti Gárda) alakulatait, amelyekre a hátszág stabilitásának fenntartása, illetve az elfoglalt területek pacifikálásának feladata hárulna háború esetén.⁹⁵ A nyugati katonai elemzők mindebből helyesen azt a konklúziót vonták le, hogy ha Oroszország valóban háborúra készülne, akkor egyrészt a támadó kontingens rejtettebb módon vonultatná fel, másrészt az orosz propagandagépezet magasabb fokozatba kapcsolna a katonai művelet információs előkészítése érdekében. Harmadrészt, a harcoló erők mellett a harci kiszolgáló erők és a karhatalmi erők is mozgásba lendülnének. Az orosz vezetés arra jutott, hogy képes ezeket gyorsabban telepíteni, minthogy a Nyugat katonai segítséget nyújtson Ukrajnának. Azaz, mire a nyugati hírszerző szervek detektálják a kiszolgáló erők jelenlétét, addigra már túl késő lesz.⁹⁶

Miközben Sojgu védelmi miniszter április 22-én bejelentette a nyugati és déli katonai körzetekben folytatott „harckészültségi gyakorlat” végét, és elrendelte az erők visszavonását állandó állomáshelyeikre május 1-jéig bezárólag, a valóságban csupán az alakulatok egy részét vonták vissza. Az amerikai hírszerzés szerint a bejelentést követő két hétben mindössze néhány ezer katonát szállítottak vissza, miközben továbbra is körülbelül 80 ezer orosz katona állomásozott az ukrán határ közelében. Ráadásul a visszavont alakulatok is haditechnikájuk jelentős részét hátrahagyták.⁹⁷ Ezért az erők újbóli felfejlesztését az ukrán határra már sokkal gyorsabban és rejtettebb módon tudta levezényelni Moszkva, minthogy a haditechnika már sok esetben helyben volt, csak a személyi állományt kellett hozzárendelni. Sojgu azzal indokolta az amúgy a középső katonai körzetben, Novoszibirszkben diszlokáló – tehát a déli és nyugati katonai körzet harckészültségi gyakorlatában eleve nem is érintett –, 41. összefegyvernemi hadsereg haditechnikájának hátrahagyását az ukrán határ közelében, hogy az egység alakulatai részt vesznek majd a szeptemberi Zapad hadgyakorlaton. Az itt lévő erők azonban nem mozdultak a pogonovói gyakorlótérrel. Helyette október közepétől elkezdték átcsoportosítani őket a szmolenszki körzetben, a belarusz határ közelében található Jelnjába. A 41. hadsereg alakulatainak kereskedelmi műholdfelvételeken is jól észlelhető, szokatlan mozgása volt az, amely a nyílt forrásból dolgozó katonai elemzők figyelmét is felkeltette.⁹⁸ A 41. hadsereg aktivitását novemberben további gyanús mozgások követték: újabb harcjárművek jelentek meg a Krímben, az 1. gárda harckocsihadsereg 2. gépesített lövész és 4. harckocsihadosztályait pedig a voronyezsi körzetben található Maszlovka vasútállomásán

⁹⁴ Lee 2021: 3.

⁹⁵ Gressel, Gustav (2021a): *War of Unreality: Why Russia is Threatening to Escalate the Ukraine Conflict*. [online], European Council on Foreign Relations, 2021. 04. 14., 11. Forrás: ecfre.eu [2023. 01. 05.].

⁹⁶ Zabrodskiy, Mykhaylo et al. (2022): *Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022*. [online], RUSI, 2022. 11. 30., 7. Forrás: rusi.org [2023. 01. 05.].

⁹⁷ Cooper, Helena – Barnes, Julian E. (2021): *80,000 Russian Troops Remain at Ukraine Border as U.S. and NATO Hold Exercises*. [online], The New York Times, 2021. 05. 05. Forrás: nytimes.com [2023. 01. 05.].

⁹⁸ Muzyka, Konrad (2021): *Russian Land Forces' Movements in October*. [online], Rochan Consulting, 2021. 10. 31. Forrás: rochan-consulting.com [2023. 01. 05.].

rakodták ki.⁹⁹ A Doneck megye szeparatisták által ellenőrzött részével határos rosztovi körzetben található egyik Roszgvargyija-bázison pedig jelentős mennyiségű új jármű tűnt fel.¹⁰⁰ A diplomáciai folyamat semmilyen módon nem befolyásolta a csapatösszevonás menetét. Decemberben, amikor Moszkva a biztonsági garanciákról szóló szerződéstervezetek átnyújtásával párbeszédet kezdeményezett, tovább folytatódott az erők beérkezése a megszállt Krímbe, és az Ukrajnával határos Brjanszk, Belgorod, Kurszk és Voronyezs régiókba. A tavaszi erőösszpontosítással ellentétben, amelyeket a nyílt forrásokból dolgozó orosz elemzőcsapat, a Conflict Intelligence Team az orosz vasúti regiszteren keresztül viszonylag pontosan követni tudott,¹⁰¹ decembertől az orosz szervek hathatós intézkedéseket tettek annak érdekében, hogy megnehezítsék az erők mozgásának nyomon követését. Előbb letiltották az elemzők által használt fiókok hozzáférését a vasúti adatbázishoz, majd egyszerűen törölték a katonai árut szállító vonatokat a regiszterből.¹⁰² Az, hogy az orosz fél igyekezett elrejtetni az erők mozgását, nem állt összhangban azzal az értékeléssel, miszerint Moszkva célja ezúttal is csak az erődemonstráció. Ahogy az sem, hogy ezúttal lassan megjelentek mindazon elemek is, amelyek a tavaszi csapatösszevonás során hiányoztak. A biztonsági garanciákról szóló januári tárgyalásokkal egy időben Belarusz területére is megkezdődött az orosz haditechnikai eszközök és katonák átcsoportosítása. Különösen szokatlan volt, hogy Moszkva legszorosabb katonai szövetségesének területére nem a szomszédos nyugati katonai körzetből – amelynek erőivel a belarusz fegyveres erők rendszeresen együtt gyakorlatoznak, és amely körzet parancsnokságának operatív alárendeltségében tevékenykednének a belarusz fegyveres erők háború esetén –, hanem a keleti katonai körzetből érkeztek erők, 8-9 ezer (!) kilométer távolságból. Az orosz védelmi minisztérium a tavaszi átcsoportosításhoz hasonlóan ismét csak a csapatmozgások észlelése után állt elő magyarázattal. Ezúttal a Szövetségi Eltökélttség (Szojuznaja Resimoszty) nevű hadgyakorlattal indokolták a csapatok mozgását, azt állítva, hogy az orosz–belarusz államszövetség (Szojuznaja Goszudarsztvo) reagáló erői vesznek majd részt a február 10. és 20. között megrendezni tervezett gyakorlaton, amely nem haladja meg a 2011-es Bécsi Dokumentumban meghatározott, bejelentésköteles keretszámot.¹⁰³ Ez azonban aligha fedte a valóságot. A TikTokon és más közösségimédia-platformokon megosztott képek és videók alapján az orosz erők egy része nem a kijelölt gyakorlótérre

⁹⁹ Gressel, Gustav (2021b): *Russia's Military Movements: What They Could Mean for Ukraine, Europe, and NATO*. [online], European Council on Foreign Relations, 2021. 11. 17. Forrás: ecfre.eu [2023. 01. 05.].

¹⁰⁰ *Sentinel-2 Imagery from Today of the Garrison Belonging to Rosgvardias 50th Separate Operational Brigade*. [online], The Lookout Twitter-fiók, 2021. 11. 11. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.].

¹⁰¹ A gdevagon.ru weboldal fizetős szolgáltatásán keresztül a CIT szakértői a vagon számának birtokában (amelyet a közösségi platformokra feltöltött, a haditechnikát szállító vasúti szerelvényekről készült fotók és videók alapján könnyen le lehetett olvasni) le tudták kérdezni az adott vonat indulási és érkezési helyét, sőt, a küldő és fogadó katonai alakulat számát is. Lásd például itt: *Update: yet another video shows T-72B3 tanks on a train*. [online], Conflict Intelligence Team Twitter-fiók, 2021. 04. 04. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.].

¹⁰² *On Monday, we spotted a video of a train carrying trucks and Tigr armored cars somewhere in Russia. We logged in to GdeVagon railcar tracking database – only to find our account effectively blocked*. [online], Conflict Intelligence Team Twitter-fiók, 2021. december 1. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.] és *Russian Troop Concentration Near Ukraine: End-of-Year Update*. [online], Conflict Intelligence Team, 2021. 12. 30. Forrás: citeam.org [2023. 01. 05.].

¹⁰³ Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériuma (é. n.): *Совместное оперативное учение «Союзная решимость-2022»*. [online], Forrás: mil.ru [2023. 01. 05.].

érkezett meg, hanem az ukrán határtól alig 50 km-re tűnt fel.¹⁰⁴ A TikTok-videók alatt szereplő kommentekben pedig a katonák hozzátartozói arról számoltak be, hogy a keleti katonai körzetből majdnem az összes szerződéses katonát Belaruszba vitték, és miközben a hadgyakorlat mindössze tíznapos volt, a parancs 2–9 hónapra szól.¹⁰⁵ A belarusz vasutasok közösségének Telegram-csatornája azt közölte, hogy összesen 200 vonatszerelvényt foglalt le az orosz védelmi minisztérium a személyi állomány és a haditechnika Belaruszba szállítására.¹⁰⁶ Figyelembe véve, hogy egy sztenderd vonatszerelvény 50 kocsiból áll, ez összesen 10 ezer vasúti kocsit jelentett, amely éppen ötszöröse volt annak a 2000 darabnak, amelyet a 2017-es Zapad hadászati szintű hadgyakorlatra kötött le az orosz haderő Belarusz irányba.¹⁰⁷ Február elején készített műholdképek szintén cáfolni látszottak azt, hogy Oroszország hadgyakorlatra készülne; a felvételeken jól kivehető volt egy fejlett tábori kórház a belarusz–ukrán határtól nem messze, Reccsában és a Krím félszigeten található Novoozernyében is.¹⁰⁸ Az amerikai hírszerzés információi alapján pedig január végén az orosz haderő megkezdte a vérkészletek felhalmozását is a felvonulási körletekben.¹⁰⁹

Február elejére az orosz szárazföldi erők 12 hadserege (11 összefgyvernemi és egy harckocsi hadsereg) közül 11-nek az egységei felsorakoztak az ukrán határra. A keleti katonai körzet 5., 29., 35. és 36. összefgyvernemi hadseregének egységei Belaruszban, a középső katonai körzet 41. összefgyvernemi hadserege a brjanszki régióban, a nyugati katonai körzet 20. és 6. összefgyvernemi hadserege a belgorodi és kurszki területen, az 1. gárda harckocsi hadserege Voronyezsben, a déli katonai körzet 58. összefgyvernemi hadserege és 22. hadteste a Krímben, a 8. hadserege pedig Rosztovban várta a parancsot a támadásra.¹¹⁰ Az amerikai hírszerzés becslése szerint február első hetében az orosz hadsereg 168 zászlóaljharccsoportjából körülbelül 120 az ukrán határon összpontosult, vagy éppen úton volt oda.¹¹¹ Közben a támadás légi és haditengerészeti komponensei is a helyükre kerültek: február 8–9-én a Balti Flotta három és az Északi Flotta két Ropucsá

¹⁰⁴ *This area in southeastern Belarus does not match any of the training grounds announced for the Russia-Belarus snap exercise.* [online], Conflict Intelligence Team Twitter-fiókja, 2022. 01. 19. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.].

¹⁰⁵ *“Almost All Contract Soldiers are Going to the Border”: Comments on Social Media Shed Light on Russian Troop Transfer.* [online], Conflict Intelligence Team, 2022. 01. 19. Forrás: citeam.org [2023. 01. 05.].

¹⁰⁶ *В промежутке с 16.01.2022 по 21.01.2022 на территории Республики Беларусь, в рамках проведения совместных стратегических учений* [online], Belarusz vasutasok közösségének Telegram-csatornája, 2022. 01. 21. Forrás: t.me [2023. 01. 05.].

¹⁰⁷ Kabanenko, Ihor (2017): *Rekindled Train Wagon Debate Calls Into Question Planned Size for ‘Zapad 2017’ Exercise.* [online], Jamestown, 2017. 02. 22. Forrás: jamestown.org [2023. 01. 05.].

¹⁰⁸ *My vision isn’t what it used to be, but is that a field hospital...* [online], Michael Kofman Twitter-fiókja, 2022. 02. 10. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.] és *A field hospital has been set up at the camp in Novoozerne.* [online], Benjamin Pittet Twitter-fiókja, 2022. 02. 11. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.].

¹⁰⁹ Stewart, Phil – Soldatkin, Vladimir – Marrow, Alexander (2022): *Russian Buildup at Ukraine Border Includes Blood for Wounded, U.S. Officials Say.* [online], Reuters, 2022. 01. 29. Forrás: reuters.com [2023. 01. 05.].

¹¹⁰ *Here is an updated map of Russian Combined Arms Armies’ (CAA) presence near Ukraine.* [online], Konrad Muzyka Twitter-fiókja, 2022. 02. 05. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.].

¹¹¹ *How Big is Russia’s Military Build-up around Ukraine?* [online], The Economist, 2022. 01. 31. Forrás: economist.com [2023. 01. 05.].

osztályú partra szállító hajója keresztülhajózott a Dardanellákon.¹¹² A légierő merev szárnyas repülőgépei nagy számban települtek át Ukrajnához közeli orosz és belarusz repterekre, miközben több tucatnyi csapatszallító és támadóhelikopter tűnt fel rögtönzött leszállóhelyen az orosz pusztában szerte a határ mentén.¹¹³ Miközben február 14-én Lavrov külügyminiszter a biztonsági garanciákról szóló tárgyalásokról referálva arról tájékoztatta Putyin elnököt, hogy a diplomáciai lehetőségeik még „távolról sincsenek ki-merítve”, az orosz alakulatok egy része már elhagyta a felvonulási körletét és megkezdte a szétbontakozást az ukrán határtól néhány tíz kilométerre.¹¹⁴ Ugyanezen a napon pedig a Fekete-tengeri Flotta hadihajói és partra szállító hajói elhagyták horgonyzási helyüket és kihajóztak a tengerre.¹¹⁵

A Kreml arra számított, hogy a közel 190 ezer fős támadókontingens elegendő lesz a győzelem gyors kivívásához, kész helyzet elé állítva a Nyugatot, mielőtt az érdemi támogatást nyújthatna Kijev számára. Annak érdekében, hogy a Nyugatot elrettentse a közvetlen beavatkozástól, Moszkva a „különleges katonai művelet” megindítását megelőző hónapban nukleáris kardcsörtetésbe kezdett. Putyin elnök többször utalt arra, hogy Ukrajna atomháborúba sodorhatja a NATO-t Oroszországgal a Krím félsziget hovatarozása miatt, illetve azt állította, hogy Kijev atomfegyverre akar szert tenni. A háború megindításának napján pedig úgy fogalmazott, hogy aki Oroszország útjába mer állni, az soha nem látott következményekkel fog szembenézni.¹¹⁶ A nukleáris erő demonstrálása azonban nem csupán a retorika szintjén zajlott. Január elején a TASZSZ arról számolt be orosz védelmi minisztériumi forrásokra hivatkozva, hogy a stratégiai nukleáris erők rendszerint összel megtartott éves gyakorlatára, a baljós hangzású Mennydörgésre (Grom) még az év elején sor kerülhet.¹¹⁷ Február 19-én valóban sor is került egy gyakorlatra, amely azonban valószínűleg nem az őszre tervezett Grom volt, minthogy azt október végén tartották meg.¹¹⁸

¹¹² *Not showing the amphibious warfare ships, but for interest, Northern Fleet's Ropucha-class ships Georgy Pobedonosets (016) and Olenegorsky Gorniyak (012). And Ivan Gren-class ship Pyotr Morgunov (017) In Dardanelles, Feb 9.* [online], H I Sutton Twitter-fiók, 2022. 02. 10. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.].

¹¹³ *NEW@Maxar satellite images show 32 Su-25 ground attack aircraft helicopters, an S-400 air defense unit, ground force equipment & UAV/drone unit at Luninets airfield in Belarus, just 30 miles north of Ukraine border.* [online], Christopher Miller Twitter-fiókja, 2022. 02. 18. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]; *New satellite images from February 15th of Belgorod border regions near Ukraine showing 3 new helicopter ports with dozens of helicopters established over the last few days (week?). This doesn't include Bryansk, Kursk, Belarus or Crimea.* [online], ELINT News Twitter-fiók, 2022. 02. 18. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.] és *Looks like a forward deployment site for VKS helicopters in Belgorod Oblast, which borders Ukraine.* [online], Guy Plopsky Twitter-fiókja, 2022. 02. 13. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.].

¹¹⁴ *President of Russia (2022): Meeting with Foreign Minister Sergei Lavrov.* [online], 2022. 02. 14. Forrás: kremlin.ru [2023. 01. 05.] illetve *Russian Preparations for Possible Large Scale Attack on Ukraine.* [online], Conflict Intelligence Team, 2022. 02. 14. Forrás: citeam.org [2023. 01. 05.].

¹¹⁵ *Fresh Sentinel-1 SAR imagery of Sevastopol, at 1536z today, shows that a number of BLKFLT ships have gone to sea since yesterday.* [online], The Lookout Twitter-fiók, 2022. 02. 14. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.].

¹¹⁶ *Arndt, Anna Clara – Horovitz, Liviu (2022): Nuclear Rhetoric and Escalation Management in Russia's War against Ukraine: A Chronology.* [online], SWP Working Paper 03, 2022. 09. 03. Forrás: swp-berlin.org [2023. 01. 05.].

¹¹⁷ *Drills of Russia's Strategic Nuclear Forces to be Held in Early 2022, Source Says.* [online], TASZSZ, 2022. 01. 03. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.].

¹¹⁸ *Президент России (2022): Учение сил стратегического сдерживания.* [online], 2022. 02. 19. Forrás: kremlin.ru [2023. 01. 05.], illetve *Russia Notifies US of Its Annual Nuclear Exercise, Grom.* [online], Meduza, 2022. 10. 26. Forrás: meduza.io [2023. 01. 05.].

Február elején pedig Mig-31-es vadászbombázó gépek érkeztek Kalinyingrádba Kinzsál hiperszonikus, nukleáris töltet hordozására alkalmas rakétákkal.¹¹⁹

Oroszország háborúja Ukrajna ellen

Noha a harcselekmények február 24-én hajnalban vették kezdetüket azzal, hogy Moszkva február 21-én elismerte a két szakadár terület, a Donyecki és Luganszki Népköztársaság függetlenségét, újabb területi igényekkel állt elő Ukrajnával szemben, ezzel egyértelművé téve a fegyveres konfliktus elkerülhetetlenségét. A két szakadár entitást ugyanis nem az általuk február 21-én ellenőrzött területek mentén (Doneck és Luhanszk megyék körülbelül 40-40%-a), hanem azok alkotmányaikba foglalt határaival együtt ismerte el, amelyek Doneck és Luhanszk megyék egészét magukban foglalták. A „népköztársaságokkal” megkötött barátsági és kölcsönös segítségnyújtási megállapodás alapján pedig Oroszország lényegében magára vállalta a két szakadár kvázi állam területi integritásának szavatolását, és egyben kiterjesztését az általuk nem ellenőrzött területekre.

A háborús cél azonban még sem e két terület védelmére irányult, szemben a háború elkerülhetetlenségét alátámasztani igyekvő orosz propaganda állításaival és az ukrán vezetés várákozásaival. Kijev ugyanis úgy kalkulált, hogy az oroszok a Donbaszban próbálhatnak meg döntő katonai vereséget mérni az összhaderőnemi műveleti területen lévő ukrán erőkre, így destabilizálva az ukrán államot.¹²⁰ Éppen ellenkezőleg történt. Háborús beszédében Vlagyimir Putyin Ukrajna „nácitlanítását” és „demilitarizációját” tűzte ki a „különleges katonai művelet” céljául, a Donbaszban indított offenzíva pedig csupán az itt lévő, a manővererők nagyjából felét kitevő 10 dandár lekötését szolgálta.¹²¹ A háború az ukrán légvédelem elleni elektronikai zavarással, majd a légvédelmi rendszerek, vezetés-irányítási infrastruktúra, ipari célpontok, csapatösszevonási körletek, üzemanyag-tározók és hadianyagraktárak elleni nagy hatótávolságú precíziós csapásmérésekkel vette kezdetét.¹²² A művelet súlypontját a Kijevtől körülbelül 20 km-re, Hosztomelben található Antonov reptér elleni helikopteres légideszant-művelet képezte. Az orosz légi deszant-erők két hullámban kéttucat helikopterrel érkeztek a reptér elfoglalására, hogy hídfőállást létesítsenek ott. Az ukrán hírszerzés információi szerint 18 db Il-76 katonai szállítórepülőgép várákozott Belaruszban arra, hogy további erőket szállítson az Antonov reptérre.¹²³ A terv szerint a hídfőből kiindulva a légideszant- és különleges erők elfoglalták volna a fővárosban található kormányzati és katonai kulcsojektumokat, a parlamentet, valamint végeztek volna az ukrán politikai vezetés tagjaival. A négy-öt fő hadműveleti irányban előrenyomuló szárazföldi erők feladata a helyi adminisztráció épületeinek megszállása, a kritikus infrastruktúra, köztük az atomerőművek elfoglalása és a megmaradt

¹¹⁹ *It's certainly meant to send a signal when RU deploys its most advanced strike weapon Kinzhal forward to Kaliningrad. There are only a few of them, and half of them are now said to be in Kaliningrad.* [online], Carl Bildt Twitter-fiókja, 2022. 02. 08. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.].

¹²⁰ Zabrodskyi et al. 2022: 22.

¹²¹ Zabrodskyi et al. 2022: 23.

¹²² Zabrodskyi et al. 2022: 24.

¹²³ Marson, James (2022): *Putin Thought Ukraine Would Fall Quickly. An Airport Battle Proved Him Wrong.* [online], The Wall Street Journal, 2022. 03. 03. Forrás: wsj.com [2023. 01. 05.].

ellenállási góccok izolálása és felszámolása volt.¹²⁴ Vagyis az orosz terv egy lefejezőcsapás volt abban a reményben, hogy ha sikerül kiiktatni a politikai vezetést és szétzilálni a katonai vezetést, akkor az ukrán fegyveres erők nem fognak tudni érdemi ellenállást kifejteni. A terv a katonai erő főként demonstratív célú alkalmazása mellett az FSZB műveletén alapult. Az orosz titkosszolgálatnak ki kellett volna iktatnia az ukrán politikai vezetést, és hatalomba segíteni a Moszkva-barát politikai erőket.¹²⁵ Ahogy azonban a hosztomeli hídfő kiépítése is kudarcot vallott, miután az ukrán tüzérség szétlőtte a leszállópályát, ahova az erősítés beérkezhetett volna, úgy a művelet titkosszolgálati szála is hamvába hullt. Az északról, Belaruszból beérkező szárazföldi erők pedig elakadtak Kijev nyugati külvárosaiban – Irpinyben, Bucsában, Hosztomelben –, miután a területet az ukrán védelem az Irpiny folyóval elárasztotta.¹²⁶ Ezzel lényegében a „különleges katonai művelet” terve megbukott, az orosz haderő pedig a déli, herszoni gyors előrenyomulást leszámítva minden hadműveleti irányban komoly ellenállásba ütközött. B-terv hiányában nem maradt más választás, mint megpróbálni követni az eredeti forgatókönyvet a kezdeti sokkhatás után szervezett ellenállást kifejtő ukrán fegyveres erőkkel szemben. Az orosz erők túl sok irányban, egymással koordinálatlanul nyomultak előre északról a Dnyeper mindkét partján Kijev, északkeleten Harkiv, délen a Krímből kiindulva északkeleti irányban Mariupol, északnyugati irányban pedig Mikolajiv és Odessza felé haladva. Mindeközben bár a fix telepítésű légvédelmi rendszerek 75%-ára mértek csapást az orosz erők a háború első két napjában, a mobil légvédelmi eszközök esetében ez az arány csupán 10% volt, így nem sikerült kivívni a légi fölényt az ukrán légtér egészében.¹²⁷

Az orosz katonai vezetés március végén stratégiát váltott, feladva a gyors rezsimváltás tervét, és megpróbálta egy nagy hadműveleti bekerítésben körbe zárni a Donbaszban lévő ukrán erőket, és döntő vereséget mérni rájuk. Azonban hamar kiderült, hogy az orosz haderőnek ehhez nincs elég manővererője. A háború első hónapjában elszenvedett súlyos veszteségek ugyanis tovább fokozták az orosz haderő strukturális problémáit. Az orosz haderő körülbelül 30%-át a sorállomány adta, ami azt jelentette, hogy a szerződéses állomány azoknál a fegyvernemeknél és szakcsoportoknál koncentráltabb, amelyek komolyabb felkészítést igényeltek. Így a kevesebb felkészítést igénylő lövészkatonák esetében aránytalanul nagy volt a sorállomány aránya, akiket azonban az orosz jogrend szerint nem lehetett külföldön bevetni, ráadásul Moszkva nem is hirdetett hadiállapotot. Emiatt az állománytábla alapján 800-900 fős zászlóaljharccsoportok többsége a valóságban ennél jóval kisebb feltöltöttségű volt, némely esetben csupán 350 katonával rendelkeztek. A háború elején elszenvedett igen jelentős veszteségek pedig tovább morzszolták a lövészalakulatok állományát.¹²⁸ Emiatt az orosz haderő áprilistól igyekezett a tüzérségi fölényére támaszkodva szisztematikusan felőrölni az ukrán védelmet a Donbaszban,

¹²⁴ Zabrodskiy et al. 2022: 8.

¹²⁵ Miller, Greg – Belton, Catherine (2022): *Russia's Spies Misread Ukraine and Mised Kremlin as War Loomed*. [online], The Washington Post, 2022. 08. 19. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 05.].

¹²⁶ Sonne, Paul et al. (2022): *Battle for Kyiv: Ukrainian Valor, Russian Blunders Combined to Save the Capital*. [online], The Washington Post, 2022. 08. 24. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 05.].

¹²⁷ Zabrodskiy et al. 2022: 24.

¹²⁸ Kofman, Michael – Lee, Rob (2022): *Not Built for Purpose: The Russian Military's Ill-fated Force Design*. [online], War on the Rocks, 2022. 06. 02. Forrás: warontherocks.com [2023. 01. 05.].

aminek eredményeként sikerült bevenniük két, a háború előtt egyenként százezres várost, Szeverodonecket és Liszicsanszkot. Az ukrán haderő azonban a nyugati támogatásnak köszönhetően nyár közepére meg tudta állítani az orosz előrenyomulást, nyár végén pedig ellentámadásba lendült előbb Herszon nyugati felén, majd – kihasználva, hogy az orosz erők érzékelve az ukrán szándékokat, jelentős erőket csoportosítottak át a herszoni hídfőbe a harkivi megszállt területekről – egy gyors hadműveletben áttörtek a gyenge orosz védelmen, és elvágták az Izjumban lévő orosz erőket az utánpótlási vonalaiktól Volohiv Jar és Kupjanszk elfoglalásával, majd felszabadították Harkiv megye szinte egészét.¹²⁹ A vereség hatására az orosz vezetés kénytelen volt részleges mozgósítást elrendelni, azonban ez sem mentette meg attól, hogy az ukránok novemberben kiszorítsák az orosz erőket a Dnyeper folyó nyugati partjáról Herszonban, és visszafoglalják az egyetlen megyeszékhelyet, amelyet az oroszoknak addig sikerült elfoglalniuk. Ráadásul mindezt alig másfél hónappal azután, hogy Doneck, Luhanszk és Zaporizsja megyékkel együtt Herszont is anektálta Moszkva, miközben valójában egyik területet sem ellenőrizte teljes egészében az orosz haderő. Vagyis a Kreml nézőpontjából immáron orosz területet voltak kénytelenek feladni.

Ukrajna gyors elfoglalásának, a politikai vezetés megdöntésének terve súlyos, ám nem végzetes stratégiai döntés volt. A háború folyamán azonban az orosz politikai és katonai vezetés hibás döntések sorozatát hozta meg, illetve odázta el, amelyek eredményeként az eredeti céljai eléréséhez a Kreml nem közelebb, hanem távolabb került. Bár Ukrajna tragikus emberi, gazdasági, infrastrukturális veszteségeket szenvedett el, a „náciitanítás” köntösébe burkolt politikai rezsimváltást aligha fogja tudni elérni Moszkva. A gyors rezsimváltási művelet helyett Moszkva arra játszik, hogy hosszú távon kikényszeríthető az ukrán állam összeomlása. Az október óta folyó rakéta- és dróntámadások a villamos hálózat ellen komoly szenvedést okoznak a polgári lakosság számára, de egyelőre képtelenek megtörni a társadalmi akaratot, és aláásni a politikai vezetés iránti bizalmat. A történelmi tapasztalat pedig azt mutatja, hogy ez a stratégia a jövőben sem fog sikerrel kecsegtetni.¹³⁰ Az, hogy az orosz haderő képes lesz döntő vereséget mérni az ukrán fegyveres erőkre szintén valószínűtlen. Míg a részleges – és várható további – mozgósításnak köszönhetően az orosz haderő immáron orvosolni tudja létszámhiányát, a harcoló erők morálja és kiképzettsége aligha fog javulni. Ráadásul a mozgósítás elrendelésének halogatása, illetve a Donbaszban április és július között alkalmazott tüzérségi felőrlés módszere miatt az orosz hadsereg mostanra komoly tüzérségi lőszerhiánnyal küzd.¹³¹ Vagyis hiába a mozgósítás, nem valószínű, hogy az orosz haderő rövid távon képes lesz visszaszerezni a kezdeményezést és komoly támadóműveletet indítani az ukrán erők ellen. Bár az ukrán hadiipari létesítmények elleni csapásmérések jelentős károkat okoztak, a nyugati

¹²⁹ Khurshudyan, Isabelle et al. (2022): *Inside the Ukrainian Counteroffensive that Shocked Putin and Reshaped the War*. [online], The Washington Post, 2022. 12. 29. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 05.].

¹³⁰ Lenthár Balázs (2022): *Megtörhető egy nép ellenállása a háttország pusztításával?* [online], HVG360, 2022. 12. 14. Forrás: hvg.hu [2023. 01. 05.].

¹³¹ Lee, Rob – Kofman, Michael (2022): *How the Battle for the Donbas Shaped Ukraine's Success*. [online], Foreign Policy Research Institute, 2022. december 23. Forrás: fpri.org [2023. 01. 05.].

támogatás miatt nem sikerült döntő hatást elérni.¹³² Miközben a „náciatlanítás” mellett Ukrajna „demilitarizációja” volt Moszkva deklarált stratégiai célja, Ukrajna a nyugati támogatásnak – illetve a zsákmányolt orosz haditechnikának – köszönhetően militarizáltabb, mint valaha volt. Mindeközben Oroszország 2023 januárjáig csak a fotóval/videóval dokumentált veszteségek alapján is elvesztette aktív, 2800 darabos harcokcsialományának több mint felét.¹³³ A Kreml arra apellál, hogy megvan a stratégiai türelme az elhúzódó háborúhoz, az Ukrajnának nyújtott nyugati támogatás pedig idővel elapad majd.

Oroszország az Ukrajna elleni háborúval egy olyan ki nem kényszerített stratégiai vereségbe manőverezte magát, amelynek következményei messze túlmutatnak Ukrajnán, és minimum aláássák Oroszország befolyását a posztszovjet térség más részeiben.¹³⁴ De nem elképzelhetetlen az sem, hogy egy látványos katonai vereség, a háború és a nyugati szankciós politika miatti gazdasági és társadalmi hanyatlás olyan turbulens belpolitikai folyamatokat szabadít útjára, amelynek végeredményeként a hosszúra nyúlt szovjet felbomlás megbontja az Oroszországi Föderáció egységét is.

Irodalomjegyzék

- A field hospital has been set up at the camp in Novoozerne.* [online], Benjamin Pittet Twitter-fiókja, 2022. 02. 11. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- Allan, Duncan (2020): *The Minsk Conundrum: Western Policy and Russia's War in Eastern Ukraine.* [online], Chatham House, 2020. 05. Forrás: chathamhouse.org [2023. 01. 05.]
- “Almost All Contract Soldiers are Going to the Border”: Comments on Social Media Shed Light on Russian Troop Transfer.* [online], Conflict Intelligence Team, 2022. 01. 19. Forrás: citeam.org [2023. 01. 05.]
- Arndt, Anna Clara – Horowitz, Liviu (2022): *Nuclear Rhetoric and Escalation Management in Russia's War against Ukraine: A Chronology.* [online], SWP Working Paper 03, 2022. 09. 03. Forrás: swp-berlin.org [2023. 01. 05.]
- Attack On Europe: Documenting Russian Equipment Losses During The 2022 Russian Invasion Of Ukraine.* [online], Oryx, 2022. 02. 24. Forrás: oryxspioenkop.com
- Az Egyesült Államok Képviselői a Nemzetközi Szervezetekhez Genfben (2022): *Briefing with Deputy Secretary Wendy R. Sherman on the U.S.-Russia Strategic Stability Dialogue.* [online], 2022. 01. 10. Forrás: geneva.usmission.gov [2023. 01. 05.]
- Az Oroszországi Föderáció Külügyminisztériuma (2021): *Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел Российской Федерации С.В.Лаврова в ходе пресс-конференции по итогам деятельности российской дипломатии в 2020 году, Москва, 18 января 2021 года.* [online], 2021. 01. 18. Forrás: mid.ru [2023. 01. 05.]
- Barnes, Julian E. – Schmitt, Eric (2021): *U.S. Warns Allies of Possible Russian Incursion as Troops Amass Near Ukraine.* [online], The New York Times, 2021. 11. 19. Forrás: nytimes.com [2023. 01. 05.]
- Baunov, Alekszandr (2021): *Will Putin Get What He Wants on Ukraine?* [online], Carnegie, 2021. 12. 09. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 05.]
- Baunov, Alekszandr (2022): *Do not Mistake Kherson Retreat for a Crack in Putin's Armour.* [online], Financial Times, 2022. 11. 10. Forrás: ft.com [2023. 01. 05.]

¹³² Bronk, Justin – Reynolds, Nick – Watling, Jack (2022): *The Russian Air War and Ukrainian Requirements for Air Defence.* [online], RUSI, 2022. 11. 07., 28. Forrás: rusi.org [2023. 01. 05.]

¹³³ *Attack On Europe: Documenting Russian Equipment Losses During The 2022 Russian Invasion Of Ukraine.* [online], Oryx, 2022. 02. 24. Forrás: oryxspioenkop.com [2023. 01. 05.]

¹³⁴ Sz. Bíró Zoltán (2022): *Az orosz befolyás gyengülése a posztszovjet térségben.* [online], Élet és Irodalom, 2022. 12. 22. Forrás: es.hu [2023. 01. 05.]

- Bennett, Brian – Hennigan, W.J. (2022): *Why Biden Is Already Losing in Putin's Ukraine Gambit*. [online], Time, 2022. 01. 27. Forrás: time.com [2023. 01. 05.]
- Bertrand, Natasha – Hansler, Jennifer (2022): *US Alleges Russia Planning False Flag Operation against Ukraine Using 'Graphic' Video*. [online], CNN, 2022. 02. 03. Forrás: cnn.com [2023. 01. 05.]
- Bogdanov, Alekszej (2017): *Preserving Peace Among the Great Powers: Russia's Foreign Policy and Normative Challenges to the International Order*. In Kanet, Roger E. (szerk.): *The Russian Challenge to the European Security Environment*. Cham: Palgrave Macmillan, 37–59. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-319-50775-0_3
- Bronk, Justin – Reynolds, Nick – Watling, Jack (2022): *The Russian Air War and Ukrainian Requirements for Air Defence*. [online], RUSI, 2022. 11. 07. Forrás: rusi.org [2023. 01. 05.]
- Bruchard, Hans von der (2022): *Scholz, Zelenskiy Play Down Talk of NATO Membership for Ukraine*. [online], Politico, 2022. 02. 14. Forrás: politico.com [2023. 01. 05.]
- Brunson, Jonathan (2019): *Implementing the Minsk Agreements Might Drive Ukraine to Civil War. That's Been Russia's Plan All Along*. [online], War on the Rocks, 2019. 02. 01. Forrás: warontherocks.com [2023. 01. 05.]
- Brzezinski, Zbigniew (1994): *The Premature Partnership*. [online], Foreign Affairs, 1994. 03. 01. Forrás: foreignaffairs.com [2023. 01. 05.]
- Brzezinski, Zbigniew (1997): *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.
- Citizen's Attitudes to the Situation in Donbas*. [online], Razumkov Központ, 2016. Forrás: razumkov.org.ua
- Cochran, Shawn (2022): *Will Putin's War in Ukraine Continue Without Him?* [online], War on the Rocks, 2022. 10. 10. Forrás: warontherocks.com [2023. 01. 05.]
- Conference on Security and Cooperation in Europe Final Act*. [online], EBESZ, 1975. Forrás: osce.org [2023. 01. 05.]
- Conflict with Ukraine: October 2022*. [online], Levada, 2022. 11. 01. Forrás: levada.ru [2023. 01. 05.]
- Cooper, Helena – Barnes, Julian E. (2021): *80,000 Russian Troops Remain at Ukraine Border as U.S. and NATO Hold Exercises*. [online], The New York Times, 2021. 05. 05. Forrás: nytimes.com [2023. 01. 05.]
- Court Places Medvedchuk under House Arrest: What is Happening?* [online], Ukraine Crisis, 2021. 05. 14. Forrás: uacrisis.org [2023. 01. 05.]
- Crowley, Michael (2022): *All Options Are Not on the Table as Biden Moves Troops Closer to Ukraine*. [online], The New York Times, 2022. 02. 05. Forrás: nytimes.com [2023. 01. 05.]
- Defense Chief Ends Large-Scale Drills in Russia's South After Goals Achieved*. [online], TASZSZ, 2021. 04. 22. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.]
- Documentos entregados por la OTAN y EE UU en respuesta al tratado que les presentó Rusia el 17 de diciembre de 2021*. [online], El País, 2022. 02. 02. Forrás: elpais.com
- Drills of Russia's Strategic Nuclear Forces to be Held in Early 2022, Source Says*. [online], TASZSZ, 2022. 01. 03. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.]
- Fearon, James D. (1997): *Signaling Foreign Policy Interests: Tying Hands versus Sinking Costs*. *The Journal of Conflict Resolution*, 41(1), 68–90. Online: <https://doi.org/10.1177/0022002797041001004>
- Fresh Sentinel-1 SAR-imagery of Sevastopol, at 1536z today, shows that a number of BLKFLT ships have gone to sea since yesterday*. [online], The Lookout Twitter-fiók, 2022. 02. 14. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- Frolov, Vlagyimir (2021a): *Финляндизация Украины. О чем на самом деле «историческая» статья Путина (и два телеинтервью)*. [online], Republik, 2021. 07. 19. Forrás: republic.ru [2023. 01. 05.]
- Frolov, Vlagyimir (2021b): *Сдерживай и вовлекай. Зачем Нуланд приезжала в Москву и как она будет давить на Киев*. [online], Republik, 2021. 10. 14. Forrás: republic.ru [2023. 01. 05.]
- Frolov, Vlagyimir (2021c): *Много, громко, в снежке. Как Россия могла бы договориться с НАТО*. [online], Carnegie, 2021. 12. 16. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 05.]
- Frolov, Vlagyimir (2021d): *Can Russia and NATO Come to an Agreement?* [online], Carnegie, 2021. 12. 22. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 05.]
- Gelman, Vlagyimir (2022): *Когда поражения полезны?* [online], Vlagyimir Gelman Telegram csatornája, 2022. 11. 03. Forrás: t.me [2023. 01. 05.]
- Giddens, Anthony (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.

- Gressel, Gustav (2021a): *Russia's Military Movements: What They Could Mean for Ukraine, Europe, and NATO*. [online], European Council on Foreign Relations, 2021. 11. 17. Forrás: ecfre.eu [2023. 01. 05.]
- Gressel, Gustav (2021b): *War of Unreality: Why Russia is Threatening to Escalate the Ukraine Conflict*. [online], European Council on Foreign Relations, 2021. 04. 14. Forrás: ecfre.eu [2023. 01. 05.]
- Harris, Shane et al. (2022): *Road to War: U.S. Struggled to Convince Allies, and Zelensky, of Risk of Invasion*. [online], The Washington Post, 2022. 08. 16. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 05.]
- Here is an updated map of Russian Combined Arms Armies' (CAA) presence near Ukraine*. [online], Konrad Muzyka Twitter-fiókja, 2022. 02. 05. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- Hill, Fiona – Stent, Angela (2022): *The World Putin Wants. How Distortions About the Past Feed Delusions About the Future*. [online], Foreign Affairs, 2022. 08. 25. Forrás: foreignaffairs.com [2023. 01. 05.]
- How Big is Russia's Military Build-up around Ukraine?* [online], The Economist, 2022. 01. 31. Forrás: economist.com
- It's certainly meant to send a signal when RU deploys its most advanced strike weapon Kinzhal forward to Kaliningrad. There are only a few of them, and half of them are now said to be in Kaliningrad*. [online], Carl Bildt Twitter-fiókja, 2022. 02. 08. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- Jórárt Krisztián (2021): *A Biden-adminisztráció első fél évének Oroszország-politikája. Nemzet és Biztonság*, 14(2), 3–15. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2021.2.1>
- Jórárt Krisztián (2022): *A Moszkva által követelt biztonsági garanciákról*. [online], SVKI Elemzések, 2022/1. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2023. 01. 05.]
- Kabanenko, Ihor (2017): *Rekindled Train Wagon Debate Calls Into Question Planned Size for 'Zapad 2017' Exercise*. [online], Jamestown, 2017. 02. 22. Forrás: jamestown.org [2023. 01. 05.]
- Kanet, Roger E. – Moulioukova, Dina (2021): *Russia and the World in the Putin Era. From Theory to Reality in Russian Global Strategy*. London: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781003190417>
- Khurshudyan, Isabelle – Sonne, Paul – Morgunov, Serhiy – Hrabchuk, Kamila (2022): *Inside the Ukrainian Counteroffensive that Shocked Putin and Reshaped the War*. [online], The Washington Post, 2022. 12. 29. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 05.]
- Kiss Csaba (2022): *Sz. Bóró Zoltán: Putyin súlyos tragédiába vitte Oroszországot*. [online], Portfolio, 2022. 03. 17. Forrás: portfolio.hu [2023. 01. 05.]
- Kofman, Michael – Lee, Rob (2022): *Not Built for Purpose: The Russian Military's Ill-fated Force Design*. [online], War on the Rocks, 2022. 06. 02. Forrás: warontherocks.com [2023. 01. 05.]
- Lasserre, Isabelle (2022): *Crise en Ukraine: Emmanuel Macron en première ligne face à Vladimir Poutine*. [online], Le Figaro, 2022. 02. 07. Forrás: lefigaro.fr [2023. 01. 05.]
- Lee, Rob (2021): *Russia's Coercive Diplomacy. Why did the Kremlin Mass Its Forces Near Ukraine?* [online], Foreign Policy Research Institute, 2021. 08. Forrás: fpri.org [2023. 01. 05.]
- Lee, Rob – Kofman, Michael (2022): *How the Battle for the Donbas Shaped Ukraine's Success*. [online], Foreign Policy Research Institute, 2022. 12. 23. Forrás: fpri.org [2023. 01. 05.]
- Lenthár Balázs (2022): *Megtörhető egy nép ellenállása a hátszág pusztításával?* [online], HVG360, 2022. 12. 14. Forrás: hvg.hu
- Lo, Bobo (2022): *Rewinding the Clock? US-Russia Relations in the Biden Era*. [online], Ifri, 2022. 02. Forrás: ifri.org [2023. 01. 05.]
- Looks like a forward deployment site for VKS helicopters in Belgorod Oblast, which borders Ukraine*. [online], Guy Plopsky Twitter-fiókja, 2022. 02. 13. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- Lukjanov, Fjodor (2021): *US & NATO Won't Accept Russia's Security Demands, So What Next?* [online], Russia in Global Affairs, 2021. 12. 21. Forrás: globalaffairs.ru [2023. 01. 05.]
- Marson, James (2022): *Putin Thought Ukraine Would Fall Quickly. An Airport Battle Proved Him Wrong*. [online], The Wall Street Journal, 2022. 03. 03. Forrás: wsj.com [2023. 01. 05.]
- Mearsheimer, John. J. (2014): *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin*. [online], Foreign Affairs, 2014. 08. 18. Forrás: foreignaffairs.com [2023. 01. 05.]
- Medvedyev, Dmitrij (2021): *Почему бессмысленны контакты с нынешним украинским руководством. Пять коротких полемических тезисов*. [online], Kommerszant, 2021. 10. 11. Forrás: kommersant.ru [2023. 01. 05.]

- Michael Kofman, an Expert on Russia's Armed Forces, Explains Why the Kremlin will Seek Regime Change in Ukraine.* [online] Economist, 2022. február 23. Forrás: economist.com [2023. 01. 05.]
- Miller, Christopher (2019): *Explainer: What Is The Steinmeier Formula – And Did Zelenskiy Just Capitulate To Moscow?* [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2019. 10. 02. Forrás: rferl.org [2023. 01. 05.]
- Miller, Greg – Belton, Catherine (2022): *Russia's Spies Misread Ukraine and Mised Kremlin as War Loomed.* [online], The Washington Post, 2022. 08. 19. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 05.]
- Muzyka, Konrad (2021): *Russian Land Forces' Movements in October.* [online], Rochan Consulting, 2021. 10. 31. Forrás: rochan-consulting.com
- My vision isn't what it used to be, but is that a field hospital...* [online], Michael Kofman Twitter-fiókja, 2022. 02. 10. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- NATO (1995): *Study on NATO Enlargement.* [online], 1995. 09. 03. Forrás: nato.int [2023. 01. 05.]
- NATO (2020): *NATO Recognises Ukraine as Enhanced Opportunities Partner.* [online], 2020. 06. 12. Forrás: nato.int [2023. 01. 05.]
- NATO (2022): *Press Conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg Following the Meeting of the NATO-Russia Council.* [online], 2022. 01. 12. Forrás: nato.int [2023. 01. 05.]
- Naylor, Brian (2021): *Biden Warns Putin He'll Face Tough Sanctions If Russia Invades Ukraine.* [online], NPR, 2021. 12. 07. Forrás: npr.org [2023. 01. 05.]
- NEW@Maxar satellite images show 32 Su-25 ground attack aircraft helicopters, an S-400 air defense unit, ground force equipment & UAV/drone unit at Luninets airfield in Belarus, just 30 miles north of Ukraine border.* [online], Christopher Miller Twitter-fiókja, 2022. 02. 18. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- New satellite images from February 15th of Belgorod border regions near Ukraine showing 3 new helicopter ports with dozens of helicopters established over the last few days (week?). This doesn't include Bryansk, Kursk, Belarus or Crimea.* [online], ELINT News Twitter-fiók, 2022. 02. 18. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- Normandy Format Talks in Berlin End without Results, Kremlin Official Says.* [online], TASZSZ, 2022. 02. 11. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.]
- Not showing the amphibious warfare ships, but for interest, Northern Fleet's Ropucha-class ships Georgy Pobedonosets (016) and Olenegorsky Gornyak (012). And Ivan Gren-class ship Pyotr Morgunov (017) In Dardanelles, Feb 9.* [online], H I Sutton Twitter-fiók, 2022. 02. 10. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- On Monday, we spotted a video of a train carrying trucks and Tigr armored cars somewhere in Russia. We logged in to GdeVagon railcar tracking database – only to find our account effectively blocked.* [online], Conflict Intelligence Team Twitter-fiók, 2021. 12. 01. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- Orosz és ukrán gazdasági helyzet, európai gázellátás vs. szankciók – Deák András.* [online], Inforádió Aréna, 2022. 07. 27. Forrás: youtube.com [2023. 01. 05.]
- Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériuma (é. n.): *Совместное оперативное учение «Союзная решимость-2022».* [online], Forrás: mil.ru [2023. 01. 05.]
- Paris "Normandie" Summit.* [online], Élysée Palota, 2019. 12. 09. Forrás: elysee.fr
- Phalnikar, Sonia (2022): *Behind the Scenes in Macron's War Diplomacy.* [online], Deutsche Welle, 2022. 07. 01. Forrás: dw.com [2023. 01. 05.]
- Poliscsuk, Olha – Holcomb, Franklin (2020): *Breaking the Pattern: The Relative Success of the Latest Ceasefire Agreement in Ukraine.* [online], Armed Conflict Location & Event Data Project, 2020. 11. 24. Forrás: acledata.com [2023. 01. 05.]
- President of Russia (2021): *Article by Vladimir Putin "On the Historical Unity of Russians and Ukrainians".* [online], 2021. 07. 12. Forrás: kremlin.ru [2023. 01. 05.]
- President of Russia (2022): *Meeting with Foreign Minister Sergei Lavrov.* [online], 2022. 02. 14. Forrás: kremlin.ru [2023. 01. 05.]
- President of Russia (2022): *News Conference Following Russian-German Talks.* [online], 2022. 02. 15. Forrás: kremlin.ru [2023. 01. 05.]
- Rác András (2020): *Oroszország biztonságpolitikai törekvései a posztsovjét térségben.* [online], SVKK Védelmi Tanulmányok, 2020/3. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2023. 01. 05.]
- Raphelson, Samantha (2019): *Russia and Ukraine Conduct Prisoner Exchange, Renewing Hopes for Talks.* [online], NPR, 2019. 09. 07. Forrás: npr.org [2023. 01. 05.]

- Readout of President Biden's Video Call with President Vladimir Putin of Russia.* [online], The White House, 2021. 12. 07. Forrás: whitehouse.gov [2023. 01. 05.]
- Remarks by President Biden in Press Conference.* [online], The White House, 2021. 06. 16. Forrás: whitehouse.gov [2023. 01. 05.]
- Rubin, Mihail – Szuharev, Dmitrij – Maglov, Mihail – Badanin, Roman (2022): *Investigation for Vladimir Putin's 70th Birthday.* [online], Proekt, 2022. 04. 01. Forrás: proekt.media [2023. 01. 05.]
- Russia Does Not Need Normandy Quartet's Meeting for Meeting's Sake – Lavrov.* [online], TASZSZ, 2021. 09. 06. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.]
- Russia Notifies US of Its Annual Nuclear Exercise, Grom.* [online], Meduza, 2022. 10. 26. Forrás: meduza.io [2023. 01. 05.]
- Russian Preparations for Possible Large Scale Attack on Ukraine.* [online], Conflict Intelligence Team, 2022. 02. 14. Forrás: citeam.org [2023. 01. 05.]
- Russian Troop Concentration Near Ukraine: End-of-Year Update.* [online], Conflict Intelligence Team, 2021. 12. 30. Forrás: citeam.org [2023. 01. 05.]
- Russia Publishes Ukraine-Related Diplomatic Correspondence with France, Germany.* [online], Euractiv, 2021. 11. 18. Forrás: euractiv.com [2023. 01. 05.]
- Russia's Agreements with US and NATO should be Considered as Package – Senior Diplomat.* [online], TASZSZ, 2021. 12. 17. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.]
- Russia-Ukraine Tensions: UK Warns of Plot to Install pro-Moscow Ally.* [online], BBC, 2022. 01. 23. Forrás: bbc.com [2023. 01. 05.]
- Russia Won't 'Wait Forever' over Security Demands.* [online], Reuters, 2022. 01. 15. Forrás: youtube.com [2023. 01. 05.]
- Sanger, David E. – Troianovski, Anton (2022): *U.S. Intelligence Weighs Putin's Two Years of Extreme Pandemic Isolation as a Factor in His Wartime Mind-Set.* [online], 2022. 03. 05. The New York Times, Forrás: nytimes.com [2023. 01. 05.]
- Schwirtz, Michael – Troianovski, Anton – Al-Hlou, Yousur – Froliak, Masha – Entous, Adam – Gibbons-Neff, Thomas (2022): *How Putin's War in Ukraine Became a Catastrophe for Russia.* [online], The New York Times, 2022. 12. 16. Forrás: nytimes.com [2023. 01. 05.]
- Sentinel-2 Imagery from Today of the Garrison Belonging to Rosgvardiias 50th Separate Operational Brigade.* [online], The Lookout Twitter-fiók, 2021. 11. 11. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- Snyder, Timothy (2022): *Ukraine Holds the Future. The War Between Democracy and Nihilism.* [online], Foreign Affairs, 2022. 09. 06. Forrás: foreignaffairs.com [2023. 01. 05.]
- Sonne, Paul – Dixon, Robyn – Stern, David L. (2021): *Russian Troop Movements Near Ukraine Border Prompt Concern in U.S., Europe.* [online], The Washington Post, 2021. 10. 30. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 05.]
- Sonne, Paul – Khurshudyan, Isabelle – Morgunov, Serhiy – Khudov, Kostiantyn: (2022): *Battle for Kyiv: Ukrainian Valor, Russian Blunders Combined to Save the Capital.* [online], The Washington Post, 2022. 08. 24. Forrás: washingtonpost.com [2023. 01. 05.]
- Starr, Barbara (2022): *US Military Seeks Communication Line with Russia to Avoid a Miscalculation Near Ukraine.* [online], CNN, 2022. 02. 26. Forrás: cnn.com [2023. 01. 05.]
- Starr, Barbara – Herb, Jeremy (2022): *US Places up to 8,500 Troops on Alert for Possible Deployment to Eastern Europe amid Russia Tensions.* [online], CNN, 2022. 01. 24. Forrás: cnn.com [2023. 01. 05.]
- Stewart, Phil – Antonov, Dmitry (2022): *Biden Orders Nearly 3,000 U.S. Troops to Eastern Europe to Counter Russia.* [online], Reuters, 2022. 02. 03. Forrás: reuters.com [2023. 01. 05.]
- Stewart, Phil – Soldatkin, Vladimir – Marrow, Alexander (2022): *Russian Buildup at Ukraine Border Includes Blood for Wounded, U.S. Officials Say.* [online], Reuters, 2022. 01. 29. Forrás: reuters.com [2023. 01. 05.]
- Sz. Bíró Zoltán (2020): *A történelem igazatában: az emlékeztetpolitika fordulatai Gorbacsovtól Putyinig.* [online], Történelemtanárok Egylete, 2020. 11. 23. Forrás: tte.hu [2023. 01. 05.]
- Sz. Bíró Zoltán (2021): *Putyin, a történész. Ukránok márpedig nincsenek.* [online], Qubit, 2021. 07. 09. Forrás: qubit.hu [2023. 01. 05.]

- Sz. Bíró Zoltán (2022): *Az orosz befolyás gyengülése a posztsovjét térségben*. [online], Élet és Irodalom, 2022. 12. 22. Forrás: es.hu [2023. 01. 05.]
- Szorokin, Olekszij (2021): *Zelensky Bans Media Empire Associated with Putin's Friend Medvedchuk*. [online], Kyiv Post, 2021. 02. 03. Forrás: kyivpost.com [2023. 01. 05.]
- Szuszlov, Dmitrij (2021): *New Paradigm of US Foreign Policy and Relations with Russia*. [online], Valdaj Klub, 2021. 11. 17. Forrás: valdaiclub.com
- The Conflict with Ukraine*. [online], Levada, 2022. 04. 11. Forrás: levada.ru [2023. 01. 05.]
- This area in southeastern Belarus does not match any of the training grounds announced for the Russia-Belarus snap exercise*. [online], Conflict Intelligence Team Twitter-fiókja, 2022. 01. 19. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- Timeline – EU Restrictive Measures against Russia over Ukraine*. [online], Európai Tanács, 2022. 12. 16. Forrás: consilium.europa.eu [2023. 01. 05.]
- Trade Registers*. [online], SIPRI, Forrás: sipri.org
- Trenyin, Dmitrij – Csernyenko, Jelena (2022): *Are We On the Brink of War? An Interview With Dmitri Trenin*. [online], Carnegie, 2022. 01. 29. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 05.]
- Update: yet another video shows T-72B3 tanks on a train*. [online], Conflict Intelligence Team Twitter-fiókja, 2021. 04. 04. Forrás: twitter.com [2023. 01. 05.]
- US Reacted Negatively to Russia's Key Demand on Indivisible Security – Lavrov*. [online], TASZSZ, 2022. 02. 01. Forrás: tass.com [2023. 01. 05.]
- U.S.-Russian Security Talks: What We Know*. [online], The Moscow Times, 2022. 01. 11. Forrás: themoscowtimes.com [2023. 01. 05.]
- U.S. to Share Moscow's Security Proposals with Allies amid Standoff*. [online], Reuters, 2021. 12. 15. Forrás: reuters.com [2023. 01. 05.]
- Vaszilcsuk, Tatyana (2017): «Бжезинский был нашей занимательной геополитикой» Глеб Павловский и Василий Жарков на смерть Збигнева Бжезинского. [online], Novaja Gazeta, 2017. 05. 27. Forrás: novayagazeta.ru [2023. 01. 05.]
- Volkov, Gyenisz – Kolesznyikov, Andrej (2022): *My Country, Right or Wrong: Russian Public Opinion on Ukraine*. [online], Carnegie, 2022. 09. 07. Forrás: carnegieendowment.org [2023. 01. 05.]
- Zabrodskyi, Mykhaylo – Watling, Jack – Danylyuk, Oleksandr V. – Reynolds, Nick (2022): *Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022*. [online], RUSI, 2022. 11. 30. Forrás: rusi.org [2023. 01. 05.]
- Zavadszkaja, Margarita (2022): *On the Harmfulness of Russian Polls*. [online], Ridl, 2022. 05. 04. Forrás: ridl.io
- Анти-Россия. А это что-то плохое? Meduza Signal hírlevél. 2022. november 16.
- В промежутке с 16.01.2022 по 21.01.2022 на территорию Республики Беларусь, в рамках проведения совместных стратегических учений [online], Belarus vasutasok közösségének Telegram-csatornája, 2022. 01. 21. Forrás: t.me [2023. 01. 05.]
- Громадська думка про ситуацію на Донбасі та шляхи відновлення суверенітету України над окупованими територіями (соціологія). [online], Razumkov Központ, 2019. 10. 11. Forrás: razumkov.org.ua [2023. 01. 05.]
- Патрушев допустил повторение афганского сценария на Украине [online], Izvesztijja, 2021. augusztus 19. Forrás: iz.ru
- Посол США передал в МИД РФ ответ на российские требования о гарантиях безопасности. [online], Kommerszant, 2022. 01. 26. Forrás: kommersant.ru [2023. 01. 05.]
- Президент России (2021): *Расширенное заседание коллегии МИД. Владимир Путин принял участие в расширенном заседании коллегии Министерства иностранных дел*. [online], 2021. 11. 18. Forrás: kremlin.ru [2023. 01. 05.]
- Президент России (2022): *Учение сил стратегического сдерживания*. [online], 2022. 02. 19. Forrás: kremlin.ru [2023. 01. 05.]

Deák András György¹ – Klauda Zalán²

Nesszosz vére – az orosz–nyugati szankciós játszma és következményei³

A cikk a 2022. februári háborúindítás óta kibontakozott orosz–nyugati szankciós játszma korai elemzését adja. A szakirodalom elemzési konvencióinak megfelelően áttekinti annak előzményeit, a kiinduló pozíciókat, a megfogalmazott célrendszert, az annak elérése érdekében alkalmazott eszközöket, az adaptáció gazdasági és politikai aspektusait. Ezen túlmenően az elméleti irodalomra támaszkodva szempontokat kínál az eredményesség értékeléséhez, illetve kitekintést ad a magyar vonatkozásokra is. Az orosz–nyugati szankciós játszma a nemzetközi politika és világgazdaság egyik meghatározó kérdésköre, annak sorsa vízvonaladó lehet a gazdasági nyomásgyakorlás jövőjének megítéléséhez, elfogadottságát és alkalmazhatóságát illetően.

Kulcsszavak: Oroszország, orosz–ukrán háború, szankció, gazdasági nyomásgyakorlás

The Blood of Nessos – The Sanctions Game between Russia and the West and Its Implications

The paper provides an early analysis of the Russian-Western sanctions game that has unfolded since the start of the war in February 2022. Following the analytical conventions of the academic literature, it reviews its origins, the sides' initial positions, the objectives formulated, the means used to achieve them, and the economic and political aspects of adaptation. It draws on the theoretical literature to offer criteria for evaluating effectiveness and also provides some insights into the Hungarian context. The Russian-Western sanctions game is a pivotal issue in international politics and the world economy. Its outcome may determine the future perception, acceptance and applicability of economic statecraft.

Keywords: Russia, Russian–ukrainian war, sanction, economic pressure

Bevezetés

Az Ukrajna elleni 2022. február 24-i háború kezdete óta Oroszország vált a nemzetközi szankciók egyik fő célpontjává. Bár az ország ellen már korábban is rengeteg korlátozó

¹ Deák András György a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa. E-mail: Deak.Andras.Gyorgy@uni-nke.hu

² Klauda Zalán a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola PhD-hallgatója.

³ A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK pályázat „Alkalmazott katonai műszaki-, had-, és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” pályázat keretében készült.

volt érvényben, a 2014-es krími annexió és kelet-ukrajnai harcok óta ezek száma dinamikusabban növekedett, ma már pusztán numerikus értelemben messze Moszkva ellen rendelték el a legtöbb szankciós intézkedést. Már 2022 februárja előtt is csak Irán előzte meg (3616 korlátozás 2754-gyel szemben) és nagyjából Szíriával volt holtversenyben, azonban a háború kirobbanását követő tíz nap alatt megduplázódott a Moszkva ellen hozott jogszabályok és rendelkezések száma.⁴ A méretekből, a korlátozások számosságából, a globális politikában és gazdaságban játszott szerepéből fakadóan napjainkban az orosz szankciós történet az, amelynek kimenetele hosszabb távon is meghatározhatja a gazdasági nyomásgyakorlás és hadviselés jövőjét. Ez dönti el a katonai nagyhatalmiság és annak nyílt használatával kapcsolatos hosszabb távú nemzetközi büntethetőséget, a globális, de legalábbis a nyugati gazdaságból való radikális kiválás kivitelezhetőségét, teszteli az alternatív technológiai és pénzügyi rendszerek meglétét, egy nagyhatalom és társadalmának adaptációs, míg a nyugati közösség nyomásgyakorló képességeit.

Ugyanakkor az eset jelentősége ellenére, annak eredményessége, a siker vagy kudarc kategóriái nem letisztultak. Vajon a szankciókat kezdeményező nyugati országok részéről kudarc-e, ha Oroszország területi nyereségre tesz szert Ukrajnában? Vagy siker-e, amennyiben technológiai fejlettségi szintjét évtizedekkel vetjük vissza, radikálisan csökkentve képességeit? Egyáltalán, lehet-e egységes célokról és stratégiákról beszélni? Voltak-e konkrét elképzelések a kezdeményezők részéről a hatásmechanizmusokat illetően, a célország részéről az adaptáció vagy az ellenstratégia vonatkozásában?

A tanulmány ezekben a vonatkozásokban kínál némi eligazítást. Az első fejezetben a szankciós politikákra vonatkozó elméleti vitákat tekintjük át, külön kitérve az értelmezési és értelmezhetőségi szempontokra. Ezt követően a 2012 óta Oroszország ellen bevezetett szankciós intézkedéseket ismertetjük röviden. A harmadik, elemző fejezetben a konkrét szankciós gyakorlatot tekintjük át az elméleti irodalom sorvezetője mentén. Az utolsó részben a magyar gazdaságra és politikára vonatkozó következményekről kínálunk néhány támpontot. Értelemszerűen a tanulmány nem tudja lezárni az értékelés folyamatát, tekintettel arra, hogy a háború indulását követően fél évvel készült. Mind a szankciós intézkedések, mind a harci cselekmények érvényben és folyamatban voltak. Ennek megfelelően ez csak egy korai elemzés és az elméleti kereteket igyekszik alkalmazni a jelen állapotra.

Az eredményesség mérésének bővítésében – elméleti viták a szankciók értelmezéséről

A szankciók elemzéseinek egyik legfőbb szegmentációs tényezője azok multidiszciplináris jellege. Magának a gazdasági szankciónak a logikája, a gazdasági károkozás politikai célok elérése érdekében („*from economic pain to political gain*”) már eleve egy sor, egymástól eltérő módszertan együttes alkalmazását feltételezi. A hagyományos politológia

⁴ Vuksic, Spencer (2022): *Russia Is Now the World's Most Sanctioned Country*. [online], 2022. 03. 07. Forrás: castellum.ai [2022. 07. 13.].

joggal hivatkozik a kezdeményező országok belpolitikai koalíciókötési kényszereire,⁵ a hatalomelméletek indokoltan vindikálják maguknak a – gyakran autoriter – célszág szankciós adaptációjának értékelését,⁶ a közgazdászok költség-haszon elemzései sem negligálhatók,⁷ és természetesen mindezt egy nemzetközi kapcsolati keretbe kellene ágyazni. Könnyen belátható, hogy e módszertani sokféleség miatt a szankciós elméletek történetét végigkíséri a hangsúlyok, szempontok, de legfőképpen a releváns elemzési kérdés meghatározásáról szóló vita. Egy belpolitikai elemzés joggal igyekszik meghatározni a kezdeményező ország belső szereplőinek partikuláris érdekeit, a számukra optimális költségalkotást, a célszág adaptációjának hatalomelméleti vizsgálatakor a szankciók politikai hatásmechanizmusait tekintjük át, a közgazdaságtan pedig a szankció méretét vizsgálja.

Ami mégis összeköti ezeket a szempontokat és összefűzi az elméleti iskolákat, az a szankciók eredményességéről folytatott vita. Johan Galtung vitateremtő 1967-es cikke is már az általa „naiv elméletként” elnevezett elképzelés tételes kritikájaként vázolta fel egy szankció sikerkritériumait.⁸ Ennek megfelelően tagadta, hogy a kezdeményezők által okozott gazdasági kár és a célszág politikai rendszerének szétzilálása között egyenes arányosság állna fenn, mint azt az azóta is a szankciós irodalom „állatorvosi lovának” számító rodéziai eseten szemléltette is. A hőskor jellemzően pesszimista, „kudarcmagyarázó” szerzői⁹ számára a releváns kutatási kérdés meghatározását a szűk keresztmetszetek megtalálása és elemzése jelentette. Galtung számára ez a célszág adaptációs képessége és annak alulbecslése volt, Doxey ezen belül a normaközösség hiányát és az igazságérzet jelentőségét elemezte tovább. A szankciós kételkedés érthető volt a hidegháborús korszakban, a gyarmatbirodalmak felbomlásának és az átalakuló gazdasági hegemonia időszakában.

A dél-afrikai apartheid megbuktatása, a Szovjetunió háborúmentes összeomlása és az 1989 utáni világrend felemelkedése sokkal pozitívabb fénybe helyezte a gazdasági nyomásgyakorlást mint a nemzetközi politika eszközt. Ezt az optimizmust tükrözte a kilencvenes évek közepén a Hufbauer és társai által készített (HSE),¹⁰ közel másfélszáz szankciót összegyűjtő adatbázis és az annak alapján folytatott kvantitatív kutatások. A HSE által kimutatott 1/3-os sikerráta mintegy másfél évtizedes vitát generált annak

⁵ Smith, Alastair (1995): *The Success and Use of Economic Sanctions*. *International Interactions*, 21(3), 229–245; illetve Whang, Taehee (2011): *Playing to the Home Crowd? Symbolic Use of Economic Sanctions in the United States*. *International Studies Quarterly*, 55(3), 787–801; Davidson, Jason – Shambaugh, George (2000): *Who's Afraid of Economic Incentives? The Efficacy-Externality Tradeoff*. In Chan, Steve – Drury, A. Cooper (szerk.): *Sanctions as Economic Statecraft – Theory and Practice*. New York: Palgrave, 45.

⁶ Jones, Lee (2015): *Societies Under Siege – Exploring How International Economic Sanctions (Do Not) Work*. Oxford: Oxford University Press.

⁷ Bergeijk, Peter A. G. van – Kabel, D. L. (1993): *Strategic Trade Theory and Trade Policy*. *Journal of World Trade*, 27(6), 175–186.

⁸ Galtung, Johan (1967): *On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia*. *World Politics*, 19(3), 378–416.

⁹ Doxey, Margaret P. (1980): *Economic Sanctions and International Enforcement*. London: Macmillan, illetve Wallensteen, Peter (1983): *Economic Sanctions: Ten Modern Cases and Three Important Lessons*. In Nincic, Miroslav – Wallensteen, Peter (szerk.): *Dilemmas of Economic Coercion: Sanctions in World Politics*. London: Praeger, 87–129.

¹⁰ Hufbauer, Gary C. – Schott, Jeffrey C. – Elliott, Kimberly A. (2007): *Economic Sanctions Reconsidered*. Washington, D.C.: Petersen Institute for International Economics.

értelmezéséről és helyességéről. Ugyanakkor első alkalommal próbálta egységes keretbe foglalni a szankciós eredményesség értelmezéséhez szükséges módszertan változóit és mérési technikáit. Egy-egy szankció értelmezéséhez meg kellett határozni annak célját, az elért politikai eredményt (interim változóként az okozott gazdasági kárt), az időtávot, és lehetőség szerint bizonyítani az ok-okozati viszonyt. Ezen változók mindegyike olyan, amelyek megállapítása általában nem egyszerű és szélesebb körű kritikákra adott módot.

Bár e tanulmány szerzői is osztják a HSE-tanulmányt érintő módszertani kritikákat,¹¹ az általuk alkotott egységes tipológia esetünkben is fontos rendszerszervező elem. A klasszikus gazdasági nyomásgyakorlás (*economic statecraft*) és a gazdasági hadviselés (*economic warfare*) közötti különbségtétel meghatározó az elemzési keret megválasztásakor. Előbbi esetében a kezdeményező konkrét, a célország számára elvileg a fennálló kormányzati keretek közt teljesíthető politikai követeléshez köti a korlátozó intézkedéseket, a szankció korlátos és irreverzibilis. Ehhez képest a gazdasági hadviselés már nem a célország egyes cselekedeteit, hanem annak képességeit kívánja csökkenteni, vagy a rezsím fundamentális átalakítására törekszik. A követelés általános, a feltételeesség gyenge. Nem véletlenül, az akadémiai irodalom hallgatólagosan az első esetet, a konkrét cselekmény megváltoztatására irányuló gazdasági nyomásgyakorlást tekinti a szankciós vizsgálatok kiindulópontjával, és a gazdasági hadviselést csak annak szélsőséges eseteként kezeli. A gazdasági hadviselés ugyanis leértékeli a felek közötti interakciót és másodlagossá teszi a szankciós hatás mechanizmusának a kérdését. Amennyiben a kezdeményező fél az ellenfél képességeit akarja csökkenteni, a célország adaptációs lehetőségei korlátozottabbak, a legalább részleges eredményesség valószínűbb, és a fogadó társadalom, kormányzat reakciója kevésbé számít. Hasonlóképpen, a rezsím megbuktatására irányuló gazdasági korlátozások a fogadó kormány túlélési kérdéseiként értelmezhetők, a behódolás pedig kizárt. Ezért a gazdasági hadviselés inkább a geoökonómia fogalomrendszeréhez áll közel, az a „háború logikája üzleti nyelvezetben”.¹²

A HSE-kutatásokat övező recepció képezi a szakirodalom törzsét. Az ok-okozati viszony megállapíthatóságára vonatkozó kételyek és bizonyítási eljárás értelemszerűen az egyik legnehezebb pontja az eredményesség vizsgálatának.¹³ Főleg hosszabb szankciós esetekben a külpolitikai, adott esetben a katonai kontextus is változó, nem tekinthető állandónak, így előfordulhat, hogy az elemzés során „több változónk lesz, mint egyenletünk”. A célmeghatározást övező bizonytalanságok is csak kellő leegyszerűsítés mellett alkalmazhatók az eredményesség megállapításakor. Naiv elképzelés, hogy a kezdeményező országok és/vagy belpolitikai szereplőik egységes megfontolások mentén cselekednének,

¹¹ Lásd Dashti-Gibson, Jaleh – Davis, Patricia – Radcliff, Benjamin (1997): *On the Determinants of the Success of Economic Sanctions: An Empirical Analysis*. *American Journal of Political Science*, 41(2), 606–618, illetve Drury, A. Cooper (1998): *Revisiting Economic Sanctions Reconsidered*. *Journal of Peace Research*, 35(4), 497–509.

¹² Luttwak, Edward N. (1990): *From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce*. *The National Interest*, 20, 17–23.

¹³ Pape, Robert A. (1997): *Why Economic Sanctions Do Not Work*. *International Security*, 22(2), 90–136; illetve Elliott, Kimberly A. (1998): *The Sanctions Glass: Half Full or Completely Empty?* *International Security*, 23(1), 50–65.

hogyan azok ne változnának az idők folyamán, esetleg valós céljaik ne különböznenek a nyilvánítottaktól.¹⁴

Hasonlóan nyitottak az adaptáció értelmezésének kérdései,¹⁵ milyen hatásokra való reakciók sikeresek, mikor sikertelenek. Így például az egyik gyakori, esetünkben is potenciálisan releváns szankciós kimenetel, a behódolás hiánya, de azzal egyidejűleg a gazdasági potenciál radikális csökkenése vajon nevezhető-e sikeres adaptációnak, a célország szempontjából eredményes megfelelésnek. Végezetül nem meglepő módon az eredményesség mérésének relevanciájára vonatkozó kételyek¹⁶ révén kristályosodtak ki azok a szempontok, amelyek mentén a szankciós gyakorlat értékelhető, illetve javítható. Mérhető-e egyáltalán az eredményesség, ha nem volt egy a priori feltevés a hatás mechanizmusára, a gazdasági nyomás érvényesülésének mikéntjére? Nem érdemibb, de legalábbis szükséges kérdés-e a „Hogyan hat a szankció?” az eredményességre vonatkozó tapasztalás során?

Ezek a viták, részben épp a szempontok számossága miatt, nem konvergáltak egy egységesen képviselhető eljárásrendhez. A HSE által követett szempontrendszer máig mérvadó, de a kritikai irodalom szinte összes felvetése is releváns, és nem képeznek egységes elemzési keretet. Ennyiben minden szankciós vizsgálat egyedi és az esetek többségében szubjektív döntésekre is támaszkodik. Mára a szankciós gyakorlat tanulmányozása a tudományos komparatvizitika igazi vadászterületévé vált, ahol viszonylag rugalmasan alakíthatók ki eltérő tartalmú tipológiák és rendszertani csoportok, illetve vonhatók le általánosabb érvényű megállapítások.¹⁷ Utóbbi időben elterjedt a nem demokratikus nagyhatalmak által folytatott szankciós gyakorlatok vizsgálata,¹⁸ ahol a nyomásgyakorlás gyakran vagy akár mindig nyíltan nem deklarált célok mentén történik, adott esetben – például Kína – az unilaterális, a nem az ENSZ által jóváhagyott szankciók teljes elutasítása mellett. Ettől függetlenül kevés kétely van, hogy például a Tajvan diplomáciai elismerését övező pekingi recepció alapvetően vizsgálható a szankciós módszertannal. Ugyanakkor továbbra is vannak a területnek „fehér foltjai” – így például az úgynevezett „okos szankciók” eredményességére vonatkozóan még szinte semmilyen érdemi tapasztalati vizsgálat nincs.

Oroszország, hasonlóan Észak-Koreához, Iránhoz vagy Kubához, a napjainkban is aktív, nagy szankciós történetfolyamok egyike. Oroszország, illetve a Szovjetunió az 1917-es

¹⁴ Preeg, Ernest H. (1999): *Feeling Good or Doing Good with Sanctions: Unilateral Economic Sanctions and the U.S. National Interest*. Washington D.C.: CSIS Press; Drezner, Daniel W. (1999): *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁵ Elliott, Kimberly A. (2005): Trends in Economic Sanctions Policy: Challenges to Conventional Wisdom. In Wallenstein, Peter – Staibano, Carina (szerk.): *International Sanctions: Between War and Words in the Global System*. Abingdon: Frank Cass, 3–14, illetve Tierney, Dominic (2005): Irrelevant or Malevolent? UN Arms Embargoes in Civil Wars. *Review of International Studies*, 31(4), 645–664.

¹⁶ Kirshner, Jonathan (2002): *Economic Sanctions: The State of the Art*. *Security Studies*, 11(4), 160–179; illetve Jones 2015.

¹⁷ Grauvogel, Julia (2021): *The Internal Opposition Effect of International Sanctions: Insights from a Qualitative Comparative Analysis*. In Bergeijk, Peter A. G. van (szerk.): *Research Handbook on Economic Sanctions*. Cheltenham: Edward Elgar, 202–222.

¹⁸ Karkkainen, Annina (2016): *Does China Have a Geoeconomic Strategy towards Zimbabwe? The Case of the Zimbabwean Natural Resource Sector*. *Asia Europe Journal*, 14(2), 185–202.

bolsevik forradalom óta folyamatosan blokádnak, de legalábbis kereskedelmi és pénzügyi korlátozások célpontja volt. A Szovjetunió szétesését követően is a modern Oroszországot folyamatosan, még ha nem is rendszerszerűen érték szankciós intézkedések, úgy a cseccsenföldi hadjáratok, mint emberi jogi vagy egyéb megfontolásokból. Ettől függetlenül 2012, a Magnyickij-törvény amerikai elfogadása számít egyfajta fordulópontnak, amikor a putyini Oroszország magatartását már normatív és tudatos módon korlátozta, illetve büntette először az Egyesült Államok, kicsit később már a nyugati közösség. A 2014-es krími annexió és kelet-ukrajnai konfliktus volt az a mérföldkő, ahonnan kezdődően az Oroszország elleni szankciós gyakorlat mennyiségileg és minőségileg is a nagypolitikai eszköztár szerves részévé vált. Innen kezdve tanulmányozza a szakirodalom.¹⁹

A 2022 folyamán életbe lépett orosz szankciós kosár főleg méretében új határokat szab a szankciópolitikának. Mint ahogy az amerikai pénzügyminiszter is kijelentette a háborúindítás harmadnapján, soha korábban ekkora entitásokat nem próbáltak elszigetelni, a szankciók pedig bizonyos globális következményekkel fognak járni.²⁰ Ellentétben Iránnal, Észak-Koreával vagy Venezuelával, az orosz szankciós eset dimenzionálisan nagyobb és felvet rendszerszintű kérdéseket. Vajon tekinthető-e a nemzetközi politika és világgazdaság állandónak egy ilyen léptékű beavatkozás mellett? Amennyiben különösebb következmények mellett kiiktatható Oroszország a nemzetközi gazdasági vérkeringésből, degradálhatók képességei, mit jelent ez a többi, nála kisebb középhatalom (például Törökország, Szaúd-Arábia, Brazília, Mexikó stb.) vagy a nála csak némileg nagyobb nagyhatalmak (India vagy Kína) számára? Egy ilyen hegemoniális eszköz sikeres bevetése, új képességek feltárása okoz-e majd viselkedésváltozást az alkalmazók, az Egyesült Államok vagy az Európai Unió részéről? Milyen következményekkel jár, ha Oroszország átvészeli ezt az időszakot, vagy akár sikeresen adaptálódik azokhoz? Pusztán az a tény, hogy ezeket a kérdéseket az orosz eset kapcsán fel kell vetnünk, azt sugallják, hogy a szankciós gyakorlat egyik meghatározó pontjához jutottunk.

Egy befejezetlen krónika – az orosz–nyugati szankciók 2014 óta

Egy lehetetlen küldetés – szankciós feltartóztatás és megbékítés 2022 előtt

A 2022 előtti nyugati szankciós magatartás nem feltétlenül irányadó a háborút követő viselkedést illetően. A jobbra, de nem kizárólag a krími annexió és kelet-ukrajnai konfliktus kapcsán hozott intézkedések, illetve azok orosz recepciója és adaptációja egy korlátozott mederben tartott konfliktushoz kötődött. Ehhez képest az orosz–ukrán háború jelentős fordulatot hozott Oroszország megítélésében kiváltképp Európában, első alkalommal

¹⁹ Orosz oldalról is ettől kezdve készülnek rendszeres elemzések a területről. Lásd Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyejii, insztrumenti*. [online], Russian Council, 2020. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.].

²⁰ U.S. Department of the Treasury (2022): *U.S. Treasury Announces Unprecedented & Expansive Sanctions Against Russia, Imposing Swift and Severe Economic Costs*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: home.treasury.gov [2022. 02. 23.] és U.S. Department of the Treasury (2022): *US Treasury Secretary Janet Yellen Acknowledges 'some Global Fallout' from Any Russia Sanctions*. [online], The India Times, 2022. 02. 17. Forrás: indiatimes.com [2022. 02. 23.].

okozott a költségkorlátokkal kapcsolatos aggodalmakat (nemzetközi olajár) az Egyesült Államokban. Az előtörténet feltehetően nem segített az orosz oldalon sem objektíven felmérni a potenciális szankciós fenyegetést, sok vonatkozásban alulbecsülték azt. Már csak ezért sem érdemes a 2022 előtti szankciós gyakorlatot az azt követő események fényében értékelni. A korábbi intézkedések bár gazdasági költséget rendeltek az orosz magatartás bizonyos elemeihez, és sokszor hivatkoztak az elrettentésre mint szempontra, aligha feltételeztek egy ilyen nagyarányú nemzetközi normaszegést. Ezért nem is tűzhatték ki célul az attól való arányos elrettentést, nem rendeltek ahhoz hiteles eszközöket, aminek következtében közvetve akár növelhették is az orosz önbizalmat.

Ettől függetlenül 2014 és 2022 között pusztán a joganyag numerikus mérete alapján Oroszország Irán után a második legszankcionáltabb országgá vált.²¹ Számszerűleg a közel háromezer intézkedés legjava az Egyesült Államok és az Európai Unió által hozott úgynevezett „okos szankció” volt, amelyeket bizonyos cselekményekben érintett, befolyásos természetes személyek, cégek vagy hozzájuk kapcsolódó jogi személyek ellen hoztak. Ugyanakkor voltak ennél jelentősebb, szektorális, a fegyverexportot, az olajipart és a pénzügyi szektort érintő korlátozások is. Összességében azonban a szankciós rezsim nem nevezhető totálisnak, amennyiben nem célozta Oroszország teljes elszigetelését, a gazdasági rezsim paradigmaváltását, és leszámítva Washingtonnak az orosz fegyverexportot ellehetetlenítő törekvését, még iparági keretekben sem okozott kezelhetetlen helyzeteket.²²

A korlátozások zömét a nyugati kormányok a 2014–15-ös krími annexióra és kelet-ukrajnai konfliktusra válaszul hozták. Az ebből eredő károkat orosz kormánytisztviselők 60 és 250 milliárd dollár körüli értékben határozták meg azok első két évében. Orosz kutatók 170 milliárd dollárnyi közvetlen és 400 milliárd dollárnyi közvetett kárról számoltak be az első három évben, míg nyugati számítások az EU GDP-jének 0,3–0,4%-os csökkenésével számoltak és 8–10%-os orosz GDP-visszaesést láttak indokoltnak a teljes szankciós időtartamra.²³ A hatások számszerűsítését nehezíti, hogy ugyanekkor drasztikusan, 60–80%-kal csökkentek a nemzetközi olajárak, illetve az orosz gazdaság növekedése strukturális okokból eleve lassult. Mindezek a hatások eredőjeként rövid időre – 2015-ben – 2%-os recessziót élt át az ország.

Több tényező is megkérdőjelezi, hogy a nyugati–orosz viszonylatban lehetett volna eredményes és hiteles szankciós játszmat folytatni 2022 előtt. Orosz részről a Krím annexiója példátlan támogatást élvezett a lakosság körében, a korai hőskort és a pénzügyi válság előtti időszakot idéző népszerűséget szerzett a putyini rezsim számára. A Levada Központ által 1999 óta mért úgynevezett „Putyin-rating”²⁴ 61%-ról 89%-ra emelkedett,

²¹ Vuksic 2022.

²² Kuprijanov, Alekszej (2020): Vlijanyije antirosszijszkij szankcij SZSA na szotrudnyicsesztvo Rosszii i Indii v vojno-tenhnyicseszkij szfere. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyejii, insztrumentii*. [online], Russian Council, 2020. 241–247. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.].

²³ Tyimofejev, Ivan (2020): Szankcii protyiv Rosszii: podhodi SZSA i ESZ. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyejii, insztrumentii*. [online], Russian Council, 2020. 138–139. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.].

²⁴ A minden hónapban feltett kérdés: „Támogatja-e Vlagyimir Putyin elnöki (miniszterelnöki) tevékenységét? (támogatja/nem támogatja)”. *Putin's Approval Rating*. [online], Levada Center, 2022. 06. 31. Forrás: levada.ru [2022. 07. 13.].

és nagyjából tartotta is ezt a szintet 2018-ig. A lakosság kétharmada nem gondolta, hogy Oroszország megsértette volna a nemzetközi jogot, vagy hogy ne érte volna meg az annexió.²⁵ Semmilyen érdemi lehetőség nem mutatkozott erre és a korszak döntéseinek befolyásolására, a kormány népszerűségére támaszkodva sikeresen alakíthatta a hazai narratívát és mutathatta be a nyugati korlátozásokat igazságtalanként.

Az orosz belpolitikához hasonlóan az amerikai hazai kontextus sem kedvezett egy külpolitikailag optimális szankciós stratégia kialakításához. Részben a végrehajtó hatalom, de kiváltképp a Kongresszus is nagyon széles követelési skálával, inkább a gazdasági hadviselésre emlékeztető módon hozott intézkedéseket és törvényeket. Az amerikai magatartás 2015-öt követően egyre kevésbé fókuszált Ukrajnára. A 2017-es CAATSA (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act²⁶) törvény nemcsak Iránnal és Észak-Koreával helyezte egy sorba Oroszországot, de az amerikai választásokba való beavatkozástól, a kibertámadásokon, az emberi jogi aggályokon, az energetikai kérdéseken át a teljes orosz külpolitikai stratégiával bezárólag fogalmazott meg követeléseket Moszkvával szemben. Az orosz recepció nem véletlenül mind az amerikai szankciós magatartást, mind az Egyesült Államok ukrajnai ténykedését és növekvő fegyverkezését az orosz viselkedéstől függetlennek, autonóm dinamikájúnak, rosszabb esetben hegemon nyomásgyakorlásnak tekintette.²⁷ Összességében az amerikai szankciós korlátozások az egyik lehető legrosszabb kontextusban érvényesültek. Aligha csökkentették érdemben az orosz képességeket, nem támasztották alá kellőképp az amerikai feltartóztatási törekvéseket. Viszont irreverzibilis jellegükből fakadóan alkalmatlanok voltak az orosz magatartás deeszkaláció irányába való befolyásolására is. Megváltozhatatlannak, növekvőnek és fenyegetőnek tündek, miközben valós potenciális méretüket nem sikerült Oroszország felé megmutatni.

Az Európai Unió ehhez képest feltételesebb és Ukrajnához jobban kötődő szankciós magatartást alakított ki. Itt is beszüremkedtek egyéb elemek, a 2018-as vegyifegyveres Szkripal-merénylet vagy a GRU csehországi szabotázsakcióira vonatkozó ismeretek napvilágra kerülése 2021-ben új korlátozásokat eredményezett. Mindazonáltal az Unió korlátozásainak zöme a minszki békefolyamathoz kötődött, annak életbe lépése esetén elvileg feloldották volna a szankciók derékhatát. Ugyanakkor az Unió és tagállamainak magatartása felülről korlátos volt, sem a belpolitikai nyomás alacsony mértéke, sem az uniós konszenzuskényszer miatt nem lehetett azokat fokozni. Az Európai Unió egésze mérsékelt magatartást tanúsított és nem tudott volna egyetértést teremteni egy markánsabb fellépés köré. Mindez és a külpolitikai napirend egyéb elemei jelentős különbségeket eredményeztek a transzatlanti relációban. Az Európai Unió és az Egyesült Államok közötti magatartásbeli különbségekre jó példa volt a 2018-as iráni szankciók ügyében jelentkező elvi ellentét vagy a Trump-kormányzatnak az Északi Áramlat 2-vel kapcsolatos szankciós magatartása. Ez utóbbi kifejezetten megterhelte a német–amerikai

²⁵ *Krím*. [online], Levada Center, 2021. 04. 26. Forrás: levada.ru [2021. 06. 16.].

²⁶ U.S. Congress (2017): *Countering America's Adversaries Through Sanctions*. [online], 2017. 08. 02. Forrás: congress.gov [2019. 04. 12.].

²⁷ Tyimofejev, Dmitrij (2020): *Prediszloviye*. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyejii, insztrumenti*. [online], Russian Council, 2020. 7. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.].

viszonyt és csökkentette az orosz ügyekben mutatott nyugati egységet. Ugyanakkor az európai álláspont minden, Moszkva szemszögéből kedvezőbb karakterisztikája ellenére sem volt képes eredményeket felmutatni. A minszki folyamat eleve létező gyengeségei és a szereplők ellenérdekei miatt elakadt, míg a német vagy francia diplomácia képtelen volt érdemben befolyásolni az orosz–amerikai és az orosz–ukrán ellentéteket. Az ukrajnai háború egyformán kudarc a nyugat-európai megbékéltető és az atlantibb orientációjú feltartóztatási irányzatok számára is.

Paradox módon az orosz gazdaságpolitikai ellenálló képesség és a fenyegetéshez való adaptáció volt a 2014–15-ös szankciók egyik leglátványosabb következménye. A pénzügyi következmények enyhítése végett létrehozták a nemzeti fizetési rendszert, a nemzeti bankkártyarendszert, bevezették és elkezdték terjeszteni saját bankkártyájukat (MIR).²⁸ Az érzékenyebb technológiák esetében szövetségi programok mellett felgyorsították az importkiváltást, és az Európai Unió ellen meghozott, a mezőgazdasági termékimportra kivetett korlátozások révén jelentős kapacitásfejlesztést hajtottak végre az agráripari ágazatban, erősítve az önellátást. Mikroszinten a legtöbb vállalkozás képes volt adaptálódni az új helyzethez.²⁹ Jelentős politikai intervenció révén tovább gyorsították a már amúgy is zajló távol-keleti energiaexportot segítő beruházásokat, a szankciók valószínű következménye volt a Szibéria Ereje gázvezetékéről Pekinggel való 2014. májusi megállapodás.³⁰ Feltehetően az orosz kormányzat bízott a pénzügyi ellenálló képességében is, a 600 milliárd dollárt meghaladó valutatartalékban és a dollárállomány tudatosan lecsökkentett szintjében is.³¹ Mindezek az intézkedések a valószínű, általuk okozott önbizalmon túlmenően 2022-ben megóvták Oroszországot a teljes pénzügyi káosztól és döntő módon hozzájárultak ahhoz, hogy a kormányzat megőrizhette cselekvőképességét az első hetekben.

A totális szankciós háború kora

A 2022 februárjától kialakuló helyzet radikálisan más megközelítést igényelt az összes érintett részéről. Az agresszió orosz részről nyílt jellege és léptéke a nyugati világban mind stratégiai, mind belpolitikai értelemben lépéskényszert teremtett. Előbbi vonatkozásában az orosz fenyegetés valamilyen szintű, formájú és időtávú feltartóztatása, illetve nemzetközi szintű példa statuálása elemi biztonsági igénnyé vált. A nyugati közvélemény pedig komoly nyomás alá helyezte a kormányzatokat, hogy hatékony és látványos intézkedéseket hozzanak, tulajdonképpen azonnal. Az első két-három hónapban az Egyesült Államok és az Európai Unió legtöbb országa dinamikus, sokszor egyeztetett módon reagált a válságra, és az amúgy már akkor is létező véleménykülönbségek eltörpültek.

²⁸ Deák, András (2019): From Interdependence to Vulnerability: EU-Russia Relations in Finance. In Raik, Kristi – Rác, András (szerk.): *Post-Crimea Shift in EU-Russia Relations: From Fostering Interdependence to Managing Vulnerabilities*. Tallinn: International Centre for Defence and Security, 162–181.

²⁹ Panibratov, Andrei (2021): *Sanctions, Cooperation, and Innovation: Insights into Russian Economy and Implications for Russian Firms*. *BRICS Journal of Economics*, 2(3), 4–26.

³⁰ Részletesebben Henderson, James (2014): *The Commercial and Political Logic for the Altai Pipeline*. [online], The Oxford Institute for Energy Studies, 2014. 12. Forrás: oies.org [2022. 07. 18.].

³¹ Andrianova, Anna (2022): *Putin's Financial Fortress Blunts Impact of Threatened Sanctions*. [online], 2022. 02. 04. Forrás: bloomberg.com [2022. 07. 18.].

Ellentétben a korábbi időszakokkal, Washington és Brüsszel, illetve az európai fővárosok magatartásában a rövid és középtávon elérhető maximális nyomásgyakorlás vált elvárassá, és a képességek jelentették annak érdemi korlátját. A kormányzatok magatartását nagymértékben kiegészítették a multinacionális vállalatok részben üzleti, részben erkölcsi döntései, amelynek révén fokozták az orosz piacot érintő bojkottot és/vagy kivonultak onnan.³²

Moszkva előnyben volt a felkészülést illetően, ő döntött a támadás időzítéséről és mértékéről. A korábbi években tudatosan csökkentették az amerikai pénzügyi kitettséget, minthogy ezen eszköz szankciós alkalmazása bizonyos volt Washington részéről. 2021 ősztől ugyancsak szűkítették az európai földgáz kínálatot, ami tekinthető a háborúra való felkészülésnek is. Ugyanakkor a nyugati fellépés egységességére és maximális mélységére feltehetően nem voltak felkészülve. Így sikerült a jegybanki tartalék mintegy felét Nyugaton lefoglalni,³³ a technológiai embargó széles körben ért iparágakat (légi közlekedés, autógyártás, távközlés stb.) váratlanul, és az intézkedések több más esetben is a vártnál nagyobb sokkot okoztak. A szankciók, kiegészülve a katonai-háborús szempontok döntéshozatali primátusával, paradigmaticus változást sejtetnek az orosz gazdaságon belül. Az ország több egyéb hatás mellett egy komoly strukturális sokkot is kénytelen lesz elszenvedni az elkövetkező években, teljes mértékben kiszakad a nyugati, és részlegesen a világ gazdaság meglévő szövetéből.

Az Oroszország – és sok esetben Belarusz – ellen hozott szankciók több tipológia szerint csoportosíthatók. Amennyiben a szektorális elválasztást alkalmazzuk, a leggyorsabban bevezetett intézkedések a *pénzügyi szankciók* voltak.³⁴ Az Egyesült Államok a háború első három hónapja alatt szinte az összes orosz nagybankot valamilyen szintű korlátozással sújtotta, a legsúlyosabb esetekben exterritoriális jelleggel kizárta őket az úgynevezett dollárrendszerből. Ennek értelmében nemcsak hogy amerikai jogalanyok nem folytathatnak ezekkel az orosz pénzintézetekkel semmilyen tranzakciót, de bármilyen más, harmadik országbéli pénzintézet is szankcionálható az Egyesült Államokban, amennyiben így jár el. Ezzel egyidejűleg az Európai Unió megtiltotta a SWIFT-rendszer használatát a legfontosabb pénzügyi intézmények és a jegybank számára, a G7-tagállamok pedig lefoglalták az orosz valutatartalék durván felét. Ezek az intézkedések rendkívüli mértékben megnehezítették külföldi átutalások indítását és fogadását, illetve a vonatkozó ügyletek lebonyolítását. Az idő előrehaladtával e korlátozásokat kiegészítették orosz, nem pénzügyi intézmények, bányavállalatok, külkereskedelmi vállalkozások aktívára és számláira vonatkozó egyéb intézkedésekkel is (például Gazprom, Jevraz Holding stb.).

Ugyancsak a kezdetektől jelentkezett a *technológiai embargó*, amelynek során nagyon széles körben tiltották meg műszaki áruknak és szolgáltatásoknak az Oroszországba való eladását. Ezt a kört az Egyesült Államok és az Európai Unió második szankciós csomagja

³² *Over 1,000 Companies Have Curtailed Operations in Russia—But Some Remain*. [online], Yale School of Management, 2022. 07. 18. Forrás: som.yale.edu [2022. 07. 18.].

³³ DiCamillo, Nate (2022): *The G-7 has Frozen All of Russia's Reserve Assets in Their Countries*. [online], Quartz, 2022. 02. 28. Forrás: qz.com [2022. 07. 18.].

³⁴ Bown, Chad P. (2022): *Russia's War on Ukraine: A Sanctions Timeline*. [online], PIIE, 2022. 07. 01. Forrás: piie.com [2022. 07. 18.].

nyitotta meg, amelyben még csak félvezetők, tranzisztorok és egyéb, kettős felhasználású termékek exportjának taxatív tilalma szerepelt.³⁵ Ennél is jelentősebb, hogy több mint 1000 nyugati cég vonult ki, függesztette fel vagy csökkentette érdemben tevékenységét Oroszországban.³⁶ Ezek közt vannak meghatározó technológiai, számítógépes, gép- és feldolgozóipari vállalatok, gyakran nem helyettesíthető termékekkel vagy szolgáltatásokkal. Néhány területen, mint például az autógyártás, a légi közlekedés, a távközlés vagy a feldolgozóipari tevékenységek zöme, a további működéshez tucatszámú olyan alkatrészre vagy licenzre lenne szükség, amelyek most legális módon nem állnak rendelkezésre. A hatást fokozza, hogy az elmúlt 30 évben – ellentétben a Szovjetunió tudatos műszaki autarkia törekvésével – a beruházások során a technológiai eredet és biztonság nem volt szempont. Így mindez vagy az orosz állóeszköz-állomány jelentős cseréjét vagy a tevékenység visszaszorulását feltételezi. Feltehetően a technológiai embargó kiterjedt csoportja fogja képezni az egyik legkevésbé kezelhető és hosszan érvényesülő szankciós hatást.

Bizonyos mértékig köztes közeget képeznek a *logisztikai*, illetve az egyéb üzleti együttműködést ellehetetlenítő szankciók. Ide sorolhatók az EU és Oroszország közti közvetlen légi közlekedés leállítás, a közúti és vasúti teherforgalom korlátozása orosz regisztrációjú járművek számára, az orosz teherhajók kiltítása a legtöbb európai kikötőből. Ezeket kiegészítette egy sor beruházási tilalom, a biztosítási szolgáltatások tilalma és az Oroszországhoz bármilyen módon kötődő üzletemberek és vállalatok tulajdonának rendkívül széles körben való lefoglalása, aktíváik befagyasztása. Bár ezek az intézkedések hatásukat tekintve jócskán átfednek a korábbi korlátozásokkal, a korábbinál közvetlenebb módon érvényesülnek és zárnak be kiskapukat. Így például az orosz teherforgalom korlátozása az európai kikötőkben nemcsak az európai orosz olajexportot nehezíti meg, de a kisebb tankerekből a nagyobbakba való átrakodást is, csökkentve ezáltal a nem nyugati piacokra, például Indiába irányuló exportot is. Ausztrália timföldeladási embargója értelemszerűen gondokat okozott az orosz alumíniumgyártásban és drágább beszerzésre kényszerítette az orosz Ruszalt.

Kétségtelenül a nyugati országok számára a legnagyobb kihívást az orosz export dekonstrukcióját, az *energiahordozók és nyersanyagok bojkottját* célzó intézkedések jelentik. Az orosz kivitel nagyobbik fele energiahordozó, a maradék is bányászati termék, magas energia- és/vagy nyersanyag-intenzitású feldolgozott, esetleg mezőgazdasági termék.³⁷ Ezeken a piacokon a rövid távú helyettesítő termék gyakran nem áll rendelkezésre, az orosz kitétség magas, és a termék lehet stratégiai, amennyiben széles körű problémákat okoz a hiánya. Ehhez képest az Európai Unió kezdetben a luxustermékek és a nélkülözhető nyersanyagok importját korlátozta (ezüst, gyémánt), majd a sok vitát kiváltó hatodik szankciós csomagjában a nem vezetékes olaj- és olajtermékimport kivezetését is elrendelte 2022. decemberi (nyersolaj) és 2023. februári (olajtermék) határidővel. Nemzeti szinten, például Németország nagy horderejű intézkedéseket hozott az orosz földgázimport 2025-ig való kiváltására. Ezen exporttermékeknek alternatív piacokra, főleg

³⁵ Bown 2022.

³⁶ Yale School of Management 2022.

³⁷ Broom, Douglas (2022): *What Else Does Russia Export, Beyond Oil and Gas?* [online], World Economic Forum, 2022. 03. 18. Forrás: weforum.org [2022. 07. 18.].

a Távols-Keletre való orosz átirányítása infrastrukturális korlátokba ütközik, volumenvesztést és önköltség-növekedést okozva az orosz oldalon. Ugyanakkor ezek a lépések okozzák mind a világpiacon, kiváltképp Európában a legkomolyabb piaci feszültséget, a lakosság és az üzleti szereplők részéről a költségáldozatot, illetve ez a terület az, ahol Moszkva a siker esélyével kezdeményezhet Európa ellen szankciós játszmákat.

Összességében a szankciókat elrendelő közel 40 ország három hónap alatt a maximális megszorításokat alkalmazta. Az Európai Unió hatodik szankciós csomagját követően nincs olyan érdemi intézkedés, amelynek révén ezek az országok fokozni tudnák az Oroszországot érintő totális nyomásgyakorlást. E tanulmány megírásának idején, 2022 augusztusában a szankciós intézkedések következetes végrehajtása, az azt alkalmazó országok körének esetleges kiterjesztése jelentheti a további fejlődési utat. A várakozások szerint ezek a korlátozások, kiegészülve a háborús hatásokkal nagyon komoly, 10% körüli recessziót okozhatnak 2022–23-ban Oroszországban.³⁸ A gazdasági visszaesés időtávját növelheti annak strukturális és kiterjedt jellege. Értelemszerűen a népesség széles csoportjai fogják azt különféle képp érzékelni, attól függően, hogy a kormányzat miképpen tudja majd az így kialakuló válságot, annak költségeit kezelni és kiemelt csoportokat attól megóvni. Ugyanakkor a nyugati, kiváltképp az európai kezdeményezők számára okozott gazdasági kár is jelentős. Ennek csak kisebb része származik az orosz (és ukrán, belarusz) piac, export elvesztéséből, nagyobb hányada a magasabb energia-, nyersanyag- és mezőgazdasági terményárakon keresztül érvényesül.³⁹

Oroszország kezdetben csak nagyon mérsékelten alkalmazta a rendelkezésére álló, a nyugati országokat érintő szankciós képességeket. Ennek egyik oka nyilvánvalóan a relációs aszimmetria, miszerint a részéről felhasználható gazdasági arzenál korlátozottabb. Másrészt a háború első szakaszában az orosz vezetés szemmel láthatóan nem volt felkészülve egy ilyen széles körű gazdasági hadviselésre, talán nem is tartotta azt fontosnak. Ezért a kezdeti szakaszban inkább tükörszankciók meghozatalára került sor, ami értelemszerűen nem tekinthető érdemi válasznak. Ugyanakkor az európai piacon már 2021 őszétől, még a háborút megelőzően korlátozták a gázexportot és így növelték az árszinteket, csökkentették a tárolói állományokat. Ez lehetett a háborút felvezető gazdasági stratégia része, annál is inkább, mert 2022 tavaszától kezdődően a Gazprom meglehetősen nyíltsággal állította le a szállításokat bizonyos országok és cégek számára (Lengyel- és Finnország, Bulgária, illetve több nyugat-európai importőr), majd nyár elejétől drasztikusan csökkentette a többiek számára nyújtott volumeneket. Mindez még makroszinten is szinte kezelhetetlen energiaár-növekménnyel és komoly gázhiánnyal fenyegetett 2022–23 telén, amelynek révén megbénítható a kelet- és közép-európai országok (ideértve Német- és Olaszországot) ipara. Ugyanakkor Moszkva nem feltételes módon alkalmazta

³⁸ A Bécsi Külgazdasági Tanulmányok Intézete (WIIW) 9–15% közötti orosz visszaesésre 2022-ben, hasonlóképpen a finn Fejlődő Gazdaságok Intézete (BOFIT) szerint a 2010-es évek elejének szintjére esik vissza a nemzeti össztermék. Vaszilij Asztrov (WIIW) és Iikka Korhonen (BOFIT) előadásai a KRTK VGI Visegrád-konferenciáján, 2022. június 7.

³⁹ Míg az orosz exportpiac elvesztése legfeljebb 0,4%-kal csökkenti egyes kelet-európai országok nemzeti össztermékét (Bulgária, Szerbia, Litvánia), addig az energiahiány szélsőséges esetekben brutális 2-6 százalékpontos növekedésvesztést okozhat az eredetileg tervezetthez képest. Az EU keleti tagállamai közül kiemelten érintett lehet Magyarország, Szlovákia és Csehország. Asztrov 2022.

a „gázfegyvert”, nem kommunikálta a követeléseit, ezáltal is fenyegetőbbé és nehezebben kezelhetővé téve magatartásának értelmezését.

Szankciós elemzés

Kiinduló kondíciók

Minden sikeres szankciós politikához szükség van a felek közötti interdependenciára és aszimmetriára.⁴⁰ Előbbi tulajdonképpen a politikai nyomásgyakorlás „nyersanyaga”, az egymásrautaltságot felszámolva lehet a célország számára gazdasági károkat okozni és így politikai engedményeket elérni. Az aszimmetria – amely részben a gazdaságok mérete, de legfőképpen a reláció szűkíthetőségéből fakadó károkozás képességével arányos – ugyanolyan fontos és szükséges feltétel, mint egy hagyományos katonai konfliktus esetén a fegyveres erőfölény. Ennek megfelelően a mostani orosz szankciós rendszer visel néhány, nehezen változtatható alapkontúrt. Ezek nagyjából kijelölik azt a gazdasági-politikai teret, amelyben a felek a szankciós játszmat folytatják.

A világ országainak többsége eleve nem ítélte el az ukrajnai orosz agressziót, nem vezettek be gazdasági korlátozásokat Moszkva ellen. A mostani szankciós rezsim a tágan értelmezett nyugati szövetségi rendszerre korlátozódik, élén az Egyesült Államok és az Európai Unió intézkedéseivel, amelyekhez több-kevesebb elszántsággal csatlakozott Japán, Dél-Korea, Ausztrália, Kanada, illetve néhány kisebb európai (Svájc, Norvégia stb.) és nem európai állam (például Új Zéland). Durva becsléssel ez a csoport a 2021-es vásárlóerő-paritáson mért globális GDP bő 40%-át adja.⁴¹ Aligha lehet univerzális intézkedésekről beszélni, értelemszerűen nem sikerült azokat az ENSZ keretei közé helyezni, de olyan meghatározó szereplők is a körön kívül maradtak, mint a BRICS-tagállamok, köztük Kína és India, illetve a posztszovjet térség országai.

E szankciós körön kívül elhelyezkedő országok és vállalatok magatartása fontos és idővel egyre meghatározóbb tényezővé válik majd a gazdasági nyomásgyakorlás eredményességét illetően. Az első időszakban ezek a kereskedelmi relációk is összeroskadtak az általános orosz gazdasági káosz, a fizetési és szállítási problémák, a szélsőséges árfolyamingadozások következtében.⁴² Ugyancsak alkalmazhatók ellenük úgynevezett másodlagos szankciók, főleg az Egyesült Államok részéről. Ilyen esetekben az Oroszországgal való együttműködést Washington szankciókkal büntetheti, mint ahogy történt az bizonyos kínai technológiai cégek esetében és sikeresen fenyegetett ilyennel nem nyugati távközlési vagy elektronikai exportőröket. Ugyanakkor a totalitás hiánya növeli az orosz adaptáció eredményességét. Így például jelentős, közel 30 dolláros árengedménnyel ugyan, de Moszkva érdemben növelni tudta távol-keleti olajeladásai volumenét. Fordított szempontból, a „szankciótörés”, Oroszország rászorultságának kihasználása, a kivonuló nyugati cégek piaci pozícióinak átvétele vonzó üzleti és politikai lehetőség egy

⁴⁰ Hufbauer–Schott–Elliott 2007.

⁴¹ 40,73%, saját számítás, IMF WEO 2022.

⁴² Így például a Kínából érkező import nagyjából felére, az Indiából behozott árumennyiség a korábbi havi szintek negyedére esett 2022 március–áprilisában, Korhonen 2022.

külvilág számára. Ennyiben hosszabb távon a nem nyugati országok diplomáciai, gazdasági álláspontja nagyon fontos komponense a szankciós rezsimnek. Mivel azt mélyíteni a nyugati országok rövid és középtávon nem tudják, a kezdeményező országok körének bővítése, de legalább a korlátozásokat nem alkalmazók semleges, elzárkózó magatartásának kikényszerítése elemi tényező.

Másrészt Oroszország minden gazdasági gyengesége ellenére is a vásárlóerő-paritáson mért globális nemzeti össztermék 3,1%-át adta 2021-ben.⁴³ Ez jócskán meghaladja más, totális vagy ahhoz közelítő szankciók alá vont nemzetgazdaságok méretét, mint például az iráni 1%-ot vagy Venezuela 0,1%-át. Ezen összehasonlításban Oroszország a Föld hatodik legnagyobb gazdasága, de folyóáras dollárban számolva is a 11. a rangsorban. A hidegháború lezárása óta soha ekkora gazdaságot nem értek frontális szankciók. Ennyiben mind az alkalmazott eszközöket, mind az azokhoz fűzött várakozásokat ehhez a tényhez kell idomítani. Ez a méret annyiban kritikus és minőségileg más léptéket jelent, hogy a szankciók következményeiként nem feltétlenül lehet a globális gazdasági-politikai környezetet teljes mértékben állandónak venni. Míg például Észak-Korea vagy Afganisztán gazdasági blokádja értelemszerűen nem érintették a globális ellátási viszonyokat, ez nem feltétlenül mondható el az orosz nagyságrend mellett.

Ezt a méretarányt és a visszahatás lehetőségét növeli, hogy Oroszország széles és mély nyersanyagexportóri portfólióval rendelkezik. A globális olajtermelés durván 12%-a, a földgáztermelés 17%-a innen jön.⁴⁴ Az előbbi volumen az olajpiac rugalmatlansága okán még középtávon sem tűnik teljes mértékben kiválthatónak, míg csökkentése nagyon komoly árnövelő tényező lehet. Hasonló az európai földgázpiacon az orosz jelenlét leépítésének kérdése, csak többéves és nagyon jelentős áldozatok árán váltható ki a Gazprom az EU keleti felén. Ezen túlmenően azonban van legalább fél tucat nyersanyag, mint például a palládium (a globális termelés 40%-a), nikkell (11%), alumínium (6%), szén (5%), réz (4%), a napraforgó (27%), a gabona (a világkereskedelem 18%-a) vagy a műtrágya (a globális export 16%-a), amelyek orosz kivitelének csökkentése árfelhajtó hatású, így nem feltétlenül csökkenti kellő mértékben Moszkva exportbevételét, cserébe növeli a kezdeményező költségeit. Éppen ezért az orosz exportvolumen nem sikerült dekonstruálni, az ország fél évvel a háború megindítását követően is becslések szerint napi szinten 1-1,5 milliárd dolláros külkereskedelmi bevételre tesz szert, amelynek teljes elapasztására nem nagyon van remény. Így például 2022 májusában, csökkenő exportvolumen mellett majdnem 10%-kal, havi 20 milliárd dollárra nőttek az olajkivitelből származó bevételek,⁴⁵ de az orosz kormányzat ennél is magasabb, mintegy 100 milliárd dolláros energiaexport-növekményre számít az év egészében.⁴⁶ Ez meghatározó különbség például az iráni vagy akár a venezuelai szankciókhoz képest, amikor a gazdasági monokultúrák jövedelmét

⁴³ IMF WEO 2022-es adatok.

⁴⁴ *BP Statistical Review of World Energy 2022*. [online], British Petroleum, 2022. 06. Forrás: bp.com [2022. 07. 21.].

⁴⁵ Browning, Noah (2022): *Russian Oil and Fuel Revenue Up Even as Exports Fall – IEA*. [online], Reuters, 2022. 06. 15. Forrás: reuters.com [2022. 08. 02.].

⁴⁶ *Russian Energy Export Revenue To Rise By 'Almost \$100 Billion' This Year*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2022. 08. 17. Forrás: rferl.org [2022. 08. 26.].

érdemben, harmadára-negyedére sikerült csökkenteni egy-két év alatt anélkül, hogy a világpiacon azt megérezte volna.⁴⁷

Egy strukturális és egy konjunkturális tényező tovább növeli a nyugati szankciópolitika kihívásait. Az első az orosz külkereskedelem és külgazdaság földrajzilag diverzifikált jellege, a nem nyugati partnerek dinamikus előretörése az elmúlt két évtizedben. Így például az Európai Unió részesedése a teljes orosz külkereskedelemből a 2005-ös 52%-ról 42,8%-ra csökkent 2018-ra, miközben az APEC-régió 16,2%-ról 31%-ra növelte arányát.⁴⁸ Import tekintetében a két régió közötti rangsorváltás már 2016-ban bekövetkezett, de a távol-keleti-csendes-óceáni térség a kivitel tekintetében is a gyors felzárkózás útján volt a szükséges, főleg kínai olaj- és gázipari infrastruktúra kiépítése révén. Kína részesedése 2020-ra 21%-ra nőtt, Oroszország legnagyobb külkereskedelmi partnerét adva ezáltal.⁴⁹ A 2022-es háború idejére Oroszországnak még mindig meghatározó partnerei voltak a nyugati, főleg európai államok, de ez már nem volt többé kizárólagos és egyoldalú függés.

A kezdeményező országok potenciális költségeit növelte, hogy a háborúra válságos időszakban, feszes nyersanyagpiacok és akadozó ellátási láncok mellett került sor. Ellentétben a 2010-es évek iráni és venezuelai szankciós epizódjaival, a globális olajpiacon véget ért az amerikai palaolaj-forradalom jelentette évtizedes termelésnövekedés, lecsökkentek a tartalékkapacitások. Hasonlóképpen feszesek voltak a nemzetközi gázpiacok, a legtöbb nyersanyagpiac. Ennek megfelelően egy recesszióval fenyegető, alacsony növekedésű világgazdasági helyzetben magas nyersanyagárak alakultak ki már a háború előtt is, azt követően pedig végképp. Az ilyen, az 1970-es években már megfigyelt stagflációs kondíciók mellett a nyugati országok számára mindenképpen magasabb a társadalmi „költségérzet”, következésképp a szankciók politikai költsége is.

A kezdeményező országok szempontjai, célmeghatározás

A szankciós elemzések talán két legnehezebb pontja a kezdeményezők valós céljainak és a célország reakcióinak felmérése. Ami az előbbit illeti, minden, a háborút megelőző konzultáció és az azt követő, főleg európai szempontból meglepő összetartás ellenére, a szankcionálók tábora nagyon vegyes volt. Eleve nagyon más volt a legtöbb ország gazdasági kapcsolatrendszere Oroszországgal. Az Egyesült Államok számára néhány energetikai terméket leszámítva – nukleáris fűtőanyagok importja, Kaszpi Csővezeték Konzorcium által irányított olajvezeték tranzitja – semmilyen meghatározó érdeke nem volt Oroszországban. Ezeket jobbra kivéve saját szankciós rendszeréből, a teljes pénzügyi és egyéb, gazdasági hegemoniális eszköztárát jelentősebb költség nélkül alkalmazni tudta nyomásgyakorlásra. Szintén nem elhanyagolható az a tény, hogy Washington a 2020-as évekre ismét energiaexportórré vált, kiváltképp földgáz tekintetében. 2021-re, mintegy

⁴⁷ El-Katiri, Laura – Fattouh, Bassam (2012): *On Oil Embargos and the Myth of the Iranian Oil Weapon*. [online], The Oxford Institute for Energy Studies, 2012. 02. Forrás: oxfordenergy.org [2022. 07. 21.].

⁴⁸ Orosz Szövetségi Vámhatóság: Vnyesnyaja torgovlja Rosszsijszkoj Federacii po gruppam stran. Saját lementett adatok a customs.ru oldalról, többé nem elérhető.

⁴⁹ Orosz Szövetségi Statisztikai Szolgálat (2021): *Rosszsijszkij Sztatisztyicseszki Jezsegodnyik*. Moszkva, 570–612.

fél évtized alatt 95 milliárd köbméterre növelte cseppfolyósított földgázexportját (LNG), és a legjobb úton van afelé, hogy Katart és Ausztráliát hagyva a legnagyobb globális LNG-szállítónak váljon a következő években.⁵⁰ Így jelentős, még ha távolról sem teljes körű és azonnali enyhítést tudott nyújtani az európai vagy távol-keleti importőröknek egy orosz gázkorlátozás esetére. Nem meglepő módon, az Egyesült Államok alacsony költséggel nagy gazdasági nyomást tudott kifejteni Oroszországra.

Hasonló helyzetben volt néhány távolabbi állam, Kanada vagy Ausztrália, ahol a korlátozások nem okoztak érdemi veszteséget és kockázatot a kezdeményezők számára, az intézkedések egyoldalúak voltak az érdemi orosz válaszcspás lehetőségétől mentesen. Ezen országok politikai szinten tudtak döntéseket hozni, az okozott gazdasági érdekkonfliktus jóval kisebb volt, mint Európában lett volna. Így például Ausztrália leállította az orosz timföldexportot, jelentős, mintegy 20%-os kiesést képezve az orosz alumíniumtermelés nyersanyagoldalán.⁵¹ Ezek az országok így alacsony költséggel, de nem túl jelentős hozzájárulást tudtak adni a szankciós rezsimhez.

Ezzel szemben az európai országok, főleg azok keleti és közép-európai része, illetve Japán és Dél-Korea kiterjedtebb kapcsolatokat ápolt mind Oroszországgal, mind a szintén szankcionált Belarusszal vagy a háború sújtotta Ukrajnával. Ezek az intézkedések jelentős költséggel jártak mind a célországok, mind a kezdeményezők számára, valós ellátási dilemmákat képeztek és komolyabb kockázatot képviseltek. Ez is magyarázta ezen országok legtöbbször szankciószepeksítését a múltban. Számukra a frontális szankciós politika nem egyoldalú intézkedés volt, több kimenetellel kellett számolniuk, ahol egészen drámai eszkalációs következmények is történhetnek még jelen írás készítésekor is. A szankciós költségek egy része bizonyosan érvényesül a korlátozások közvetlen hatásaként, de leginkább az energia- és élelmiszerárak növekedése révén, miközben az orosz ellenszankciók és szállítási korlátozások még rosszabb kimeneteket is felvetnek. Európa eme része és Japán a magas költségű, magas kockázatú, de nagy hatású szankciós arzenál letéteményese, ennek megfelelően magatartása nem volt egyértelmű a háború megindulásakor.

Ugyanakkor a célmeghatározást, és ehhez kapcsolódóan a szankciós modell kialakítását több más tényező is befolyásolta. Ezek szinte mindegyike radikalizálta a szankciós magatartást, a feltételes gazdasági nyomásgyakorlás felől a teljes képesség bevetése irányába tolva el azt. Az első és talán egyik legfontosabb elem, hogy Oroszország nem deklarálta egyértelműen sem a háborús céljait, sem annak okait. Az Ukrajna „nációtlanítására” vonatkozó kijelentés,⁵² illetve ezt követően a Kijev elfoglalására és a kormány megbuktatására tett katonai kísérlet arra utalt, hogy itt egy parttalan és korlátlan háborús cselekmény zajlik, amelyben az agresszor elszánt és végletes törekvéseket tett a magáévé. Ez, függetlenül a katonai erőviszonyoktól, természetesen nem tette lehetővé valamilyen közvetítői szerep kialakítását és egy megoldási javaslat vagy béketervezet kialakítását. Az orosz agresszió

⁵⁰ British Patrol 2022.

⁵¹ Harding, Luke (2022): *Australia Bans Exports of Aluminium Ores to Russia over 'Illegal' Aggression towards Ukraine*. [online], The Guardian, 2022. 03. 20. Forrás: theguardian.com [2022. 07. 21.].

⁵² Президент России (2022): *Obrasenyije Prezidenta Rosszjszkoj Fegyveracii*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: kremlin.ru [2022. 07. 21.].

jellegeből fakadóan nem hagyott túl sok mozgásteret a korábbi mérsékelt vagy köztes pozíciók felvételére.

Hasonló okokból a korábbi konfliktusokhoz képest hatalmasat nőttek a stratégiai tétek. Nemcsak arról volt szó, hogy Oroszország nyíltan megsértve a nemzetközi jogrendet, „saját zászlós” katonai műveletekbe kezdett, de az ukrajnai háború farvizén egy sor felforgató cselekményt is kezdeményezett. Ilyen volt az uniós határon kialakuló belarusz menekültválság a háborút megelőző hónapokban, amelyre aligha kerülhetett volna sor Moszkva legalább hallgatólagos jóváhagyása nélkül. A Gazprom ugyancsak restriktív gázellátási magatartást tanúsított 2021 szeptemberétől kezdődően, ugyan kezdetben jogszerű keretek mellett, de az eszkálició lehetőségét nyitva tartva. Mindez az orosz magatartás szélesebb körű változására utalt, új színtereket nyitott meg a szembenállás számára, és átalakította az addigi szakpolitikai és piaci kalkulációkat. Ennek megfelelően egy sor szankciós intézkedés mögött már egyéb, például gazdaság- vagy ellátásbiztonsági szempontok is felmerültek, illetve a normál döntéshozatalt felülírták a stratégiai szempontok.

Harmadrészt, a háborút nagyon komoly médiafigyelem kísérte. A háborús pusztítás képei felkavarták a közvéleményt és belpolitikai cselekvési kényszert teremtettek. Az első hetek közhangulatát szinte kivétel nélkül az oroszellenes érzelmek uralták és valamilyen büntetőintézkedés meghozatalára kényszerítették az európai kormányzatokat. A korábbi, Moszkva törekvései iránt megértőbb hangok háttérbe szorultak. A közvélemény nyomása alatt hozott rendelkezések ugyan széles palettán terültek szét, a menekültek fogadásától, az anyagi és katonai segítségnyújtásig terjedtek, de a kezdetektől kiemelt helyet foglaltak el köztük a gazdasági szankciók. A belpolitikai kényszerek sok vonatkozásban felülírták a korábbi, kiegyensúlyozottabb nyomásgyakorló stratégiákat.

Össességében ez a három tényező oda vezetett, hogy a korábbi gazdasági megfontolások és költség-haszon számítások időlegesen a háttérbe szorultak. Az európai üzleti lobbik érvkészetét két oldalról is felülírták az események. A hagyományos gazdasági haszonszerzés szempontjait felülírták a stratégiai félelmek, az a tény, hogy az egymásrautaltság immár több veszélyt, mint biztonságot jelent. A közvélemény és a pártok változó érdekrendszer az oroszellenes közhangulat jegyében szintén a korábbi jóléti kalkulások ellen dolgozott, fokozva a szankciókra vonatkozó igényt. Ez a hatás volt leginkább felelős a francia és német, bizonyos mértékig még a japán külpolitikai magatartás változásában, a nagy költségű és totális szankciós politika mellett való elköteleződésben.

Ugyanakkor ezek a törekvések mégsem jelentenek egységes célrendszert. Az amerikai külpolitika a kezdetektől fogva a „feltartóztatás” jegyében fogalmazta meg a szankciók célját, azok csak középtávon, és nem is feltétlenül az ukrajnai fronton érvényesülnének.⁵³ Washington a kezdetektől sem ígért gyors békét, hosszabb távú gazdasági hadviselésre és az orosz katonai-gazdasági képességek csökkentésére rendezkedett be. A képességek csökkentésének fő célja a jövőbeli, hasonló orosz cselekmények kizárása volt (*deterrence*

⁵³ Így például Joe Biden 2022 március elsejei, az Egyesült Államok helyzetét értékelő beszédében csak arra szorított, hogy Oroszország gyengébben, a világ erősebben kell hogy kikerüljön ebből a háborúból. The White House (2022): *Remarks of President Joe Biden – State of the Union Address As Prepared for Delivery*. [online], 2022. 03. 01. Forrás: whitehouse.org [2022. 07. 21.].

by denial),⁵⁴ míg az aktuális harci cselekmények befolyásolását más, nem gazdasági úton tudta inkább befolyásolni (például ukrainai fegyverszállítások). Ennyiben az amerikai magatartás koherens volt, nem volt benne érdemi utalás a feltételelességre, a maximális nyomás megteremtésére tett kísérletet mind rövid, mind középtávon.

Ezzel szemben az európai szankciós érvelésben a gyors béketeremtés, a háború minél előbbi lezárása viszonylag jelentős szerepet kapott (*compellence*).⁵⁵ Ennek célja a háború leállításának kikényszerítése, az agresszor elszántságának a megtörése. Az európai totális gazdasági nyomásgyakorlás első három hónapja a „gyors békét szankciók által” célmeghatározás jegyében telt,⁵⁶ ami alapvetően téves stratégiai kalkuláción alapult. A kényszerítésnek, legfőképpen a gyors békekikényszerítésnek nem sok valódi tere van a realitásokat figyelembe véve. Mindazonáltal e lehetőség hangoztatása és a lehetőség nyitva tartása egyfajta, még ha nem is életszerű kompromisszumként, belpolitikai kényszerként értékelhető az európai közvélemény pacifista és militánsabb oldalai között. Egyedül így, e később hamisnak bizonyult vízió keresztül lehetett többséget és valamilyen kompromisszumos kiutat találni a német, az olasz vagy a francia belpolitikában.

Így például a két és fél hónappal a háború megindítását követően, a European Council of Foreign Relations (ECFR) által tíz európai országban végzett közvéleménykutatás⁵⁷ szerint a népesség Oroszországot tartotta a fő felelősnek (73% szemben 15%-kal, akik Ukrajnát, az EU-t vagy az Egyesült Államokat okolták), viszont a lakosság 35%-a „minél gyorsabb békét” akart „akár ukrán engedmények árán is”, és csak 22%-a „igazságot”, Oroszország vereségét és csak aztán békét. További 20% szerint mindkettőre szükség lenne, fenntartanak a nyomást Moszkván, de rettegnek az eskalációtól.⁵⁸ A kutatott országok közül egyedül Lengyelországban voltak többen az igazságpártiak, mint az azonnali béke hívei, míg Olaszországban és Németországban két és félszeres, háromszoros volt a táborok közötti különbség. Még indikatívabb egy jövőbeli szankciós kifradás szempontjából, hogy mindegyik országban a közvélemény elsőprő többsége úgy vélte, hogy a kormánya eleget (a teljes mintán 36%) vagy túl sokat foglalkozik (42%) a háborúval. A szankciókat fokozó attitűdnek a német lakosság körében mért 7%-os aránya itt a legmagasabb, minden más országban alacsonyabb a további nyomásgyakorlás tábora. Mindez az Unió hatodik csomagjának elfogadása előtt volt.

Ennek fényében az Európai Unió szankciós rendszere nem tűnik békepártinak. Nincsenek benne érdemi feltételes elemek, nem ígér deeszkalációt valamilyen orosz visszalépés esetére. Maguk az intézkedések gazdasági költségüket és jelentőségüket tekintve messze nagyobb költséggel járnak, mint bárki más hasonló magatartása, és nyilvánvalóan

⁵⁴ Wilner, Alex S. – Wenger, Andreas (2021): *Deterrence by Denial: Theory and Practice*. London: Cambria.

⁵⁵ Gould-Davies, Nigel (2018): *Economic Effects and Political Impacts: Assessing Western Sanctions on Russia*. [online], BOFIT Policy Brief 8/2018. Forrás: bofit.fi [2022. 03. 20.].

⁵⁶ Cakmak, Busra Nur (2022): *Sanctions Meant to Force Russia to End War on Ukraine, Negotiate Peace: Germany's Scholz*. [online], Anadolu Agency, 2022. 05. 31. Forrás: aa.com [2022. 08. 10.]; Montanari, Margherita (2022): *Peace is a Priority, Draghi Tells Biden*. [online], 2022. 05. 11. Forrás: euractiv.com [2022. 08. 20.].

⁵⁷ Finnország, Franciaország, Németország, Olaszország, Lengyelország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország és az Egyesült Királyság.

⁵⁸ Krastev, Ivan – Leonard, Mark (2022): *Peace Versus Justice: The Coming European Split Over the War in Ukraine*. [online], European Council on Foreign Relations, 2022. 06. Forrás: ecf.eu [2022. 07. 21.].

ezek a társadalmak egy potenciális orosz retorzió célpontjai. Úgy tűnik, hogy az európai szankciós rendszert a háborús pszichózis jegyében, egyes esetekben a gyakorlati megvalósíthatóság (2022-es orosz olajimport kivezetése) és a társadalmi fenntarthatóság szempontjainak háttérbe tolásával alakították ki.⁵⁹ Összességében az Unió szankciós magatartása és egyes meghatározó országainak belpolitikai realitása között jelentős ellentmondás feszül, amelyet a vonatkozó kormányoknak, eliteknek a jövőben át kellene hidalnia. Ez kiváltképp nehéz lesz, figyelembe véve az orosz magatartást, amely legfőképpen a földgázárak emelését és akár egy ellátási válság révén régen nem tapasztalt gazdasági válságot okoz az EU keleti felében. A jelen írás idején fennálló helyzet fennmaradása-kor (eltekintve most annak lehetséges romlásától) ezen országoknak a külkereskedelmi mérlegüknek a nemzeti össztermék 6-12%-ával való romlásával és 2009 óta nem tapasztalt recesszióval kell szembenézniük az elkövetkező két évben. Ha ez nem is feltétlenül vezet az Oroszország elleni szankciós politika teljes ellehetetlenüléséhez, rövid, egy-két éves időtávon nagyon komoly és csak nehezen kezelhető politikai válságot képes okozni a meghatározó fővárosokban.

Az orosz adaptáció folyamata

Az orosz vezetés számára a szankciók kérdése valószínűleg másodlagos az ukrainai háború sikeres megvívásához képest. Magának a háborúnak a kirobbantása is azt feltételezte, hogy feláldozzák a békés, jóléti modellt, a gazdasági együttműködés jelentős részét egy geopolitikai nyereségért. Ezen feltehetően csak részben változtatott az a két tény, hogy a nyugati gazdasági korlátozások feltehetően gyorsabbak, egységesebbek és kiterjedtebbek voltak annál, mint amire a Kreml számított, illetve a gyors katonai győzelem is elmaradt. Ettől függetlenül a szankciós magatartás az ukrainai katonai-politikai célkitűzések járulékos eleme maradt. Az orosz társadalom és elit jelentős része esetleg elfogadja a szankciók okozta áldozatvállalást egy sikeres nagyhatalmi politika költségeként. Viszont az teljesen értelmetlen, ha még a hódító háború is sikertelen. Ennyiben a szankciók és a béke közötti hagyományos logikai kötelék valószínűleg pont fordított az orosz vezetés esetében: egy sikertelen háború esetén külön el kellene számolnia a lakossága felé a gazdasági károkkal, míg egy győzelem után annak jelentős részét legalább átmenetileg a szőnyeg alá söpörhetné.

Akárcsak a kezdeményező államokban, a célországok számára is a szankciókra való reakciók három üzenetet kell hogy hordozzanak: fenn kell tartani a belső közvélemény hitét a „vállalt ügy” igazában, küzdeni kell az el nem kötelezett, a szankciókhoz nem csatlakozó országok jóindulatáért és meg kell torolni az ellenséges államok korlátozásait.⁶⁰ Az orosz belső közvélemény és még inkább a politikai-gazdasági elit hangulatáról kevés érdemi információ került napvilágra. A hatalom nyilvánvalóan minden korábbinál erőteljesebb rendőrállami eszközöket alkalmaz a „különvélemények” elfojtására, a belső információmonopólium kiépítésére, de legalábbis a kívülről érkező vélemények, tények

⁵⁹ A problémáról részletesebben lásd Smith 1995.

⁶⁰ Hüfbauer–Schott–Elliott 2007: 7.

szűrésére. Ennek lenyomata egy 2022. június végi, a Medúza hírportál által kiszivárogtatott, valószínű, de nem publikus közvéleménykutatás. Ennek alapján a megkérdezettek 57%-a kívánta a harci cselekmények folytatását, míg 30%-uk azok minél előbbi lezárását tartotta kívánatosnak.⁶¹ Értelemszerűen a háború támogatása az életkorral arányosan nőtt (18–24 életév között 56%-uk ellenezte azt, míg 60 év felett 72%-os volt a támogatás), erősebb volt a tévénezők (68 vs. 22%), mint az internetet aktívan használók közt (35% támogató, 47% ellenző). Ugyanakkor még Moszkvában és Péterváron sem voltak többségben a háborút ellenzők, miközben annak támogatottsága főleg az ezeknél kisebb, de még mindig milliós vidéki nagyvárosokban volt erős.

Amennyiben hitelesként fogadjuk el ezeket a méréseket, a háború mögött álló lakossági támogatás messze nem annyira masszív, mint a Krím elcsatolása idején volt. Ugyancsak indokolt a terhek növekedésére számítani. Az általános mozgósítást e tanulmány megírásakor még nem rendelték el, de a háború menete lehet, hogy ezt szükségessé teszi majd. Rövid és középtávon ugyancsak tovább romolhat egyes közellátások és alapvető ellátási rendszerek működése (járműalkatrész-ellátás, légi közlekedés, távközlés, létszükségleti cikkek ellátása). A gazdasági visszaeséssel párhuzamosan bizonyos üzemek teljes leállása is elképzelhető, bár ezt a kormányzat igyekszik majd minden körülmények között elkerülni. Ugyanakkor az orosz körülmények között a háború feltehetően fokozottabb népszerűtlenség mellett is folytatható. Valójában az orosz adaptáció esetében indokolt egy erős és autonóm államiságot feltételezni és magának a kormányzatnak az érdekrendszerét vizsgálni. Ugyanakkor egy ilyen neo-weberianus, gramschianus megközelítéshez minden bizonnyal elégtelenek az ismereteink.

A gazdasági adaptáció vonatkozásában Oroszország számára is meghatározó a globális nemzeti össztermék durván 60%-át adó „el nem kötelezettek” magatartása. Ezen államok politikai értelemben eddig nem ítélték el az orosz agressziót. Ezt a legtöbb esetben, Kínánál, Indiánál vagy a fejlődő országok többségénél nem a Moszkvával fennálló kapcsolatuk, sokkal inkább az általános világnézetük, külpolitikai értékrendjük, illetve a háború távoli jellege magyarázza. Mindez nem jelenti azt, hogy ne lenne ahhoz kötődően gyakorlati érdekük és valamilyen érintettségük, ne kellene kritikusan döntéseket hozniuk.

Eltekintve a rövid távú hatásoktól, a kívülállók számára is az Oroszországgal való együtt- vagy együtt nem működés az egyik fontos kérdés. Kiváltképp, ha az Egyesült Államok nyomást gyakorol, és másodlagos szankciókkal fenyegeti a Moszkvával együttműködő cégeket, országokat. Ezeknek gyakorta többet jelentenek az európai és amerikai piacok, mint az orosz.⁶² Nem véletlenül a legtöbbjük és legfontosabbjaik a korlátozások jelentős részét, még ha kisebb vehemenciával is, de kiterjesztették a kétoldalú relációkra. Így például Peking megtiltotta orosz repülőgépek kínai szervizelését, csökkentette néhány érzékeny technológia orosz kivitelét és korlátozta a pénzügyi együttműködést.⁶³

⁶¹ „Meduza” *uznala rezultati zakrütogo oprosza VCIOM, provegyenogo po zakazu Kremlja*. [online], Meduza, 2022. 07. 12. Forrás: meduza.io [2022. 07. 21.].

⁶² Az OEC World adatai szerint Oroszország Kína exportjának 1,9, Indiának 1%-át adta 2020-ban. Ehhez képest az Egyesült Államoknak 16,5, illetve 17,5%-os részesedése volt, hozzávéve ehhez a többi szankcionáló országot, jócskán 40% fölé megyünk mindkét esetben.

⁶³ Fischer, Sophie-Charlotte (2022): *Quiet Compliance: China's Dilemma Over Western Sanctions Against Russia*. [online], 2022. 04. 28. Forrás: ethz.ch [2022. 08. 03.].

Ugyanakkor ennek a magatartásnak a legjava már most is a kikényszerítés mértékétől függ, nem belső meggyőződésből következik be, és nem vonatkozik a szankciók által nem érintett területekre. Így stratégiai termékek esetében, mint például az orosz olajkivitelt – bár jókora orosz árengedménnyel, de – az együttműködés erősebb mint valaha, ezek az országok önkéntelenül is segítik Moszkvát a hatások csillapításában.⁶⁴ Szintén fontos körülmény, hogy az orosz szankciókhoz való alkalmazkodás már most is, de a jövőben még inkább beépülhet a kívülálló ország és a nyugati államok közti kétoldalú relációkba. Ezen országok az orosz reláció dinamizálásában torolhatják meg vélt vagy valós, a nyugati, amerikai viszonyban ért sérelmeiket. Ebben a vonatkozásban a nyugati államok alkupozíciója kifejezetten gyengül, ott az eddigieknél is jobban tekintettel kell lenniük eme kör reakcióira. Irán Moszkvával folytatott „dróndiplomáciája” látványos példája az Egyesült Államokra való nyomásgyakorlásra, de Oroszország kínai megítélése is a Tajvanhoz fűződő amerikai magatartás részleges függvényévé vált. Az „orosz dosszié” valós stratégiai súlyát is így lehet leginkább lemérni. Milyen engedményekre és kompromisszumokra hajlandók a nyugati országok Irán, Kína vagy például Szaúd-Arábia, Venezuela vonatkozásában, csak hogy növeljék az orosz szankciós politika hatékonyságát?

Oroszország magatartását sok vonatkozásban mérsékli, hogy van egy köztes közeg, amelynek jóindulatáért még érdemes küzdenie. Így valószínűleg nem véletlen, hogy csak az európai gázszállításokat fogja vissza, mivel annak hatása lokális, leginkább csak az ókontinensre terjed ki. Ehhez képest az olajszállítások visszafogásával – aminek piaci realitása, értelme is lenne és létező álláspont Moszkvában⁶⁵ – globális válságot idézhetne elő, érdemben megbosszulva még részben az Egyesült Államokon is Ukrajna támogatását, viszont szinte teljesen elszigetelődve mindenhol máshol. Hasonlóképp Moszkva mutatott bizonyos kompromisszumkészséget az orosz–ukrán gabonaexport kapcsán is, amelyet a kölcsönös engedményeken túlmenően a fejlődő világban való kapcsolatrendszerének fenntartása indokolt.⁶⁶

Ugyanakkor a kívülállókkal való kapcsolatépítés előtt egy sor akadály is tornyosul. Ennek egy része technikai, logisztikai és technológiai jellegű. Így nem olyan könnyű alternatív piacokra átirányítani ekkora volumenű árutömeget, szofisztikált nyugati technológiai rendszereket lecserélni – amennyiben egyáltalán létezik helyettesítő termék. A normál üzletmenetet is jócskán sújtották a szankciók, erről tanúskodott, hogy az első hónapokban a kívülállókkal meglévő bilaterális kereskedelmi forgalmak is radikálisan csökkentek. Ugyanakkor Moszkvának szembe kell néznie a háborúindítás következményeivel is, miszerint a hosszú távú piaci jellegű együttműködés bárkivel szinte teljesen ellehetetlenült, és a politikai jellegű egyezményekben is jelentős geopolitikai prémiumot kell majd fizetnie. Az Oroszországba beruházó nyugati cégek sorsa közvetve politikai

⁶⁴ Mody, Seema (2022): *India isn't Likely to Stop Buying Russian Oil Any Time Soon. Here's Why.* [online], CNBC, 2022. 07. 08. Forrás: cnbc.com [2022. 08. 03.].

⁶⁵ *Russia Should Cut Oil Output by 30% to Get Better Price, Lukoil's Fedun Says.* [online], Reuters, 2022. 05. 30. Forrás: reuters.com [2022. 08. 03.].

⁶⁶ Nem véletlenül ez a megegyezés egybeesett Szergej Lavrov orosz külügyminiszter afrikai körútjával. Byaruhanga, Catherine (2022): *Russia-Ukraine Crisis: Lavrov Shows Diplomatic Clout in Africa.* [online], BBC News, 2022. 07. 28. Forrás: bbc.com [2022. 08. 03.].

kontextusba helyezi az összes külföldi beruházást, az adott esetben megismétlődhet akár kínai, vietnámi vagy brazil vállalatokkal is.

Mindez primitívebb irányba mozdítja el az orosz külgazdasági rendszer egészét, nemcsak annak nyugati dimenzióját. Újra az egyszerűbb kereskedelmi formák fognak előtérbe kerülni, beruházások csak nagyon kis mértékben és leginkább stratégiai, bányászati területeken tűnnek valószínűnek. Itt is fokozott politikai-intézményi garanciákra, többségi részesedésekre és a beruházáshoz kapcsolódó orosz függőség megteremtésére fognak törekedni a külföldi országok. Mindez ma még nincs összhangban az orosz standardokkal, ahol a nyersanyagkincsek feletti szuverenitás tulajdoni aspektusa, a kitermelés feletti függetlenség és a diverzifikáció eddig meghatározó szempontok voltak. Ezeket feltehetően a jövőben újra kell majd gondolni Moszkvában.

A leginkább összetett probléma a kezdeményezőkkel szemben folytatandó szankciós játszma céljainak és eszközeinek kialakítása. A kettő között jelentős inkonzisztencia áll fenn, ami általános jelleggel kérdőjelezi meg az ellenszankciós magatartás értelmét. Az orosz korlátozások logikus célja az Ukrajnának nyújtott pénzügyi és katonai támogatás csökkentése, így a háborús győzelem megkönnyítése lenne. Ugyanakkor ennek legjava az Egyesült Államoktól vagy az orosz gazdaságtól kevésbé függő nyugati országoktól érkezik. A Kieii Világ gazdasági Intézet összesítése szerint a háború kezdetétől július elejéig mintegy 78,33 milliárd euró támogatás érkezett Ukrajnába, ennek bő felét, 54,5%-át az Egyesült Államok, míg 34,7%-át az Európai Unió, annak tagországai és társult szervezetei nyújtották.⁶⁷ Még nagyobb arányú az amerikai túlsúly a katonai szállítások vonatkozásában, a 34,7 milliárd eurónyi felajánlás 69%-a érkezett a tengerentúli nagyhatalomtól.

Ehhez képest az orosz gazdasági korlátozások eszköztára, főleg ha azokat fókuszáltnan, a célországra dedikálva akarja alkalmazni, nagyon mérsékelt. Az országban található külföldi befektetések és vagyontárgyak lefoglalása, esetenként nacionalizálása tükörszankciónak tekinthető, és aligha okoz elviselhetetlen károkat nemzeti szinten. A legtöbb bányászati termék és nyersanyag, műtrágya exportjának korlátozása a világpiacon keresztül érvényesül, így nem nagyon alkalmazható anélkül, hogy az Oroszországgal semleges kormányok azt ne érezzék meg. Jobbára a földgázszállítás korlátozása az, amelynek révén valóban súlyos következményeket tud okozni legfőképp Németország és a kelet-európai kisebb importőrök számára, illetve a megemelkedett árak révén egész Európában. Ez a hatás valóban drámai, az 1970-es évek energiakríziséhez hasonló következményekkel jár, egyszerre teremt szélsőséges árvolatilitást és ellátási problémákat. Így ez a néhány kormányzat a háborút követő 2-3 évben, amíg az alternatív importútvonalak ki nem épülnek, valóban komoly dilemmákkal fog szembesülni. Ugyanakkor ez aligha csökkenti az amerikai és egyéb, nem érintett országok elszántságát az ukrajnai szállítások vonatkozásában. Így az orosz ellenszankciók is inkább a „bosszú” kategóriája felé tendálnak, amennyiben céljuk a zavarkeltés, a kormányzat szétzilálása, a lakosság elégedetlenségének növelése és a háborútól való társadalmi elfordulás kikényszerítése.

⁶⁷ Antezza, Arianna et al. (2022): *The Ukraine Support Tracker: Which Countries Help Ukraine and How?* [online], Institute for the World Economy, 2022. 07. Forrás: ifw-kiel.de [2022. 08. 03.].

Magyarország és a szankciók

Magyarország és a magyar kormány szankciós viselkedésében két körülmény játszott meghatározó szerepet. Egyrészt ilyen volt az ország gazdasági kitettsége, amelynek legjava az energiaimporton, illetve 2014-et követően kisebb részt a paksi bővítésen keresztül érvényesült. A másik meghatározó körülmény a kormányzat uniós szinthez képest karakteres haszonelvűsége, annak a külpolitikában való közvetlen leképeződése. Ez utóbbiból fakadóan a magyar külpolitikának már eleve, és a célországától, helyzettől függetlenül kisállami szankciókritikus jellegzetességei voltak. Nem szerettük a szankciókat, azokhoz keveset tudtunk hozzátenni, illetve mint nem meghatározó szereplő, esélyünk volt bizonyos mentességek elérésére. A nemzetbiztonsági, általános értékeltű és politikai szempontok viszonylag alacsony helyi értékkel kerültek be a döntéshozatali kalkulásokba, kiváltképp a merkantilista és jóléti szempontokhoz mérten.

Ugyanakkor mind 2014-ben, mind 2022-ben hasonlóak voltak a magyar külpolitika meghatározását befolyásoló környezeti, némi helyénvaló opportunizmussal megfogalmazva költség-haszon viszonyai. Mindkét esetben, a 2014-es annexióra, illetve a 2022-es háborúra adott stratégiai válaszadást megnehezítették az akkor zajló magyarországi választási kampányok. Ezek az első reakciókat rövid távú belpolitikai szempontoknak rendelték alá, teljesen háttérbe szorítva minden egyéb megfontolást. Mindez mindkét esetben az Ukrajna-kritikus, Oroszország iránt elfogadóbb álláspont megtartása irányába hatott, bizonyosan kizárta egy jelentősebb stratégiai irányváltás azonnali és gyors megkezdését.

Ugyanebbe az irányba hatott, hogy a Fidesznek – akárcsak ellenkező előjellel a 2010-es évek második felére az ellenzéknek – konzisztens és stabil üzenete volt mind Ukrajna, mind Oroszország megítélését illetően. Főleg a 2022-es háborús konfliktus idejére már majdnem egy évtizedes véleménypanelek szolgálták a világpolitikában való „lakossági eligazodást”, és ezek kellően reziliensek voltak az agresszió ellenére. Így például egy 2022. április végi közvéleménykutatás szerint a Fidesz-szavazók körében Ukrajna megítélése az agresszió ellenére is rendkívül rossz maradt, 24 pont nullától 100-ig terjedő skálán (33 a teljes népességben). Mindeközben Oroszország megítélése sem vált teljesen elutasítóvá, a 2018-as 59 pontról 43-ra csökkent (a teljes népességben 48-ról 32-re).⁶⁸ A Fidesz-kormányzat számára egész egyszerűen nem volt komolyan vehető belső választói nyomás valós szankciók meghozatala, Oroszország megbüntetésére és Ukrajna látványos megsegítésére érdekében. Így a választási kampány után (is) a kormány mentes maradt az európai politikai reakciók legfontosabb és legintenzívebb komponensétől, a széles körű szavazói akaratnyilvánítástól.

Mindez a hidegvérű stratégiai kalkulások irányába tolt el a külpolitikai reakciót. Mint minden érdemi válsághelyzetben, itt is a meglévő, jelen esetben oroszbarát, Ukrajna-kritikus és a Nyugattal ellentmondásos, szankcióellenes alapállás számított az origónak,

⁶⁸ Rényi, Pál Dániel (2022): *Ugyanolyan rossz véleménnyel vannak a magyarok Ukrajnáról, mint Oroszországról*. [online], 444, 2022. 05. 09. Forrás: 444.hu [2022. 08. 22.].

annak felül- vagy felül nem vizsgálata, az attól való elmozdulás iránya és mértéke képezte a megfontolás tárgyát. Nyilvánvalóan kevés hozadékkal járt volna egy teljes körű kurzusváltás. Ez még 2014-ben, amikor kevésbé csontosodtak meg a magyar külpolitika stratégiai vonásai, elképzelhetőbb lett volna, de akkor még a változtatásra vonatkozó külső nyomás is kisebb volt. Ezzel szemben 2022-ben áprilisra már az európai nemzetállamok széles köre felsorakozott a szankciók és Ukrajna mögött, Oroszország ellenében. Így a magyar diplomácia legfeljebb e sor legvégére állhatott volna be, különösebb hozadék nélkül. A költségek szintjén a szankciók feltétel nélküli elfogadása egyes esetekben magas nemzetgazdasági költséget jelentett volna,⁶⁹ és számolni kellett volna Moszkva rövid távú bosszújával.

Másfelől a létező stratégiai irány változatlan módon való megtartása bizonyosan teljes elszigetelődést – adott esetben a közép-európai, visegrádi, de még a lengyel kapcsolat elszakadását – feltételezte. A transzatlanti egység helyreállása és a szankciók kapcsán meglévő stratégiai küszöbök lecsökkenése miatt egyértelműen és radikálisan nőttek a nem konformista viselkedés költségei is. Nem véletlenül a magyar kormány az olajimport és néhány szimbolikus kérdést (Kirill pátriárka elleni szankciók) leszámítva megszavazta a legtöbb Oroszországgal szembeni korlátozó intézkedést, és feloldotta a NATO és a védelempolitika területén az Ukrajnával való együttműködést blokkoló álláspontját.

Ennek megfelelően Magyarország megőrizte a 2022 előtti imázsát és külpolitikai karakterét, de adaptált formában, elkerülve a konfrontációs kimeneteleket. Mindez jelen írás elkészültekor elegendő volt a nyugati politikai közösséggel való stratégiai együttműködés megőrzéséhez. Magyarország az uniós, de még a szűken vett közép-európai környezetben is elszigetelődött, de ez nem járt konkrét gazdasági veszteségekkel és nyomásgyakorlással. Ugyanakkor a lehetőségekhez mérten megőrizte Moszkva „jóindulatát” is, amelynek helyi értékét ugyan jelen pillanatban nehéz pontosan megállapítani, de az energetikai, kiváltképpen a gázfüggés körülményei közepette rövid távon akár minden korábbinál magasabb érték is lehet.

A gazdasági következményeket tekintve nehéz szétválasztani a szankciós és ellen-szankciós rezsimek közvetett és közvetlen, illetve a háborús szembenállás gazdaságra gyakorolt egyéb hatásait. A 2014-ben Oroszország ellen hozott diplomáciai, gazdasági és pénzügyi szankciókra válaszul Oroszország az élelmiszeripari termékek importjának korlátozásával válaszolt. Az embargó a marhahús, a sertéshús, a gyümölcs- és zöldségtermékek, valamint a baromfi, a hal, a sajt, a tej- és a tejtermékek kivételét érintette.⁷⁰ 2015-re az Oroszországba irányuló magyar export a 2013-as érték közel felére esett vissza, amely csökkenés jelentős részét az importtilalom alá eső termékek adták (1. táblázat).

⁶⁹ Kiváltképp az úgynevezett „hatos csomag”, amely megtiltotta volna orosz kőolaj és kőolajtermékek behozatalát.

⁷⁰ Lásd az Oroszországi Föderáció Kormányának N 778 és N 842 számú rendeleteit, [online], 2014. 08. 07. Forrás: consultant.ru [2022. 08. 14.].

1. táblázat: Az oroszországi és a teljes magyar export 2013–2021 közötti változásának összehasonlítása az embargó alá vont termékek szempontjából

	Változás 2013–2015		Változás 2013–2021		2013 (millió \$)	2014 (millió \$)	2015 (millió \$)	2016 (millió \$)	2021 (millió \$)
	%	millió \$	%	millió \$					
Teljes magyar export nagysága	-7	-7719	+31	+33 241	108 014,6	112 532,2	100 296,8	103 009,5	141 256,7
Oroszországba irányuló összes export nagysága	-49	-1668	-39	-1306	3373,9	2855,7	1707,4	1595,4	2069,1
Embargó alá vont termékek összes exportja	-15	-347	+17	+391	2323,3	2378,5	1976,8	2151,6	2715,5
Embargó alá vont termékek Oroszországba irányuló exportja	-92	-98	-83	-88	105,2	40,3	8,7	9,4	18,4

Forrás: WITS

Az agráripari termékek oroszországi exportjának kiesése uniós szinten is gondot jelentett, ami a magyar agrártermékek iránti kereslet általános csökkenésével és az árak esésével járt. Ennek hatására az embargó alá vont termékek oroszországi exportja a 2013-as szinthez képest 2015-re 98 millió dollárral csökkent, a termékcsoport teljes magyar exportja pedig 347 millió dollárral lett alacsonyabb a bázishoz képest.

Az Oroszországba irányuló teljes magyar export azonban az embargó alá vont termékek kereskedelmének nagyságán jelentősen túlmutató mértékben, mintegy 1,7 milliárd dollárral csökkent. Ennek oka részben az orosz gazdasági helyzetben keresendő: az olaj világpiacon árának csökkenésével jelentős exportbevételről esett el az ország, ami a GDP, a jövedelmek és végső soron a kereslet csökkenéséhez vezetett. A rubel jelentősen leértékelődött, ami által drágábbá vált az import és az olcsóbb (és alacsonyabb minőségű) hazai vagy import termékek felé fordult a kereslet. Mindennek hatására a Világbank adatai szerint az orosz import teljes nagysága 2013 és 2015 között 315 milliárd dollárról 182 milliárd dollárra, azaz több mint 40%-kal esett vissza.

A 2022-ben hozott szankciós csomagok számos további Magyarországon előállított termék kivitelét érintik, amelyek exportjának értéke 2021-ben 137,4 millió dollárt ért el.⁷¹ Érdeemes megjegyezni, hogy ez az összeg az Oroszországba irányuló 2021-es export 6,6%-át, a teljes magyar exportnak pedig kevesebb mint 0,1%-át teszi ki.⁷²

⁷¹ Magyarország Nagykövetsége, Moszkva (2022): *A háború kitörése óta bevezetett szankciók hatása a magyar-orosz külkereskedelmre*. [online], 2022. Forrás: mkik.hu [2022. 08. 16.].

⁷² Saját számítás, WB WITS 2022.

A komplex értéklánckokra épülő termelési rendszerben az egyszerű külkereskedelmi mutatók azonban csak korlátozottan alkalmasak a gazdasági összefüggések megfelelő mélységben való megismerésére. Az IO-táblák (WIOD, ICIO, GTAP, Eora stb.) segítségével viszont meghatározható az egyes országokból érkező inputok közvetlen és közvetett szerepe a bruttó exportban,⁷³ a kereskedelemben⁷⁴ vagy akár a hazai kibocsátásban.⁷⁵ A fenti adatbázisokon végzett elemzés segítségével lehetővé válik az Oroszországból közvetlenül érkező import, valamint a harmadik országokból érkező import orosz inputtartalmának együttes meghatározása a teljes magyar kibocsátásban. Benkovskis és szerzőtársainak számítása alapján az orosz hozzáadott érték nagysága a teljes magyar kibocsátásban eléri az 5%-ot, ami európai uniós viszonylatban kiemelkedően magasnak mondható.⁷⁶ Csupán Bulgária (7%) és Lettország (9%) esetében nagyobb ez az érték, az uniós átlag pedig mindössze 1,3%.

Koppány és Vakhal szintén az input-output módszer segítségével számszerűsítette Magyarország orosz inputoknak lévő kitétséget.⁷⁷ A szerzőpáros eredményei alapján ez az érték Magyarország esetében 10%, ami nagyrészt az energiahordozók importján keresztül valósul meg. Szlovákia és Észtország tekintetében az orosz kitétség még ennél is magasabb, eléri a 30%-ot.

A feldolgozóipart érintő szankciók hatására 2022-ben bekövetkező lassulás (kőolaj-feldolgozás $-0,7$ százalékpont, vegyipar $-0,36$ százalékpont, fémalapanyag-gyártás $-0,34$ százalékpont) ennek következtében eltörlődik a magas energiaárak okozta visszaesés mellett. Az OECD ICIO tábla segítségével a beszállítói láncon tovagyrúzó hatásokat elemezve ifj. Becsey arra a következtetésre jut, hogy a termelői árak emelkedésének hatására a vegyipar 2022-ben 61 százalékponttal, a fémalapanyag-gyártás 49 százalékponttal, a mezőgazdaság pedig 13 százalékponttal eshet vissza.⁷⁸

A szankciók hatással voltak a magyar vállalatok oroszországi tőkebefektetéseire is. A visegrádi országok közül Magyarország rendelkezik a legmagasabb működőtőke-állománnyal Oroszország területén. Habár 2015-ben csökkent az Oroszországba irányuló magyar befektetések értéke, a következő évben már újra elérte a 2014-es szintet (1. ábra).

⁷³ Koopman, Robert et al. (2010): *Give Credit where Credit Is Due: Tracing Value Added in Global Production Chains*. NBER Working Paper 16426. Cambridge, MS: National Bureau of Economic Research.

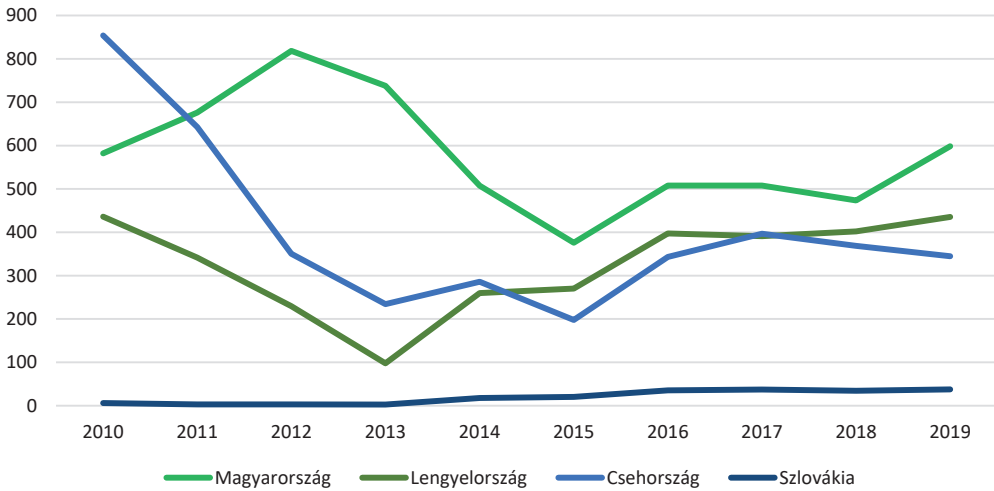
⁷⁴ Stehrer, Robert et al. (2012): *Global Value Chains and the EU Industry*. The Vienna Institute for International Economic Studies Research Reports 383. Vienna: Vienna Institute for International Economic Studies.

⁷⁵ Benkovskis, Konstantins – Pastušenko, Jülija – Wörz, Julia (2014): *Assessing the Full Extent of Trade Integration between the EU and Russia – A Global Value Chain Perspective*. *Focus on European Economic Integration*, 3. 31–47.

⁷⁶ Benkovskis–Pastušenko–Wörz 2014.

⁷⁷ Koppány Ferenc – Vakhal Péter (2022): *Az Ukrajna elleni háború globális értéklánckokra gyakorolt hatásai. Külgazdaság*, 67(1–2), 73–119. A kutatás módszertanát tekintve a mutatókat egy 0-tól 100-ig terjedő skálán méri, ahol a vizsgált partnerország részesedését egy beszállítói ágazatban az adott ágazat teljes inputon belüli arányával korrigálja a Leontief-féle termelési függvény figyelembevételével.

⁷⁸ Ifj. Becsey Zsolt: *Keményen odacsapnak az orosz szankciók a magyar iparnak*. [online], Portfólió, 2022. 04. 08. Forrás: portfólió.hu [2022. 08. 18.].

1. ábra: A visegrádi országok oroszországi tőkebefektetési állományának változása 2010–2019 között millió euróban

Forrás: WIIW

A régióban betöltött vezető szerepe ellenére az oroszországi tőkebefektetések állományának értéke még így is csupán az összes magyar külföldi tőkebefektetés 0,7%-os szintjét éri el (UNCTAD, WIIW). Ennek az alacsony összegnek jelentős részét (körülbelül 60-70%-át) az OTP, MOL, Richter és Egis befektetési teszik ki, az orosz piacon aktív ismertebb magyar kis- és középvállalatok (Agrofeed, Sanatmetal, Profood, Hungaro-Food, Woodstock, Pólus stb.) részaránya pedig további 10-20%-ra tehető.

A MOL jelenleg két befektetéssel van jelen Oroszországban. Az 1947 óta termelés alatt álló Baitugan mező 51%-ban a MOL tulajdona, egy másik beruházás keretében pedig az orosz Tatnyefty-tyel együtt létesít gumibitumen gyárat a vállalat. A szerzőknek a vállalat egy név nélkül nyilatkozó vezető beosztású munkatársa szerint a vállalat nem tapasztalt az oroszországi tevékenysége feladására irányuló érdemi nyomást. Habár az olajipari vállalatoknak általában véve nehézkes és költséges lehet a kivonulás az orosz piacról,⁷⁹ a MOL oroszországi operációja csupán marginális szerepet tölt be a cég portfóliójában, ezért egy esetleges felszámolás sem jelentene számottevő terhet a vállalat számára. Az olajembargó alóli felmentésnek köszönhetően a MOL továbbra is érvényesíteni tudja a Brent és az Ural típusú kőolaj közötti importárkülönbséget, ugyanis az upstream szektorban értékesített termékei árazása a Brent árfolyamához igazodik.

Az OTP 2007 óta van jelen Oroszországban. 2022 első negyedévét az orosz leánybank 24 milliárd forintos veszteséggel zárta, a második negyedévben viszont már 12,5 milliárd forintos nyereséget ért el. A bank fő termékének számító fogyasztási hitelek értékesítése az első negyedévben 32%-kal, a második negyedévben 26%-kal maradt el

⁷⁹ Az OMV nyilatkozata szerint az osztrák vállalatnak 2 milliárd euró veszteséget okozott az Oroszországtól való eltávolítás: Tirone, Jonathan (2022): *Austrian Fossil-Fuel Company to Book Charges Up to \$2 Billion for Russia Exit*. [online], Bloomberg, 2022. 03. 05. Forrás: bloomberg.com [2022. 08. 18.].

a bázisidőszaktól. A kedvezőtlen nemzetközi megítélés mellett a bankot Ukrajna az ottani leányvállalatának államosításával fenyegeti. Az OTP egyelőre az orosz leánya tevékenységét a számára folyósított tőke szüneteltetésével korlátozza. A bank közleménye szerint „minden opciót mérlegel”, így az orosz leánybank értékesítését is.⁸⁰

A Richter 2022-es 1. féléves jelentése szerint a vállalat oroszországi üzletvitele zavartalan maradt, az értékesítés az előző évhez képest (az áremelések és a lakossági felvásárlások miatt) 30%-kal nőtt.⁸¹ Ugyanakkor a cégnek számos nehézséggel kell megküzdenie, így például megnövekedett szállítási idővel, alapanyag-beszerzési problémákkal, áremelkedéssel és a MEHIB által biztosított hitelfedezet felfüggesztésével. Habár ukrán részről igyekeznek a vállalatra nyomást gyakorolni, a Richter nem tervezi az orosz operáció felfüggesztését.⁸²

Az Oroszországban befektető kis- és középvállalatok számára az elsődleges motiváció a piacszerzés volt. A geopolitikai és makrogazdasági kockázatokat a piac mérete és a konvergenciavárakozások ellensúlyozták. A 2022-es eszkaláció előtt készült vállalati interjúkban az orosz piacon való jelenlét reputációs kockázata még nem jelent meg.

Az e cikk készítése során megkérdezett vállalatvezetők a 2014–2022-es időszakban végrehajtott kifizetésük egyik okaként a szankciós rezsimeket és az orosz–ukrán fegyveres konfliktus meglétét jelölték meg. Egy Oroszországban előállító vállalat képviselőjének elmondása szerint a cég által forgalmazott késztermék 2014-et követően embargó alá került, ezért a piacvesztés elkerülése érdekében létrehoztak egy orosz gyáregységet, és ezt követően ott végezték a Magyarországról importált félkész termékek összeszerelését. A vállalatoknak további problémát jelentett, hogy a feszültté vált légkörben a korábban sem egyszerű vámolási eljárás még nehezkesebbé vált, valamint a Krím elfoglalása után lezárult orosz–ukrán határ helyett a Szlovákia–Lengyelország–Belorusszia-útvonalon kellett szállítani az exportra szánt árut. Ez utóbbi két tényező is az orosz gyártás felé terelte az arra képes vállalatokat.

2022 februárja után a helyzet gyökeresen megváltozott. Az egyik legnagyobb nehézséget jelenleg a logisztika jelenti. Egy Oroszországba exportáló cég vezetőjének elmondása szerint a korábbi 2500 eurós szállítási költsége a háború következtében 7000 euróra nőtt, a tavalyi három-öt napos szállítási idő pedig 14 napra emelkedett. További problémát jelentenek az ellátási láncokban jelentkező fennakadások, akár a kivetett szankciók miatt, akár azért, mert a korábbi partner megtagadja bármilyen oknál fogva az oroszországi szállítást, de a korábban említett logisztikai akadályok itt is gyakran jelentkeznek. Nehézséget okoz ezenfelül a pénz konvertálása és mozgatása (részben a SWIFT-rendszert érintő korlátozások miatt), még ha az Oroszországban jelen lévő OTP egyes esetekben megoldást is tud nyújtani. A magyar vállalatoknak tradicionálisan gondot okoz a finanszírozás, így a hitelbiztosítók tevékenységének szüneteltetése miatt rendkívül nehézé vált a vállalkozások pénzügyi hátterének biztosítása. Gondot jelentenek az utazási nehézségek

⁸⁰ OTP Bank Nyrt. (2022): *Féléves jelentés 2022. első féléves eredmény*. [online], 2022. Forrás: otpbank.hu [2022. 08. 18.].

⁸¹ *2022. I. félévi jelentés a Budapesti Értéktőzsde részére*. [online], Richter Gedeon, 2022. Forrás: gedeonrichter.com/hu [2022. 08. 18.].

⁸² *Nagy a nyomás, de a Richter még mindig jelen van Oroszországban*. [online], Portfólió, 2022. 06. 01. Forrás: portfolio.hu [2022. 08. 18.].

is: a légtérzárak és repülési korlátozások miatt csupán jelentős kerülőkkel lehet megközelíteni az orosz repülőtereket. Reputációs kockázatokkal továbbra sem számolnak a magyar befektetők, azonban lelkiismereti okokra hivatkozva némely vállalkozó távolságtartással viseltet az orosz (elsősorban állami) partnerek iránt.

Mindezen okok, valamint a geopolitikai és makrogazdasági kockázatok jelentős növekedése miatt a jelenlegi helyzetben egyelőre még a szerzők által megkérdézett leg-optimistább vállalkozó is kivár – az általános álláspont szerint „Oroszország itt marad és megmarad”. Ennek tükrében, habár a magyar vállalkozók a jelenlegi helyzetben nem terveznek komolyabb beruházást, folyamatosan és aktívan követik a befektetési lehetőségeket, hogy a konfliktus lezárására esetén minél gyorsabban be tudják tölteni a nyugati cégek kivonulása által keletkezett űrt.

Irodalomjegyzék

2022. I. félévi jelentés a Budapesti Értéktőzsde részére. [online], Richter Gedeon, 2022. Forrás: gedeonrichter.com/hu [2022. 08. 18.]
- Andrianova, Anna (2022): *Putin's Financial Fortress Blunts Impact of Threatened Sanctions*. [online], 2022. 02. 04. Forrás: bloomberg.com [2022. 07. 18.]
- Antezza, Arianna – Frank, André – Frank, Pascal et al. (2022): *The Ukraine Support Tracker: Which Countries Help Ukraine and How?* [online], Institute for the World Economy, 2022. 07. Forrás: ifw-kiel.de [2022. 08. 03.]
- Becsey Zsolt ifj.: *Keményen odacsapnak az orosz szankciók a magyar iparnak*. [online], Portfólió, 2022. 04. 08. Forrás: portfolio.hu [2022. 08. 18.]
- Benkovskis, Konstantins – Pastušenko, Jülija – Wörz, Julia (2014): *Assessing the Full Extent of Trade Integration between the EU and Russia – A Global Value Chain Perspective*. *Focus on European Economic Integration*, 3. 31–47.
- Bergeijk, Peter A. G. van – Kabel, D. L. (1993): *Strategic Trade Theory and Trade Policy*. *Journal of World Trade*, 27(6), 175–186. Online: <https://doi.org/10.54648/TRAD1993041>
- Bown, Chad P. (2022): *Russia's War on Ukraine: A Sanctions Timeline*. [online], PIIIE, 2022. 07. 01. Forrás: piie.com [2022. 07. 18.]
- BP Statistical Review of World Energy 2022. [online], British Patrol, 2022. 06. Forrás: bp.com [2022. 07. 21.]
- Broom, Douglas (2022): *What Else Does Russia Export, Beyond Oil and Gas?* [online], World Economic Forum, 2022. 03. 18. Forrás: weforum.org [2022. 07. 18.]
- Browning, Noah (2022): *Russian Oil and Fuel Revenue Up Even as Exports Fall – IEA*. [online], Reuters, 2022. 06. 15. Forrás: reuters.com [2022. 08. 02.]
- Byaruhanga, Catherine (2022): *Russia-Ukraine Crisis: Lavrov Shows Diplomatic Clout in Africa*. [online], BBC News, 2022. 07. 28. Forrás: bbc.com [2022. 08. 03.]
- Cakmak, Busra Nur (2022): *Sanctions Meant to Force Russia to End War on Ukraine, Negotiate Peace: Germany's Scholz*. [online], Anadolu Agency, 2022. 05. 31. Forrás: aa.com [2022. 08. 10.]
- Dashti-Gibson, Jaleh – Davis, Patricia – Radcliff, Benjamin (1997): *On the Determinants of the Success of Economic Sanctions: An Empirical Analysis*. *American Journal of Political Science*, 41(2), 606–618. Online: <https://doi.org/10.2307/2111779>
- Davidson, Jason – Shambaugh, George (2000): *Who's Afraid of Economic Incentives? The Efficacy-Externality Tradeoff*. In Chan, Steve – Drury, A. Cooper (szerk.): *Sanctions as Economic Statecraft – Theory and Practice*. New York: Palgrave, 37–65. Online: https://doi.org/10.1057/9780230596979_3
- Deák, András (2019): *From Interdependence to Vulnerability: EU-Russia Relations in Finance*. In Raik, Kristi – Rácz, András (szerk.): *Post-Crimea Shift in EU-Russia Relations: From Fostering Interdependence to Managing Vulnerabilities*. Tallinn: International Centre for Defence and Security, 162–181.

- DiCamillo, Nate (2022): *The G-7 has Frozen All of Russia's Reserve Assets in Their Countries*. [online], Quartz, 2022. 02. 28. Forrás: qz.com [2022. 07. 18.]
- Doxey, Margaret P. (1980): *Economic Sanctions and International Enforcement*. London: Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-04335-4>
- Drezner, Daniel W. (1999): *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511549366>
- Drury, A. Cooper (1998): *Revisiting Economic Sanctions Reconsidered*. *Journal of Peace Research*, 35(4), 497–509. Online: <https://doi.org/10.1177/0022343398035004006>
- Elliott, Kimberly A. (1998): *The Sanctions Glass: Half Full or Completely Empty?* *International Security*, 23(1), 50–65. Online: <https://doi.org/10.1162/isec.23.1.50>
- Elliott, Kimberly A. (2005): Trends in Economic Sanctions Policy: Challenges to Conventional Wisdom. In Wallensteen, Peter – Staibano, Carina (szerk.): *International Sanctions: Between War and Words in the Global System*. Abingdon: Frank Cass, 3–14.
- El-Katiri, Laura – Fattouh, Bassam (2012): *On Oil Embargos and the Myth of the Iranian Oil Weapon*. [online], The Oxford Institute for Energy Studies, 2012. 02. Forrás: oxfordenergy.org [2022. 07. 21.]
- Fischer, Sophie-Charlotte (2022): *Quiet Compliance: China's Dilemma Over Western Sanctions Against Russia*. [online], CSS, 2022. 04. 28. Forrás: ethz.ch [2022. 08. 03.]
- Galtung, Johan (1967): *On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia*. *World Politics*, 19(3), 378–416. Online: <https://doi.org/10.2307/2009785>
- Gould-Davies, Nigel (2018): *Economic Effects and Political Impacts: Assessing Western Sanctions on Russia*. [online], BOFIT Policy Brief 8/2018. Forrás: bofit.fi [2022. 03. 20.]
- Grauvogel, Julia (2021): *The Internal Opposition Effect of International Sanctions: Insights from a Qualitative Comparative Analysis*. In Bergeijk, Peter A. G. van (szerk.): *Research Handbook on Economic Sanctions*. Cheltenham: Edward Elgar, 202–222. Online: <https://doi.org/10.4337/9781839102721.00017>
- Harding, Luke (2022): *Australia Bans Exports of Aluminium Ores to Russia over 'Illegal' Aggression towards Ukraine*. [online], The Guardian, 2022. 03. 20. Forrás: theguardian.com [2022. 07. 21.]
- Henderson, James (2014): *The Commercial and Political Logic for the Altai Pipeline*. [online], The Oxford Institute for Energy Studies, 2014. 12. Forrás: oies.org [2022. 07. 18.]
- Hufbauer, Gary C. – Schott, Jeffrey C. – Elliott, Kimberly A. (2007): *Economic Sanctions Reconsidered*. Washington, D.C.: Petersen Institute for International Economics.
- Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. szerk. (2020): *Polityika szankcij: celi, sztratyezii, insztrumentii*. [online], Russian Council, 2020. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.]
- Jones, Lee (2015): *Societies Under Siege – Exploring How International Economic Sanctions (Do Not) Work*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198749325.001.0001>
- Karkkainen, Annina (2016): *Does China Have a Geoeconomic Strategy towards Zimbabwe? The Case of the Zimbabwean Natural Resource Sector*. *Asia Europe Journal*, 14(2), 185–202. Online: <https://doi.org/10.1007/s10308-015-0445-7>
- Kirshner, Jonathan (2002): *Economic Sanctions: The State of the Art*. *Security Studies*, 11(4), 160–179. Online: <https://doi.org/10.1080/714005348>
- Koopman, Robert – Powers, William – Wang, Zhi – Wei, Shang-Jin (2010): *Give Credit where Credit Is Due: Tracing Value Added in Global Production Chains*. NBER Working Paper 16426. Cambridge, MS: National Bureau of Economic Research. Online: <https://doi.org/10.3386/w16426>
- Koppány Ferenc – Vakhali Péter (2022): *Az Ukrajna elleni háború globális értékláncokra gyakorolt hatásai*. *Külgazdaság*, 67(1–2), 73–119. Online: <https://doi.org/10.47630/KULG.2022.66.3-4.73>
- Krastev, Ivan – Leonard, Mark (2022): *Peace Versus Justice: The Coming European Split Over the War in Ukraine*. [online], European Council on Foreign Relations, 2022. 06. Forrás: ecfre.eu [2022. 07. 21.]
- Kuprijanov, Alekszej (2020): Vlijanyije antirosszijszkij szankcij ZSZA na szotrudnyicsesztvo Rosszii i Indii v vojno-technyicseszkij szfere. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyezii, insztrumentii*. [online], Russian Council, 241–247. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.]
- Krím*. [online], Levada Center, 2021. 04. 26. Forrás: levada.ru [2021. 06. 16.]

- Luttwak, Edward N. (1990): From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. *The National Interest*, 20. 17–23.
- Magyarország Nagykövetsége, Moszkva (2022): *A háború kitörése óta bevezetett szankciók hatása a magyar-orosz külkereskedelemlre*. [online], 2022. Forrás: mkik.hu [2022. 08. 16.]
- „Meduza” *uznala rezultati zakrütogo oprosza VCIOM, provegyenogo po zakazu Kremlja*. [online], Meduza, 2022. 04. 12. Forrás: meduza.io [2022. 07. 21.]
- Mody, Seema (2022): *India isn't Likely to Stop Buying Russian Oil Any Time Soon. Here's Why*. [online], CNBC, 2022. 07. 08. Forrás: cnbc.com [2022. 08. 03.]
- Montanari, Margherita (2022): *Peace is a Priority, Draghi Tells Biden*. [online], 2022. 05. 11. Forrás: euractiv.com [2022. 08. 20.]
- Nagy a nyomás, de a Richter még mindig jelen van Oroszországban*. [online], Portfólió, 2022. 06. 01. Forrás: portfolio.hu [2022. 08. 18.]
- Oroszországi Föderáció Kormányának N 778 és N 842 számú rendeletei. [online], 2014. 08. 07. Forrás: consultant.ru [2022. 08. 14.]
- Orosz Szövetségi Statisztikai Szolgálat (2021): *Rosszijszkij Sztatisztjicseskij Jezsegodnyik*. Moszkva.
- OTP Bank Nyrt. (2022): *Féléves jelentés 2022. első féléves eredmény*. [online], 2022. Forrás: otpbank.hu [2022. 08. 18.]
- Over 1,000 Companies Have Curtailed Operations in Russia—But Some Remain*. [online], Yale School of Management, 2022. 07. 18. Forrás: som.yale.edu [2022. 07. 18.]
- Panibratov, Andrei (2021): *Sanctions, Cooperation, and Innovation: Insights into Russian Economy and Implications for Russian Firms*. *BRICS Journal of Economics*, 2(3), 4–26. Online: <https://doi.org/10.38050/2712-7508-2021-3-1>
- Pape, Robert A. (1997): *Why Economic Sanctions Do Not Work*. *International Security*, 22(2), 90–136. Online: <https://doi.org/10.1162/isec.22.2.90>
- Preeg, Ernest H. (1999): *Feeling Good or Doing Good with Sanctions: Unilateral Economic Sanctions and the U.S. National Interest*. Washington D.C.: CSIS Press.
- Президент России (2022): *Obrasenyije Prezidenta Rosszijszkjoj Fegyercacii*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: kremlin.ru [2022. 07. 21.]
- Putin's Approval Rating*. [online], Levada Center, 2022. 06. 31. Forrás: levada.ru [2022. 07. 13.]
- Rényi, Pál Dániel (2022): *Ugyanolyan rossz véleménnyel vannak a magyarok Ukrajnáról, mint Oroszországról*. [online], 444, 2022. 05. 09. Forrás: 444.hu [2022. 08. 22.]
- Russia Should Cut Oil Output by 30% to Get Better Price, Lukoil's Fedun Says*. [online], Reuters, 2022. 05. 30. Forrás: reuters.com [2022. 08. 03.]
- Russian Energy Export Revenue To Rise By 'Almost \$100 Billion' This Year*. [online], Radio Free Europe Radio Liberty, 2022. 08. 17. Forrás: Rferl.org [2022. 08. 26.]
- Smith, Alastair (1995): *The Success and Use of Economic Sanctions*. *International Interactions*, 21(3), 229–245. Online: <https://doi.org/10.1080/03050629508434867>
- Stehrer, Robert et al. (2012): *Global Value Chains and the EU Industry*. The Vienna Institute for International Economic Studies Research Reports 383. Vienna: Vienna Institute for International Economic Studies.
- Tierney, Dominic (2005): *Irrelevant or Malevolent? UN Arms Embargoes in Civil Wars*. *Review of International Studies*, 31(4), 645–664. Online: <https://doi.org/10.1017/S0260210505006674>
- Tirone, Jonathan (2022): *Austrian Fossil-Fuel Company to Book Charges Up to \$2 Billion for Russia Exit*. [online], Bloomberg, 2022. 03. 05. Forrás: bloomberg.com [2022. 08. 18.]
- Tyimofejev, Dmitrij (2020): *Prediszlovije*. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyezii, insztrumenti*. [online], Russian Council, 2020. 7. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.]
- Tyimofejev, Ivan (2020): Szankcii protyiv Rosszii: podhodi SZSA i ESZ. In Ivanov, I. Sz. – Kortunov, A. V. – Tyimofejev, I. N. (szerk.): *Polityika szankcij: celi, sztratyezii, insztrumenti*. [online], Russian Council, 2020. 135–143. Forrás: russiancouncil.ru [2021. 06. 09.]
- U.S. Congress (2017): *Countering America's Adversaries Through Sanctions*. [online], 2017. 08. 02. Forrás: congress.gov [2019. 04. 12.]

- U.S. Department of the Treasury (2022): *U.S. Treasury Announces Unprecedented & Expansive Sanctions Against Russia, Imposing Swift and Severe Economic Costs*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: home.treasury.gov [2022. 02. 23.]
- U.S. Department of the Treasury (2022): *U.S. Treasury Secretary Janet Yellen Acknowledges 'some Global Fallout' from Any Russia Sanctions*. [online], The India Times, 2022. 02. 17. Forrás: indiatimes.com [2022. 02. 23.]
- Vaszilij Asztrov (WIIW) és Iikka Korhonen (BOFIT) előadásai a KRTK VGI Visegrád-konferenciáján, 2022. június 7.
- Vuksic, Spencer (2022): *Russia Is Now the World's Most Sanctioned Country*. [online], 2022. 03. 07. Forrás: castellum.ai [2022. 07. 13.]
- Wallensen, Peter (1983): Economic Sanctions: Ten Modern Cases and Three Important Lessons. In Nincic, Miroslav – Wallenstein, Peter (szerk.): *Dilemmas of Economic Coercion: Sanctions in World Politics*. London: Praeger, 87–129.
- Whang, Taehee (2011): *Playing to the Home Crowd? Symbolic Use of Economic Sanctions in the United States*. *International Studies Quarterly*, 55(3), 787–801. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2011.00668.x>
- The White House (2022): *Remarks of President Joe Biden – State of the Union Address As Prepared for Delivery*. [online], 2022. 03. 01. Forrás: whitehouse.org [2022. 07. 21.]
- Wilner, Alex S. – Wenger, Andreas (2021): *Deterrence by Denial: Theory and Practice*. London: Cambria.

A Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle kötelezi magát a publikálás etikai normáinak magas szintű betartására. Annak érdekében, hogy a folyóirat olvasói a legmagasabb minőségi elvárásoknak eleget tevő kiadványt olvassák, a következő etikai normákat és célokat határozzuk meg:

A szerkesztők feladatai

A szerkesztők a publikálásra szánt kéziratokról kötelesek pártatlan, tárgyilagos kettős-vak szakértői véleményt készíttetni. A szerkesztők biztosítják a kéziratok, illetve az ahhoz kapcsolódó valamennyi információ publikálás előtti bizalmas megőrzését. A szerkesztők munkáját a főszerkesztő koordinálja. A *Nemzet és Biztonság* nem tolerálja a plagizálás semmilyen formáját és más etikátlan magatartást sem.

A szerkesztő köteles a szerzők felé mindenkor biztosítani az esélyegyenlőséget, és kizárólag a leadott anyag minősége és kutatási eredményei alapján eldönteni, hogy mely szövegek kerülnek publikálásra. A szerkesztők továbbá lehetőséget biztosítanak a szerző számára, hogy reagáljon a művével kapcsolatban esetleg felmerülő kifogásokra, illetve javítsa a kifogásolt részeket. Többszerzős publikációk esetében a szerkesztőség a szerzőket egyenrangú felekként kezeli, minden egyéb tényezőtől függetlenül. A szerkesztők a leadott, de végül nem publikált anyagokat saját kutatásban nem használják fel, kivéve, ha erre a szerző kifejezetten engedélyt ad.

A lektorok feladatai

A *Nemzet és Biztonság*hoz benyújtott anyagokat anonim lektorok véleményezik, és a szövegeket bizalmasan kezelik. A bírálatok elkészítése során a legfőbb szempont az objektív szakmai megítélés, és a szerző személye semmilyen módon nem befolyásolja a folyamatot. A lektoroknak ugyanakkor kötelessége jelezni a főszerkesztő irányába, ha a szerző bármilyen szerzői jogi sértést követett el, vagy plagizált. A lektorok a leadott anyagokat szövegesen értékelik, amelyben jelzik a kifogásolt elemeket és a javítandó részeket, illetve eldöntik, hogy az adott kéziratot javasolják-e publikálásra. A lektori vélemények figyelembevételével a főszerkesztő dönt arról, hogy végül mely anyagok kerülnek publikálásra.

A szerzők kötelességei

A szerzők kötelesek a kutatási eredményeiket pontosan és objektíven bemutatni, világosan feltüntetve azok jelentőségét. A kéziratokat a folyóirat szerzői útmutatójában közölt kritériumoknak és a nyelvtani, illetve stilisztikai szabályoknak megfelelő minőségben kérjük elküldeni. A leadott anyagokban kérjük továbbá a szerző nevének és munkahelyének feltüntetését. A tanulmányok a szerzők saját szakmai eredményeit és meggyőződésüket tükrözik, amelyek nem azonosíthatók más személyek vagy szervezetek állásfoglalásaival, és nem sérthetik más személyek jogait. Ha a szerző a leadást követően jelentős hibát észlel, vagy bizonyos elemek idejétmúlttá válnak, akkor saját felelőssége a szerkesztők értesítése és az anyag javításában való közreműködés vagy a visszavonás. A leadott kéziratok más folyóiratokban történő megjelentetése súlyos etikai vétség. A leadott és elfogadott szövegekhez kapcsolódó valamennyi jog a szerzőé, de az első közreadás joga a folyóiraté. Amennyiben bármilyen jogsértésre kerülne sor, az azzal kapcsolatos jogi lépések megtétele a szerző felelőssége.

Tartalom

DEÁK ANDRÁS GYÖRGY: <i>Bevezető gondolatok a Nemzet és Biztonság posztszovjet térséggel foglalkozó különszámához</i>	2
DUNAY PÁL: <i>A posztszovjet térség: Európa békétlen keleti vége</i>	4
OROSZ SÁNDOR: <i>A kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus kezelésének tendenciái 2014 és 2022 között: a Zelenszkij- és a Porosenko-éra konszenzuskeresése</i>	38
SZÁLKAI KINGA: <i>Generációváltás Közép-Ázsiában: biztonság és stabilitás Mirzijojev és Tokajev hatalomra kerülése után</i>	60
JÓJÁRT KRISZTIÁN: <i>Út a háborúba – A 2022-es orosz–ukrán háború DIPLOMÁCIAI ÉS KATONAI ELŐZMÉNYEI</i>	92
DEÁK ANDRÁS GYÖRGY – KLAUDA ZALÁN: <i>Nesszosz vére – az orosz–nyugati szankciós játszma és következményei</i>	122

